

ISSN 0453-8048

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна
№ 954

Серія “Романо-германська філологія.

Методика викладання іноземних мов”

Випуск 66

Видається з 1965 року

Харків
2011

Вісник містить статті з актуальних проблем дискурсології, семантики і прагматики, граматики та лексикології когнітивної лінгвістики (концептології та теорії категоризації) на матеріалі германських, романських та інших мов. Також подається рецензія на новітню монографію з перекладознавства. Статті висвітлюють новітні результати, отримані харківськими, українськими та німецькими науковцями у галузях романо-германської філології, зіставних студій та перекладознавства.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 5 від 27 травня 2011 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Романо-германська філологія

В.І. Говердовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
О.І. Давидов, канд. іст. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
В.П. Кривенко, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права)
В.О. Ужик, канд. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, м. Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції
Усі статті рецензовані

Свідоцтво про держреєстрацію КВ № 11825–696 ПР від 04.10.2006.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2011.

ЗМІСТ

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

Л.Ф. Омельченко, В.О. Самохіна, Л.Ф. Соловійова МЕТАФОРА І МЕТОНІМІЯ В АРХІТЕКТОНІЦІ КОМПЗИТНИХ АПРЕЙЗОРІВ (на матеріалі англійської мови)	6
Г.В. Ейгер КОММУНИКАТИВНЫЕ МЕТАМОРФОЗЫ	15
Е.В. Горина ДИСКУРС ПРАЙМЕРИЗ В АМЕРИКАНСКОЙ И СЛАВЯНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ	20
О.І. Гридасова СПОНУКАЛЬНИЙ ТА КАУЗАЛЬНИЙ СПОСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ СТЕРЕОТИПНИХ РОЛЕЙ В АНГЛОМОВНОМУ СІМЕЙНОМУ КОНФЛІКТНОМУ ДИСКУРСІ	26
О.В. Кудоярова СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕМАТИЧЕСКОГО ВАРЬИРОВАНИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ И РУССКОЯЗЫЧНОМ КОНФЛИКТНОМ ОБЩЕНИИ МЕДИКОВ	31
А.В. Лепетюха РОЛЬ ЕЛІПТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ФОРМУВАННІ ДИСКУРСИВНОЇ ТЕМА-РЕМАТИЧНОЇ ІЗОТОПІЇ (на матеріалі французької мови)	39
О.Ю. Малая РАСЩЕПЛЕННОСТЬ ГОВОРЯЩЕГО ПРИ “РАБОТЕ С ЛИЦОМ” СЛУШАЮЩЕГО	44
М.Н. Медведь ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРНЕТ-ВОКАБУЛЯРА В КОММУНИКАТИВНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСА	49
И.Н. Воробьева СЕМАНТИКА УСТОЙЧИВЫХ СОЧЕТАНИЙ С КОЛОРОНИМОМ <i>WHITE / БЕЛЫЙ</i> В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	54
Г.Г. Гусева ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ КОМІЧНОГО В ДИСКУРСІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ	61
О.К. Лобова КАТЕГОРИИ КОМИЧЕСКОГО ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ДИСКУРСА (на матеріалі виступлень американських стэндап-комиков)	67

С.В. Петренко ВОЛОДІННЯ ФОНОВИМИ ЗНАННЯМИ ЯК ЗАСІБ ОБ'ЄКТИВНО-КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ АДРЕСАТА (на матеріалі англомовного літературно-критичного медійного дискурсу)	72
М.Ю. Соболева О “ЮБИЛЕЙНОМ” ДИСКУРСЕ И ЕГО ЖАНРАХ	78

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

О.М. Благодарна САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ВТІЛЕННЯ ЦІННІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОНЦЕПТУ <i>РОБОТА</i>	83
Л.М. Ікалюк ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>ПОРІВНЯННЯ</i> В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	88
І.К. Кобякова, О.І. Єгорова СЕМАНТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА КВАНТИТАТИВНІ ПАРАМЕТРИ КОНЦЕПТУ <i>QUANTITY</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	94
А.В. Ходоренко К ВОПРОСУ О КОГНИТИВНЫХ СОСТАВЛЯЮЩИХ АНТРОПОНИМНЫХ ЕДИНИЦ	102
Ю.Ю. Шамаева КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОСНОВА ЯЗЫКА ЭМОЦИЙ КАК ЗНАНИЯ МАТРИЧНОГО ФОРМАТА	107
Л.В. Шаповалова “МАКСИМИ” Ф. ЛАРОШФУКО ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ АВТОРА ТА ДУХУ ФРАНЦУЗЬКОЇ АРИСТОКРАТІЇ XVII СТОЛІТТЯ	115
Н.В. Воробей РИТМІКО-СИНТАКСИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТІВ АФРО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ	122
У. В. Галицька ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ <i>DISGUST/ВІДПРАЗА</i> (на матеріалі сучасного англомовного художнього дискурсу)	126
И.В. Давыденко СРЕДСТВА НОМИНАЦИИ КОНЦЕПТА <i>ДОМ</i> В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ: СЕМАНТИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ	132
В.В. Кукушкін ВЗАЄМОДІЯ ПОНЯТТЄВО-ЦІННІСНИХ, ОБРАЗНО-ЦІННІСНИХ ОЗНАК ТА СИМВОЛІЧНИХ АСОЦІАЦІЙ КОНЦЕПТУ <i>ЗНАМЕНИТИСТЬ</i>	139

О.Д. Савчин
ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ *SEA / MORE* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 147

О.А. Самочорнова
ГІПЕРЕКСПЛІКАЦІЙНІ АППОЗИТИВНІ МОДЕЛІ: ПРОПОЗИЦІЙНІ СХЕМИ..... 154

ГРАМАТИКА

І.Р. Буніятова
ЕВОЛЮЦІЯ ДИНАМІЧНИХ СИСТЕМ (на матеріалі деяких індоєвропейських мов)..... 159

И.Б. Морозова
ГРАММАТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ТЕРМИНА “ОСЛОЖНЕННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ”
В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ 166

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

В.І. Кушнерик
ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЯВИЩ ФОНОСЕМАНТИЗМУ
У ЛЕКСЕМАХ ГЕРМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ 173

А.Д. Петренко, Д.М. Храбскова
СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ МЕТОД В ПРОБЛЕМАТИКЕ ФОНЕМАТИЧЕСКОГО
ЧЛЕНЕНИЯ СИЛЛАБИЧЕСКИХ ЯЗЫКОВ 179

С.С. Коломієць, Г.О. Фаусек
ЗАСОБИ ОБРАЗНОСТІ АНГЛОМОВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ 185

R. Kritsberg
ON SOME TYPOLOGY OF REGIONAL LANGUAGE VARIATION 190

РЕЦЕНЗІЇ

А.В. Пронкевич
ЯК ПЕРЕКЛАДАТИ НЕВЛОВИМЕ?
АНЖЕЛА КАМ'ЯНЕЦЬ, ТЕТЯНА НЕКРЯЧ. “ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНА ІРОНІЯ
І ПЕРЕКЛАД” 196

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

УДК 81'373.611

МЕТАФОРА І МЕТОНІМІЯ В АРХІТЕКТОНІЦІ КОМПОЗИТНИХ АПРЕЙЗОРІВ (на матеріалі англійської мови)

Л.Ф. Омельченко, доктор філол. наук (Київ)

В.О. Самохіна, доктор філол. наук (Харків)

Л.Ф. Соловійова, канд. філол. наук (Житомир)

У цій статті ми здійснили спробу висвітлити деякі маловивчені аспекти функціонування композитних апрейзорів в англомовному дискурсі. Слід відзначити, що дослідження механізму емотивного словоскладання, що базується на метафорі й метонімії, створює імпульс для подальшого дослідження 1) полісемії, лінгво-прагматичних і національно-культурологічних аспектів емоційно-маркованих композитів негативної або позитивної оцінки, також як 2) основних принципів створення тезаурусу композитних апрейзорів.

Ключові слова: композитні апрейзори, метафора, метонімія, негативна оцінка, позитивна оцінка, тезаурус, емотивне словоскладання.

Л.Ф. Омельченко, В.А. Самохіна, Л.Ф. Соловьёва. Метафора и метонимия в архитектонике композитных аппрейзоров (на материале английского языка). В этой статье мы сделали попытку осветить некоторые малоисследованные аспекты функционирования композитных аппрейзоров в англоязычном дискурсе. Следует отметить, что исследование механизма эмотивного словосложения, основанного на метафоре и метонимии, создаёт импульс для дальнейшего исследования 1) полисемии, лингво-прагматических и национально-культурологических аспектов эмоционально-маркированных композит негативной или позитивной оценки, также как 2) основных принципов создания тезауруса композитных аппрейзоров.

Ключевые слова: композитные аппрейзоры, метафора, метонимия, негативная оценка, позитивная оценка, тезаурус, эмотивное словосложение.

L.F. Omelchenko, V.A. Samokhina, L.F. Solovyova. Metaphor and Metonymy in the Architectonics of Compound Appraisors (on the English Language Material). In this paper we endeavoured to bring to light some issues that haven't been given an exhausting treatment yet as far as compound appraisors in the English language discourse is concerned. It is also worth noting that clarifying the essentials of emotive compounding based on metaphor and metonymy leaves room for further research 1) of polysemy, linguo-pragmatic and nationally culturological aspects of emotionally-charged compounds of negative or positive evaluation as well as 2) of the main compiling principles of compound appraisors thesaurus.

Key words: compound appraisors, emotive compounding, metaphor, metonymy, negative evaluation, positive evaluation, thesaurus.

Мета статті полягає в виявленні маловивчених дискурсивних характеристик метафоричних і метонімічних структурно-складних апрейзорів, які володіють багатим спектром комунікативно-стилістичних конотацій, та їх функціонально-семантичного потенціалу в системі англійської композитології.

Апрейзори (знаки з евалюативним значенням) слугують для вираження тих чи інших факторів дійсності, суспільних явищ. Під оцінкою в цьому випадку розуміється не стільки об'єктивна наявність деяких позитивних якостей, скільки суб'єктивна значущість означуваного для учасників зна-

кової комунікації, суб'єктивність виступає не як чинник індивідуальної техніки, а як соціально санкціоноване ставлення, закріплене в суспільній свідомості [16, с. 94–95].

В дослідженнях, присвячених словоскладанню в сучасній англійській мові, до цих пір незначне місце займає специфіка вживання різних типів композитних і парасинтетичних одиниць в мові в рамках функціонально-орієнтованої композитології [13, с. 3].

Під функціонально-орієнтованою композитологією в статті розуміється той напрям у вивченні композитних лексем, який відбувається через призму системного структурно-семантичного і стилістичного аспектів, що передбачають їх широке використання в живій розмовній мові.

Взаємодія мови як способу репрезентації суспільно-історичного досвіду народу та колективної етнокультурної свідомості може бути відображеною у формі національно-мовної картини світу, під якою розуміють притаманну кожному етносу, вербалізовану ним самим інтерпретацію світу і себе самого на його тлі (Т. Аошуан, Н.Д. Аругюнова, А. Вежбицька, І.О. Голубовська, В.І. Заботкіна, О.О. Корнілов та ін.) [див. 5, с. 1].

Мовна картина світу не є дзеркальним відображенням навколишньої дійсності: світ не такий, яким він виражений у різних мовах. У мові дійсність відображена не точно і не повністю [14, с. 94]. Неточному позначенню предметів та явищ у мові багато в чому сприяє метафора та порівняння [там само]. Очевидно, що метафоризація починається з припущення подібності сформованого поняття про реалію і дечого, в чомусь подібного з нею “конкретного” образно-асоціативного уявлення про іншу реалію. Це припущення, яке ми вважаємо основним для метафоризації і базою антропометричності, є модусом метафори, якому можна надати статус кантівського принципу фіктивності, смисл якого виражається у формі “нібито” [8, с. 127]. Пор.:

And although the company has tried many ways to adjust its bottom line for the skyrocketing costs of raw materials, its president, George Kellinghusen, decided July 1 to bite the bullet and raised the company's own prices by 3 percent

(International Herald Tribune, September 26, 2007, P.1).

За характером ознак подібності М.В. Нікітін виділяє такі різновиди метафори: когнітивна, емотивна, онтологічна, синестезична, пряма, транспонована. Можливість реалізації потенційної метафори залежить перш за все від номінативної потреби і сили (яскравості) аналогічного асоціювання концептів [12, с. 277].

О.Д. Мешков пише: “Метафорична деривація, обумовлена переносним уживанням слів в умовах повсякденного побутового спілкування, також заслуговує пильної уваги лексикологів, бо набуття мовною композитою переносного значення, як правило, гарантує їй місце на сторінках словників” [11, с. 17].

В семантичній структурі композитних дериватів вторинної номінації, що відносяться до різних граматико-лексичних класів і побудовані за різними словоутворюючими моделями, на перший план виступає конотація, що включає емоційні, експресивно-стилістичні та інші інгредієнти, які ніби нашаровуються на денотативне значення, створюючи необхідний за умовами комунікації прагматичний ефект.

Актуалізація вторинної (непрямої) номінації у системі композитології обумовлена тенденціями до експресивності і неперервному варіюванню лексичного репертуару для реалізації експресивно-прагматичного компонента плану змісту цих лексем у соціально-орієнтованому спілкуванні. Виникнувши у результаті пошуків більш яскравих конотацій, непряме значення структурно-складних лексем відображає діалектичну єдність конотативної та денотативної функцій.

Найбільш поширеною моделлю, що базується на вторинній номінації, є модель, яка містить метафору, що природно в силу величезної питомої ваги метафори в мовному освоєнні світу людиною.

Є.І. Шендельс з повною підставою стверджує, що складні слова-метафори демонструють той випадок, коли обидва члена метафори (антецедент і носій метафори) є наявними в контексті, в контактній позиції, в рамках одного слова. Тим самим,

окреме слово перетворюється в мікроконтекст, де реалізуються всі умови метафоризації: подвійна співвіднесеність, порушення звичних валентних зв'язків між денотатами, які співвідносяться (контрдетермінація) і народження нового зв'язку – загальної ланки, яка поєднує далекі одне від одного поняття, створення певного нового цілого самою силою слова, покликаною виконувати функцію номінації, а крім того, подібно будь-якому тропу, функцію образно-естетичну [17, с. 82–83].

Особливої уваги заслуговують ідіоматичні дієслова-композиції, яким властива висока метасеміотична місткість, тобто експресивно-емоційно-оціночні обертони: *beach-comb* – жити як шинковий жабрак, без певних занять; *wolf-whistle* – свистіти з метою привернути увагу молодої, звичайно білої жінки; *cliff-hang* – 1. висіти на волоску; 2. обірвати фільм, розповідь на найцікавішому місці; *eavesdrop* – підслуховувати з допомогою мікрофонів; *apple-polish* – підлабузнювати, підлизуватися, плазувати, догоджати; дієслово походить із шкільного жаргону, коли “підлизати”, перш ніж подати яблуко вчителю, його ретельно витирали на виду в учителя, таким чином бажаючи йому догодити; *wisecrack* – насміхатися, підпускати шпильки.

Багато дієслів цього типу являють собою стилістично знижені жартівливі утворення, які мають негативну експресію, іронічне чи гостро сатиричне забарвлення і виникають в побутово-розмовному чи газетно-публіцистичному стилях. Наприклад: *free-load* – випити і закусити за чужий рахунок; *bootlick* – підлабузничати, лизати п'яти; *brown-nose* – підлабузничати, підлизуватися, вислужуватись; *brownbeat* – залякувати, відстрашити; *wet-blanket* – отруювати задоволення, наводити сум, гасити (радість, ентузіазм), привести в замішання; *bootleg* – 1. таємно торгувати контрабандними або самогонними спиртними напоями; 2. таємно торгувати або нелегально розповсюджувати (що-небудь); *backbite* – злословити (про відсутнього), зводити наклеп за чиєю-небудь спиною; *clock-watch* – позирати на годинник, намагатися не перепрацювати; *muck-rake* – старанно роз-

слідувати і викривати темні адміністративні й політичні махінації, розгрібати багно; *brainwash* – промивати розум, піддавати політичній обробці; *hijack* – 1. зупинити на дорозі і пограбувати автомобіль і т. ін., з силою відняти що-небудь у кого-небудь; 2. займатися повітряним розбоєм.

Багато структурно-складних дієслів характеризуються різним ступенем стилістичної зниженості, і в зв'язку з впливом просторіччя на літературну мову вони широко розповсюджуються у розмовній мові і зміцнюють своє загальне знижене стилістичне забарвлення, характерне для “низьких” колоквіалізмів, сленгізмів і жаргонізмів: *coffee-house* – займатися пустою розмовою і плітками; *rough-house* – скандалити, буянити; *hightail* – втікати; *tomfool* – дурачитись, корчити дурня; *henpeck* – тримати чоловіка під каблучком; *catlick* – мити як-небудь, сполоснути; *high-hat* – не погоджуватися з чиєю-небудь думкою, ігнорувати (кого-небудь), тероризувати (кого-небудь).

Усі ці дієслова мають яскраво виражені негативні конотації, експресивно гострий відтінок значення, притаманний побутово-розмовному мовленню: *bad-mouth* амер. жарг. чорнити, обливати брудом; *belly-ache* жарг. скаржитися, нарікати, бідкатися, скиглити → *belly-ache n* біль у животі; *fatcat* отримати або намагатись отримати особливі привілеї → *fatcat n* заможна людина; *high-hat* амер. розм. не рахуватися, не зважати на чиюсь думку → *high-hat n* пишата людина, важлива людина, цабе.

Метафора в багатьох випадках як не можна краще передає суб'єктивну уяву людини про психічність і глибинний характер етичної сфери [1, с. 99], яка утворюється на основі однієї з найбільш загальних психічних функцій – якісної оцінки дійсності по ознаках: хороший – поганий [19].

Метафоризація, композитний словотвір та їх поєднання посідає надзвичайно особливе місце у мовному субстандарті з притаманною йому свободою у виборі засобів номінації та прагненням максимально впливати на співрозмовника за рахунок створення яскравих образів [4, с. 277].

Наприклад: *cradle-robber* – старий, одружений з молодою жінкою; *cave-dweller* – печерний жи-

тель, хам, дикун; *bear-hug* – 1. ведмежа хватка, 2. жарт. обійми, від яких кістки тріщать; *clock-watch* – поглядати на часи, намагатися не переробити; *cliff-hang* розм. 1) висіти на волосинці, 2. обірвати фільм, розповідь на самому цікавому місці; *poor-mouth v* 1. прибіднятися, жалітись на бідність, канючити; 2. принижувати; *pussy-foot v* 1. іти обережною ходою, по-котячому, крастися; 2. амер. розм. діяти обережно, обачно, крутити; *to pussy-foot on disarmament* ухилитися в питаннях про роззброєння [6] → *pussyfoot* slang liquor-prohibition (COD); *rubber-neck v* оглядати визначні пам'ятки → *rubber-neck n* сленг. турист (gaping sightseeing, inquisite person) (COD); *shuttlecock v* 1. кидати туди і назад; 2. рухатися уперед і назад → *shuttlecock n* 1. м'яч з пір'ям (для гри у бадмінтон); 2. бадмінтон; 3. 1) предмет нескінченних суперечок; 2) нестійка, хитра людина; забавка; *skylark v* гратися, пустувати, потішатися → *skylark n* жайворонок; *panhandle* – амер. розм. 1. просити милостиню, 2. жебракувати, бідувати; *soft-soap* – 1. мити рідким милом, 2. розм. лестити, підлабузничати.

Поширеність конверсії або переходу однієї частини мови в іншу сприяє багатозначності, тому що граматичні категорії використовуються як засіб словотворення. Недарма ця властивість англійської лексики називається невласною деривацією.

Багатозначність структурно-складних одиниць базується на широко діючих метафоричних і метонімічних переносах значень, які використовуються в англійській мові набагато частіше як джерело збагачення семантики слів, чим як чисто образний засіб або стилістичний прийом. Це положення зв'язане причинно-наслідковими відношеннями з сучасною лексикологічною концепцією, що розглядає полісемію як словоутворююче явище, яке можна назвати семантичною деривацією. Наприклад: *baby-snatcher* – 1. викрадач дітей, 2. жарт. викрадач немовляти (про стару жінку, яка оженила на собі молодика); *bottle-neck* – 1. горлечко пляшки, 2. вузький прохід, проїзд, 3. перен. вузьке місце, перешкода, завада, 4. техн. горловина; *rose-water* – 1. рожева вода, 2. люб'язності, м'яке поводження,

3. удавана чутливість, 4. удавана люб'язність; *skinhead* – 1. коротко обстрижений юнак або хлопчик, молода людина зі стрижкою «їжачок», 2. лиса (людина), 3. новобранець із морської піхоти, 4. «бри-тоголовий» учасник вуличної банди хуліганів (кінець 60-70 років ХХ ст.). Пор. в рос. мові: *Скинхеды попросту избивают каждого, кто не похож на них* (Труд, 26.04.2002, С. 10).

Важливість уваги до явища багатозначності при порівняльному вивченні мов очевидна: практично кожна мовна одиниця функціонально співвідносна з декількома семантичними ознаками, а значить, будь-яка спроба експлікації значення так або інакше пов'язана з їх свідомою або несвідомою селекцією. Без урахування багатозначності немислима скільки-небудь повна семантична «картина» слова [10, с. 30]. Найбільш відомою і добре вивченою є мовна багатозначність, або полісемія, яка представлена метафорою – семантичною деривацією на основі схожості референтів, метонімією – семантичною деривацією на основі відношень ієрархічності й партитивності. Так, на матеріалі російської та французької мов В.Г. Гак показав загальне і специфічне в явищах антропоморфізма, синестезії, регулярної полісемії та ін. [3, с. 256–259].

Аналізуючи найменш вивчену у системі англійської композитології групу субстантивних композитивних апрейзорів «бахувріхі» антропосемічного поля, ми припускаємо, що у семантичну структуру слова, крім диференційованих сем, що розглядаються як складові денотативно-сигніфікативного компонента, також входять конотативні семи оцінності, емоційності та еспресивності, що включають меліоративну або дерогативну (пейоративну) оцінку. Наприклад: *The Lord mayor of Berlin has been described as “a nitwit” after admitting that he did not know the dates of Second World War during a televised debate on the nation’s academic standards* (*The Sunday Telegraph*, 2004, Dec 26, P.22).

Величезний інтерес викликає вивчення лексико-семантичного ряду субстантивних бахувріхі з полівалентним другим компонентом – *head*: *ass-head* – осел, бовдур, телепень; *banana-head* –

амер. жарт. дурень, телепень, бовдур; *cabbage-head* – розм. бовдур, дурень і т. ін. Відношення між ономасіологічним базисом і ономасіологічною ознакою у таких іменниках можна трактувати як *smb. (a person) having a head like that of an ass, banana, beef, block, bone, cabbage*. Тут присутній складний випадок подвійної предикації, позначений індикаторами *having* та *like*, перший з яких вказує на метонімічний перенос, а другий – на метафоричний. Метафоричне значення з'являється на основі порівняння того, що є ономасіологічним базисом – *a person* з однією із властивостей того предмета, який відзначений ономасіологічною ознакою.

Про дериваційний та комунікативно-прагматичний потенціал субстантивних антропосем-бахувріхі свідчить їх здатність утворювати шляхом конверсії дієслівні корелятивні лексеми. У наведеному нижче списку композитних дієслів «бахувріхі» лише два дієслова *to bad-mouth* та *to poor-mouth* не мають корелятивних субстантивних етимонів, зареєстрованих словниками.

Багато лексичних одиниць цього типу виникають в ареалі американського сленгу. Пор. наведений І.А. Гонтою лексико-семантичний ряд з полівалентним ітеративним метонімічним компонентом *face*: *angelface* – дуже приваблива жінка; *dollface* – хлопчик або юнак з гарненьким жіночим обличчям; *fungus-face* – бородач; *hatchet-face* – негарна людина; *pie-face* – круглолиця, смішна, негарна людина [4].

Отже, майже завжди найважливішими властивостями субстантивних композит-бахувріхі є емоційно-негативне ставлення до референта, грубавато-цинічна або груба експресивність, зневажливо-принизлива та жартівлива образність: *bold-face* – нахаба, зухвалець; *highbrow* – 1. людина, що претендує на інтелектуальність, витончений смак, інтелектуал; 2. далекий від життя вчений, інтелігент; *lowbrow* – розм. людина, що не претендує на високий інтелектуальний рівень; людина з примітивними смаками у літературі, музиці, мистецтві; *middlebrow* – 1. людина середнього інтелекту; 2. прихильник традиційних уявлень про мистецтво, культуру і т. ін., людина з відсталими смаками [6].

Вказані лексеми є бісемантами.

Безупинне творення композитних апрейзорів типу «бахувріхі» обумовлене прагненням мовців до експресії за допомогою оновлення лексичного репертуару, бажанням подолати «автоматизм» стилістично нейтрального мовлення у практиці мовного спілкування, використовуючи просторічні (субколоквіальні) або узуально-мовленнєві елементи живої мови, жаргонізми, сленгізми різної стилістичної та соціальної тональності.

У даному корпусі субстантивних композитів-бахувріхі відбувається «переосмислення» об'єкта найменування через призму оцінного, чуттєвого або образного уявлення, у більшості випадків пейоративної експресивності для вираження негативного іронічно-зневажливого або презирливого ставлення до людини.

Найочевидніше цей тип номінації проявляє себе у двох категоріях лексики – в літературно-художніх текстах та в емоційно-оцінній лексиці фамільярно-розмовного і просторічного характеру.

До таких слів сучасні лінгвісти відносять експресивні та емоційно-оцінні слова типу *cock-brain* – тупиця; *scratchcat* – жарт. злючка, мегера; *shutter-bug* – жарт. фотограф-ентузіаст; *fill-belly* – обжора; *rat-face* – амер. жарг. хитрун, продувна bestія; *wind-bag* – презирл. бовтун, пустомеля, пустозвон; *money-bag* – грошовий мішок, товстосум. Пор. в рос. мові: *Кризис не помешал Ахметову занять первое место среди толстосумов, однако сократил его капитал более чем в 3 раза (Мир увлечений, 21.12.2009, С.6).*

Такі емоційно-оцінні утворення часто виникають у розмовному мовленні і, проникаючи у лексичний пласт художньої літератури, публіцистики, зберігають стилістичну маркованість сфери усного спілкування, протиставляючись словам високого та нейтрального стилістичного тону.

Перелічені вище особливості субстантивних бахувріхі антропосемічного поля є суттєвими при виділенні їх в особливу групу композитних апрейзорів, що мають емоційно-оцінні значення, для індивідуалізації яких характерними є конкретизація і уточнення референта і які завдяки частотності

у повсякденній комунікації та значній десемантизованості можна назвати розмовно-оцінними кліше.

Наявні дослідження лінгвістів обмежуються, як правило, вивченням денотативного значення. А конотативний аспект семантики лексичних одиниць, їх особлива емоціно-експресивна та стилістична функція майже не досліджені у сучасній англістиці. Вивчення конотативного та екстралінгвального аспектів композитної семантики апрейзорів може стати імпульсом для подальших і більш глибоких досліджень у цій сфері.

З широким залученням фонових знань та екстралінгвальних факторів: ситуацій породження і сприйняття тексту, комунікативної та прагматичної установки автора, фактора адресата, лінгвокультурних та етнокультурних традицій, співвіднесення письменником створеної у тексті моделі світу з самим світом тісно пов'язано дослідження експресивно-емоційного потенціалу та стилістичних функцій субстантивних «бахувріхі» – антропосем.

При цьому слід підкреслити, що стилістично марковані композити-бахувріхі формуються у сфері експресивного просторіччя та сленгу, відмінними рисами яких є експресивність та етико-стилістична заниженість, а негативна емотивна тональність просторічних складних сленгізмів та жаргонізмів типу бахувріхі досягається не за рахунок ламання структурних норм, а внаслідок ускладнення словотворчого акту метафоричними або метонімічними переносами значення основ, що сполучаються. Наприклад: *dogface* – амер. розм. 1. піхотинець, піхота; 2. 1) рекрут, новобранець; 2) солдат, рядовий; 3) солдат, що доганяє свою колону.

Адекватне сприйняття фонових емотивно-маркованих композитних номінацій усунування “комунікативного шуму” реалізуються завдяки високому рівню лінгвістичної, культурно-країнознавчої й комунікативної компетенції. Наприклад: *wet-back* – амер. жарг. “мокра спина”, нелегальний імігрант з Мексики (який переплив р. Ріо-Гранде); *acid-head* – наркоман, який вживає ЛСД; *pot-head* – жарг. наркоман, який курить маріхуану; *hashhead* – наркоман; *pill-head* – розм. людина, яка зловживає снодійними таблетками; *baglady* (1972) *a homeless*

woman, often elderly, who carries her possessions in a shopping bag. Originally US, but as the homeless began to appear in greater numbers as the streets of British cities in the 1980's the term became familiar on the eastern side of the Atlantic [18, с. 460].

Значення подібних “енциклопедичних композитів” (термін О.Д. Мешкова) розкривається тільки завдяки певним фоновим соціолінгвістичним знанням, наприклад, знанням історії, літератури, традицій, ціннісних уявлень певного національного менталітету.

Фонові знання носіїв мови й культури, як правило, асоціюються з мовними одиницями, перш за все, зі словами. Мова виступає в якості сховища колективного досвіду народу-носія. За допомогою мови фонові знання передаються від покоління до покоління, здійснюється “зв’язок часів” [15, с. 82].

Ідіоматичність є притаманною навіть для слів з прозорою внутрішньою формою, де вона є наслідком розширення об’єму значення і закономірно виникає в результаті забуття, втрати, «стирання» внутрішньої форми. Яскраво виражена негативна емоційно-оцінна (семантико-аксіологічна) тональність, притаманна більшості композитів-ідіом, ускладнює денотативно-сигніфікативний зміст прямого номінативного значення. Творення композитів-ідіом у процесі лінгвокреативної розумової діяльності спирається на сферу фонових знань людини, в яку інформація надходить з індивідуального або соціального досвіду її діяльності у видимому просторі. Таким чином, ідіоматика, на відміну від слів, прямо віддзеркалює когнітивну діяльність членів мовного колективу, основу на наївному уявленні про світ носіїв мови, на їх стосунках між собою. Однак, все це є можливим лише тому, що сама мовна система має механізм, який забезпечує цю діяльність. Наприклад:

Winston also recalled that Fern was quite a speaker. Soapboxing was the thing in those days, you just went to a corner and put up soapbox. There was many a soapbox meeting that she undertook (People's Daily World, 1987, March 5). The scrum is on! Feminist grand panjandrum

like Gloria Steinem have leapt back into the arena, while younger women have seized the feminist banner to proclaim Hillary the messianic Wonder Woman, destined to smash the glass ceiling of the presidency. (*The Sunday Telegraph*, April, 20, 2008, P.21). (Glass ceiling (1984) an unofficial or unacknowledged barrier to personal advancement, especially of a woman or a member of an ethnic minority in employment) [18].

Енциклопедична інформація залежить від фонових знань читача, від його соціального, культурного, освітнього статусу, від того, що прийнято називати тезаурусом. Тезаурус розуміється, слідом за Ю.М. Карауловим, у двох значеннях: як матеріально-існуючий словник і як картина світу. За думкою Ю.М. Караулова, тезаурус-світ постійно змінюється, але проте, дозволяє себе фіксувати у вигляді тезауруса-словника [9].

Кожний елемент пласта лексичних одиниць мови, в структурі яких міститься сема оцінки, належить до особливої сітки елементів й займає спеціальне місце в особливій сітці відносин, яка називається оціночним тезаурусом англійської мови [2, с. 14]. Вивчення когнітивної ролі елементів оціночного тезауруса англійської мови перспективно для подальшого аналізу [там само, с. 17].

Тезауруси, які пропонують аранжування широкого семантичного простору, що покривається всім словником даної мови, залишаються в силу складності їх складання явищем достатньо рідким [7, с. 73].

Семантично-емоційна поліфонія композити створює широкі можливості для передачі суб'єктивної оцінки, а також обумовлює вібрацію емоційно забарвленої композити і різні форми її емотивно-експресивних (позитивних або негативних) конотацій. Слід відмітити широту використання метафоричного і метонімічного типів композитів в сфері інтелектуальної розмовної мови, невимушеного, неофіційного спілкування і просторічної експресивної (похідної) номінації, що включає слова зниженого стилістичного тону. Напр.:

Mattress money (1980) *the savings of private individuals, especially as a source of commercial*

revenue. US business slang, referring to the supposed custom of hiding savings inside or under the mattress [16]. *A main aim of the legitimized dollar exchange is to tap into the "mattress money", the huge stash of dollars held by Poles... that has had little legitimate place in the economy* (*New York Times*, 1990).

В американському сленгу є чимало слів, яким притаманний явно вульгарний відтінок і які вживаються лише з метою надати мові грубо-фамільярний або презирливо-іронічний тон (а *log-head* – бовдур; а *corkbrain* – тупиця; а *wether-head* – бараняча голова, перен. йолоп; а *blockhead* – йолоп; а *pot-head* – дурень; а *jackass* – віслук та ін.).

Як одиниці вторинної номінації жаргонізми – найбільш благодатна сфера самовираження мовця, це перш за все слова, в яких експресивний початок домінує над номінативним, конотація – над денотацією. Непряма номінація, притаманна не-стандартній лексиці, ґрунтується на асоціації по подібності (метафора) або по суміжності (метонімія). Асоціативні зв'язки, що реалізуються у процесі номінації, носять індивідуальний і фактично нічим не обмежений характер, оскільки словотворчий акт, як правило, індивідуальний, а у виборі ознаки мовець може орієнтуватись на несуттєві або приховані зв'язки між об'єктами дійсності. Наприклад: *whistle-blower* – жарг. 1. донощик; 2. крикун; 3. сигналізатор; *widow-maker* – жарг. небезпечна справа; "труна" (зламаний станок і т. п.), що загрожує життю (море і т.п.); *bootlicker* – жарг. підлиза, підлесник, підлабузник; *beetle-crusher* – 1. військ. жарг. піхотинець; 2. жарг. поліцейський; 3. жарг. ножища.

Пор.: *Компании нанимают рекрутов для того, чтобы переманить самых умных сотрудников у конкурента. Защищает предприятие от хедхантеров практически невозможно* (*Сегодня*, 19.01. 2008, С. 17). Емотивно-оцінний і соціально-мовний характер композитів-ідіом є причиною виникнення в сучасній англійській мові все нових і нових одиниць цього типу, що свідчить про їхню комунікативну релевантність і функціонально-семантичний потенціал.

Багато композитів-ідіом характеризується яскраво вираженою негативною емоційно-оцінною тональністю: *rat-face* – амер. розм. хитрун; *wet-blanket* – розм. отруювати задоволення, наводити нудьгу, гасити (радість, ентузіазм); *gum-shoe* – амер. розм. крастися, йти крадучись; *two-time* – амер. жарг. зраджувати (чоловікові, дружині); *two-face* – брехати, обмановати.

Фразеологія кожної мови – це найцінніша лінгвістична спадщина, в якій віддзеркалюється бачення світу, національна культура, звичаї та вірування, фантазія та історія народу, що розмовляє цією мовою. Завдяки фразеології, особливо ідіоматиці, можна проникнути у далеке минуле не тільки мови, але й історії, і культури її носіїв. Процес конденсації (універбації) фразеологічної одиниці слід розглядати як один із шляхів подолання асиметричності фразеологізму, що виявляється у цілісності (глобальності) плану змісту та роздільнооформленості плану вираження, тобто в антинормі плану вираження планові змісту цих мовних одиниць. В англійських композитах-ідіомах, що являють собою своєрідні семантичні конденсати (універбати) корелятивних фразеологічних одиниць, особливо часто виявляється повний відрив компонентів від їх первісного (словникового) значення. Майже завжди найхарактернішими рисами аксиологічно-відмічених композитів-ідіом є емоційно негативне ставлення до референта, грубувато-цинічна або брутальна експресивність, презирливо-зневажлива або жартівлива образність. Просторічні елементи, жаргонізми, сленгізми, діалектизми маркують мову мовця і подають сигнали про його соціальний та культурномовний статус. У кожному конкретному випадку оцінка визначається соціальною позицією, світоглядом, культурним рівнем, інтелектуальним та моральним розвитком людини.

Лексеми вказаного типу набувають усе більшого поширення у сучасній англійській мові, відзначаючись високим експресивно-стилістичним потенціалом і широким спектром комунікативно-дискурсивних характеристик.

Висновки з цього дослідження визначають перспективи подальшого вивчення структурно-складних лексем, на прикладі яких можна прослідкувати дискурсивні особливості деривативно-релевантних моделей композитних апрейзорів, їхнього виникнення у лінгвопрагматичному і національно-культурологічному ракурсах.

Перспективними напрямками представляються дослідження джерел виникнення полісемії в архітектоніці апрейзорів в англомовному дискурсивному просторі, а також складання словників-тезаурисів зазначених композитних номінацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берестнев Г.И. Иконичность добра и зла / Г.И. Берестнев // Вопросы языкознания. – 1999. – № 4. – С. 99–113.
2. Бессонова О.Л. Оценочный тезаурус английского языка / О.Л. Бессонова // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – Харків : Константа. – 2003. – № 586. – С. 14–17.
3. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков / В.Г. Гак. – Л.: Просвещение, 1977.
4. Гонта І.А. Композит-метафора в українському та англійському мовному субстандарті / І.А. Гонта // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей. Вип. 6. / Відп. ред. Кочерган М.П. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – С. 278–280.
5. Гулівець Н.О. Лінгвокультурологічний аспект реалізації концепту дозвілля (на матеріалі англійської літератури VIII–XXI століть): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Н.О. Гулівець. – Донецьк, 2010. – 20 с.
6. Дополнение к Большому англо-русскому словарю / Под общ. ред. И.Р. Гальперина. – М.: Русский язык, 1980. – 431 с.
7. Жаботинская С.А. Онтологии для словарей тезаурисов: лингвокогнитивный подход / С.А. Жаботинская // Філологічні трактати. / Наук. журнал. – Суми : Вид-во СумДУ. – Харків : Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – Том 1. – №2. – С. 71–87.
8. Жоль К.К. Мысль. Слово. Метафора: Проблемы семантики в философском освещении / К.К. Жоль. – К. : Наукова думка, 1984.
9. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 367 с.
10. Киклевич А.К. К типологии лексической многозначности / А.К. Киклевич // Зб. ст. за доповідями Міжнар. наук. конф.” Проблеми зіставної семантики”. – К. : КДЛУ, 1999. – С. 29–32.
11. Мешков О.Д.

- О речевых композитах в современном английском языке / О.Д. Мешков // Иностранные языки в школе. – 1981. – № 2. 12. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / М.В. Никитин. – С.-Петербург: Научный центр проблем диалога. – 1996. – 760 с. 13. Полюжин М.М. Функциональное словосложение и префиксальные ономазиологические категории в английском языке / М.М. Полюжин, Л.Ф. Омельченко. – Ужгород : Патент. – 1997. – 99 с. 14. Серебренников Б.А. Как происходит отражение картины мира в языке / Б.А. Серебренников // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. 15. Томахин Г.Д. Прагматический аспект лексического фона слова / Г.Д. Томахин // Филологические науки. – 1988. – № 5. – С. 82–86. 16. Цвиллинг М.Я. Лексико-фразеологические особенности общественно-политического текста / М.Я. Цвиллинг // Функциональные стили и преподавание иностранных языков. – М., 1982. – С. 94–108. 17. Шендельс Е.И. Сложное слово как минимальный контекст для реализации стилистических фигур / Е.И. Шендельс // Вопр. романо-герм. филол.: сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М. Торгеза. – М., 1975. – Вып. 91. – С. 81–89. 18. Ayto J. Twentieth Century Words / J. Ayto. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – 640 p. 19. Osgood Ch.E. Language Universals in Psycholinguistics / Ch.E. Osgood // Universals of Language / Ed. by J.H. Greenberg. – Cambridge, the M.I.T Press, England, 1963. – С. 242.

КОММУНИКАТИВНЫЕ МЕТАМОРФОЗЫ

Г.В. Ейгер, доктор филол. наук (Хамельн)

В статье вводится понятие коммуникативной метаморфозы – коренное изменение коммуникативного поведения в связи с изменениями коммуникативных условий или взглядов коммуниканта (-ов) в процессе речемыслительной деятельности. Выделяются типы коммуникативных метаморфоз – “Подхалимаж”, “Флюгер”, “Превращение образа”. Подчеркивается, что коммуникативная метаморфоза происходит с ориентировкой на слушателей или наблюдателей.

Ключевые слова: коммуникативная метаморфоза, коммуникативное поведение, речемыслительная деятельность, слушатель.

Ейгер Г.В. Комуникативні метаморфози. У статті вводиться поняття комуникативної метаморфози – докорінної зміни комуникативної поведінки в зв'язку зі змінами комуникативних умов або позгядів комуниканта (-тів) у процесі мовленнєвомисленнєвої діяльності. Виділяються типи комуникативних метаморфоз – “Підхалимаж”, “Флюгер”, “Перевтілення образу”. Підкреслюється, що комуникативна метаморфоза відбувається з орієнтацією на слухачів або спостерігачів.

Ключові слова: комуникативна метаморфоза, комуникативна поведінка, мовленнєвомисленнєва діяльність, слухач.

Yeyger G.W. Communicative metamorphoses. The article introduces the notion of the communicative metamorphosis, which is defined as a radical change of communicative behavior due to the change of the communicative environment or views of one the communicants or of both of them in the process of thinking / speaking activities. Types of communicative metamorphoses are singled out, which are the following ones: “Brown-nosing”, “Weathercock”, “Image transformation”. It is highlighted, that communicative metamorphosis takes place in view of listeners or observers.

Key words: communicative metamorphose, communicative behavior, mental speech activity, hearer.

Под коммуникативной метаморфозой (далее – КМ) будем понимать коренное изменение коммуникативного поведения (далее – КП) в связи с изменениями коммуникативных условий или изменениями взглядов коммуниканта (-ов) в процессе речемыслительной деятельности. Этот коммуникативный факт чрезвычайно распространен, но не стал еще предметом специального изучения. В данной статье рассматриваются некоторые КМ и намечаются пути их исследования.

Рассмотрим рассказ Антона Чехова “Толстый и тонкий”. В тексте рассказа раскрываются существенные черты Тонкого (менее подробно – Толстого) на основе изменения КМ: Сначала дружеский разговор во время неожиданной встречи школьных товарищей, затем резкое изменение фамильярной тональности Тонкого на льстивую и угодливую:

На вокзале Николаевской железной дороги встретились два приятеля: один толстый, другой тонкий. Толстый только что пообедал на вокзале, и губы его, подернутые маслом, лоснились, как спелые вишни. Пахло от него хересом и флер-д'оранжем. Тонкий же только что вышел из вагона и был навьючен чемоданами, узлами и картонками. Пахло от него ветчиной и кофейной гущей. Из-за его спины выглядывала худенькая женщина с длинным подбородком – его жена, и высокий гимназист с прищуренным глазом – его сын.

– Порфирий! – воскликнул толстый, увидев тонкого. – Ты ли это? Голубчик мой! Сколько зим, сколько лет!

– Батюшки! – изумился тонкий. – Миша! Друг детства! Откуда ты взялся?

Пріятели троекратно облобызались и устремили друг на друга глаза, полные слез. Оба были приятно ошеломлены.

– Милый мой! – начал тонкий после лобызания. — Вот не ожидал! Вот сюрприз! Ну, да взгляди же на меня хорошенько! Такой же красавец, как и был! Такой же душонок и щеголь! Ах ты, господи! Ну, что же ты? Богат? Женат? Я уже женат, как видишь... Это вот моя жена, Луиза, урожденная Ванценбах... лютеранка... А это сын мой, Нафанаил, ученик III класса. Это, Нафаня, друг моего детства! В гимназии вместе учились!

Нафанаил немного подумал и снял шапку.

– В гимназии вместе учились! – продолжал тонкий. — Помнишь, как тебя дразнили? Тебя дразнили Геростратом за то, что ты казенную книжку папироской прожег, а меня Эфиальтом за то, что я ябедничать любил. Хо-хо... Детьми, были! Не бойся, Нафаня! Подойди к нему поближе... А это моя жена, урожденная Ванценбах... лютеранка.

Нафанаил немного подумал и спрятался за спину отца.

– Ну, как живешь, друг? – спросил толстый, восторженно глядя на друга. — Служишь где? Дослужился?

– Служу, милый мой! Коллежским ассессором уже второй год и Станислава имею. Жалованье плохое... ну, да бог с ним! Жена уроки музыки дает, я портсигары приватно из дерева делаю. Отличные портсигары! По рублю за штуку продаю. Если кто берет десять штук и более, тому, понимаешь, уступка. Пробавляемся кое-как. Служил, знаешь, в департаменте, а теперь сюда переведен столоначальником по тому же ведомству... Здесь буду служить. Ну, а ты как? Небось, уже статский? А?

– Нет, милый мой, поднимай повыше, — сказал толстый. — Я уже до тайного дослужился... Две звезды имею.

Это отражается в смене лексики, паралингвистических средств и неречевого поведения вообще – не только у Тонкого, но и у всех членов семьи:

Тонкий вдруг побледнел, окаменел, но скоро лицо его искривилось во все стороны широчайшей улыбкой; казалось, что от лица и глаз его посыпались искры. Сам он съежился, сгорбился, сузился... Его чемоданы, узлы и картонки съежились, поморщились... Длинный подбородок жены стал еще длиннее; Нафанаил вытянулся во фрунт и застегнул все пуговицы своего мундира...

– Я, ваше превосходительство... Очень приятно-с! Друг, можно сказать, детства и вдруг вышли в такие вельможи-с! Хи-хи-с.

– Ну, полно! – поморщился толстый. — Для чего этот тон? Мы с тобой друзья детства – и к чему тут это чиновничество!

– Помилуйте... Что вы-с... — захихикал тонкий, еще более съеживаясь. — Милостивое внимание вашего превосходительства... вроде как бы живительной влаги... Это вот, ваше превосходительство, сын мой Нафанаил... жена Луиза, лютеранка, некоторым образом... Толстый хотел было возразить что-то, но на лице у тонкого было написано столько благоговения, сладости и почтительной кислоты, что тайного советника стошнило. Он отвернулся от тонкого и подал ему на прощанье руку.

Тонкий пожал три пальца, поклонился всем туловищем и захихикал, как китаец: “хи-хи-хи”. Жена улыбнулась. Нафанаил шаркнул ногой и уронил фуражку. Все трое были приятно ошеломлены.

Если говорить о коммуникативной удачности общения, то Тонкий (и его семья) считают, что они вели себя адекватным образом и достигли своей цели (“Все трое были приятно удивлены”).

Что касается Толстого, то, как видно из текста, роль Тонкого произвела (как по содержанию, так и по форме) весьма отрицательное впечатление. Этот тип КМ назовем “Подхалимаж”.

Во втором тексте – рассказе Антона Павловича Чехова “Хамелеон” раскрывается другой тип КМ, который можно было бы назвать “Флюгер”:

Через базарную площадь идет полицейский надзиратель Очумелов в новой шинели и с узел-

ком в руке. За ним шагает рыжий городской с решетом, доверху наполненным конфискованным крыжовником. Кругом тишина... На площади ни души... Открытые двери лавок и кабаков глядят на свет божий уныло, как голодные пасти; около них нет даже нищих.

– Так ты кусаться, окаянный? – слышит вдруг Очумелов. – Ребята, не пуцай ее! Нынче не велено кусаться! Держи! А... а!

Слышен собачий визг. Очумелов смотрит в сторону и видит: из дровяного склада купца Пичугина, прыгая на трех ногах и оглядываясь, бежит собака. За ней гонится человек в ситцевой накрахмаленной рубашке и расстегнутой жилетке. Он бежит за ней и, подавшись туловищем вперед, падает на землю и хватается собаку за задние лапы. Слышен вторично собачий визг и крик: «Не пуцай!» Из лавок высовываются сонные физиономии, и скоро около дровяного склада, словно из земли выросши, собирается толпа.

– Никак беспорядок, ваше благородие!.. – говорит городской.

Очумелов делает поворот налево и шагает к сборищу. Около самых ворот склада, видит он, стоит вышеописанный человек в расстегнутой жилетке и, подняв вверх правую руку, показывает толпе окровавленный палец. На полупьяном лице его как бы написано: «Ужо я сорву с тебя, шельма!», да и самый палец имеет вид знамени победы. В этом человеке Очумелов узнает золотых дел мастера Хрюкина. В центре толпы, растопырив передние ноги и дрожая всем телом, сидит на земле сам виновник скандала – белый борзой щенок с острой мордой и желтым пятном на спине. В слезящихся глазах его выражение тоски и ужаса.

– По какому это случаю тут? – спрашивает Очумелов, врезываясь в толпу. – Почему тут? Это ты зачем палец?.. Кто кричал!

Коммуникативная тональность у основного коммуниканта в зависимости от изменения оценки события другими коммуникантами – по отношению к потерпевшему и собаке, укусившей его:

– Иду я, ваше благородие, никого не трогаю... – начинает Хрюкин, кашляя в кулак. – Насчет дров с Митрий Митричем, – и вдруг эта подлая ни с того ни с сего за палец... Вы меня извините, я человек, который работающий... Работа у меня мелкая. Пуцай мне заплатят, потому – я этим пальцем, может, неделю не пошевелю... Этого, ваше благородие, и в законе нет, чтоб от твари терпеть... Ежели каждый будет кусаться, то лучше и не жить на свете...

– Гм!.. Хорошо... – говорит Очумелов строго, кашляя и шевеля бровями. – Хорошо... Чья собака? Я этого так не оставляю. Я покажу вам, как собак распускать! Пора обратить внимание на подобных господ, не желающих подчиняться постановлениям! Как оштрафую его, мерзавца, так он узнает у меня, что значит собака и прочий бродячий скот! Я ему покажу кузькину мать!.. Елдырин, – обращается надзиратель к городскому, – узнай, чья это собака, и составляй протокол! А собаку истребить надо. Не медля! Она наверное бешеная... Чья это собака, спрашиваю?

– Это, кажись, генерала Жигалова! – говорит кто-то из толпы.

В речи Очумелова изменяется как оценка события, так и языковые средства, эмоционально характеризующие отношение полицейского надзирателя к персонажам не в последнюю очередь под влиянием отношения к высшему чину – генералу. Меняется и его физическое поведение («Снимика, Елдырин, с меня пальто!», «Надень-ка, Елдырин, на меня пальто»). Здесь трудно говорить об удачности коммуникативного поведения (речи), поскольку оно все время меняется, но очевидно, что в ходе диалога Очумелов выиграл, а Хрюкин проиграл:

– Генерала Жигалова? Гм!.. Снимика, Елдырин, с меня пальто... Ужас, как жарко! Должно полагать, перед дождем... Одного только я не понимаю: как она могла тебя укусить? – обращается Очумелов к Хрюкину. – Нешто она достанет до пальца? Она маленькая, а ты ведь

вон какой здоровила! Ты, должно быть, расковырял палец гвоздиком, а потом и пришла в твою голову идея, чтоб сорвать. Ты ведь... известный народ! Знаю вас, чертей!

– Он, ваше благородие, сигаркой ей в харю для смеха, а она – не будь дура, и тяпни... Вздорный человек, ваше благородие!

– Врешь, кривой! Не видал, так, стало быть, зачем врать? Их благородие умный господин и понимают, ежели кто врет, а кто по совести, как перед богом... А ежели я вру, так пуцай мировой рассудит. У него в законе сказано... Нынче все равны... У меня у самого брат в жандармах... ежели хотите знать...

– Не рассуждать!

– Нет, это не генеральская... – глубокомысленно замечает городской – У генерала таких нет. У него все больше лягавые. .

– Ты это верно знаешь?

– Верно, ваше благородие...

– Я и сам знаю. У генерала собаки дорогие, породистые, а эта – черт знает что! Ни шерсти, ни вида... подлость одна только... И этакую собаку держать?! Где же у вас ум? Попадись такая собака в Петербурге или Москве, то знаете, что было бы? Там не посмотрели бы в закон, а моментально – не дыши! Ты, Хрюкин, пострадал и дела этого так не оставляй... Нужно проучить! Пора...

– А может быть, и генеральская... – думает вслух городской. – На морде у ней не написано... Намедни в дозоре у него такую видели.

– Вестимо, генеральская! – говорит голос из толпы.

– Гм!.. Надень-ка, брат Елдырин, на меня пальто... Что-то ветром подуло... Знобит... Ты отведишь ее к генералу и спросишь там. Скажешь, что я нашел и прислал... И скажи, чтобы ее не выпускали, на улицу... Она, может быть, дорогая, а ежели каждый свинья будет ей в нос сигаркой тыкать, то долго ли испортить. Собака – нежная тварь... А ты, болван, опусти руку! Нечего свой дурацкий палец выставлять! Сам виноват!..

– Повар генеральский идет, его спросим... Эй, Прохор! Поди-ка, милый, сюда! Погляди на собаку... Ваша?

– Выдумал! Этаких у нас отродясь не бывало!

– И спрашивать тут долго нечего, – говорит Очумелов. – Она бродячая! Нечего тут долго разговаривать... Ежели сказал, что бродячая, стало быть, и бродячая... Истребить, вот и все.

– Это не наша. – продолжал Прохор. – Это генералова брата, что намедни приехал. Наш не охотник до борзых. Брат ихний охоч...

– Да разве братец ихний приехали? Владимир Иваныч? – спрашивает Очумелов, и все лицо его заливается улыбкой умиления. – Ишь ты, господа! А я и не знал! Погостить приехали?

– В гости...

– Ишь ты, господи... Соскучились по братце.. А я ведь и не знал! Так это ихняя собачка? Очень рад... Возьми ее... Собачонка ничего себе... Шустрая такая... Цап этого за палец! Ха-ха-ха... Ну, чего дрожишь? Ррр... Рр... Сердится, шельма... цуцук этакий...

Прохор зовет собаку и идет с ней от дровяного склада... Толпа хохочет над Хрюкиным.

– Я еще доберусь до тебя! – грозит ему Очумелов и, запахиваясь в шинель, продолжает свой путь по базарной площади.

КМ могут происходить и в том случае, если в ходе диалога (у одного из коммуникантов или у обоих) резко меняется образ партнера. Так, в рассказе Чехова “Медведь и дуэлянты” помещик и помещица в процессе бурного диалога снимают всякий вопрос о “дуэли” и собираются вступить в брак. Эту КМ можно назвать “Превращение образа”.

Смена КМ часто используется как объект юмора в малых жанрах фольклора, например: “Старик, подкинь зелененьких, чтобы твой парнишка с Наташкой в кинуху смылся”. “Как ты с отцом разговариваешь?” “Папуля, дай своему любимому сыночку немного денюжат, чтобы он с Наташень-

кой мог в кинотеатр пойти”. На основе этого мини-текста нельзя сказать, был ли диалог удачным для сына; если отец падок на лесть и подбострастие, то РМ сына успешна, если отца возмущает не только первой тональности речи сына, но и сама КМ, то диалог для сына неудачен.

В рассмотренных случаях КМ вызвана действиями (речевыми и/или неречевыми) в ситуации “коммуникант – коммуникант”. Можно себе представить и ситуацию, когда КМ вызывается неожиданным изменением физической реальности (например, возникновение стихийных явлений). Но и в этом случае, быстрый переход от спокойной, размеренной речи к взволнованной, эмоциональной тональности все же происходит с ориентировкой на слушателей или наблюдателей.

Метаморфозы могут носить и гораздо более длительный характер. Так, в известном романе “Тяжелый песок”, где повествование ведется от первого лица, рассказчик по мере развития событий в течение ряда лет постепенно переходит (в связи с развитием его как личности) от местного говора к обиходно-разговорной и кодифицированной речи. В романе Новикова-Прибоя “Капитан первого ранга” описание пути от простого крестьянина к капитану включает в себя (иконически!) постепенное изменение речи героя.

В одном из английских фантастических рассказов также иконически показывается изменение орфографии, грамматики и стиля письма в дневнике юноши, которые до операции по устранению умственной отсталости, писал с грубыми нарушениями языковых и речевых норм, после успешного хирургического вмешательства стал (постепенно) писать грамотно, а после рецидива также постепенно утратил приобретенные речевые навыки.

КМ обнаруживают определенную аналогию с трансформативами – речевыми актами-высказываниями, которые не только сообщают об отношении говорящего к собеседнику, но и меняют парадигму этого отношения самим фактом сообщения о нем. Трансформатив – это речь, взрывающая сами условия речи, напр.: “Я – твой отец”, “Я – убийца твоей сестры” и т.п. После сообщений такого рода резко меняется процесс коммуникации – может меняться тональность и произойти переход к вне словесной коммуникации [3].

Можно сказать, что после трансформатива резко меняется (как это имеет место и в КМ) все речевое поведение в целом.

Изложенные выше соображения дают основания полагать, что дальнейшее изучение КМ можно проводить в аспекте конфликтологии, в направлении т.н. “лингвистической биографии”, а также в коммуникативно-психологическом аспекте (см. напр. [1; 2]). Безусловно интересным было бы сравнение КМ в разных культурах. Однако, предварительно необходимым было бы установление типов КМ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ейгер Г.В. Коммуникативные персоналии (социально-биологический аспект коммуникации – системный подход) / Г.В. Ейгер // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : матеріали VI міжн. наукової конф.– Харків : Константа, 2007. – С. 129–130.
2. Ейгер Г.В. О коммуникативных типажах / Г.В. Ейгер // Другий всеукраїнський науковий форум. Сучасна англійстика: когніція, комунікація, текст : тези доповідей. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – С. 19–20.
3. Эпштейн М. Трансформатив / М. Эпштейн // Проективный философский словарь. – С.Пб. : Алетейя, 2003. – С. 423–424.

ДИСКУРС ПРАЙМЕРИЗ В АМЕРИКАНСКОЙ И СЛАВЯНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

Е.В. Горина, канд. филол. наук (Харьков)

Праимериз – высокоритуализированная институциональная практика, разветвленная в США и новая для славянских лингвокультур. Дискурс праимериз включает языковой, когнитивный и коммуникативный или социально-прагматический аспекты. Праимериз – интермедиаальный и поликодовый дискурс, единство аудио-визуального и вербального ряда, градуальный в его конкретных речевых жанрах.

Ключевые слова: дискурс праимериз, американская и славянская лингвокультуры, интермедиаальность, поликодовость.

О.В. Горіна. Дискурс праимеріз в американській та слов'янській лінгвокультурах. Праимеріз – высокоритуалізована інституційна практика, розгалужена в США і нова для слов'янських лінгвокультур. Дискурс праимеріз включає мовний, когнітивний і комунікативний або соціально-прагматичний аспекти. Праимеріз – інтермедіальний і полікодовий дискурс, єдність аудіо-візуального та вербального ряду, градуальний в його конкретних речових жанрах.

Ключові слова: дискурс праимеріз, американська і слов'янська лінгвокультури, інтермедіальність, полікодовість.

E.V. Gorina. The Discourse of Primaries in American and Slavonic Linguo-Cultures. Primaries are highly ritualized institutional practices, branched in the USA and new for Slavonic linguo-cultures. The discourse of primaries includes linguistic, cognitive and communicative or social-pragmatic aspects. Primaries – intermedial and polycode discourse, the unity of audio-visual and verbal line, gradual in its concrete speech genres.

Key words: American and Slavonic linguo-culture intermediality, polycode, the discourse of primaries.

Глубокий интерес к проблемам коммуникации, рассматриваемой сквозь призму культурологии и этнологии, отличающий харьковскую лингвистическую мысль еще со времен А.А. Потемнина, становится особенно актуальным сегодня, в период глобализации всех процессов, и в частности, политической коммуникации.

Цель статьи – когнитивно-коммуникативная характеристика дискурса праимериз в различных лингвокультурах.

Объектом анализа избран дискурс праимериз – важной части, предваряющей основную часть электоральных президентских кампаний, которая, начиная с 1842 года, стала укоренившейся и неотъемлемой частью процедуры выборов в США, но лишь недавно пришла в российскую политическую систему и практически год назад – в Украину. Праимериз в США определяются как

“предварительные (первичные) выборы, в ходе которых выдвигаются кандидаты в депутаты центральных и местных представительных учреждений, кандидаты на другие выборные должности, делегаты национальных партийных конвентов, члены партийных комитетов Демократической и Республиканской партий” [10].

В качестве предмета анализа выступают когнитивно-коммуникативные свойства дискурса праимериз в США, Украине, России. Материал изучения почерпнут из Интернет и печатных изданий последних лет на английском, украинском, русском языках, освещающих праимериз в США, Украине, России.

Современную лингвистику характеризует объяснимая для бурно развивающейся науки множественность трактовок таких базовых понятий, как дискурс и текст, что заставляет остановиться

на их понимании, принятом в данной работе. Когнитивно-дискурсивная парадигма, которая оформляется в начале XXI в., основывается на идеях постмодернизма и постструктурализма, разработанных в философии, социологии, психологии, и представленных в критической теории дискурса, теории символического интеракционализма и социального конструктивизма. Как отмечает И.С. Шевченко, “во-первых, в антропоцентрических исследованиях с их функциональностью, экспланаторностью, экспансионизмом принцип интерпретационализма заменяется принципом (социального) конструкционизма. Во-вторых, на смену механистично трактуемым единицам языка и речи как “вещам”, управляемым принципами каузативного детерминизма, приходит новый объект исследования – дискурс, который конструирует смыслы и шире – реальность в социально-психологической среде и сам выступает вербальной формой социальной практики. Это недетерминистская нелинейная деятельная онтология” [5].

Когнитивно-дискурсивный подход позволяет рассматривать **дискурс** в единстве языкового, когнитивного и коммуникативного аспектов как интегральный феномен, мысле-коммуникативную деятельность, совокупность процесса и результата, включающую как экстралингвистический, так и собственно лингвистический аспекты; в последнем кроме текста выделяются пресуппозиция и контекст (прагматический, социальный, когнитивный), которые обуславливают выбор языковых средств [6, с. 38]. Дискурс, по мнению В.Е. Чернявской, – это языковое выражение соответствующей сферы коммуникативно-речевой деятельности, человеческого сознания и практики или “коммуникативный процесс, приводящий к образованию определенной формальной структуры – текста [4, с. 147].

Исходя из общепринятого понимания языка как кода, дискурс представляет собой систему-гештальт, которая определяется совокупностью трех планов: 1) языкового – кодового использования, 2) когнитивного – передачей / использованием идей и убеждений, 3) коммуникативного или социально-прагматического – взаимодействия коммуникан-

тов в определенных социально-культурных контекстах и ситуациях.

В плане языкового использования новое для украинской и российской политической практики понятие *primaries* (n, pl.), а также *primary* (n, sg.) (от *primary elections*, например, *2008 primaries, Democratic primary for US Senate, North Carolina primary*) находится в активном поиске языковых соответствий. В различных славянских текстах отмечаются варианты единственного и множественного числа существительного: *молодежный праймериз – 2011* (Омск, на сайте omsk.ru), *народный праймериз* (сайт Сергея Тигипко). Например,

НАРОДНЫЙ ПРАЙМЕРИЗ (открытое голосование) будет проводиться в уличных пунктах голосования в ряде городов с 10 по 31 августа 2010 год (сайт блока Сергея Тигипко). *Праймериз прошли 3–7 сентября, все желающие могли принять в них участие, проголосовав на сайте партии или 7 сентября лично (в населенных пунктах по всей Украине работали 1000 палаток партии), выбирая из 4 тыс. местных политиков и общественных деятелей.* (Украинские новости 08.09.10 18:09)

Отмечены несклоняемые и склоняемые формы существительного в украинском и русском языках:

Близько 100 000 виборців взяли участь у праймериз «Єдиного Центру» (Ukrainews 08.09.10 17:59)

Всего в праймериз приняли участие 1 тыс. 496 членов “Сильной Украины”. *95 тыс. человек проголосовали на праймериз «Единого центра» перед местными ...* (Украинские новости 08.09.10 18:09)

Выборы одесского мэра, выборы измаильского мэра, перспективы нового налогового кодекса и результаты национального праймериза – обо всём этом Сергей Тигипко рассказал на всеукраинском форуме партии “Сильная Украина” в Киеве. (“АТВ”)

Лидер “Единого Центра” Игорь Попов заявил, что около 100 тысяч украинцев прого-

лосовали за кандидатов “Единого Центра” во время партийного праймериза, сообщила пресс-служба партии. (ПолитАрхивы 09:56)

В праймеризе “Единого центра” приняло участие около 100 тысяч человек (ПолитАрхивы 09:56)

ЕЦ Львовщины начнет выборы с праймериза (Delfi (Украина) 07.09.10 14:03)

При этом в США имеется разветвленная система типов праймериз по участию избирателей: *a non-binding primary, closed primary, an open primary, a blanket primary*, не имеющая аналогов в политической практике Украины и России.

В дискурсивной практике праймериз выделяют категории дискурса как процесса (в отличие от текста – его результата), к которым, вслед за И.С. Шевченко, относим: когнитивные (интенциональность, информативность, когезия); коммуникативные (адресованность, ситуативность); метадискурсивные (стратегии и тактики дискурса, мена коммуникативных ролей, жанры речи), причем интердискурсивность, можно считать гиперкатегорией дискурса [9].

Целям анализа дискурса праймериз как системы соответствует новое направление – **когнитивная прагмалингвистика**. Ее предметом служат как отдельные прагматические свойства общения (интенциональные, локутивные, иллюкутивные, перлокутивные), стратегии и тактики, воплощенные в разноуровневых единицах дискурса, так и дискурс в целом, его когнитивное пространство, образованное присущими ему концептами и когнитивными операциями, а также категории дискурса. Появившись впервые на страницах “Journal of Pragmatics” и “Вісника ХНУ імені В.Н. Каразіна” в 2000 г., *cognitive pragmatics* (когнитивная прагматика) первоначально была ориентирована на “привнесение когнитивного компонента в прагматический анализ”, исходя из объединяющего оба подхода системно-деятельностного понимания речевой коммуникации [8, с.300]. На сегодняшний день выработано понимание когнитивной прагмалингвистики как дисциплины, сфокусированной на ментальных

операциях, связанных с передаваемыми в дискурсивных ситуациях смыслами [7, с. 6], что обуславливает необходимость *интеграции*, а не простого суммирования концептуальных и прагмакоммуникативных методов анализа дискурса с привлечением смежных наук.

Как показывают исследования дискурсов различных типов, как правило, дискурс “задан” несколькими дискурсообразующими концептами [3]. Применение идей когнитивной прагмалингвистики к анализу дискурса праймериз в США, Украине, России как составляющей электорального президентского дискурса показывает, что в дискурсе разных стран существует универсальный набор концептов, которые разнятся специфичными этнокультурными признаками (наполнением слотов): концепт ПРАЙМЕРИЗ служит гиперфреймом для его конституентов – базовых концептов-регулятивов, соответствующих отдельным слотам: НАРОД – слоту СУБЪЕКТ ВЫБОРА; ВЛАСТЬ, ПРЕЗИДЕНТ – слоту ОБЪЕКТ ВЫБОРА; ДЕМОКРАТИЯ, СВОБОДА, ТЕРРОРИЗМ, ВОЙНА (для США) – слоту ОСНОВАНИЯ ВЫБОРА [1, с. 3].

При относительной скудости украиноязычного материала (пока для анализа доступен единственный полномасштабный проект “Народный праймериз” блока Сергея Тигипко), можно сделать предварительные выводы о высокой степени сходства базовых дискурсообразующих концептов ПРАЙМЕРИЗ, что объясняется самим характером институционального ритуализированного дискурса политических практик. Полученные данные позволяют говорить о значительном сходстве дискурсивных практик праймериз, что объясняется, в том числе, заимствованием в Украине и России политтехнологий современных выборов США как своего рода образца для проведения подобных кампаний. По нашим данным, этнокультурные отличия дискурса праймериз затрагивают в основном наполнение отдельных универсальных слотов соответствующего дискурсообразующего концепта (ср.: “дискурс – это языковой коррелят определенной общественной практики, упорядоченное использование языка, за которым стоит *социально*,

идеологически и исторически обусловленная ментальность” [4, с. 149] – выделено мною Е.Г.). В частности, как наполнение слота ОСНОВАНИЯ ВЫБОРА в дискурсе США и России XXI века характерны концепты ТЕРРОРИЗМ, ВОЙНА, а в современной украинской политике им соответствуют концепты ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ, ДВУ-ЯЗЫЧИЕ и т.п.

Политическая **метафорика** дискурса праймериз представлена группами метафор, где для США и наших стран универсальны милитарная, спортивная и финансово-экономическая модели, метафоры пути, укорененные в соответствующих доменах. Например,

ПРАЙМЕРИЗ – ЭТО ВОЙНА, предполагающая победы и поражения:

David Vitter easily beat two little-known challengers and will meet Democratic Rep.

Charlie Melancon, who won his party's primary, in November. (Associated Press Writer – Sun Aug 29, 8:01)

Raese defeated Republicans at the Senate primaries (Associated Press Writer – Sun Aug 29, 8:01)

ПРАЙМЕРИЗ – ЭТО СПОРТ, где можно выиграть и проиграть:

McCain went on to lose the South Carolina primary (Wikipedia)

ПРАЙМЕРИЗ – ЭТО ДОРОГА / ПУТЬ, имеющий повороты и т.п.:

Perhaps the most breath-taking u-turn in the primaries so far belongs to Mike Gravel (usprimaries2008.htm)

Следует подчеркнуть, что особенность когнитивной прагматики – в том, что это не “концептология + прагматика”, а их неразрывная связь, где одно определяет характер другого, в частности, тот или иной концепт способен обуславливать специфику стратегий реализации соответствующих высказываний, и, наоборот, коммуникативные интенции адресанта могут быть распознаны с использованием когнитивного моделирования ситуации говорения.

С точки зрения прагматики дискурс праймериз протекает в ситуациях институционального общения и носит персуазивный характер, реализует презентационную функцию через информативные тактики модификации говорящим картины мира избирателей-слушающих; ее адресантом выступает представитель определенной партии, а воздействующие векторы направлены на аудиторию – электорат.

Ведущий мотив дискурса праймериз – выбор номинанта на участие в выборах – реализуется через создание привлекательного имиджа претендента на президентский пост с помощью презентационных стратегий и тактик, модифицирующих картины мира электората. Эти стратегии представляют собой информационно-операционную презентационную систему тактик фокусирования нужной информации в сознании электората, ее манипулятивной модификации и наконец, тактик внедрении новой информации.

Воздействующий характер дискурса праймериз обусловлен его ведущими интенциями, подчиненными персуазивной гиперцели; к ним относятся: самопрезентация и презентация своей программы, анализ ситуации, побуждение выбрать определенного претендента, предупреждение и разоблачение, самооправдание, самоотвод.

В современном мире политтехнологи праймериз широко используют Интернет и другие аудиовизуальные и вербальные каналы, что свидетельствует о **поликодовости** такого дискурса. Поликодовость акцентирует коммуникативно-прагматическое и содержательное единство дискурса, поскольку уже в самом термине “код” социологи усматривают стратегии вербального планирования. В.Е. Чернявская определяет поликодовость как “когерентное целое, слагаемое из нескольких семиотических кодов”, проявление тенденции к визуализации сообщения и, одновременно, интермедиального характера современной коммуникации [4, с. 90–91].

По нашим данным, дискурс праймериз в исследуемых лингвокультурах отличает высокая сте-

пень поликодовости, обусловленная интермедиаальностью публичных предвыборных выступлений, их предназначенностью к распространению по каналам СМИ и Интернета, аудиовизуальным рядом текстов предвыборной рекламы с их иконичностью, символическостью, ориентацией на ассоциативное восприятие.

Исходя из Бахтинского понимания речевого жанра как вербального оформления типичной ситуации социального взаимодействия людей [2], дискурс праймериз – система высоко ритуализированных речевых жанров: ток-шоу, дебатов, программных выступлений и пр. Их особенность – высокая интердискурсивность и поликодовость – использование стратегий и тактик дискурсов иных жанров (например, религиозного и суггестивного способа аргументирования у одних политиков или преобладание бытийного дискурса с его особой мимикой и жестикой, достаточно монотонным интонационным рисунком у других. Вместе с вербальным компонентом это составляет особое поликодовое целое, воздействующее на избирателя. Следует отметить, что поликодовость носит градуальный характер, она в большей или меньшей степени присуща различным речевым жанрам, достигая, по нашим данным, наибольшей степени в Интернет-коммуникации с его мультимедийностью, единством вербалики и аудиозвукового ряда, гипертекстуальной организацией.

Суммируя, дискурс праймериз можно считать высокоритуализированной институциональной практикой, укорененной и разветвленной в США и лишь проникающей в XXI веке в славянские лингвокультуры. Дискурс праймериз – единство языкового, когнитивного и коммуникативного или социально-прагматического аспектов. В языковом плане английский язык обладает гораздо более разветвленной системой номинаций праймериз и их различных типов, в то время как в украинском и русском языках эти номинации еще не устоялись и демонстрируют морфологические варианты. Дискурсо-

образующий концепт ПРАЙМЕРИЗ имеет сходное строение, но различается наполнением слотов в лингвокультурах США, Украины, России в соответствии с их ментальностью и политическим устройством. Праймериз – интермедиаальный и поликодовый дискурс, единство аудио-визуального и вербального ряда, отличающийся градуальностью в его конкретных речевых жанрах.

Использованный когнитивно-прагматический подход открывает перспективы изучения дискурсов различных типов как в рамках одной лингвокультуры, так и в сопоставительном плане.

ЛИТЕРАТУРА

1. Горина Е.В. Когнитивно-коммуникативные характеристики американского электорального дискурса республиканцев : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Е.В. Горина. – Харьков, 2008. – 20 с. 2. Дементьев В.В. Теория речевых жанров / В.В. Дементьев. – М. : Знак, 2010. – 600 с. 3. Карасик В.И. Языковая кристаллизация смысла / В.И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2010. – 422 с. 4. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : учеб. Пособие / В.Е. Чернявская. – М. : Либроком, 2009. – 248 с. 5. Шевченко И.С. Три источника и три составные части теории дискурса / И.С. Шевченко // Записки з романо-германської філології. Ювілейний випуск, присвячений 80-річчю професора Кухаренко В.А. – Вип.20. – О. : Фенікс, 2008. – С. 126–140. 6. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – № 586. – 2003. – С. 35–38. 7. Шевченко И.С. Абрис когнитивного вектора прагмалінгвістики / И.С. Шевченко, И.П. Сусов, Л.Р. Безуглая // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – № 811. – 2008. – С. 3–7. 8. Шевченко И.С. Об историческом развитии когнитивного и прагматического аспектов дискурса / И.С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2000. – № 471. – С. 300–307. 9. Шевченко И.С. Категорії дискурсу як евристична проблема / І.С. Шевченко // “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація” : матеріали ІХ міжнар. наук. конф. (5 лютого 2010 р.) – Харків, 2010. – С. 336–338.

СПРАВОЧНИКИ

10. Словарь по экономике и финансам. Глоссарий. ру [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://slovari.yandex.ru>

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЙ МАТЕРИАЛ

11. Дональд Трамп покінчив з політикою через свою головну пристрасть [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ut.net.ua/News/20092> 12. Конкуренти Обама: мормон, мільярдер та інші пристрасті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrrudprom.ua/digest/Konkurenti_Obami_mormon_mlyarder_ta_nsh.html

13. Официальный сайт блока Сергея Тигипко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tigipko-m.at.ua/index/polozhenie_o_prajmeriz/0-49 14. US Primaries 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sprimaries2008.htm> 15. LAWRENCE MESSINA and KEVIN MCGILL, Associated Press Writer Lawrence Messina And Kevin Mcgill, Associated Press Writer – Sun Aug 29, 8:01 am ET [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://associatedpress.htm> 16. United States presidential primary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://wikipedia.htm>

СПОНУКАЛЬНИЙ ТА КАУЗАЛЬНИЙ СПОСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ СТЕРЕОТИПНИХ РОЛЕЙ В АНГЛОМОВНОМУ СІМЕЙНОМУ КОНФЛІКТНОМУ ДИСКУРСІ

О.І. Гридасова, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено аналізу спонукального та каузального способів актуалізації стереотипних ролей в англійському сімейному конфліктному дискурсі з урахуванням таких факторів як тип висловлення, оцінне значення і спосіб його представлення, адресатно-адресатна конфігурація.

Ключові слова: висловлення, каузальний спосіб, оцінка, роль, сімейний конфліктний дискурс, спонукальний спосіб, стереотип.

Е.И. Гридасова. Побудительный и каузальный способ актуализации стереотипных ролей в английском семейном конфликтном дискурсе. Стаття посвящена исследованию побудительного и каузального способов актуализации стереотипных ролей в англоязычном семейном конфликтном дискурсе с учетом таких факторов как тип высказывания, оценочное значение и способ его представления, адресантно-адресатная конфигурация.

Ключевые слова: высказывание, каузальный способ, оценка, побудительный способ, роль, семейный конфликтный дискурс, стереотип.

O.I. Grydasova. Imperative and causative ways of stereotype role actualization in English family conflict discourse. This article focuses on imperative and causative ways employed for the actualization of stereotype roles representation in English family conflict discourse. Such aspects as utterance type, evaluative meaning and the way of its realization, speaker addressee configuration are taken into account.

Key words: causative way, evaluation, family conflict discourse, imperative way, role, stereotype, utterance.

До актуальних проблем сучасного мовознавства належать розробка загальних теоретичних понять дискурсології [15; 16, с. 9; 17, с. 177; та ін.] та вивчення конкретних когнітивно-комунікативних феноменів – дискурсів [9; 18; 20 та ін.].

Об'єктом нашого дослідження є зразки діалогічного спілкування англійських комунікантів у ситуаціях сімейного конфлікту, що репрезентують англійський сімейний конфліктний дискурс (АСКД), а його предметом виступають особливості актуалізації стереотипних ролей, носіями яких є учасники сімейного конфлікту.

Вибір об'єкта дослідження зумовлений тим, що суспільство, як складний соціальний організм, живе і розвивається за своїми законами. У ньому, як і в будь-якій соціальній системі, виникають різноманітні конфлікти. Основою виникнення конфліктів

у суспільстві є наявність в ньому соціальних відносин між суб'єктами взаємодії – групами та колективами, сім'ями, націями, класами, державами тощо [14, с. 206].

Однією з основних і найпоширеніших форм конфлікту є сімейні конфлікти. За оцінками спеціалістів у 80-85 % родин відбуваються конфлікти, а у решті виникають суперечки із різних причин [10, с. 283].

Причиною цього, на думку дослідників є те, що родина – це найдавніший інститут людської взаємодії, унікальне явище. Його унікальність, на думку учених, полягає в тому, що декілька людей дуже тісно взаємодіють впродовж тривалого часу, який налічує десятки років, тобто на протязі більшої частини свого життя. У такій системі інтенсивної взаємодії не можуть не виникати суперечки, конфлікти та кризи [1, с. 350]. Емоційна залежність

членів сім'ї надзвичайно велика, до того ж часто родини ведуть досить закрите життя, встановлюючи свої власні правила, та не приймають втручання з зовні [19].

Визначаючи сімейні конфлікти як, "протиборство між членами сім'ї на підґрунті зіткнення протилежно спрямованих мотивів і поглядів" [10, с. 283], дослідники зосереджують увагу на різних аспектах цієї проблематики як важливого чинника шлюбно-сімейних відносин та функціонування сім'ї.

Сімейне конфліктне спілкування являє собою когнітивно-комунікативний, соціальний та вербальний феномен, оскільки, інтегрує мисленнєвий, комунікативний, соціальний і мовленнєвий аспекти людської діяльності.

Так, обґрунтована мовознавцями наявність *когнітивного* плану дискурсу корелює з позиціями конфліктологів, котрі трактують конфлікт як суб'єктивно-об'єктивний феномен, конструкт людської свідомості [8, с. 75 та ін.].

Наявність *когнітивних основ* та нерозривно пов'язана із цим *соціальна природа* сімейного конфлікту, які є сьогодні доведеними фактами у гуманітарних науках, дають нам підстави стверджувати, що *сімейний конфлікт* являє собою *дискурс*, який визначений трьома базовими параметрами [3] – сферою комунікації (сімейна), характером комунікації (конфліктний) та адресантно-адресантною конфігурацією. Зосереджуючи увагу на останньому, керуємося розумінням ролі як стійкого, нормативно схваленого соціумом *шаблону поведінки*, що репрезентує дії, думки й почуття індивіда та відповідає певній соціальній позиції [11, с. 13; 12, с. 23], і регулюється соціальними правилами участі в діяльності групи [2, с. 137].

Когнітивною основою рольової поведінки вважаємо стереотипне знання, подане *декларативно* – стереотипами-уявленнями, що зберігаються у вигляді кліше свідомості та функціонують як *еталони*, диктують, передбачають набір асоціацій та зумовлюють мовну форму, що їх висловлює, тобто виконують предикативну функцію (*еталон* – це «міра», «мірило», згідно якого оцінюються ті чи інші феномени, його можливо лише наслідува-

ти, адже сам еталон унікальний [13]) та *процедурально* – стереотипами поведінки які зберігаються в свідомості у вигляді штампів та виступають у ролі *канону*, вони виконують прескриптивну функцію, нав'язуючи певну поведінку (*канон* – це норма, згідно якої здійснюється певна діяльність; канон дозволяє діяти «самостійно», хоча й в заданих межах, в рамках канону можливо «тиражування»; по канону «будують», творять [13]). Стереотипи, що лежать в основі сімейних ролей, охоплюють знання про права та обов'язки членів родини та дії, що відповідають / не відповідають заданим цим знанням очікуванням.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що в АСКД об'єктивовані ролі ДРУЖИНИ (ДОМОГОСПОДАРКА, ВІРНА ПАРТНЕРКА, ПОДРУГА, КОХАНКА, ДІЛОВА ЖІНКА / УСПІШНИЙ ПРОФЕСІОНАЛ); ЧОЛОВІКА (ЗДОБУВАЧ-ГОДУВАЛЬНИК, ВІРНИЙ ПАРТНЕР, ДРУГ, КОХАНЕЦЬ, ДОМОГОСПОДАР), МАТЕРІ (ГОДУВАЛЬНИЦЯ, ВИХОВАТЕЛЬКА, ПОДРУГА); БАТЬКА (ГОДУВАЛЬНИК, ВИХОВАТЕЛЬ, ДРУГ); ДИТИНИ (УТРИМАНЕЦЬ, ВИХОВАНЕЦЬ, ДРУГ) [5; 6; 7].

Зазначені ролі вербально об'єктивуються в АСКД у різні способи, до яких належать:

- дескриптивно-оцінний – мовець описує дії носія ролі збіжні / незбіжні із стереотипними знаннями / уявленнями, очікуваннями, вимогами та на цій підставі оцінює його;
- спонукальний – мовець спонукає носія ролі до здійснення дій, передбачених стереотипними вимогами, очікуваннями, знаннями / уявленнями;
- каузальний – мовець здійснює вербальну дію через бажання / небажання слідувати рольовим вимогам, очікуванням, знанням / уявленнями.

Проведений аналіз свідчить, що за дескриптивно-оцінного способу вербальної об'єктивації стереотипних ролей в англomовному сімейному конфліктному дискурсі власне роль позначається її назвою украй рідко, типовим є експліцитний / імпліцитний опис дій сумісних / несумісних з рольовими очікуваннями і вимогами; оцінні маркери при цьому є первинними (експліцитними), імпліцитними (виве-

деними із змісту висловлювання) чи нульовими (виведеними з пресупозиційного фонду суб'єкта дискурсу) [4].

Метою цієї статті є аналіз вербальних засобів, використаних за спонукального та каузального способів актуалізації стереотипних ролей в англомовному сімейному конфліктному дискурсі.

За **спонукального** способу актуалізації стереотипних ролей в АСКД у висловленнях, де реалізовані ці ролі, мовець закликає адресата – носія ролі – до виконання рольових вимог.

Спонукування може бути *категоричним*, представленим реченням з дієсловом наказового способу. Наприклад, у наступній ситуації об'єктивована роль ДРУЖИНА-ДОМОГОСПОДАРКА: чоловік наказує жінці прокинутися та виконувати свої обов'язки:

- (1) – *Dina. Wake up and make a cappuccino. Shake a leg, woman* (26).

В актуалізації стереотипних ролей в АСКД спонукування також може бути *некатегоричним*, представленим реченням розповідної (окличної) структури. У них спонукування маніфестовано за допомогою значення окремих номінативних одиниць, як правило, модальних дієслів *would* [used in auxiliary function to express a request with which voluntary compliance is expected]; *should* [used in auxiliary function to express obligation, propriety, or expediency; a request in a polite manner or to soften direct statement (21; 22)].

У наступній ситуації, наприклад, об'єктивована роль БАТЬКО-ГОДУВАЛЬНИК. Донька радить батькові прокидатися, адже вже час йти на роботу, але батько не хоче дослухатися до неї:

- (2) – *Dad, you would best get up. It's gone eleven! – Piss off, you! Let a man sleep, why don't yer?* (23, с. 293).

В іншому прикладі наявна реалізація ролі БАТЬКО-ДРУГ. Конфлікт між подружжям спричинило негідне ставлення чоловіка до їх майбутніх родичів (батьків нареченого їхньої доньки), дружина наполягає на тому, що він має вибачитися перед сватами, бо така поведінка є недружньою по відношенню до доньки:

- (3) – *Jack, you promised you would behave yourself. What you said to them was really hurtful. I think you should go up there and apologize. – I'm not going to apologize to them – he said angrily* (26).

За спонукального способу вербалізації стереотипних ролей в АСКД, незалежно від категоричності/некатегоричності, оцінка представлена **нульовими** маркерами, оскільки первинні чи вторинні маркери у цьому випадку не є необхідними: саме спонукальне висловлення пресупонує, що з погляду суб'єкта мовця, дія, до якої він спонукає іншого, кореспондує з позитивним оцінним значенням, бо волонтактивна модальність корелює з аксіологічною: те, що бажане, – добре; те, що небажане, – погано.

Каузальний спосіб актуалізації ролей в АСКД полягає, як то вже зазначалося, у здійсненні суб'єктом-носієм ролі, вербальних дій зумовлених рольовими вимогами. Ці вербальні дії представлені висловленнями різного типу (згоди / незгоди, поради, заборони тощо), репрезентовані реченнями спонукальної та розповідної структури. Так, у прикладі (4) об'єктивована роль МАТИ-ВИХОВАТЕЛЬКА: мати забороняє доньці-підлітку бачитися з коханцем й наказує їй повернутися, керуючись правами ролі; у цьому прикладі об'єктивована і роль ДИТИНА-ВИХОВАНЕЦЬ: донька грубо відповідає матері та йде геть, незважаючи на заборону, що суперечить передбаченим ролю обов'язкам:

- (4) – *Darcy, I forbid you to see him. – Mother. It was a mistake. – What about Paris? – Mother, shut up! – Darcy, you come back here!* (24).

У цьому прикладі висловлення, що актуалізують зазначені ролі представлені спонукальними реченнями.

У наступному прикладі конфлікт виникає через те, що батько користується правами ролі, втручається у особисте життя доньки та забороняє їй одружуватися з її нареченим:

- (5) – *That's it, we're going home. The wedding is off. – What? Dad, what are you talking about?* (26).

Роль БАТЬКО-ВИХОВАТЕЛЯ у цій ситуації реалізована висловленнями, що формально представлені реченнями розповідної структури, проте у функціональному аспекті є спонукальними: стверджуючи, що вони йдуть додому і весілля скасовується, батько фактично наказує доньці йти геть і не виходити заміж.

У наступному прикладі, конфлікт виникає через надмірну, на погляд сина, опіку матері та її втручання в його особисте життя:

(6) – *That's it. You're driving me nuts, Ma. Really. I've had lots of girlfriends. I don't understand why this one is any different.*
– *I know you don't* (25).

Тут роль ДИТИНА-ВИХОВАНЕЦЬ омовлена шляхом здійснення вербальної дії, яка суперечить рольовим вимогам (замість того, щоб дослухатися до порад матері син каже, що сам знає, що робити); висловлення які об'єктивують цю роль, є висловленнями незгоди, формально представлені реченнями розповідної структури.

Таким чином, за каузального способу оцінки маркери, що містять висловлення-об'єктиватори стереотипних ролей, є також *нульовими*. При цьому, пресупозиційне виведення оцінного значення ґрунтується на знаннях / уявленнях суб'єктів дискурсу про поняттєвий зміст та еталонну природу ролей і прескриптивну функцію еталону: дії суб'єкта, що відповідають прескрипціям ґрунтуються на позитивній оцінці; дії, здійснювані всупереч цим прескрипціям – негативну.

Отже, за допомогою експлікатур, імплікатур та пресупозицій у висловленнях, де вербалізовані стереотипні ролі, в АСКД виражається не лише позитивна / негативна оцінка себе / іншого, але й оцінка поняттєвого змісту цих ролей, яка формує їх аксіологічний зміст.

Викладене дає підстави дійти висновку, що спонукальний та каузальні способи актуалізації стереотипних ролей в АСКД є різними по таких параметрах:

- за спонукального способу мовець об'єктивує роль іншого (ТИ-РОЛЬ), а за каузального – власну роль (Я-РОЛЬ); різниця адресантно-адресантних конфігурацій при цьому кореспондує з відмінностями ментального плану (ендо-/екзостереотипами);

сатних конфігурацій при цьому кореспондує з відмінностями ментального плану (ендо-/екзостереотипами);

- за спонукального способу стереотипні ролі актуалізовані спонукальними висловленнями; за каузального – висловленнями різних типів;
- спонукальний спосіб актуалізації стереотипних ролей пресупонує позитивну оцінку стереотипного знання про роль суб'єктом-мовцем; каузальний спосіб – позитивну / негативну оцінку.

Перспективою роботи є виявлення кореляцій між ролями, актуалізованими в АСКД, та способами їх актуалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцупов А.Я. Конфликтология : [учебник для вузов] / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 591 с.
2. Белл Р.Т. Социолінгвістика. Цели, методы, проблемы / Белл Р.Т. – М. : Международный. отн., 1980. – 318 с.
3. Белова А.Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці / А.Д. Белова // Іноземна філологія. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – Вип. 32. – С. 11–14.
4. Гридасова О.І. Дескриптивно-оцінний спосіб вербальної об'єктивізації стереотипних ролей в англomовному сімейному конфліктному дискурсі / О.І. Гридасова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 867. – С. 20–25.
5. Гридасова О.І. Інвентар стереотипних ролей БАТЬКО / МАТИ / ДИТИНА в англomовному сімейному конфліктному дискурсі / О.І. Гридасова // Культура народів Причорномор'я : науч. журнал. – 2009. – Т. 1, № 168. – С. 190–193.
6. Гридасова О.І. Способи вербальної об'єктивізації стереотипних ролей ДРУЖИНИ в англomовному сімейному конфліктному дискурсі / О.І. Гридасова // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2009. – № 45. – С. 148–151.
7. Гридасова О.І. Способи вербальної об'єктивізації стереотипних ролей ЧОЛОВІКА в англomовному сімейному конфліктному дискурсі / О.І. Гридасова // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2009. – № 47. – С. 202–206.
8. Гришина Н.В. Психология конфликта : [хрестоматия] / Гришина Н.В. ; [сост. и общ. ред. Н.В. Гришиной]. – [2-е изд., доп.]. – СПб. : Питер, 2008. – С. 74–77.
9. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під загальн. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – 356 с.
10. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии / Емельянов С.М. – СПб. : Питер,

2003. – 400 с. 11. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Карасик В. И. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 12. Кон И.С. Социология личности / Кон И.С. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1967. – 383 с. 13. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультуроология : [лекционный курс] / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 283 с. 14. Ложкін Г.В. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика : [навч. посібник] / Г.В. Ложкін, Н.І. Пов'якель. – К. : ВД “Професіонал”, 2006. – 416 с. 15. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / Макаров М.Л. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с. 16. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.І. Морозова. – К., 2008. – 32 с. 17. Современные теории дискурса: мультидисциплинарный анализ / [Рук. проекта – О.Ф. Русакова, А.Е. Спаский]. – Екатеринбург : Изд. Дом “Дискурс-Пи”, 2006. – 177 с. – (Серия “Дискурсология”). 18. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс как когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під загальн. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117. 19. Torfing J. Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challengers / J. Torfing // Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance. Palgrave Macmillan, 2005. – 384 p. 20. Malek C. Family Conflict [Electronic resource] / Malek C. // Conflict Research Consortium University of Colorado. – Режим доступу : http://www.crimo.org/CK_Essays/ck_family_conflict.jsp. 21. Heinle's Newbury House Dictionary of American English [Electronic resource]. – Режим доступу : <http://nhd.heinle.com/Home.aspx>. 22. Merriam-Webster dictionary / [Electronic resource]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/netdict.htm>.
- СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**
23. Cox J. Looking back / Cox J. – Polmont, Stirlingshire : Palimpsest Book Production Limited, 2005. – 436 p. 24. For keeps, by Denise DeClue, Tim Kazurinsky [Electronic resource]. – 1988. – Режим доступу : <http://www.opensubtitles.org/en/subtitles/3445870/for-keeps-en>. – назва з титул. екрану. 25. In the bedroom, by Rob Festinger, Todd Field [Electronic resource]. – 2001. – Режим доступу : http://www.script-orama.com/movie_scripts/i/in-the-bedroom-script-transcript.html. – назва з титул. екрану. 26. Meet the Fockers, by Jim Herzfeld, John Hamburg [Electronic resource]. – К. : тов. “Музичний центр”, 2005 – DVD диск, цв. – назва з титул. екрану.

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕМАТИЧЕСКОГО ВАРЬИРОВАНИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ И РУССКОЯЗЫЧНОМ КОНФЛИКТНОМ ОБЩЕНИИ МЕДИКОВ

О.В. Кудоярова, канд. филол. наук (Харьков)

Статья посвящена выявлению потенциала макро- и микротем, реализованных англоязычными и русскоязычными медиками в ситуациях конфликтного общения. Установлены качественные характеристики тематического потенциала – наличие макро- и микротем, определены частотные параметры их реализаций. На основе сравнения качественно-количественных показателей выяснены универсальные и культурно-специфические черты тематического аспекта медицинского профессионального конфликтного дискурса.

Ключевые слова: англоязычный, качественные характеристики, макротема, медицинский профессиональный конфликтный дискурс, микротема, русскоязычный, тематический потенциал, частотные характеристики.

О.В. Кудоярова. Порівняльна характеристика тематичного варіювання в англійськомовному та російськомовному конфліктному спілкуванні медиків. Статтю присвячено виявленню потенціалу макрота мікротем, реалізованих англійськомовними та російськомовними медиками в ситуаціях конфліктного спілкування. Встановлено якісні характеристики тематичного потенціалу – наявність макрота та мікротем, визначені частотні параметри їх реалізацій. На основі порівняння якісно-кількісних показників з'ясовано універсальні та культурно-специфічні риси тематичного аспекту медичного професійного конфліктного дискурсу.

Ключові слова: англійськомовний, макротема, медичний професійний конфліктний дискурс, мікротема, російськомовний, тематичний потенціал, частотні характеристики, якісні характеристики.

O.V. Kudoyarova. Comparative Characteristics of Thematic Variation in English and Russian Language Medical Conflict Communication. The article focuses on revealing the potential of themes and topics realized by English and Russian speaking medics in professional conflict situations. The establishing of thematic potential qualitative characteristics lies in revealing the realized themes and topics, followed by their frequency value analysis. The comparison of qualitative and quantitative parameters forms the basis for establishing the universal and cultural-specific features of medical professional conflict discourse thematic aspect.

Key words: English language, medical professional conflict discourse, qualitative characteristics, quantitative parameters, Russian language, thematic potential, theme, topic.

К актуальным проблемам современного языкознания относятся исследования профессионального общения, которое, по мнению исследователей [5; 7; 12 и др.], играет важную роль в функционировании организаций.

Профессиональное общение в ряде работ [6; 15] анализируется как дискурс – вербализированная когнитивно-коммуникативная деятельность индивидов, характеризующаяся культурно-социальной спецификой [1; 3; 4; 8–10; 14; 16]. В связи с этим представляет интерес сравнительный анализ профессиональных дискурсов представителей различных лингво-культурных сообществ.

Объектом нашего исследования выступает медицинский дискурс, представленный двумя основными разновидностями: общение АГЕНТОВ (профессионально-профессиональный) и АГЕНТОВ-КЛИЕНТОВ (профессионально-непрофессиональный) [2; 6; 11]. Внимание на данном этапе работы сосредоточено на профессионально-профессиональной разновидности медицинского дискурса, т.е. на профессиональном общении медиков. Другим параметром объекта исследования выступает характер коммуникации – конфликтный [3; 12; 14].

Предметом анализа является тематический потенциал изучаемого дискурса, где тема понима-

ется как ментально-вербальный конструкт, непосредственно связанный с базовым концептом дискурса (ЗДОРОВЬЕ). Результаты предыдущего исследования показали, что тематический потенциал англоязычного медицинского профессионального конфликтного дискурса охватывает две макротемы: “Лечение больного”, “Работа больницы” и соответствующий им перечень микротем (“Лечение больного”: $t_{лб1}$ – временные параметры лечения, $t_{лб2}$ – назначение лечения, $t_{лб3}$ – симптомы и диагностика, $t_{лб4}$ – постановка диагноза, $t_{лб5}$ – выполнение медицинских манипуляций; “Работа больницы”: $t_{рб1}$ – график работы/соблюдение графика работы, $t_{рб2}$ – профессионально-должностные характеристики, $t_{рб3}$ – выполнение профессиональных обязанностей / превышение полномочий, $t_{рб4}$ – профессиональные ценности) [12].

Целью данной работы является анализ частотных характеристик вариативности макро-/микротем в англоязычном и русскоязычном медицинском профессиональном конфликтном дискурсе (АМПКД и РМПКД).

Материалом исследования послужили телесериалы и художественные произведения медицинской проблематики на английском и русском языке [17–25].

Макротема “Лечение больного” представлена как в АМПКД так и в РМПКД, например:

Paige took a quick look at what Koch was doing. ‘Be careful. You’ll overanesthetize him, dammit! Slow it down!’

‘But I...’

‘He’s in V-tach! His pressure is dropping!’

‘What do you want me to do?’ Koch asked helplessly.

He should know, Paige thought angrily. ‘Give him lidocaine and epinephrine! Now!’ She was yelling.

‘Right’ (Sheldon, Nothing Lasts Forever, 282).

– А ты, Иван Васильевич, если ты такой наблюдательный, почему тогда направления перепутал?

– Какие?

– Какие! А кто Березину собирался влить 200 мл?

– Понятия не имею. Я следовал назначениям Потемкиной. И вообще, зачем мне что-то перепутывать? (“Общая терапия”)

Также в анализируемых дискурсах зафиксирована макротема “Работа больницы”:

Dr. Ballantine,’ began Tomas, carefully controlling himself. ‘It appears from the schedule that all four additional teaching slots are being taken from my allotted time. Am I to assume that is just for next week?’

‘No,’ said Dr Ballantine. ‘The schedule you see will hold until further notice.’

Thomas breathed out slowly before speaking. ‘I must object. I hardly think it’s fair that I should be the sole person to give up OR time.’ (Cook, Godplayer, 68)

– Егоров в палату вернулся?

– Не знаю. Я не проверял.

– Напрасно. Если он ушел домой в твою смену – отвечать тебе.

– Ну почему сразу ушел домой. Он где-то здесь. Ходит по больнице.

– Еще скажи, что заблудился. Хоть бы расписку взял: “Я, такой-то. С диагнозом ознакомлен. Ушел во столько-то. Вернусь во столько-то.” Ты же не вчера родился (“Общая терапия”).

При этом частотные характеристики реализации обеих макротем в АМПКД и РМПКД демонстрируют общую тенденцию – преобладание макротемы “Работа больницы”; вместе с тем зарегистрировано незначительное преобладание данной темы в АМПКД, что иллюстрирует Рис. 1:

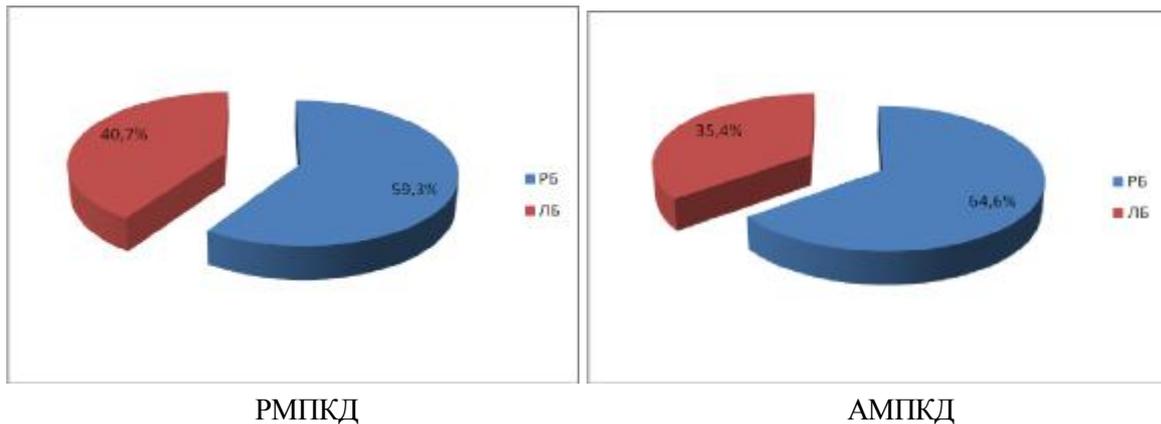

Рис. 1. Частотність реалізацій макротем в РМПКД і АМПКД

Аналогічним образом дело обстоит и с реализацией микротем: их перечень в АМПКД и РМПКД оказался одинаковым. В тоже время, анализ частотности реализаций перечисленных микротем продемонстрировал и существенные различия. Например,

макротема “Лечение больного” – $t_{.161}$ – микротема “временные параметры лечения”:

There was a pause, then Dornberger came on the line. He said urgently, ‘Joe, what’s wrong with you people in Pathology?’ Without waiting an answer, ‘Your technician’s wife – Mrs Alexander – is on labor and the baby will be premature. She’s on the way here in an ambulance, and I haven’t got a blood-sensitive report. Now get it up here fast!’ ‘Right, Charlie’ (Hailey, The Final Diagnosis, 108)

– Вы сдавали стекла на независимую экспертизу?

– Да.

– У старика фиброма. Доброкачественная фиброма. И вы мне ничего не сказали!

– Заключение пришло сегодня. Я не успела.

– Поразительная чуткость. Как раз для патологоанатома. Спасибо. (“Доктор Тырса”)

Количество реализаций данной микротемы составляет 24% в АМПКД и 6,6% в РМПКД.

Макротема “Лечение больного” – $t_{.162}$ – микротема “назначение лечения”:

Chen: What happened?

Carter: Ah, she was complaining of hives, so I gave her a sub-q epi.

Malik: Where’s all the blood coming from?

Carter: Look at that, she must have pulled out her I.V.

Chen: Why would she pull out her I.V.?

Carter: How the hell would I know that? Why don’t you start another line? Just, uh, give her 50 of benadryl, 125 of solumedrol, I tell you. (ER, Such Sweet Sorrow)

– Кто из вас последний был у Березина?

– Сейчас у него в палате Шумилов.

– Я спрашиваю, чтобы понять, кто ему назначил капельницу 200 мл. Если бы я случайно не вошел в палату, пациент уже был бы мертв.

– Я назначила препарат. Но я не говорила Кошкину вводить сразу 200 мл.

– Значит, по-вашему, медбрат сам все это придумал. (“Общая терапия”)

Количество реализаций данной микротемы в АМПКД составляет 23%, в РМПКД – 14,8%.

Макротема “Лечение больного” – $t_{.163}$ – микротема “симптомы и диагностика”:

KERRY: Okay, the belly’s benign, there’s no evidence of a bleed, so why order such and expensive test?

ABBY: He just doesn’t look well to me. His skin is pale, his eyes are dull.

KERRY: Yeah, that's hardly diagnostic of a bleed. I really don't think this scan is necessary.

You should discharge him. (ER, Be Patient)

– Можно посмотреть отравление ртутью и окисью азота.

– Геннадий Викторович!

– Ладно. Ладно. Я не лезу. Просто ухудшение бокового зрения есть, а зрительный нерв в порядке. На МРТ тоже все чисто. Мозг как у младенца (“Доктор Тырса”).

Количество реализаций данной микротемы в АМПКД составляет – 22% и 16,4% в РМПКД.

Макротема “Лечение больного” – t_{164} – микротема “постановка диагноза”:

There was a silence. Paige said hesitantly, 'I believe it's congenital ... hereditary'.

Dr Barker looked at her and nodded encouragingly.

Pleased, Paige went on. 'It skips...wait...' She was struggling to remember. 'It skips to a generation and is passed along by the genes of the mother.' She stopped, flushed, proud of herself.

Dr Barker started at her a moment. 'Horseshit! It's Chagas' disease. It affects people from Latin American countries.' He looked at Paige with disgust. 'Jesus! Who told you were a doctor?' (Sheldon, Nothing Lasts Forever, 176)

– Я вам, вообще-то вопрос задала.

– А, да про больного. Вы поставили гипертонию и ишемию. Круто!

– Мне кажется или я в его голосе слышу сарказм? По-вашему, абструктивную болезнь легкого просто поставить.

– По-моему, это понятие включает массу других заболеваний, более специфических. Ну, хорошо. Уговорили, если вы так настаиваете. Вашему пациенту 50 - 65 лет. Он мужчина. Избыточный вес. Малоподвижный образ жизни и наверняка курит. Для такого

человека 2-3 хронических заболевания – это норма.

– Михаил Ильич просто показал ему твоего пациента.

– Нет, не угадали. Михаил Ильич ей дал обычного пациента. Такого дают всем интернам, чтобы они хоть чем-нибудь занимались. Типичный пациент в типичной больнице (“Общая терапия”).

Количество реализаций данной микротемы в АМПКД составляет – 21%, в РМПКД – 39,9%.

Макротема “Лечение больного” – t_{165} – микротема “выполнение медицинских манипуляций”:

KERRY: Push Flumanezil, 2 milligrams.

CAROL: She's hypoxic. Here's the tube, intubate.

MALUCCI: Slow down, Carol. Give the Flumanezil a chance to work.

CAROL: We have to protect her airway.

Andrea suddenly sits up.

MALUCCI: All right, good, it worked (ER, Be Patient)

– Вот результаты анализа крови полугодичной давности.

– Ага, ну что, замечательно. Сворачиваем лавочку. Я оперировать не буду.

– Тырса, ты с ума сошел! Ты же понимаешь, что через час уже стопу ампутировать придется. Или хочешь, дожидаться пока тромб оторвется и пойдет прямо в сердце? Да, что я тебе говорю. Это же азбука.

– Да, я знаю. Мама мыла раму. Раму мыла мама. Но, не буду я ампутировать. Не буду.

– Будешь. Иначе преступление (“Доктор Тырса”).

Количество реализаций данной микротемы в АМПКД составляет – 10%, в РМПКД – 22,9%.

Частотные характеристики реализации микротем, представляющие макротему “Лечение больного” в АМПКД и РМПКД иллюстрирует Рис. 2:

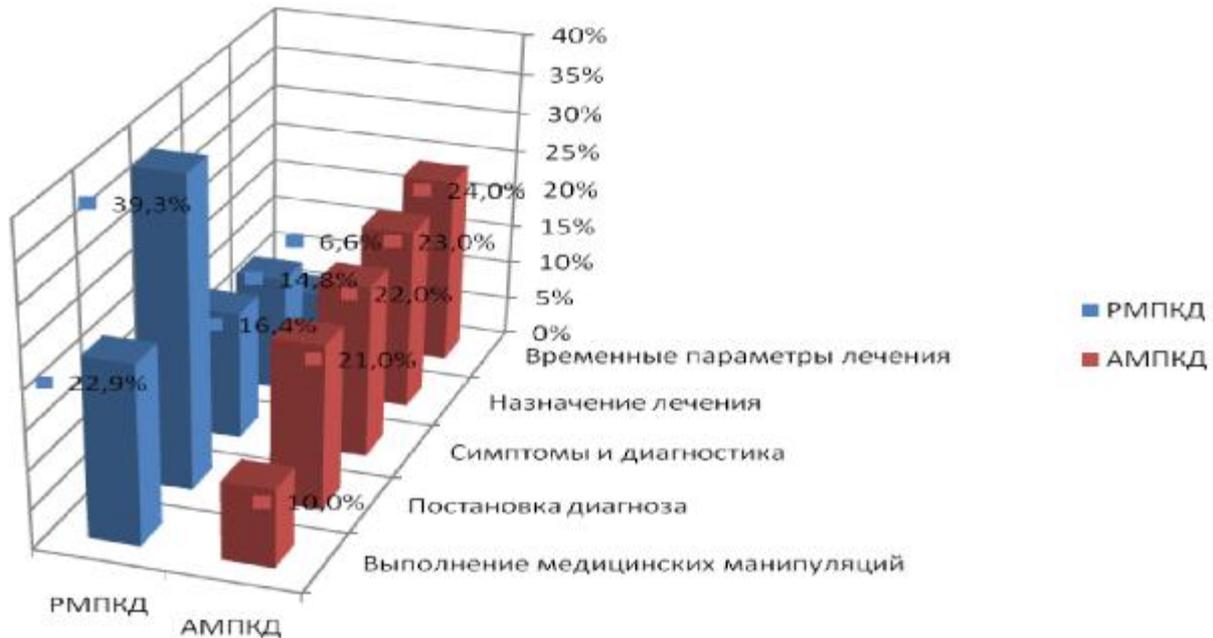

Рис. 2 Частотность реализаций микротем, представляющих макротему “Лечение больного” в АМПКД и РМПКД

Анализ показал также существенные различия реализаций микротем макротемы “Работа больницы”:

Макротема “Работа больницы” – t_{p61} – микротема “график работы”:

Listen, said Tomas when she answered. *‘You’ve got to come into the office at six-thirty’*

‘That’s only a couple hours from now,’ protested Doris.

‘Jesus Christ,’ shouted Tomas angrily. ‘You don’t have to tell me what time it is. Don’t you think I know? But I have three bypass starting at seven-thirty. I want you over here to make sure I’m up’ (Cook, Godplayer, 17).

– Почему я не вижу Шумилова. Где он?

– Он у меня в телефоне.

– Я этого не понимаю.

– Он говорит, что опаздывает и может принимать пациентов по телефону.

– Что это за безобразие? Что он себе позволяет? (“Общая терапия”)

Количество реализаций данной микротемы в АМПКД составляет – 41%, в РМПКД – 1,5%.

Макротема “Работа больницы” – t_{p62} – микротема “профессионально-должностные характеристики”:

‘Dr. Lord,’ he stated quietly, ‘I will not recommend you for accelerated promotion at this point.’

‘Why not?’

‘I do not believe the reasons you have given are sufficiently compelling.’

The words had been snapped out like a command and there were limits to patience, the dean decided. He replied coldly, ‘I believe it would be better for both of us this interview were ended. Good day!’ (Hailey, Strong Medicine, 96)

– Олег Кириллович!

– Можно просто Олег.

– Когда на работе - нельзя. К вам новая пациентка.

– Если она такая же интересная как твой

командировочный, то с меня... Что ты хочешь в награду?

– Я хочу, чтобы вы уважительно относились к людям, которые с вами работают.

– А я уважительно.

– Только другим этого не видно (“Общая терапия”).

Количество реализаций данной микротемы в АМПКД составляет – 37%, в РМПКД – 22,5%.

Макротема “Работа больницы ” – t_{p63} – микротема “выполнение профессиональных обязанностей”:

ROMANO: *Who gave you permission to start without me?*

PETER: *He was going into septic shock.*

ROMANO: *You are a resident Peter, you don't take a piss without getting permission. And where the hell's Lizzie, off doing your scut (ER, The Miracle Worker).*

– Анна Николаевна, почему вы позволяете себе разговаривать с пациентами в таком тоне? Вы что себя плохо чувствуете?

– Михаил Ильич, вы не знаете эту женщину. Это не женщина, а дьявол, понимаете. Я ее 100 лет знаю. И вам посоветую тоже поостеречься.

– Меня абсолютно не интересует, сколько лет вы ее знаете и ее личные качества. Она поступила к нам из районной поликлиники с жалобой, и мы обязаны относиться к ней с уважением.

– Ну, а почему тогда снимок легких ничего не показал? Вы слышали ее искусственный кашель?

Повторяю. До тех пор пока не доказано обратное мы будем ее лечить. И вам, между

прочим, совсем не обязательно делать уколы. У вас для этого есть Иван и Тамара (“Общая терапия”).

Количество реализаций данной микротемы в АМПКД составляет – 13%, в РМПКД – 46%.

Макротема “Работа больницы ” – t_{p64} – микротема “профессиональные ценности”:

Benjamin Wallece was so angry his voice was cracking. 'How could you do such an outrageous thing? You gave him a blood transfusion and operated without permission? You broke the law!'

'I saved the boys life!'

Wallece took a deep breath. 'You should have gotten a court order'

'There was no time,' Paige said. 'Ten minutes more and he would have been dead. God was busy elsewhere' (Sheldon, Nothing Lasts Forever, 148-149).

– Еще раз повторяю, послушайте Тырса. Я 30 раз слышал, о том, что вы – врач, а не администратор. Но согласитесь со мной, это – другой уровень, другие лекарства. Это – новейшее оборудование, это – VIP-палаты, контингент, сами понимаете. Это – олимпийские чемпионы, народные артисты.

– Я всегда лечил болезни, а не понты.

– То есть вас интересы страны не волнуют?

– Нисколько. Меня волнуют только интересы пациентов (“Доктор Тырса”).

Количество реализаций данной микротемы в АМПКД составляет – 9%, в РМПКД – 30%. Сравнительная характеристика частотных реализаций микротем, представляющих макротему “Работа больницы” в АМПКД и РМПКД иллюстрирует Рис. 3:

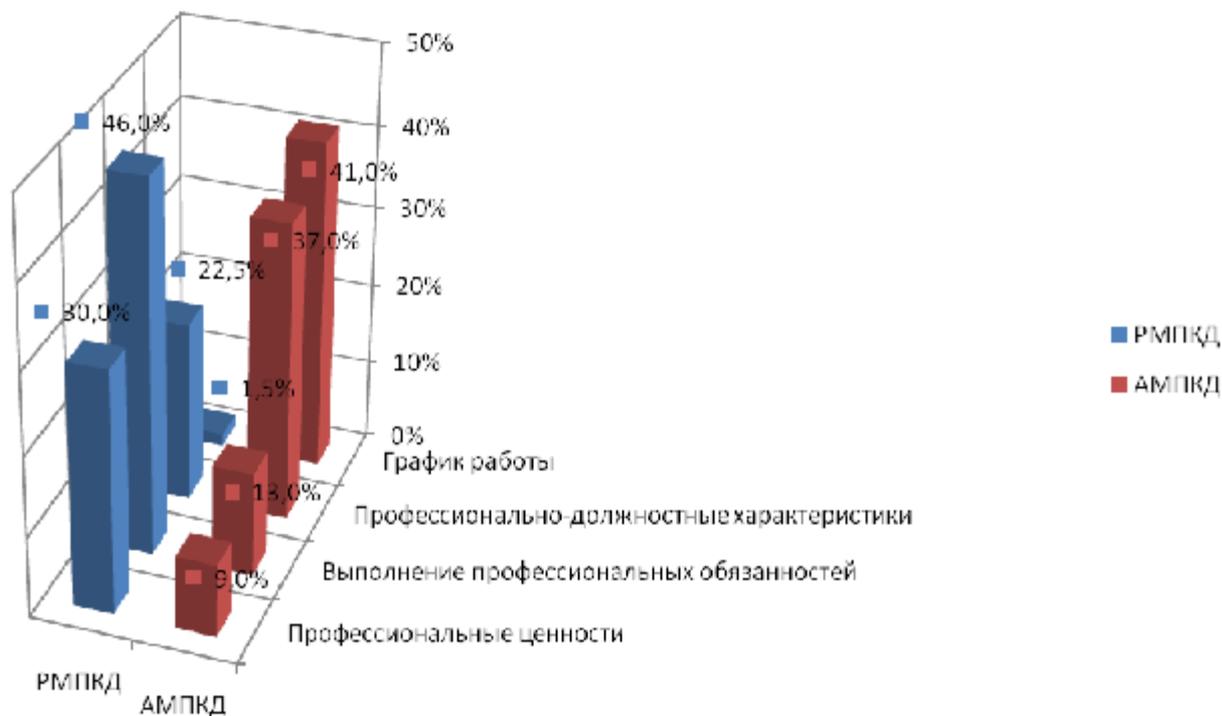

Рис. 3. Частотность реализаций микротем, представляющих макротему «Работа больницы» в АМПКД и РМПҚД

Таким образом, проведенное исследование позволяет сделать вывод о том, что в конфликтных ситуациях предметы обсуждения англоязычных и русскоязычных медиков совпадают, причем преобладает обсуждение проблем, связанных с функционированием лечебного учреждения, а вопросы, связанные с лечением больного обговариваются реже. Однако, наличие общей когнитивно-коммуникативной основы не исключает наличие существенных различий. В частности, если для англоязычных медиков наибольший конфликтный потенциал свойственен микротемам «временные параметры лечения», «назначение лечения», «симптомы и диагностика», «постановка диагноза», «график работы», «профессионально-должностные характеристики», то для русскоязычных – микротемам «постановка диагноза», «выполнение медицинских манипуляций», «выполнение профессиональных обязанностей», «профессиональные ценности», «профессионально-должностные характеристики». При этом, микротемы, характерные как

для АМПКД, так и для РМПҚД («постановка диагноза», «профессионально-должностные характеристики») существенно отличаются по частотности. Следовательно, тематический потенциал, исследованных дискурсов является универсальным в плане общих характеристик и культурно-специфичным в конкретных чертах.

Перспективой работы является аналогичное исследование тематических характеристик профессионально-непрофессионального (агенты-клиенты) конфликтного общения англоязычных и русскоязычных медиков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аругюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Аругюнова. – М. : Язык русской культуры, 1998. – 896 с.
2. Бейлинсон Л.С. Характеристики медико-педагогического дискурса : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Л.С. Бейлинсон. – Волгоград, 2001. – 18 с.
3. Белова А.Д. Понятия «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці / А.Д. Белова. // Іноземна

- філологія. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – Вип. 32. – С. 11–14. 4. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации / А.Д. Белова. – К. : Киев. нац. ун-т им. Тараса Шевченко, 1997. – 298 с. 5. Борзей А. Структура и действенность в организациях / А. Борзей // Организационная коммуникация ; [пер. с англ.]. – Харьков : Гуманитарный Центр, 2005. – С. 100–128. 6. Вострова С.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англомовного медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / С.В. Вострова. – К., 2003. – 16 с. 7. Грожан М. Коммуникация в группах: каким образом она раскрывает природу организационной культуры больниц / М. Грожан. // Организационная коммуникация ; [пер. с англ.]. – Харьков : Гуманитарный Центр, 2005. – С. 274–298. 8. Дейк Т.А. ван. Язык, познание, коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с. 9. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі : [монографія] / А.П. Мартинюк. – Харків : Константа, 2004. – 292 с. 10. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. -І. Морозова. – К., 2008. – 32 с. 11. Карасик В. - И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. - И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 12. Кудоярова О.В. Дискурсотворча роль теми у професійному конфліктному спілкуванні англомовних медиків (на матеріалі персонажного мовлення): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Кудоярова. – Харків, 2007. – 20 с. 13. Спранз-Фогаси Т. Что делает босс? Повседневная коммуникация высшего управленческого персонала / Т. Спранз-Фогаси // Организационная коммуникация ; [пер. с англ.]. – Харьков : Гуманитарный Центр, 2005. – С. 322–352. 14. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с. 15. Чрділелі Т. В. Структура, семантика і прагматика ділового діалогічного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Т. В. Чрділелі. – Харків, 2004. – 20 с. 16. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія / [Під загальн. ред. І. С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–118. 17. Сериал “Доктор Тырса”, 1 сезон. 18. Сериал “Общая терапия”, 2 сезон. 19. Cook R. Godplayer / Cook R. – New York : Penguin Books USA, 1984. – 320 p. 20. ER, Be Patient [Electronic resource]. – Режим доступу : [http:// www.geocities.com](http://www.geocities.com). 21. ER, Such Sweet Sorrow [Electronic resource]. – Режим доступу : [http:// www.geocities.com](http://www.geocities.com). 22. ER, The Miracle Worker. [Electronic resource]. – Режим доступу : [http:// www.geocities.com](http://www.geocities.com). 23. Hailey A. Strong Medicine / Hailey A. – London : Pan Books, 1985. – 476 p. 24. Hailey A. The Final Diagnosis / Hailey A. – Л. : Просвещение, 1978. – 171 с. 25. Sheldon S. Nothing Lasts Forever / Sheldon S. – London : HarperCollinsPublishers, 1995. – 370 p.

УДК 811.133.1

**РОЛЬ ЕЛІПТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ
У ФОРМУВАННІ ДИСКУРСИВНОЇ ТЕМА-РЕМАТИЧНОЇ ІЗОТОПІЇ
(на матеріалі французької мови)**

А.В. Лепетюха, канд. філол. наук (Харків)

У цій статті визначено роль моно-, ді-, поліремних еліптичних конструкцій в організації тема-рематичних та референційних відношень між компонентами монологічних і діа(полі)логічних дискурсивних фрагментів.

Ключові слова: експліцитно-імпліцитна тема-рематична ізотопія, моно-, ді-, поліремні еліптичні конструкції, семантичний еліпсис, синтагматичний екзофоричний і ендофоричний еліпсис.

А.В. Лепетюха. Роль эллиптических конструкций в формировании дискурсивной тема-ремати-ческой изотопии (на материале французского языка). В этой статье определяется роль моно-, ди-, поли-ремных эллиптических конструкций в организации тема-рематических и референциальных отношений между компонентами монологических и диа(поли)логических дискурсивных фрагментов.

Ключевые слова: эксплицитно-имплицитная тема-рематическая изотопия, моно-, ди-, полиремные эллиптические конструкции, семантический эллипсис, синтагматический экзофорический и эндофорический эллипсис.

A.V. Lepetukha. The function of elliptic structures in the formation of the discourse theme and rheme isotopy (on the material of the French language). This paper is dedicated to the studies of the function of mono-, di-, polyrhematic elliptic structures in the organization of theme and rheme and referential rapports between the components of monological and dia(poly)logical discourse fragments.

Key words: explicit and implicit theme and rheme isotopy, mono-, di-, polyrhematic elliptic structures, semantic ellipses, syntagmatic exophoric and endophoric ellipses.

Дискурсивна тема-рематична ізотопія становить складну, розгалужену систему з кон'юнктивними (сполучення) і диз'юнктивними (розрив) зв'язками на рівні локальних (міжфразових) ізотопій. Ці зв'язки формують різні типи тема-рематичної ізотопії у монологічному і діалогічному мовленні: лінійну, з постійною темою, з похідними темами і комплексну тема-рематичну ізотопію.

Об'єктом дослідження запропонованої статті є еліптичні конструкції, що становлять один із засобів маркування мікротематичних і мікрорематичних референтів при тема-рематичній ізотопії та сприяють розпізнаванню макротемі і макрореми в монологічних і діа- та полілогічних дискурсивних фрагментах.

Метою статті є визначення ролі еліптичних конструкцій у формуванні тема-рематичних і ре-

ференційних відношень між складниками монологічних і діа- та полілогічних надфразових єдностей (НФС).

У монологічному мовленні вживання цих конструкцій базується на прагматичній пресупозиції та на комунікативній інтенції мовця, який актуалізує референт і залишає право адресату ідентифікувати цього референта та розпізнавати його інтенцію [2, с. 10]. У діалогічному мовленні такий тип конструкцій зустрічається частіше, оскільки діада (чи більша кількість) співрозмовників імплікують загальну тему діалогічної інтеракції з метою уникнення введення семантично надмірної інформації про неї. У діа(полі)логах вони виконують функцію реляціоном [3, с. 164] – тема-рематичних маркерів зв'язку та операторів, що дозволяють учасникам комунікації постійно перебудовувати цей зв'язок.

Із погляду інтегративної прагматики еліптичні конструкції визначаються як моноремні або ді-, поліремні висловлення, що формують експліцитно-імпліцитну тема-рематичну ізотопію [2, с. 10]. У моноремних структурах тема є імпліцитною та може виводитися адресатом асоціативно або спираючись на ко(н)текст, тоді як ді-, поліремні конструкції мають одну або декілька експліцитних тем різних рівнів (тему в ремі, або support в arport, за термінологією Б. Потьє [5, с. 203]).

У монологічних і діалогічних дискурсивних фрагментах можна виділити семантичний еліпсис, що є нормативно граматичним (конвенціональним): елімінований компонент попереднього висловлення реконструюється завдяки ко(н)тексту, він закладений мовою та входить до мовної компетенції комуніканта. У дискурсивних одиницях з використанням семантичного еліпсису превалює процес супресії (усунення) [1, с. 31]:

Наведемо приклад діалогічної надфразової єдності:

- (1) – *Tiens, tu vois? Je suis obligée de m'asseoir.*
 – *Tu sais bien que ce n'est pas de mauvaise nature, Arnozan t'a cent fois rassurée...*
 – *On dit ça... D'ailleurs, il y a ce rhumatisme au cœur... Vous ne savez pas ce que j'éprouve.*
Tôt ou tard... (F. Mauriac)

У цій діалогічній НФС з експліцитно-імпліцитною тема-рематичною ізотопією з похідними темами тематичне представлення референта останнього приєднаного еліптичного висловлення (*tôt ou tard*) реконструюється завдяки контексту і поділяється адресатом.

При семантичному еліпсисі може випускатися зайва для адресата тематична, рематична зона або частина рематичної зони висловлення, з метою уникнення повторного введення еквівалентного анафоричного референта:

- (2) *Je me suis raconté des histoires de commis voyageur! C'est le mot! Mais j'y suis. Je me suis pour quelque temps coupé de Québec. De ma vie d'hier* (A. Lanoux)

Останній приєднаний компонент прикладу (2) становить семантичну еліптичну конструкцію. Ви-

словлення із повною предикацією може бути таким: *Je me suis pour quelque temps coupé de ma vie d'hier*. Автор уводить монорематичне висловлення з імплікованою темою і частково імплікованою ремою, тому що експлікація теми і реми здійснюється завдяки контексту.

- (3) – *Alors, vrai, entre nous, tu ne te plains de rien?*
 – *De rien* (R. Martin du Gard).

У прикладі (3) з експліцитно-імпліцитною ізотопією з похідними темами респонсивний елемент (*de rien*) еліптично вводиться адресатом для елімінації семантично надмірної інформації про референтів.

До семантичного еліпсису також треба зарахувати еліпсиси-конектори згоди (*oui, en effet, très bien* і т. д.), виправлення, (*non, au contraire* тощо) заперечення (*pas du tout* та ін.), а також еліпсиси-детермінативи:

- (4) – *C'est une auto militaire qui vous a conduit ici?*
 – *Non, madame, n'est une auto que j'ai louée.*
 – *Elle est là?*
 – *Oui* (P. Benoît).

У вищенаведеній діалогічній НФС з експліцитно-імпліцитною тема-рематичною ізотопією з постійною темою фінальний моноремний еліпсис-конектор згоди *oui*, що вжито для уникнення введення надмірної інформації про тематичний референт, не змінює вектору тема-рематичної ізотопії.

- (5) – *Mon pauvre ami, mais que nous reste-t-il donc?*
 – *La révolte.*
 – *La... Quelle horreur! Me dire ça à moi!*
 (R. Gary)

У прикладі (5) еліпсис-детермінатив *la...* підтримує експліцитно-імпліцитну тема-рематичну ізотопію з постійною темою, хоча тут спостерігається імпліцитний тематичний і частково імплікований рематичний компоненти.

Виділяються також ендофоричний і екзофоричний еліпсиси [1, с. 31–32], що характеризуються інтенційністю та мають синтагматичний характер. У дискурсивних фрагментах із синтагматичним еліпсисом спостерігається тенденція до реституції (відновлення) елімінованого компонента.

В екзофоричному еліпсисі інтерпретація елімінованого елемента здійснюється відповідно до комунікативної ситуації, спричиненої ініціальним висловленням, який виражено номінальними конструкціями або конструкціями, що можуть доповнюватися підрядною приєднаною частиною:

(6) – *Empreintes?*

– *Celles de la vieille dame et celles de Rose*
(G. Simenon)

У прикладі (6) з експліцитно-імпліцитною тематичною ізотопією з похідними темами екзофоричний еліпсис *empreintes* становить частково імплікований рематичний компонент, у якому тематична частина імпліцитна та виводиться завдяки контексту.

Екзофоричний еліпсис може бути вираженням висловлення без питального слова, відсутність якого компенсується інтонацією [6, с. 73]:

(7) – *Mais, Madame, voici qui peut très bien se défendre. Et le sujet choisi?*

– *Excusez-moi, j'ai peur d'estropier le nom... Avernoès* (A. Gide).

У вищенаведеному прикладі з експліцитно-імпліцитною тематичною ізотопією з похідними темами тематичний компонент еліптичної конструкції *Et le sujet choisi?* у вигляді питального слова та частина рематичного експлікуються у відповідній комунікативній ситуації.

При ендофоричному еліпсисі елімінований елемент відновлюється з попереднього контексту (претексту) НФЄ. Ендофоричні конструкції можуть бути представлені словом чи групою слів, які автоматично до нього приєднуються:

(8) *C'était derrière une autre étable paisible, la ferme se continuait par là. Une étable en pierre avec des voûtes. Des vaches. Des veaux. Des ballots de paille serrés dans des liens* (J. Giono).

У цій НФЄ приєднані еліптичні моноремні компоненти можуть бути доповнені, спираючись на контекст: *c'était une étable avec....* Тут наявна ізотопія з постійною експліцитно-імпліцитною темою.

(9) – *Ça ne chante plus.*

– *C'était là tu crois?*

– *Où, en bas au fond* (J. Giono).

У прикладі (9) з експліцитно-імпліцитною ізотопією з постійною темою ендофоричний еліпсис *oui, en bas au fond* становить частково експлікований рематичний компонент з імпліцитною темою (*ce*), що розпізнається адресатом.

Деякі типи синтагматичних еліптичних конструкцій можуть займати як ендофоричну, так і екзофоричну позицію залежно від комунікативної ситуації та стратегії інтерактанта. Так, кліше (прислів'я, приказки, цитати та інше), що входять до мовної компетенції партнерів по комунікації, дуже часто вживаються як в ініціальній, так і у фінальній позиції дискурсивного фрагмента:

(10)– *Allô! Vous m'avez appelé?*

– *Le haut-commandement vous félicite de la conduite de l'action hier.*

– *A vos ordres!* (A. Malraux)

У цій діалогічній НФЄ з експліцитно-імпліцитною тематичною ізотопією з похідними темами перший еліптичний компонент *allô* зрозумілий для всіх носіїв мови, а остання моноремна еліптична конструкція з імпліцитною темою *à vos ordres* входить до мовної компетенції військових, тому вони не потребують реституції (відновлення).

Частина висловлення може заміщуватися невербальними і паравербальними засобами. Цей феномен дуже часто використовується в комунікативній інтеракції, але рідко відображається на письмі [6, с. 74]:

(11) – *Comment va...? (elle buta sur le nom). Est-ce qu'elle souffre?*

– *Non, non, plus du tout* (R. Martin du Gard).

У прикладі (11) з експліцитно-імпліцитною тематичною ізотопією з постійною темою тематичний референт ініціальної еліптичної конструкції (*comment va*) контекстуально ідентифікується адресатом, який маркує розпізнавання цього референта за допомогою респонсивної еліптичної конструкції (*non, non, plus du tout*), що містить неінформативний факультативний компонент (*report* [4, с. 310]) *non, non*. Щодо частини висловлення адресанта, поданої в дужках (*elle buta sur le nom*), яка містить пояснення невербального вияву емоцій адресанта, то її доцільно вважати факультативним

інформативним елементом, що не впливає на заданий адресатом на початку діалогічної інтеракції вектор розгортання тема-рематичної ізотопії.

До особливого типу синтагматичних конструкцій доречно віднести еліптичні структури, в яких тематичний елемент є експліцитним, а імплікується тільки частина рематичного компонента, який завжди експлікований в ко(н)тексті:

(12) – *Je parle des gens de gauche qui ont trahi l'idéal marxiste pour satisfaire...*

– *J'y suis! Vous faites allusion à ces pseudomarxistes qui jouent auprès de la classe ouvrière le triste rôle que leur assigne..*

– *Trahi l'idéal marxiste pour assouvir ce besoin d'idôlatrie...*

– *Que leur assigne le grand capitalisme international.* (М. Аумé)

У прикладі (12) ініціальне висловлення і перша реактивна відповідь співрозмовника становлять еліптичні конструкції з експліцитною темою. Цікавим є той факт, що експлікація частини рематичної зони цих висловлень здійснюється у наступних репліках.

Указаний тип еліптичних конструкцій може сприяти формуванню лінійної тема-рематичної ізотопії у випадку вірного розпізнавання адресатом імплікованого рематичного референта.

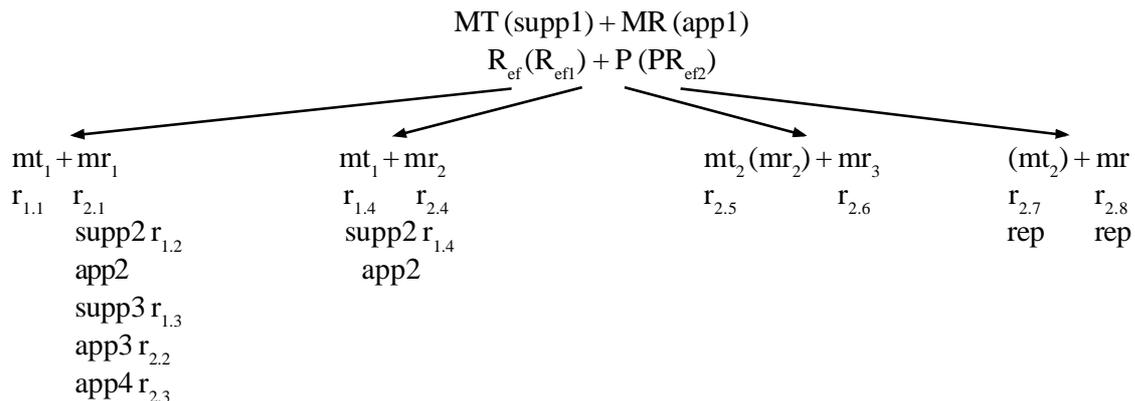
Резюмуючи все сказане вище, проілюструємо наступним прикладом тема-рематичні та референційні відношення між компонентами НФС з еліптичними конструкціями:

(13) *Menestrel sortit de la Résidence pour patauger jusqu'à la sortie du campus. Il était fatigué, il avait faim, et il allait avoir l'air d'un chien*

mouillé pour se présenter devant Mrs. Russel et s'asseoir à sa table. Il venait de s'apercevoir qu'il avait oublié peigne et mouchoir. Ces oublis sapèrent son morale. En eux-mêmes, d'abord, et ensuite, en tant que présage (R. Merle).

У прикладі (13) макротематичний і макрорематичний елементи, що містяться в ініціальному висловленні, є експліцитними. Рематична зона першого приєднаного компонента містить support2 *il*, support3 *il* (теми другого і третього рівнів), apport2 *avait faim*, apport3 *allait avoir l'air d'un chien mouillé pour se présenter devant Mrs. Russel* apport4 *et s'asseoir à sa table* (реми другого, третього та четвертого рівнів). Другий приєднаний компонент, що продовжує розвиток тема-рематичної ізотопії з постійною темою, також містить support2 *qu'il* (тема другого рівня) й apport2 *avait oublié peigne et mouchoir* (рема другого рівня). Третій приєднаний компонент починає лінійну тема-рематичну ізотопію. Мікрорема попереднього висловлення, що виражена концептуальною номінальною анафорою *ces oublis*, займає тут тематичну позицію. Мікрорема останнього диремного еліптичного висловлення презентована частково (очевидно, відсутній предикат *faire* або *saper*) та містить у собі перелічувальні конектори *d'abord* і *ensuite*, що розглядаються як неінформативні факультативні елементи (reports). Компоненти *en eux-mêmes* та *en tant que présage* становлять відповідно support2 (тема другого рівня), та apport2 (рема другого рівня).

Схематично кореляція тема-рематичних і референційних відношень між висловленнями поданої вище монологічної НФС така:

де МТ – макротема, МР – макрорема, mt – мікротема, mr – мікрорема, (mt2) – імпліцитна мікротема, supr_n – тематичний компонент різних рівнів, arr_n – рематичний компонент різних рівнів, ger – факультативний елемент різного ступеня інформативності, Ref_1 – референтна макротема, Р – макрорематичний предикат, Ref_2 – референтна макрорема, $r_{1,n}$ – мікротематичні представлення референтів, $r_{2,n}$ – мікрорематичні позначення референтів.

Отже, остання диремна еліптична структура знову вводить тема-рематичну ізотопію з постійною темою, яка є імпліцитною та виводиться завдяки контексту (*ils*), що ще раз доводить важливу роль еліптичних конструкцій як засобу маркування тематичних і рематичних референтів у формуванні референційних та тема-рематичних відношень між компонентами поліізотопічного дискурсу та відкриває перспективи їх дослідження на матеріалі інших мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман З.О. Лінгвістична модель іспанського діалогічного мовлення: принципи граматичної побудови діалогічного тексту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / З.О. Гетьман – Київ, 1996. – 48 с.
2. Лепетюха А.В. Тема-рематична ізотопія в монологічних і діалогічних надфразових єдностях (на матеріалі сучасної французької художньої прози): авто-

реф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / А.В. Лепетюха. – Київ, 2010. – 20 с.
3. Kerbrat-Orecchioni C. Le discours en interaction / C. Kerbrat-Orecchioni. – Armand Colin, 2005. – 368 p.
4. Perrot G. Eléments pour une typologie des structures informatives / G. Perrot. – Armand Colin, Paris 1994. – 347 p.
5. Pottier B. Sémantique générale / B. Pottier. – Presses universitaires de France, 1992. – 240 p.
6. Solomarska H.A. Remarques sur les particularités d'ellipse dans le discours dialogique / H.A. Solomarska. – Вісник Київ. ун-ту, Київ, 1974. – № 8. – С. 72–74.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Aymé M. Uranus / M. Aymé. – P. : Editions Gallimard, 1995. – 383 p.
2. Benoît P. La châtelaine du Liban / P. Benoît. – P. : Editions Albin Michel, 1982. – 256 p.
3. Gary R. Les racines du ciel / R. Gary. – P. : Editions Gallimard, 1980. – 516 p.
4. Gide A. Isabelle / A. Gide. – P. : Editions Gallimard, 2001. – 160 p.
5. Giono J. Le chant du monde / J. Giono. – P. : Editions Gallimard, 1985. – 288 p.
6. Lanoux A. Quand la mer se retire / A. Lanoux. – P. : Editions Gallimard, 1980. – 384 p.
7. Malraux A. L'espoir / A. Malraux. – P. : Librairie Gallimard, 1987. – 512 p.
8. Martin du Gard R. Les Thibault / R. Martin du Gard. – P. : Editions Gallimard, 1996. – I tome. – 512 p.
9. Mauriac F. Le mystère Frontenac / F. Mauriac. – P.: Bernard Grasset, 1984. – 191 p.
10. Merle R. Derrière la vitre / R. Merle. – P. : Editions Gallimard, 1983. – 544 p.
11. Simenon G. Maigret et la vieille dame / G. Simenon. – Paris : Presses de la Cité, 1986. – 192 p.

УДК 811.112.2'1:316.775.2

РАСЩЕПЛЕННОСТЬ ГОВОРЯЩЕГО ПРИ “РАБОТЕ С ЛИЦОМ” СЛУШАЮЩЕГО

О.Ю. Малая, канд. филол. наук (Харьков)

В статье представлен метод анализа речевых ситуаций, в которых коммуниканты производят работу со своим “лицом” и “лицом” собеседника. Метод предполагает рассмотрение перлокутивного намерения говорящего по отношению к самому себе, перлокутивного намерения говорящего по отношению к слушающему, оценки говорящим успешности своего перлокутивного намерения по отношению к себе, оценки говорящим воздействия на слушающего.

Ключевые слова: “лицо”, расщепленность, говорящий, слушающий, перлокутивное намерение.

О.Ю. Малая. Розщепленість мовця за “роботи з обличчям” слухача. У статті представлено метод аналізу мовленнєвих ситуацій, у яких комуніканти виконують роботу зі своїм “обличчям” і “обличчям” співрозмовника. Метод передбачає розгляд перлокутивного наміру мовця стосовно самого себе, перлокутивного наміру мовця стосовно слухача, оцінки мовцем успішності свого перлокутивного наміру стосовно себе, оцінки мовцем впливу на слухача.

Ключові слова: “обличчя”, розщепленість, мовець, слухач, перлокутивний намір.

O.Y. Malaya. Splitting of the Speaker during the “Face-Work” of the Hearer. In the paper we present a method of speech situations’ analysis, in which the communicants work up their own “face” and the interlocutor’s “face”. The method is seeking to consider the perlocutionary intention of the speaker for himself, the perlocutionary intention of the speaker for the hearer, the evaluation by the speaker of the felicity of his perlocutionary intention for himself, the evaluation by the speaker of the felicity of his impact on the hearer.

Key words: “face”, splitting, speaker, hearer, perlocutionary intention.

Актуальность исследования определяется новым, когнитивно-коммуникативным подходом к анализу речевого взаимодействия коммуникантов, направленного на работу с “лицом”, что соответствует современной когнитивно-коммуникативной парадигме в лингвистике, а также необходимостью выявления закономерностей в коммуникативных сбоях, связанных с неверной интерпретацией высказываний, обусловленной большой распространенностью подобных сбоев в коммуникации.

Объектом исследования являются речевые акты говорящего, в той или иной степени направленные на нанесение вреда “лицу” слушающего, которые представлены высказываниями, потенциально наделенными возможностью двойной интерпретации – как нейтральные и как наносящие вред “лицу” слушающего.

Предметом исследования являются дискурсивно-прагматические характеристики речевых актов, потенциально направленных на нанесение вреда “лицу” собеседника.

Целью представленной работы является выявление закономерностей функционирования в дискурсе речевых актов, потенциально направленных на нанесение вреда “лицу” собеседника.

Теоретическим основанием данного исследования стала распространенная в социолингвистике теория “лица”. Предполагается, что существуют два типа “лица”, для которых мы принимаем обозначение “лицо внешнее” и “лицо внутреннее”:

- “лицо внешнее” – это “лицо” в понимании И. Гоффмана (“социальная ценность, которую человек результативно утверждает для себя благодаря позиции, которую он с точки зрения других

занял во время определенного момента общения, <...> – образ, который разделяют другие” [2, с. 5]), т.е., внешнее “лицо” – это образ самости человека, который конструируется человеком на основе его восприятия собеседником.

- “лицо внутреннее” – это “лицо” в понимании П. Браун и С. Левинсона, представление человека о самом себе, возникающее не на основе восприятия других, а на основе стремлений самого человека. Эти стремления они разделяют на два подтипа и называют, соответственно, позитивным “лицом” и негативным “лицом”. Позитивное “лицо” дефинируется ими как “позитивная составляющая самообраза, т.е. “личности” (определяющей для которой является желание, чтобы этот образ ценили и одобряли)” [1, с. 61]. Негативное “лицо” определяется как стремление человека “защитить свои границы, право на личную неприкосновенность, не ощущать отвлечения и реализовать право на свободу действий и свободу от принуждения” [1, с. 61].

В данном исследовании нас интересуют коммуникативные ситуации, в которых говорящий произносит высказывание А, которое можно интерпретировать как р – немаркированное, и как q – как наносящее вред “лицу” слушающего. При этом мы исходим из того, что как говорящий, так и слушающий производят работу со своим “лицом” и “лицом” собеседника. Более того, можно утверждать, что эта работа проводится и с внешним, и с внутренним “лицом”.

Считаем, что говорящий в коммуникации расщепляется на две ипостаси – говорящий, произносящий высказывание (Говорящий-1), и говорящий, воспринимающий и интерпретирующий собственное высказывание (Говорящий-2). Таким образом, говорящий хочет донести свое высказывание не только до слушающего (совершая таким образом работу с обоими типами “лица” слушающего и со своим внешним “лицом”), но и до самого себя (совершая работу со своим внутренним “лицом”).

Мы предлагаем рассматривать варианты коммуникации с высказыванием А по четырем позициям, где:

1. позиция 1 – перлокутивное намерение Говорящего-1 по отношению к самому себе (хочет ли говорящий донести до себя мысль о том, что он наносит вред “лицу” слушающего? Осознает ли он данное действие как перлокутивную цель?)

2. позиция 2 – перлокутивное намерение Говорящего-1 по отношению к слушающему (хочет ли говорящий донести до слушающего мысль о том, что он наносит вред его “лицу”? Скрывает ли он свое намерение от слушающего?)

3. позиция 3 – оценка Говорящим-2 успешности перлокутивного намерения Говорящего-1 по отношению к себе (интерпретирует ли Говорящий-2 высказывание А как угрожающее “лицу” слушающего?)

4. позиция 4 – оценка Говорящим-2 воздействия на слушающего (был ли с точки зрения Говорящего-2 нанесен вред “лицу” слушающего, судя по реакции слушающего?)

Исходя из этих четырех позиций и бинарной возможности интерпретации (Да/Нет), мы получаем 16 вариантов коммуникативных ситуаций.

Вариант 1: rrrr

Говорящий (Муж): У тебя живот стал больше. (А)

Слушающий (Жена): Да, наш малыш растет не по дням, а по часам *улыбается*.

Говорящий, произнося высказывание А, не намеревается нанести вред “лицу” слушающего, не хочет донести до слушающего мысль о том, что он наносит вред его “лицу”, не интерпретирует его как угрожающее “лицу” слушающего и, судя по реакции слушающего, не наносит вреда его “лицу”, хотя высказывание А (“У тебя живот стал больше”) можно проинтерпретировать как р – “Наш ребенок растет” и как q – “Ты стала менее привлекательна”.

Вариант 2: qrrr

Слушающий: Пойдем в кафе.

Говорящий: Нет, знаешь, я сейчас занят. (А)

Слушающий: Ладно тебе, пойдем.

Говорящий: Ну, пошли.

Говорящий-1 лжет о занятости, уверяя себя, что не хочет проводить время со слушающим, однако

Говорящий-2 понимает, что Говорящему-1 не удалось убедить Говорящего-2 в отсутствии этого желания, и Говорящий-1 лжет не слушающему относительно занятости, а Говорящему-2, т.е. самому себе относительно своего нежелания проводить время со слушающим. Высказывание А “Нет, знаешь, я сейчас занят” можно интерпретировать как р – “Я хочу провести с тобой время, но у меня нет такой возможности” и как q – “У меня нет желания проводить с тобой время”. Слушающий распознает р и реагирует соответственно.

Вариант 3: pqr

Женщина жалуется психоаналитику на то, что ее партнер давит на нее, заставляя выйти за него замуж. Однако в процессе анализа выясняется, что она сама его спровоцировала.

Говорящий (Женщина): Ты не предлагаешь мне выйти за тебя замуж. (А)

Слушающий (Мужчина): Ах, дорогая, ну конечно же, мы поженимся.

А “Ты не предлагаешь мне выйти за тебя замуж” можно проинтерпретировать как р – “Я хочу за тебя замуж” и как q – “У тебя нет по отношению ко мне серьезных намерений, и я осуждаю тебя за это”. Говорящий-1 бессознательно хочет нанести вред внешнему лицу слушающего, унижить его в своих глазах, проявить неодобрение. Но это желание вытеснено и не осознается, оно интерпретируется женщиной как q только после сеанса психоанализа, а значит, Говорящий-2 в процессе разговора не распознает желания Говорящего-1. Не осознается это желание и слушающим, он выводит только смысл р.

Вариант 4: pqr

Говорящий: Все они, пи****ы, такие... (А)

Слушающий: Да, и не говори.

А “Все они, пи****ы, такие...” может интерпретироваться как р – стремление к утверждению групповой идентичности “Но мы-то нормальные парни, мы не такие” и как q – “Ты гомосексуалист, а значит, ты тоже такой”. На мгновение после произнесения фразы Говорящему-2 кажется, что кто-то говорил ему о нетрадиционной сек-

суальной ориентации слушающего, а значит, это высказывание может нанести вред “лицу” слушающего, но он тут же понимает, что говорили ему о другом человеке.

Вариант 5: prrq

Говорящий: Я недавно видел твою жену. Она прекрасно выглядит. (А)

Слушающий: Да уж, просто замечательно.

Говорящий не знает, что слушающий разошелся с женой, но чувствует, что его слова расстроили слушающего. Он не понимает причины огорчения слушающего, но осознает, что его слова нанесли вред “лицу” слушающего. В случае с этим вариантом мы имеем дело с “ненамеренными обидами”, вызванными недоразумением, гиперчувствительностью слушающего или разницей в presupпозициях для интерпретации, которыми располагают говорящий и слушающий.

Вариант 6: qrrp

Говорящий пытается нанести вред лицу слушающего, и не скрывает этого от слушающего, но осознает, что его попытка unsuccessful, так как из А сложно в этой ситуации вывести q.

Компания друзей собралась поиграть в бильярд. Один из них (Слушающий) играть не умеет, остальные его учат. Слушающий неправильно держит кий.

Говорящий: Вот ты глупое животное! (А)

Ладно, давай покажу.

Слушающий: Ну давай.

В данной ситуации высказывание А воспринимается как дружеское подтрунивание р – “То, что я тебя так называю, свидетельствует о том, что ты мой друг” и, соответственно, проявление дружеского отношения, однако же данное высказывание при этом направлено на самоутверждение говорящего за счет слушающего: q – “Ты хуже меня в этом аспекте”.

Вариант 7: qrrp

Говорящий: Как экзамен?(А)

Слушающий: Вчера пересдал на “отлично”.

Слушающий провалил экзамен и говорящий об этом знает. Говорящий также знает, что слушающему неизвестно, что говорящий знает об этом.

Но самому Говорящему-1 неизвестно, что слушающий пересдал экзамен, и проблемы уже нет.

А “Как экзамен?” можно интерпретировать как р – “Я интересуюсь твоими успехами” и как q – “Я осуждаю тебя за твой провал”. К таким случаям можно отнести “реплики в сторону” и использование пресуппозиций, которые неизвестны слушающему, и говорящий об этом знает.

Вариант 8: qppq

Данный вариант развития коммуникативной ситуации, при котором говорящий сознательно хочет нанести вред “лицу” слушающего, скрывает от слушающего это намерение, понимает, что высказывание А в этой ситуации невозможно проинтерпретировать как наносящее вред, тем не менее, замечает, что слушающий все же обиделся, считаем невозможным либо крайне маловероятным.

Вариант 9: rppq

При таком варианте коммуникативной ситуации говорящий бессознательно хочет нанести вред “лицу” слушающего, не скрывая при этом от слушающего эту попытку. Это желание выходит на сознательный уровень после произнесения фразы, однако слушающий не реагирует.

Говорящий (Невеста): Кстати, а почему ты не позвонил мне вчера? (А)

Слушающий (Жених): Засиделся на работе, так что поздно уже было.

Высказывание А можно проинтерпретировать как р – запрос на получение информации и как q – упрек в том, что слушающий уделяет своей девушке мало внимания. После произнесения высказывания говорящий пугается того, что слушающий воспримет этот вопрос не как проявление любопытства, а как вмешательство в личную жизнь (что представляет угрозу негативному “лицу”) и упрек (что представляет угрозу позитивному “лицу”).

Вариант 10: rppq

Говорящий (Свекровь): Ты что, не знаешь, что кастрюли нужно вываривать?

Слушающий (Невестка): Мама, ну почему вы всегда найдете, в чем меня упрекнуть?!

Говорящий (Свекровь): Да я же тебя не упрекаю. Я тебе добра хочу, чтобы ты была хорошей хозяйкой.

Говорящий бессознательно хочет обидеть слушающего, это желание им так и не осознается, и он отрицает свои попытки обидеть слушающего даже после того, как слушающий обижается и манифестирует свою обиду.

Вариант 11: rppq

Говорящий: Какие у тебя волосы красивые стали. (А)

Слушающий: Это парик. Приходится носить его после лучевой терапии.

При таком варианте развития коммуникативной ситуации речь идет о “нечаянных обидах”: говорящий понимает, что нанес вред “лицу” слушающего, только после произнесения фразы.

Вариант 12: qppr

Говорящий: (представитель общества защиты животных): Какая милая норковая шубка! (А)

Слушающий: Спасибо.

А “Какая милая норковая шубка!” интерпретируется говорящим как ироническое высказывание q – “Я осуждаю тебя за то, что ты носишь шкурки убитых животных”, но слушающий не знает о том, что говорящий – представитель общества защиты животных и принимает его высказывание А как комплимент р.

Вариант 13: rppq

Компания друзей собралась праздновать день рождения. Один из друзей недавно расстался со своей девушкой Анной, и теперь гостей принимает его новая девушка Мария (слушающий). Его приятелю (говорящему) известно об этом, и он не одобряет поступка своего друга. Мария открывает дверь гостям.

Говорящий: Анна, привет!

Слушающий *раздраженно*: Я не Анна, я Мария!

Говорящий бессознательно хочет обидеть слушающего, это желание им осознается только после произнесения фразы, попытка оказывается успешной.

Вариант 14: qrrq

В данной ситуации говорящий намеренно наносит вред “лицу” слушающего, к примеру, насмехается над ним, думая, что слушающий не распознает насмешки, но его попытка обмануть слушающего оказывается неуспешной.

Говорящий (соседка, которая приходит делать уколы) обращается к матери слушающего в присутствии слушающего: Опять у нас проблемы?

Слушающий (алкоголик) *разражается ненормативной бранью*

Высказывание А можно проинтерпретировать как упрек слушающему за его поведение (q) и как “ритуальную жалобу”, не имеющую отношения к слушающему (p).

Вариант 15: qrrq

Говорящий: Как известно всем людям, Ларс фон Триер – один из величайших режиссеров современности.

Слушающий: Что значит “всем людям”?! Я вот про этого Триера вообще первый раз слышу, так что, я теперь не человек, что ли?!

Говорящий хочет блеснуть своей эрудированностью, доказывая свое превосходство над слушающим (ему известно о неосведомленности слушающего касательно современного альтернативного кинематографа): q – “ты хуже меня, так как ничего не знаешь об этом”. При этом говорящий рассчитывает на то, что слушающий воспримет высказывание А как p – “я предполагаю, что тебе известно об этом режиссере”. Таким образом,

говорящий полагает, что слушающий не выведет из А значение q и не обидится, но слушающий обижается.

Вариант 16: qrrq

Слушающий разводится со своей женой и переживает по этому поводу душевную травму. Говорящий (его приятель) не одобряет его решения расстаться и бестактно поднимает эту тему в разговоре:

Говорящий: Ну вот, теперь из-за тебя мы все не сможем с ней общаться!

Слушающий: Ну и общайтесь, если вам так хочется! Оставьте меня в покое! *выбегает из комнаты*

Высказывание А может быть проинтерпретировано как “дружеское подтрунивание”, оказание моральной поддержки другу в сложной ситуации, однако в данном случае оно воспринимается как ликоповреждающее.

Таким образом, мы получаем 15 вариантов коммуникативных ситуаций: rrrr, qrrr, rrrr, rrrr, qrrr, qrrr, qrrr, rrrr, rrrr, qrrr, qrrr, qrrr, qrrr, qrrr, qrrr.

Предложенный метод анализа считаем перспективным для исследования речевых стратегий невежливости в немецкоязычном дискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. – L., NY, etc. : CUP, 1987. – 345 p.
2. Goffman E. Interaction Ritual / E. Goffman. – NY : Enchor Books, 1967. – 270 p.

УДК 811.111"42

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРНЕТ-ВОКАБУЛЯРА В КОММУНИКАТИВНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСА

М.Н. Медведь, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассмотрены вопросы формирования Интернет-вокабуляра в коммуникативном пространстве Интернет-дискурса. Исследована специфика словообразовательных процессов. Проанализированы характерные особенности Интернет-вокабуляра, а также причины формирования языковых новаций в сетевых жанрах и их влияние на литературный английский язык.

Ключевые слова: Интернет-вокабуляр, Интернет-дискурс, словообразование, словообразовательная модель, сленг.

М.М. Медвідь. Особливості Інтернет-вокабуляру у комунікативному просторі Інтернет-дискурсу. У статті розглянуто проблеми формування Інтернет-вокабуляру у комунікативному просторі Інтернет-дискурсу. Вивчено специфіку словотворчих процесів. Проаналізовано характерні особливості Інтернет-вокабуляру у мережових жанрах, а також чинники формування мовленнєвих новачій та їх вплив на літературну англійську мову.

Ключові слова: Інтернет-вокабуляр, Інтернет-дискурс, словотвір, словотворча модель, сленг.

M. M. Medvid. Peculiarities of Internet Vocabulary in the Communication Space of the Internet Discourse. The article focuses on some aspects of forming Internet Vocabulary in the communication space of the Internet discourse. Specifics of word formation in net genres have been studied. The peculiarities of Internet vocabulary, reasons for coining new words and impact of net coinages on Modern English have been analyzed.

Key words: Internet Vocabulary, Internet Discourse, word formation, word-building pattern, slang.

С внедрением в нашу жизнь Интернета как коммуникативного канала передачи данных, а затем и средства массовой коммуникации возникает принципиально новая форма коммуникации и формируется особый вид дискурса – Интернет-дискурс, являющийся объектом нашего изучения.

Специфика Интернет-дискурса настолько разнообразна, интересна, динамична, что привлекает лингвистов изучать различные аспекты данного явления: коммуникативный (как вербальное и невербальное общение), структурно-семантический (как фрагмент текста, превышающий предложение), структурно-стилистический (как нетекстовая организация разговорной речи), социально-прагматический (как текст, погруженный в ситуацию общения) и др.

Актуальность данного исследования определяется тем фактом, что по своему революци-

онному влиянию на общечеловеческое сообщество в целом и на общелитературный язык, в частности, глобальную информационную систему Интернет, которая сегодня покрывает практически всю поверхность земного шара, приравнивают к созданию первого печатного станка И. Гуттенбергом [8].

Динамично развивающийся феномен Интернет-коммуникации (компьютерно-опосредованная коммуникация (КОК), Computer-Mediated Communication (СМС)), представляющая собой вербальное и невербальное взаимодействие коммуникантов в глобальной сети, позволяет говорить о появлении и особой – виртуальной – коммуникативной среды, и виртуальной языковой личности [6, 8], и новой формы языка – электронной. Материалом исследования послужил англоязычный сегмент одного из видов электронного дискурса –

Интернет-дискурса. Д. Кристалл описывает сущность Интернет-коммуникации формулой “устная форма речи + письменная форма речи + признаки, опосредованные компьютером” [8].

Автора данной статьи интересовали, прежде всего, вопросы формирования Интернет-вокабуляра, имеющего промежуточный языковой статус и обладающего чертами как письменной, так и устной разновидности языка. Целью исследования является выявление специфики когнитивных процессов словообразования и формулирование выводов о характерных особенностях Интернет-вокабуляра в коммуникативном пространстве Интернет-дискурса. Одной из особенностей Интернет-дискурса является то, что он является жанропорождающей средой. Ученые предлагают различные классификации дигитальных жанров [1; 3–5]. Л. Ю. Иванов разделяет, в свою очередь, исконно сетевые, т. е. порожденные самим использованием языка в сети (чаты, форумы), и заимствованные Интернетом из других сфер общения [5]. Наиболее интенсивно развивающимся, на наш взгляд, является Интернет-вокабуляр, используемый в исконно сетевых жанрах, так как именно здесь наиболее ярко функционируют неологизмы и прослеживается их влияние на общелитературный язык. В зависимости от жанра или его подвидов для обозначения электронного языка используются термины – *e-language, e-talk, net-lingo, leet, leetspeak, Internet short-hand, geekspeak, netspeak, chatspeak, weblish, Lolspeak, zlango, hackspeak, hackish, etc.*

Ученые выделяют четыре основные лексические группы в Интернет-дискурсе [2; 9]:

1) принятые технические термины – *HTML, http, Java, JPEG, XML, etc.*;

2) лексемы, известные широкой аудитории интернет-пользователей – *home page, inbox, outbox, posting, blog, avatar, etc.*;

3) лексемы, бытующие в среде пользователей определенных блогов – *mouse potato, Gopher, Nub, N00b, Sp133, W00t, fr00b, etc.*;

4) лексемы, употребляющиеся обычными людьми, которые находятся в курсе развития ин-

формационных технологий – *the World Wide Web, website, roaming, surfing, delete, upload, download, etc.*

Формирование Интернет-вокабуляра основано на общеупотребительной лексике английского языка и подчиняется его словообразовательным нормам, хотя и имеет некоторые особенности. Нами выявлены следующие способы словообразования в сетевых жанрах Интернет-дискурса:

1. Аффикация (affixation) – *googler, mailer, spammer, screenfull, hackitude, geekitude, vixen, matrixen, modemoid, crackable, clickable, newbie, geeky, cookie.*

2. Конверсия (conversion) – *Google – to google, flame – to flame, email – to email, always on – always-on, to search – search.*

3. Словосложение (compounding) – *longphoto* (видео длительностью менее 90 секунд), *netman, domain name, cyberspace, chat room, Bluetooth, v-mail (voicemail)* – усеченная основа + полная основа); высоко продуктивной является усеченная основа *e- (electronic)* – *email, e-signature, e-tailer, e-zine, e-learning, e-business, e-book, e-cash, e-commerce, e-money, e-shop.*

4. Аббревиация (abbreviation) / инициализмы и акронимы – *DWT (Driving While Texting), ASL (Age, sex, location?), BD (Big deal), FAQ (Frequently asked questions), DIAF (Die in a fire), FYI (For your information), GAL (Get a life), GFY (Good for you), HAND (Have a nice day), HTH (Hope this helps), PITA (Pain in the ass), POS (Parent over shoulder / Piece of shit), EBD (End of business day), SOS (Same old shit), SSDD (Same day, different shit), SWW (Sorry, wrong window (typing in the wrong box)).*

5. Усечение (clipping) – *pic (picture), zine (magazine).*

6. Сопряжение (blending) – *podcasting (iPod+broadcasting – an audio file similar to a radio broadcast, which can be downloaded and listened to on a computer, iPod, etc.); digerati – people who know a lot about computers and the Internet (digital + literati (people who know a lot about books));*

netiquette – the polite way of expressing yourself or communicating with other people when you are using the Internet (**Net + etiquette**);

netizen (someone who spends a lot of time using the Internet (**Net + citizen**);

Weblish – an informal language used by people on the Internet that is based on English, uses no capital letters, and includes a lot of abbreviations (**Web + English**);

webzine – a magazine that is published on the Internet, written by people who are not professional writers (**web + magazine**);

screenager – a young person who spends a lot of time using computers and the Internet (**screen + teenager**);

hackish – language used by hackers based on the English language (**hacker + English**);

webinar – an interactive seminar conducted over the World Wide Web (**Web + seminar**);

Wictionary – **Wikipedia+dictionary**;

Zlango – language for texting containing symbols-Han-characters (hieroglyphs) (**lingo + slang**, the initial Z – after L. Zamengoff, the inventor of Esperanto).

7. Эллипсис (ellipsis) – *froggy* (programme).

8. Создание неологизмов (coinage) на основе игры слов – **internot** – человек, отрицательно относящийся к Интернету; **mouse elbow** (от *tennis elbow*) – физические проблемы, вызванные чрезмерным использованием мыши; **nyetwork** – сеть, в которой произошел сбой – от русского слова “нет” – *nyet*; **e-tailer** (a company that sells things on the Internet, ср. *retailer*); **clicks-and-mortar** (ср. *bricks-and-mortar*), **freeware** (software that is available free on CD-ROM or from the Internet); **shareware** (software that you use free for a short time than pay for), **keypal** (ср. *penpal*).

9. Аллитерация (alliteration) – *silver surfer* (пользователь Интернета, которому за 50); *looky-loo* (человек, читающий сообщения других в телеконференции, не отправляя собственных).

Следует отметить, что большое количество новых лексем в Интернет-дискурсе образовано смешанными способами, напр., лексические еди-

ницы *ICWUM* (*I see what you mean*), *WURSC* (*Wow, you are so cool*) образованы с помощью аббревиации с включением сугубо компьютерного сокращения – так называемой звуковой аббревиации: *C* for ‘see’, *U* for ‘you’; *R* for ‘are’; *M8* (*mate*), *O3* (*out of office*), *W8* (*wait*), *G2G* (*Got to go*), *B4* (*before*), *L8r* (*later*) – буква + цифра.

Содержание Интернет-вокабуляра характеризуется:

1) большим количеством слэнговых слов – *dunno* (*don’t know*), *gonna* (*going to*), *cuz* (*because*); *da* (*the*), *dat* (*that*), *der* (*there*), *shudda* (*should have*), *sup* (*what’s up*), *wanna* (*wont to*), *yo* (*your*), *wile* (*while*); *plz* (*please*), *soz*, *srly* (*sorry*), *thnx* (*thanks*);

2) использованием эмотиконов (последовательность из вспомогательных символов и знаков, обозначающая эмоции коммуниканта) вместо слов, описывающих эмоции – (*happy*), *L* (*crying*), *%* (*confused*), *:-o* (*shocked*), и заглавных букв для придания речи экспрессивности – **JUST DO IT**;

3) большим количеством аббревиацией фраз и целых предложений – *BRB* (*Be right back*), *Bb* (*Bye Bye*), *Nvm* (*Never mind*), *BTW* (*By the way*), *Wd* (*Well done*), *AFAIC* (*As far as I care; As far as I’m concerned*), *AFAIK* (*As far as I know*), *AFAIR* (*As far as I remember*), *AFK* (*Away from keyboard*), *ASAP* (*As soon as possible*), *AYH* (*Are you high?*), *BBL* (*Be back later*), *BBS* (*Be back soon*), *IACL* (*I am currently laughing*), *ICYDK* (*In case you didn’t know*), *IDK* (*I don’t know*), *ILU* (*I love you*), *IMO* (*In my opinion*), *IMHO* (*In my humble / honest opinion*), *IMNSHO* (*In my not so humble / honest opinion*), *IRL* (*In real life*), *IYDMMMA* (*If you don’t mind me asking*), *JJ / JK / OJ* (*Just joking / Just kidding / Only joking*), *JOOC* (*Just out of curiosity*), *MYOB* (*Mind your own business*), *NOYB* (*None of your business*), *NP* (*No problem*), *OMG* (*Oh my God! / Goodness! / Gosh!*), *OT* (*Off topic*), *PEBKAC* (*Problem exists between the keyboard and the chair*), *SMH* (*Shaking my head*), *TIA* (*Thanks in advance*), *TTFN* (*Ta ta for now*), *TYT* (*Take your time*), *TTYL* (*Talk to you later*), *TY* (*Thank you*), *WB* (*Welcome back*), *WDUWTA?* (*What do you want*

to talk about?), YW (You're welcome), YSVW (You are so very welcome), ROFL (Rolling on the floor laughing), ROFLMAO (Rolling on the floor laughing my ass off), ROFLMAOL (Rolling on the floor laughing my ass out loud), LLAH (Laughing like a Hyena), LMAO (laughing my ass off), GMTA (Great minds think alike), также имеют место су-
губо компьютерные сокращения, напр.,

цифровые аббревиатуры – 1 (восклицательный знак), 2 (to, too, two), 4 (for, four);

“звуковые” аббревиатуры – C (see), K (okay), O (oh), CU (See you), B (be), tho (though), IC (I see); OIC (Oh, I see); Ppl (people),

графические аббревиатуры – 1337 (Leet), S2 (heart), @ (at);

4) использованием лексем, образованных в результате метафорического переноса – одного из самых продуктивных и экспрессивных источников новообразований в языке – *flame, spam, ham, salami, mirror, backdoor, traffic, virus, window* (анализ лексем, образованных в результате метафорического переноса – предмет отдельного исследования);

5) использованием лексем, образованных в результате различных семантических процессов: расширение значения (*Google: used to mean a search engine (trademark) now to google – to search for smth on the Internet using any search system*), сужение значения (*used to – a wine buff, a film buff, a Tom Cruise buff, now – a buff (a computer buff mainly)*), мелиорация (*dead tree – disparaging referring to a paper edition of a document, book – He was reading the dead tree edition of the Guardian on the train.*), пейорация (*geek: used to mean – a boring and unattractive social misfit, now – a person who is very knowledgeable about computing*).

В Интернет-коммуникации появляются слова, разграничивающие виртуальный, электронный мир и “иной” мир – реальный, физический: напр., *the Outernet* (традиционные СМИ в противоположность *the Internet*); *snail mail, paper mail* (в противоположность *e-mail*); *meat space, offline world* (в противоположность *virtual world*); *clicks-and-mortar – a business that operates by using the*

Internet and in traditional ways (в противоположность *bricks-and-mortar (a traditional business that does not operate on the Internet)*); *cybrarian* (в противоположность *librarian*); *new economy – the economy that has developed as a result of Internet business activity* (в противоположность *old economy – the economy that is based on traditional methods of doing business rather than on Internet business activity*); *dead tree document – paper version of a document* (в противоположность *online document*) и др.

Причинами формирования Интернет-вокабуляра, характеризующегося описанными специфическими характеристиками, являются:

1) экономия времени и усилий (saving keystrokes), что порождает избыточное количество разного рода сокращений;

2) поведенческие или культурные стереотипы, являющиеся маркерами принадлежности к той или иной социальной группе;

3) засекречивание информации от взрослых в социальных группах подростков;

4) попытка избежать употребления нецензурного выражения, которое в сокращенном виде теряет элемент непристойности;

5) желание придать речи экспрессивность и эмоциональность;

6) желание сообщить свою реакцию на шутку – напр., *LOL*.

Исследование Интернет-вокабуляра показало, что когнитивные операции, имеющие место в процессе формирования сетевых лексических подсистем, характеризуются эвристическими особенностями, а словообразовательные процессы подчиняются законам конкретного языка и влияют на конкретный литературный язык. Несмотря на кажущееся упрощение нормативного литературного языка, английский язык, безусловно, обогащается интересными языковыми феноменами, появление которых продиктовано современными технологиями и темпом жизни, и вывод исследователей об «интернетизации» языка сегодня не кажется абсурдным. Наиболее интересным и перспективным, с точки зрения исследования Ин-

тернет вокабуляра и новых значений у известных слов, автору представляется феномен когнитивной метафоры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахренова Н.А. Основные способы классификации жанров Интернет-дискурса / Н.А. Ахренова // Вестник Челябин. гос. пед. ун-та. Серия "Гуманитарные науки". – № 9. – Челябинск : Изд-во ЧГПУ. – С. 136–142.
2. Галичкина Е.Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках / Е.Н. Галичкина : дисс. ... канд. филол. наук. – Астрахань, 2001.
3. Горошко Е.И. Лингвистика Интернета: формирование дисциплинарной парадигмы / Е.И. Горошко // Жанры и типы текста в научном медийном дискурсе. – Орел : Картуш, 2007. – Вып. 5. – С. 223–237.
4. Дементьев В.В. Изучение речевых жанров: обзор работ в современной русистике / В.В. Дементьев // Вопросы языкознания. – 1997. – № 1. – С. 37–35.
5. Иванов Л.Ю. Язык в электронных средствах коммуникации / Л.Ю. Иванова // Культура русской речи. – М. : Флинта – Наука, 2003.
6. Леонтович О.А. Компьютерный дискурс: языковая личность в виртуальном мире / О.А. Леонтович // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – Волгоград, 2000.
7. Суперанская А.В. Общая терминология. / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 248 с.
8. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge, 2001. – 272 pp.
9. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.dissland.info/catalog/naimenovanie_lits_v_russkoyazichnoy_internet_kommunikatsii_strukturniy_i_semanticheskiy_aspekti.html.

УДК 811.111'37

СЕМАНТИКА УСТОЙЧИВЫХ СОЧЕТАНИЙ С КОЛОРОНИМОМ *WHITE* / *БЕЛЫЙ* В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

И.Н. Воробьева (Харьков)

Статья посвящена описанию особенностей семантики устойчивых сочетаний с колоронимом *white* / *белый* в английском языке. Лингвокультурология фиксирует культуру в языке, средства и способы кодирования культурной информации. Фиксация культурных различий связана с языковыми знаками, среди которых важную роль играют фразеологические единицы. Особенно актуальным является исследование активных процессов употребления, переосмысления и преобразования фразеологизмов с прилагательными цвета в современном английском языке с учетом культурного фона.

Ключевые слова: фразеология, прилагательное, колороним, фразеологический оборот.

І. М. Воробйова. Семантика сталих виразів з колоронімом *WHITE* / *БЕЛЫЙ* в сучасній англійській мові. Стаття присвячена опису особливостей семантики сталих виразів із колоронімом *white* / *білий* в сучасній англійській мові. Лінгвокультурологія фіксує культуру у мові, засоби та методи кодування культурної інформації. Фіксація культурних відмінностей пов'язана з мовними знаками, серед яких важливу роль мають фразеологічні одиниці. Особливо актуальним є дослідження активних процесів використання, переосмислення та перетворення фразеологізмів з прикметником кольору в сучасній англійській мові, враховуючи культурний фон.

Ключові слова: фразеологія, прикметник, колоронім, фразеологічний зворот.

I.M. Vorobyova. Semantics of set phrases with the colour lexeme “white” in modern English. The article deals with semantic peculiarities of set phrases with the colour lexeme “white” in modern English. Cultural linguistics states culture in the language its means and ways of coding cultural information. The fixation of cultural differences is connected with language signs, among which phraseological units are of great importance. It's especially essential to study active processes of using rethinking and transformary phraseological units with colour names in modern English by taking in account cultural background.

Key words: phraseology, colour adjective, colour lexeme, phrasal unit..

Лингвокультурология – комплексная область научного знания о взаимосвязи языка и культуры – переживает в настоящее время период расцвета [6, с. 73]. Лингвокультурологию можно определить как дисциплину, изучающую проявление, выражение и фиксацию культуры в языке, средства и способы кодирования культурной информации [15, с. 165].

Фиксация культурных различий в значительной степени связана с языковыми знаками, среди которых важную роль играют фразеологические единицы. Известно, что цвет составляет важнейшую часть зрительной информации. Цветовые прилагательные появились не потому, что наш глаз спо-

собен различать оттенки спектра. В самом феномене цвета содержится как объективное начало (свет), так и субъективное (зрение и определенные психофизиологические факторы, позволяющие различать цветовые оттенки, связывать с ними воспоминания, эмоции, образы, психологические состояния и другие ассоциации). Цветовые обозначения – это не просто слова, передающие тот или иной абсолютный признак, не зависящий от оценки говорящего. Помимо основной семы, обозначающей цвет, в них можно обнаружить еще и скрытую авторскую модальность, пресуппозиционные и экстралингвистические сведения.

Таким образом, особенно актуальным является исследование активных процессов употребления, переосмысления и преобразования фразеологизмов с цветовыми прилагательными цвета в современном языке с учетом культурного фона.

Объектом анализа в данной статье избраны устойчивые словосочетания с цветовыми прилагательными.

Предметом исследования являются лексико-семантические, грамматические и стилистические особенности устойчивых словосочетаний с колоронимом *white*/белый употребленного в современном английском и по сравнению с русским языком.

Цель работы – выявить лингвокультурологическую специфику устойчивых словосочетаний с цветовыми прилагательными и ее отражение в современном английском языке.

Результаты, которые будут получены в результате исследования, можно использовать в сопоставительной лингвистике, а также в курсах лексикологии и фразеологии английского языка.

Представления о цвете как свойстве объектов отражающей действительности формируется у человека на основе многолетнего личного зрительного опыта. Житейское понятие о природе цвета отражается в нашей речи, образуя различные словосочетания с цветовыми прилагательными: *“blue sea”*, *“green apple”*, *“white wall”* и др. Но природа – великая загадка, и было бы неправильным соотносить цвет с предметами внешнего мира. В связи с этим Ч.А. Измайлов говорит, что *“действительная природа явлений <...> всегда оказывается более сложной, чем это следует из непосредственных наблюдений <...> поэтому нет ничего удивительного, что и представления о природе света и цвета, основанные на обыденном опыте, оказались <...> несостоятельными”* [5, с. 8].

По мнению Дж. Лакоффа, цвет – это субъективная категория, которая не существует в природе: *“... было бы ошибочно утверждать, что присущие человеку категории объективно существуют “в мире” внешнем по отношению к человеческим существам”*. По крайней мере некоторые ка-

тегории воплощены. Например, цветовые категории детерминированы одновременно и объективным материальным миром, и особенностями биологии человека, и человеческим мышлением, и культурными факторами [9, с. 166].

В культуре человека цвет всегда имел большое значение ввиду его тесной связи с философским и эстетическим осмыслением мира. Однако цвет – это не универсальное человеческое понятие, не универсальны и *“имена цветов”* [2].

В связи с тем, что интерес к цвету и колоритам не иссякает, количество исследований в различных областях науки, связанных с данной тематикой, огромно. Вопрос цвета и цветообозначения входит в проблематику многих наук (философия, психология, этнология, т.д.). Вклад в исследование цвета и цветовой семантики наиболее весомо внесли ученые лингвисты, которые являются представителями шести основных подходов к изучению цветообозначений (исторического, лексико-семантического, грамматического, когнитивного, функционального, сопоставительного) [17, с. 1].

В английском и многих других языках лексическая подсистема *“цвет”* изучается как самостоятельное явление, однако, особо важным является сопоставительный подход, который позволяет получить информацию о сходстве или различии цветовых спектров разных языков, национально-специфических, лингвокультурных особенностях колоронимов, о понятийных моделях видения мира, моделях интерпретации мира в отдельных языках. Можно согласиться со мнением В.Г. Кульпиной в том, что *“концепция лингвистики цвета как самостоятельной научной парадигмы в современном языкознании приобретает все более конкретные черты”* [7, с. 7].

В лингвистических работах по фразеологии исследователи используют обозначения *“устойчивое словосочетание”*, *“фразеологический оборот”*, *“фразеологическая единица”* (ФЕ), *“фразеологизм”* и др. В данной статье мы используем термин *“устойчивое словосочетание”*.

Некоторые авторы считают, что простое слово – одно слово, как бы оно ни было сложно по семан-

тической структуре, как бы оно ни было идиоматично, непереводаемо на другой язык, не относится к области фразеологии, – это объект лексикографии и лексикологии. Только не все словосочетания входят в круг наблюдений и становятся предметом исследования фразеологии. Во фразеологии рассматриваются только те сочетания, “в которых внутренняя спайка составляющих слов обусловлена семантическим единством, смысловой целостностью”, они приближаются к лексике, как составные лексемы и их надо рассматривать вполне самостоятельно, как предмет фразеологии.

В.М. Мокиенко понимает под фразеологической единицей “сочетание слов, обладающее относительной устойчивостью, воспроизводимостью в готовом виде, экспрессивностью и целостным значением” [12, с. 5]. При этом подчеркивается относительность таких важных свойств фразеологии, как устойчивость и семантическая целостность, и особое значение придается экспрессивности [12, с. 5]. При этом из фразеологии ученый исключает пословицы, устойчивые составные термины, номенклатуры и цитаты, все же считая, что они являются источником фразеологизмов.

Сложный вопрос о принадлежности тех или других фактов языка к фразеологизмам в настоящее время в современной лингвистике нельзя считать окончательно решенным. Важную роль в разработке этой проблемы сыграла статья В.В. Виноградова “Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины” [3] и “Об основных типах фразеологических единиц в русском языке” [4], в которых были выделены три типа ФЕ: фразеологические сращения, фразеологические единства и фразеологические сочетания.

Н. М. Шанский считает, что “объектом изучения фразеологии являются фразеологические обороты, то есть устойчивые сочетания слов, аналогичные по своей воспроизводимости в качестве готовых и целостных единиц словами” [16, с. 3]. Кроме того, он предложил добавить 4 тип: фразеологические выражения, то есть словосочетания, семантически членимые и целиком состоящие из слов свободными значениями, но в процессе об-

щения воспроизводимые как готовые языковые единицы с постоянным составом и значением.

В свое время С.И. Ожегов в статье “О культуре фразеологии” предложил различать фразеологию в узком смысле слова, куда входят ФЕ, являющиеся “наряду с отдельными словами, средствами построения предложений или элементами предложений”, и фразеологию в широком смысле, куда входят пословицы, поговорки, крылатые слова, “любые отрезки контекста с законченным смыслом, употребляющиеся в речи как цитаты, афоризмы” [13, с. 30]. Ожегов отмечал возможность перехода из фразеологии в широком смысле во фразеологию в узком смысле. Таким образом, вслед за С.И. Ожеговым мы понимаем под ФЕ всякое устойчивое, тесно связанное сочетание слов, то есть широкое понимание фразеологии.

Устойчивость является главным, но не единственным признаком УС, определяющим объем и границы названного класса единиц. Если применить наиболее часто употребляемые в научной литературе показатели “устойчивость – воспроизводимость – идиоматичность”, то можно предложить следующую характеристику УС, ограничивающую их от ФЕ: УС – это устойчивые воспроизводимые сочетания, тогда как ФЕ – это устойчивые, воспроизводимые и идиоматичные единицы языка. Таким образом, не всякая устойчивость может быть показателем фразеологичности, не всякое смысловое единство может служить показателем идиоматичности того или иного сочетания.

В соответствии с избранным пониманием термина “устойчивое сочетание” полагаем целесообразным употреблять его для обозначения большого пласта словосочетаний, занимающих переходное положение между свободными словосочетаниями и фразеологическими единицами, к которым относим составные термины, фиксированные наименования, перифразы, словосочетания с метафорическим характером или ограниченной сочетаемостью одного из компонентов и др. [10, с. 77].

Для нас особый интерес представляют устойчивые словосочетания с прилагательными цвета – это конструкция типа “прилагательное + суще-

ствительное”. В ряду фразеологических единств, являющихся “потенциальными эквивалентами” и довольно часто образующихся в результате метафорического переосмысления свободных словосочетаний, конструкции “прилагательное + существительное” встречаются значительно чаще (*белая ворона, стреляный воробей, тертый калач* и др.).

Кроме того, сочетания “прилагательное + существительное” довольно часто составляют основу таких единиц, которые не всеми лингвистами признаются как фразеологические. Сюда относятся штампы клише, перифразы, крылатые выражения, афоризмы, изречения, слоганы и др. (например, *люди в белых халатах, черное золото, белое золото* и др.).

Широкая трактовка термина “устойчивое сочетание”, принятая в нашей работе, позволяет употреблять его для обозначения большого пласта словосочетаний, занимающих переходное положение между свободными словосочетаниями и фразеологическими единицами, считая, что термин “фразеологизм”, “фразеологическая единица”, “фразеосочетание”, “фразеологический оборот” и “устойчивое словосочетание” синонимичны друг другу.

Как известно, символ – условный вещественный опознавательный знак для членов определенной группы людей, условный или вещественный код, обозначающий или напоминающий какое-либо понятие, образ, воплощающий определенную идею. Символ – одно из центральных понятий философии, эстетики, филологии, без него невозможно построить ни теорию языка, ни теорию познания.

Идея цвета закреплена в переносно-символических значениях, вызванных ассоциациями определенного этноса. Цветовая символика присутствует в различных сферах жизни, будь то религия, спорт, национальные символы и т.д. Например, в кинематографе (в вестернах) словосочетание «white hat» – это положительный персонаж, хороший парень, герой (он обычно носит белую шляпу, в отличие от отрицательного героя, который носит черную шляпу); в национальной кухне Великобритании «white pot» – молочно-сухарный

пудинг (поджаренные ломтики булки с добавлением молока, сахара и яиц); в политической сфере общества Великобритании – «Whitehall mandarins» (высшие государственные чиновники, определяющие политику правительства по важным вопросам, не зависящие от того, какая партия находится у власти); «white rabbit» известен как персонаж «Алисы в стране чудес», а для британцев это символ слабости, робости, суетливости; в повседневном быту словосочетание «white pages» обозначает телефонный справочник, где в алфавитном порядке перечислены абоненты данной местности. Символ значения цвета не является постоянной единицей. Со временем трактовка цветовых символов меняется, утрачиваются первоначальные символы, приобретаются новые. В памяти представителей той или иной лингвокультурной общности существуют современные смыслы и лишь отголоски первоначального смысла.

В различных культурах существуют различия в реакциях на свет, например, “зеленый” в США – безопасность, а во Франции – преступление. Белый цвет у китайцев – символ траура, печали, у европейцев эти функции выполняет черный цвет. В древней Руси белый цвет обозначал благородство и откровенность, на российском флаге он обозначал свободу. Флаг Великобритании – белый цвет на синем фоне – символ святого Андрея, одного из 10 апостолов, который считается покровителем Шотландии. В христианских культурах белый цвет символизирует божественный свет. В римской (античной) традиции белый цвет воспринимался как цвет чистоты, невинности, радости и триумфа. Кроме того, в отдельных случаях белый цвет служит символом классической музыки, света, пустоты, красоты, скуки и т.д. Так, в английских толковых словарях выделяется 35 различных значений прилагательного “white”, которое можно объединить в несколько тематических групп:

- обозначения белого цвета: *white walls, a white waistcoat, a white bear, white trees, etc.*

- обозначения отсутствия цвета (бесцветный, прозрачный, бледный): *a pale face, to get pale, a pale surface, go white, etc.*

- обозначение светлых оттенков (белокурый, седой): *white hair, white complexion, a white man, etc.*

- обозначение качества характера человека (доброжелательность, великодушие, благородство): *a white person (very generous), white behaviour, a white intention (find), etc.*

- обозначение продуктов питания: *white bread, a white loaf, white wine, tea, white coffee, etc.*

- обозначение (в шахматах) светлых фигур или квадратов на доске, игрока, играющего белыми фигурами: *a white chessplayer, a white square, etc.*

- обозначения оттенков пустоты, незаполненности: *a white sheet of paper, a white blank, a white face, etc.*

- обозначения (в спортивной лексике) наружно-го кольца в мишени, выстрела или стрелы, попавшей в это кольцо: *a white ring (an outer ring of the target), a white arrow, etc.*

- обозначения в политической сфере всего контрреволюционного, консервативного: *a white opposition, white generals, etc.*

В “Большом толковом словаре русского языка” (2000) имеются только 6 дефиниций прилагательного “белый”. Из этого следует, что в русском языке видно стремление к обобщению, а мышление англоязычного населения носит конкретный характер. Например, в русском языке словосочетание белая бумага относится к значению “окрашенный в белый цвет”, в английском же языке это и пустой, как ненапечатанная область на листе (*blank as an unprinted area of a page*).

Согласно классификации по способу прямой номинации словосочетания определяются такими значениями прилагательного *white*, как “имеющий естественную окраску” или “окрашенный в белый цвет”. Например: *white birch, white line, white clover, white flour, white caps, white as snow* [8, с. 819; 18, с. 1738-1739].

Анализ показывает, что прямая номинация обусловлена ассоциациями с окружающими человека реалиями, а не субъективным восприятием мира. “Цветовое восприятие возникает тогда, когда мы связываем наши зрительные категории с опреде-

ленными, доступными человеку, универсальными образцами или моделями... Таким образом, чтобы говорить о цвете, мы должны спроектировать свое восприятие на то, что нас окружает” [11, с. 106].

В основе вторичной номинации лежит ассоциативный характер человеческого мышления. Например, *white matter* (белое вещество мозга), *white area* (неосвоенный участок земли), *white Christmas* (белое, снежное рождество).

С точки зрения семантики устойчивых словосочетаний мы предлагаем классификацию на контрастные и неконтрастные. Неконтрастные словосочетания не имеют антонимичных эквивалентов, например: *White Ensign* (Знамя Британского флота); чаще всего такие словосочетания не имеют эквивалентов в других языках и обозначают явления единственные в своем роде.

Контрастные сочетания имеют оппозицию **black**: *white hat – black hat, white coal – black coal*.

С точки зрения классификации словосочетаний на свободные и несвободные, в первом сочетании полностью сохраняется самостоятельное лексическое значение входящих в него знаменательных слов, например: *white flour, white T-shirt, white chocolate, white sugar, etc.*

В несвободных словосочетаниях лексическая самостоятельность одного из компонентов ослаблена или утрачена, поэтому такие словосочетания по характеру своего значения в целом приближаются к одному слову. Например, русское словосочетание “белое оружие” (рубящее или колющее оружие) не имеет эквивалента в английском языке. Анализируя значения прилагательного “*white*”, в английских толковых словарях было найдено много несвободных словосочетаний, например: *white goods* (electrical goods for the house), *white heat* (at a very high temp... metal becomes white), *a white flag* (to yield), *white lie, white magic* (magic only for good), *white trash* (white people who are poor and badly educated), *a white knight* (a person who saves a company from financial difficulties by putting money into it or buying this company), *a white elephant* (smth that has cost a lot of money but has no useful

purpose), *a white wedding* (a traditional Christmas wedding in a church when a woman wears a white dress), etc.

Сопоставляя систему цветообозначений в разных языках, необходимо отметить, что в английском языке группа основных цветообозначений включает 11 слов (*white, black, red, orange, yellow, green, blue, purple, grey, pink, brown*), в то время, как в русском языке она состоит из 12 цветов (*белый, черный, красный, оранжевый, желтый, синий, голубой, фиолетовый, серый, розовый, коричневый*). При наличии универсальных явлений, связанных с общечеловеческой картиной мира, нельзя забывать о наличии национальных особенностей, присущих только данной культурной общности людей. “Социокультурная символика слов, связанных с ощущениями, ... представлена невероятно разветвленной системой, где на первом месте, несомненно, стоят прилагательные – цветообозначения ... Национально-культурный аспект имен цвета очевиден, он реализуется в повседневной жизни”, например, цветовая палитра жизни англоязычного населения широко представлена в языке СМИ, приобретая новые формы и необычные оттенки, обслуживая сферы:

1. политическую: *The White House, red tape* (бюрократия), *black president* (о Бараке Обаме), *the Orange Revolution* (оранжевая революция);

2. социальную: *white collar* (белые воротнички), *white citizens* (белые граждане), *the green movement* (движение зеленых);

3. культурную: *black humour*;

4. научную: *black hole*;

5. экономическую: *white goods* (белые товары), *black market* (черный рынок);

6. спортивную: *black sport* (черное пятно с спортивной биографии) и т.д.

Суммируя, можно утверждать, что существенные лингвокультурные различия в номинациях цвета в разных языках и культурах, как в аспекте ономастики, так и в аспекте символично-ассоциативных означиваний цвета. Сопоставляя устойчивые словосочетания с цветовыми прилагательными на основе словарных статей, значение прилагатель-

ных определяется по-разному: в частности, в английском языке видно стремление прилагательного к конкретизации, детализации, их семантике и употреблению, как в номинации *white*. Как бы не различались языковые единицы в разных языках, несомненно одно – устойчивые словосочетания с цветовыми прилагательными активно реализуются в повседневной жизни, функционируя в речи носителя языка, создавая перспективы дальнейших исследований в области лингвистики цвета.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большой толковый словарь русского языка / [под ред. С.А. Кузнецова]. – СПб. : Норинт, 2000. – 1536 с.
2. Вежбицкая А. Обозначение цвета и универсалии зрительного восприятия / А. Вежбицкая // Язык. Культура. Познание. – М. : Русские словари, 1996. – С. 231-291.
3. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины // Труды юбилейной научной сессии ЛГУ. Секция. Филологические науки. – Л, 1946. – С. 45-69.
4. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В.В. Виноградов // А.А. Шахматов, 1984-1920: сб. ст. и мат-лов. – М., Л., 1947. – С. 339-364.
5. Измайлов Ч.А. Психофизиология цветового зрения / Измайлов Ч.А. – М. : Издательство МГУ, 1989. – 205 с.
6. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Карасик В.И. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
7. Кульпина В. Г. Теоретические аспекты лингвистики цвета как как научного направления сопоставительного языкознания : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.20 “Типологическое языкознание” / В.Г. Кульпина. – М., 2002. – 31 с.
8. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / Кунин А.В. – М. : Русский язык, 1984. – 944 с.
9. Лакофф Дж. Когнитивная семантика / Дж. Лакофф // Язык и интеллект. – М., 1996. – С. 143-184.
10. Лапаева Т.А. Устойчивые сочетания в системе языковых единиц / Т.А. Лапаева // Вестник Новгород. гос. ун-та. – 2007. – № 44. – С. 75-77.
11. Маслова В.А. Лингвокультурология / Маслова В.А. – М. : УРСС, 2001. – 296 с.
12. Мокиенко В. М. Славянская фразеология / Мокиенко В.М. – М. : Высшая школа, 1989. – 286 с.
13. Ожегов С.И. О структуре фразеологии / С.И. Ожегов // Лексикографический сборник. – М., 1957. – Вып. 2. – С. 56-58.
14. Слезкина М.Г. К вопросу о сопоставительном изучении лексико-семантической структуры

- обозначений желтого цвета и их словообразовательных связей (на материале русского и английского языков) / М.Г. Слезкина // Лингвистика: Бюллетень Уральского лингвистического общества. – Екатеринбург, 2003. – Т. 10. – 177 с. 15. Тарасова И.А. Когнитивные методы в лингвокультурологии / И.А. Тарасова // Современные парадигмы лингвистики. – Волгоград : Перемена, 2005. – С. 165-167. 16. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Шанский Н.М. – М. : Наука, 1963. – 298 с. 17. Яковлева О.В. Функционирование колоративной лексики в романе Набокова “Король. Дама. Валет” [Электронный ресурс] / Яковлева О.В. – 2009. – Режим доступа : http://yspu.org/images/c/CO/Яковлева_статья.doc. 18. Collins. English Language Dictionary. – London : Collins, 1990. – 1703 p. 19. Siefring J. The Oxford Dictionary of Idioms / Siefring J. – L. : Oxford University Press, 2004. – 348 p.

УДК 811.111'42

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ КОМІЧНОГО В ДИСКУРСІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Г.Г. Гусева (Харків)

Стаття присвячена дослідженню особливостей механізму реалізації стратегій комічного в дискурсі дитини. Надано визначення понять “стратегія” і “тактика”. На основі аналізу англomовних гумористичних Інтернет сайтів для дітей розроблено власну класифікацію стратегій комічного у дискурсі дитини.

Ключові слова: комічний дискурс дитини, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, стратегії комічного.

А.Г. Гусева. Особенности реализации стратегий комического в дискурсе языковой личности ребенка. Стаття посвящена исследованию особенностей механизма реализации стратегий комического в дискурсе ребенка. Даны определения понятий “стратегия” и “тактика”. На основе анализа англоязычных юмористических Интернет сайтов для детей разработана собственная классификация стратегий комического в дискурсе ребенка.

Ключевые слова: комический дискурс ребенка, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, стратегии комического.

A.G. Guseva. Realisation of the Humour Strategies in the Children's Discourse. The article focuses on the research of the mechanism of humor strategies realization in the children's discourse. The concepts of “strategy” and “tactics” are defined. Based on the analysis of the sampling obtained from the English-speaking humorous Internet sites for children, the classification of humour strategies has been developed.

Key words: the child humorous discourse, communication strategy, communication tactics, humour strategies.

Вирішення актуальних проблем сучасної лінгвістики лежить у царині дослідження конкретних дискурсів, зокрема у з'ясуванні здатності мовних знаків впливати та регулювати міжособистісні стосунки не тільки серед представників певної лінгво-культурної спільноти, а і соціально-вікової групи. Таким чином, підхід до комічного аспекту комунікації дитини з позицій когнітивної та комунікативно-дискурсивної онтології дозволив визначити актуальність та мету цього лінгвістичного аналізу – дослідження форм і способів лінгвокультурної репрезентації категорії комічного в комічному дискурсі дитини (КДД) на основі опису особливостей його комунікативних реалізацій – стратегій та виокремити його об'єкт – комічний дискурс дитини. У дослідженні КДД розуміється як прагматичний різновид мисленнево-комунікативної діяльності, а мовна особистість дитини (*homo infans*) –

як комічна мовна особистість (*homo infans ridiculus*), суб'єкт КДД – активний творець комічної реальності. Предметом дослідження є особливості реалізації стратегій комічного у дискурсі дитини на матеріалі англomовного дискурсу мовної особистості дитини.

Стратегія є центральним поняттям будь-якого прагма-орієнтованого дослідження [5, с. 193]; макроінтенцією учасників діалогу [4, с. 73]. “Зосередження уваги на стратегії дискурсу скеровує на вивчення організації та взаємодії когнітивного і вербального планів у вибудуванні соціальної інтеракції [10, с. 67]. Стратегія «формується відповідно до системи цінностей, переконань, соціальних норм і конвенцій, які формують диспозицію особистості мовця» [9, с. 73], що дає можливість конструювати в комунікативних практиках культурні і соціальні структури [там само, с. 36]. Узагальнюючи різно-

манітні підходи до визначення понять “стратегія” і “тактика” [О.С. Иссерс, А.А. Романова, Л.І. Шадаєва, І.Є. Фролова та ін.], визначаємо стратегію як планування мовленнєво-мисленнєвого процесу в залежності від конкретних умов спілкування і особистостей комунікантів, сукупність мовленнєвих дій, що співвідносяться з планом досягнення глобальної комунікативної мети і локальних комунікативних цілей, план комплексного мовленнєвого впливу на реципієнта, а тактику – як конкретні шляхи і способи досягнення поставлених комунікативно-прагматичних цілей, що сприяють реалізації стратегії [2; 4; 6; 9; 10; 12].

Дієвість механізмів реалізації стратегій комічного можлива за умов ідентифікації комунікативної ситуації як комічної в результаті порівняння конкретного образу з ідеалізованим типовим зразком. Домінантою комічної ситуації виступає така ознака релевантного цієї ситуації компонента, як актуалізація комічного смислу, яка здійснюється в результаті лінгво-когнітивної трансформації комічного.

Для реалізації стратегій КДД необхідна наявність у свідомості дитини уявлення про механізм утворення комічного, типовий образ комічної комунікативної ситуації та її параметрів. Останній “кореспондує з поняттям ментальної репрезентації” [11, с. 149], тому типова комічна ситуація розглядається в нашому дослідженні як модель механізму реалізації стратегій КДД.

Серед параметрів комічної ситуації виділяємо такі (див., наприклад [3, с. 304-305; 8, с. 18]): 1. *сторони (учасники)* комічної взаємодії (адресант, адресат) – суб’єкти КДД; 2. *умови реалізації комічних відносин* (бажання комунікантів відійти від серйозного спілкування, наявність гумористичної тональності комунікації та ін.); 3. *образи, моделі сміхової поведінки*, прийняти в певній лінгвокультурі; 4. *мотив/мета комічних дій* – потреби, інтереси комунікантів до здійснення комічної взаємодії; 5. *об’єкт комічного*; 6. *дії учасників*, реалізовані відповідними *стратегіями та тактиками*; 7. *результат* комічних дій.

Таким чином, визначаємо *комічну комунікативну ситуацію* КДД як таку, що зафіксована

у свідомості англійськомовних комунікантів як зразок спілкування, в якому дитина/дорослий-адресант діє з мотиву емоційного впливу, соціального висунення або соціалізації, з метою регулювання міжособистісних стосунків з установкою на комічний ефект через ресурс на дитину/дорослого-адресата, використовуючи вербальні засоби. Ці засоби є/ не є потенційно комічними (спроможними викликати комічний ефект), вони репрезентують відповідну комунікативну стратегію, здатність якої до об’єктивації стратегічних комічних смислів встановлюється суб’єктом дискурсу в процесі актуалізації комічних смислів (актуалізація яких обов’язкова) в відповідності до рівня власної концептуалізації та її результату – комічної картини світу.

Використання стратегій комічного передбачає регулювання міжособистісних стосунків, може виступати потужним мотивуючим фактором та здійснювати суттєвий вплив на перебіг комунікації: від зняття напруги, створення жартівливої атмосфери спілкування (реалізація фатичної та розважальної функцій) до привнесення психологічної напруги, та навіть конфлікту (конфліктогенна функція).

У КДД найвищу ієрархічну позицію займає *адресант*, оскільки він здійснює мовну об’єктивацію ментальної репрезентації категорії комічного, “визначає зміст повідомлення і його ілюкативну силу» [1, с. 52], а разом із тим реалізує комічну дискурсивну стратегію. Домінуюча позиція адресанта полягає, головним чином, у концепції моральної переваги. Адресант подає себе як “носія відповідного статусу і виконавця комічної ролі, який формує правила комічної гри” [8, с. 22]. Його дії спрямовані на адресата, який “спочатку посідає позицію вичікування, підпорядкування адресанту [там само, с. 21]. Текст комічного комунікативного висловлювання адресанта «транлює емоції на адресата». *Адресат КДД* – це суб’єкт оцінки та емоції. Фактором, що визначає оцінне ставлення, є входження фрагмента світу, відбитого в комічній стратегії адресанта, в життєвий простір адресата. Результатом суб’єктивної інтерпретації оцінюваного фрагмента світу є емо-

ція адресата [там само, с. 22]. Обов'язковою умовою відтворення комічних зв'язків є ефект обманутого очікування, тобто коли адресат не знає чим закінчиться жарт, має певні уявлення стосовно його завершення, які не виправдовуються. Натомість, виникають відношення інконгруентності (див., наприклад, [Самохіна 2010]) між очіваним та отриманим, розв'язання котрих приносить адресату психологічне задоволення, яке експлікується сміховою реакцією.

Мотив комічної поведінки суб'єктів КДД можливо досліджувати з опорою на такі фактори: 1) орієнтація адресанта на власні потреби та інтереси або потреби та інтереси адресата; 2) ступінь оцінки цінності міжособистісних стосунків; 3) природня здібність людини пізнавати навколишній світ та концептуалізувати отриману інформацію про його реалії. Оскільки мотив виступає в основі реалізації стратегії [2, с. 61], кожна конкретна стратегія реалізується за наявності відповідного мотиву [11, с. 166], який актуалізується різними аспектами діяльності суб'єкта спілкування – духовним, психологічним, практичним, інтерперсональним. Під метою розуміємо усвідомлюваний образ бажаного результату [там само, с. 170]. Таким чином, *мету суб'єкта КДД* визначаємо як його уявлення про кінцевий результат комічної взаємодії, який є корисним з точки зору особистості або суспільної, групової значущості.

Урахування безпосереднього зв'язку мотиву та мети дозволяє встановити, що комуніканти КДД, який діє з причини потреби розважитися/розважити, має на меті *регулювати міжособистісні стосунки або пізнавати навколишній світ*.

Існує кілька способів досягнення адресантом поставленої мети. Для визначення стратегії мовленнєвого впливу необхідно враховувати не тільки комунікативну мету, але й тип стратегій і тактик, які використовуються для її реалізації. Розглядаючи *стратегії і тактику КДД*, виділяємо такі: 1) стратегії емотивного впливу (СЕВ), коли метою суб'єкту КДД є потреба отримання психо-емоційного задоволення, розважитися та/або розважити; 2) стратегії інформативного впливу (СІВ),

коли метою суб'єкту КДД є отримання та обмін інформацією про світ, його будову, можливості використання мови як інструмента і ресурса отримання інформації та гра з такими можливостями; та 3) стратегії соціального впливу (ССВ), коли метою суб'єкту КДД є соціальне висунення через залучення певних кооперативних або некооперативних тактик, привернення уваги в групі заради домінування у групі.

Розглянемо ці стратегії більш детально:

1. “Спонукати адресата розсміятися можливо шляхом відбору таких гумористичних текстів, які б привернули увагу адресата, а також створенням ситуацій, у яких сміх був би на першому місці” [8, с. 20]. Наприклад, хлопчик, якого запросили на відоме американське ток-шоу з участю дітей “Kids say the darndest things”, відповідаючи на нейтральні запитання ведучого Біла Косбі стосовно того, що йому подобається у телецентрі, демонструє відповідь, нетипічну для маленького, 7-річного хлопчика, а скоріше – дорослого чоловіка, чим створює у студії комічну ситуацію:

A1: *“Are you having a good time today?”*

A2: *“Oh, yes sir,” replied a seven year old joyfully. “This is lots of fun.”*

A1: *“What do you like about TV City: the cameras, the stages, the lights?”*

A2: *“I like the blonde at the front desk” [1].*

Комічне у відповіді хлопчика реалізується за рахунок ефекту обманутого очікування, коли хлопчик замість камер та іншого обладнання обирає блондинку в першому ряді.

Метою адресанта КДД може бути не тільки потреба розважити адресата через відтворення гумористичної тональності, але навпаки – бажання одної дитини розважитися через демонстрацію зухвалого ставлення, висміювання іншої дитини і, таким чином, підкреслити власну перевагу над нею. Наприклад, дитина-адресант заохочує іншу дитину-адресата до своєї гри, знаючи заздалегідь, що адресат “приречений” опинитися у комунікативній та психологічній пастці. Фактично, адресант “веде” адресата впродовж мовної гри, прирекаючи на ображення самого себе:

A1: *What were you eating under there?*

A2: *Huh? Under where?*

A1: HAH-HAAAAH! You were eating underwear!! [1].

Комічний ефект досягається грою слів, яка сполучає фонетичну подібність і семантичну відмінність та реалізується омонімією: 1) under where – під чим; 2) underwear – білизна. Ефект обманутого очікування відтворюється за рахунок семантичного переключення першого значення на друге.

Таким чином, комічні мовні засоби можуть бути потенційно конфліктогенними та реалізовувати діаметрально протилежну стратегічну функцію: виступаючи індикаторами не *інтимізації та гармонізації* спілкування, а його *дизгармонізації*, спроможними викликати конфронтацію у стосунках комунікантів.

Наприклад, хлопчик вже не вперше намагається розповісти своїй старшій за віком сестрі жарт, але кожен раз отримує комунікативну поразку, тому що сестрі жарт вже знайомий і не викликає у неї комічний ефект. Останнє створює відносини напруги між комунікантами:

«*How do you stop an elephant from charging?*»
His sister, looking bored, will snap, «*Let me guess. You take away his credit cards.*» «*That's right.*» he says, perplexed [2].

Отже, стратегії формування емоційного настрою (позитивного – розвага або негативного – образа/розвага) адресата – *стратегії емоційного впливу* є першим блоком домінантних стратегій КДД.

2. Крім потреби емоційного регулювання відносин з адресатом, адресант КДД також може мати за мету *інформаційний вплив* та використовувати стратегії комічного як потужний мотивуючий та соціалізуючий інструмент при реалізації функцій соціалізації (навчальної, повчальної, освітньої, інформативної, соціальної, творчої).

Мотивом реалізації інформативної функції стратегії КДД у наведеному нижче прикладі є спроба концептуалізувати інформацію та досвід, отриманий про навколишній світ, маленькою дівчинкою, яка допомагає своїй матері доглядати за людьми похилого віку:

While working for an organization that delivers lunches to elderly shut-ins, I used to take my four-year-old daughter on my afternoon rounds. She was unfailingly intrigued by the various appliances of old age, particularly the canes, walkers and wheelchairs.

One day I found her staring at a pair of false teeth soaking in a glass. As I braced myself for the inevitable barrage of questions, she merely turned and whispered, «The tooth fairy will never believe this!» [1].

Комічний ефект виникає за рахунок порушення норм на онтологічному рівні, коли уявлення дитячої картини світу, де зуби, що випадають, забирає зубна фея (герой дитячих книжок та фільмів), залишаючи за це гроші вступає у несподіваний конфлікт з реаліями дорослого світу, де зуби залишаються на ніч в склянці.

Таким чином, *стратегії інформаційного впливу*, серед яких стратегії соціалізації дитини-адресата, надання, отримання та обмін дитиною інформацією стосовно реалій навколишнього середовища та тієї лінгвокультури і соціально-вікової групи, представником якої вона/він є, виступають другим блоком домінантних стратегій КДД.

3. Третю групу стратегій, реалізованих у КДД, складають *стратегії соціального впливу*, коли метою адресанта є висунутися у суспільстві через підтримання неантагоністичних відносин та використання кооперативних тактик, або навпаки, маючи на меті соціальне домінування, використовувати некооперативні або агресивні тактики атаккування: образу, висміювання через комічне порівняння, що, відповідно, потенційно викликати потребу у адресата використовувати захисні комічні тактики.

Кооперативні комічні стратегії соціального впливу КДД реалізуються з метою соціального підтримання. Наприклад, як в прикладі нижче, коли батько пояснює дитині мотиви своїх дій, а реакція дитини, яка часто подорожує з батьком та по-своєму “інтерпретує” всі його звички, відтворює ефект обманутого очікування у батька та реалізує комічний смисл.

One day a guy was driving with his four-year-old daughter and beeped his car horn by mistake. She turned and looked at him for an explanation. He said, «I did that by accident.»

She replied, «I know that, Daddy.»

He replied, «How'd you know?»

The girl said, «Because you didn't say "JERK" afterwards!» [3].

У наступному прикладі мати, намагаючись підтримати спроби свого маленького сина соціально висунутись серед інших старших за віком дітей, спонукає свого сина розповісти вдалий жарт спочатку їй, а потім на сімейній вечері всій сім'ї. Ефект комічного у жарті хлопчика базується на порушенні норм онтологічного та логічного рівнів, коли людина намагається впіймати справжню мишу на намальований сир, в результаті чого також отримує малюнок:

«Tell me your joke about the man with the mousetrap and the cheese for bait.»

«Well.» he said, perching himself on the stool, «he found out he didn't have any cheese for bait, so he cut a picture from a magazine of a piece of cheese. When he woke up the next morning, know what he found in his trap? A picture of a mouse.»

«Tell it at dinner,» I urged.

Under protest, the family sat rigid and listened to the story without interruption. By the time he got to his punch line he was hysterical. His eyes were shining with excitement, and I thought he was going to explode as he built for his big finish. «And do you know what he found in his trap?» he asked. «A mouse!»

No one said a word. I wonder whether Henny Youngman got started this way [2].

Але, хлопчик, рівень комічної компетенції якого не достатньо високий, не дуже добре розуміє сутність комічних зв'язків та механізм утворення комічного ефекту. Тому на сімейній вечері він отримує комунікативну поразку, змінивши частково пуант жарту.

Соціалізуючись, дитина поступово входить у суспільство, представником якого вона є, знайо-

мить з суспільними правилами та установками, формує своє ставлення до них та уявлення про свою роль в різних спільнотах та в суспільстві в цілому. Тому протягом процесу соціального становлення у дитини паралельно відбуваються два взаємопов'язані процеси: процес особистісного становлення і процес соціалізації. Особистісне, внутрішнє становлення здійснюється у боротьбі культурного, соціально-нормованого з інстинктивним. Поступово дитина формує уявлення про соціально-прийнятну поведінку, про соціальні табу та інше. Тому на подальшому етапі вона починає грати з цими нормами, активно залучаючи комічне до такої гри, як у наведеному прикладі, коли дитина використовує комічний віршик, щоб виправдати свою соціально некоректну поведінку:

«BURP! Pardon me for being so rude, it wasn't me, but just my food!

I didn't like it down below

It just popped up to say hello!» [4].

Соціально-вікові групи формують норми для прийняття або заперечення. Опанувавши такі норми, дитина починає відчувати тиск відповідності до тієї вікової групи, до якої вона належить. Дорослі, вчителі, таким чином, поступово втрачають можливість суттєво впливати на поведінку дитини. Тому, в комунікативній взаємодії дитина орієнтується на групу в класі, а не на вчителя. У такий період виникають ролі жартівника, сноба або героя та слугують інструментом отримання схвалення від представників своєї вікової групи. Необхідність в схваленні виступає потужним фактором відповідності [Salisch, 2001], як і природня потреба домінувати у групі. Останнє є ресурсом актуалізації стратегій соціального впливу, які реалізуються не тільки кооперативними, але й агресивними тактиками, експлікованими образами, вербальним та психологічним атакуванням, висміюванням іншої дитини.

Намагаючись висунутися у суспільстві і використовуючи агресивні комічні стратегії, дитина активно залучає дражнилки. У прикладі, наведеному нижче, дитина реалізує стратегії комічного, маючи на меті соціальне домінування через приниження іншої дитини, порівняння її з твариною («you dirty

kangaroo”), підкреслюючи абсурдність її поведінки (“sitting on a lamppost”) та приписуючи їй соціальний статус людини номер два, тобто соціального лузера. Комічний смисл все ж таки актуалізується, тому що задоволення отримує адресант:

*Red, white and blue, you dirty kangaroo,
sitting on a lamppost, doing number two!* [4].

Таким чином, маючи на меті соціальне висунення та домінування, дитина активно залучає стратегії соціального впливу, реалізовані тактиками гетеросексуального антагонізму, який взагалі є характерною рисою комунікативної поведінки дітей віком 6-12 років, спричинений тиском конформізму (соціального підкорення, відповідності) тієї соціально-вікової та гендерної групи, до якої він належить.

Викладене приводить до висновку, що комплекс настанов для комічної поведінки суб'єктів КДД пов'язаний з пізнанням навколишнього середовища, оцінкою своїх власних інтересів та інтересів іншої людини і цінностей збереження стосунків, зумовлюють актуалізацію мотивів, реалізованих стратегіями емоційного, інформаційного та соціального впливу, метою яких є регуляція міжособистісних стосунків та соціалізація дитини, суб'єкта КДД. Релевантним для КДД є другий компонент, що, певним чином, маркує саме такий різновид дискурсу, оскільки тільки в дискурсі дитини комічне виступає потужним інструментом світопізнання та соціалізації у норми та правила певної соціальної групи та суспільства, подальше дослідження якого становить окрему дослідницьку перспективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ейгер Г.В. Принципы моделирования речевых актов / Г.В. Ейгер, И.С. Шевченко // Вісник Харків. держ. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 1998. – № 406. –

С. 51–58. 2. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – Омск, 1999. – 284 с. 3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с. 4. Лазуткина Е.М. Коммуникативные цели, речевые стратегии, тактики и приемы // Культура русской речи : [учебн. для вузов] / Виноградов С.И., Граудина Л.К., Ширяев Е.Н. – М. : Норма ИНФРА М, 1998. – С. 72–82. 5. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / Макаров М.Л. – М. : Гнозис, 2003(а). – 280 с. 6. Романов А.А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения / А.А. Романов. – Калинин : КГУ, 1988. – 115 с. 7. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка : монография. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразіна, 2008. – 356 с. 8. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: текстуральний та дискурсивний аспекти : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04. – Київ, 2010. – 36 с. 9. Сухих С.А. Речевые интеракции и стратегии / С.А. Сухих // Языковое общение и его единицы. – Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, – 1986. – С. 71–77. 10. Фролова І.Є. Особливості структурно-інтеракційного аспекту реалізації стратегії конфронтаційності в англomовному дискурсі // Вісник Харків. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – № 837. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків : Константа. – 2009(а). – С. 67–74. 11. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : монографія / І.Є. Фролова. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009(б). – 344 с. 12. Шадаева Л.И. Стратегии аргументации А. Линкольна / Л.И. Шадаева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.buk.irk.ru/library/sbornik_06/shadaeva.doc.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kountrylife.com/content/hum143.htm>. 2. Bombeck E. Forever, Erma: Best-Loved Writing from America's Favorite Humorist, p. 14-15. 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.funnykids.com/winning.html>. 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.abc.net.au/splatt/rhymes/18.htm>.

УДК 811.11142

КАТЕГОРИИ КОМИЧЕСКОГО ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ДИСКУРСА (на материале выступлений американских стэндап-комиков)

О.К. Лобова (Харьков)

Статья посвящена комическому институциональному дискурсу. На материале видеозаписей выступлений американских стэндап-комиков рассматриваются его категории: цельность, диалогичность, информативность, ситуативность, целенаправленность, модальность, интертекстуальность, театральность. Выделены и проанализированы их характерные черты.

Ключевые слова: диалогичность, интертекстуальность, информативность, категория, комический институциональный дискурс, модальность, ситуативность, театральность, целенаправленность, цельность.

О.К. Лобова. Категорії комічного інституціонального дискурсу (на матеріалі виступів американських стендап-коміків). Стаття присвячена комічному інституціональному дискурсу. На матеріалі відеозаписів американських стендап-коміків розглянуто його категорії: цільність, діалогічність, інтертекстуальність, інформативність, ситуативність, цілеспрямованість, модальність, театральність. Виокремлено та проаналізовано їх загальні риси.

Ключові слова: діалогічність, інтертекстуальність, інформативність, категорія, комічний інституціональний дискурс, модальність, ситуативність, театральність, цілеспрямованість, цільність.

O.K. Lobova. Categories of the humorous institutional discourse (on the material of American stand-up comedians' shows). This article discusses the humorous institutional discourse. Such categories as coherence, dialogicality, informativity, situationality, purposefulness, modality, intertextuality, theatricality are analyzed on the material of American stand-up comedians' video records. The basic features of the categories are established and analyzed within the humorous institutional discourse.

Key words: category, coherence, dialogicality, informativity, intertextuality, humorous institutional discourse, modality, purposefulness, situationality, theatricality.

Исследование дискурса неизбежно вовлекает в сферу анализа рассмотрение его категориальных признаков. Актуальность статьи обусловлена неугасаемым интересом ученых [см., напр., 7; 8; 10; 14; 16; 18] к феномену комического, особенно, к комическому дискурсу, а также необходимостью всестороннего изучения его категорий, посредством которых можно моделировать данный тип дискурса.

Объектом статьи выступает комический дискурс как разновидность институционального дискурса, основной категорией которого является театральность, т.е. речемыслительная деятельность, разворачивающаяся в ситуации комической театральной коммуникации. Комическому институциональному дискурсу (далее КИД) присущи

следующие характеристики: участники – адресант (стэндап-комик) и адресат (зритель), место (театральные площадки), время (преимущественно, вечер), цель (рассмешить адресата), жанры (шутки). Предметом статьи выступают дискурсивные категории КИД. Материалом исследования послужили видеозаписи и скрипты выступлений стэндап-комиков (комиков-профессионалов, выступающих перед аудиторией в зале театра, кафе, барах, камеди-клубах и пр.).

Исследователи (И.Р. Гальперин, Е.А. Гончарова, Н.А. Николина, З.Я. Тураева, И.А. Щирова, Beaugrande R.-A. de, Dressler W.U. и др.) выделяют ряд категорий дискурса, среди которых – когезия, когерентность, членимость, логичность, интеграция, континуум, цельность, тематичность, то-

нальность, оценочность, завершенность, коммуникативность, информативность, эмотивность, интенциональность, интертекстуальность, ситуативность и т.д. Столь длинный список категорий связан с тем, что дискурс “чрезвычайно чувствителен к изменениям в среде его функционирования, а, соответственно, характеризуется подвижностью категориальных свойств, значительной степенью завысящих от типа и специфики” [2, с. 18] дискурса.

Рассмотрим дискурсивные категории и их отображение в комическом институциональном дискурсе.

1) **Театральность.** Данной категории свойственны следующие черты: 1) Экспрессивность и эмоциональность. Игра, особенно театральная, в высшей степени эмоциональна. Эмоции побуждают человека к действиям. 2) Импровизация и самовыражение собственного комического произведения. 3) Сценарность. КИД можно рассматривать как продуманное до мелочей выступление самим стэндап-комиком: он знает, как выйдет на сцену, какие вербальные и невербальные средства будет использовать во вступлении, с какой шутки начнет свое представление и как его завершит. 4) Тесный контакт с адресатом, обоюдная настроенность на игру.

Театральность является базовой чертой комического институционального дискурса, т.к. от того, насколько правдоподобно и умело представит комик шутку, зависит, достигнет ли он своих прагматических целей. Шутки стэндап-комиков являются представлением, как правило, одного актера, в котором важно всё: лексические, стилистические средства комического, невербальные интенсификаторы (мимика, жесты). «Хорошо рассказать анекдот, означает представить его в “лицах» [12, с. 264].

2) **Цельность** комического институционального дискурса выражена смысловым реверсом, т.е. возвращением к смысловым компонентам шутки, без которых невозможна кульминация. Этот смысловой элемент может быть вербальным, выраженным лексемой, и невербальным – характерный

жест, выражение лица, движение и пр. Смысловой реверс помогает адресату не отклоняться от идеи шутки.

Возвращение к смысловому элементу шутки может иметь две формы: косвенную и прямую. Косвенный смысловой реверс – это возвращение или повтор смыслового элемента завуалированными способами при помощи синонимов, перифраз и т.д. Прямой смысловой реверс достигается путем обращения к стержневому элементу или его части, без каких-либо изменений и модификаций (см. рис. 1):

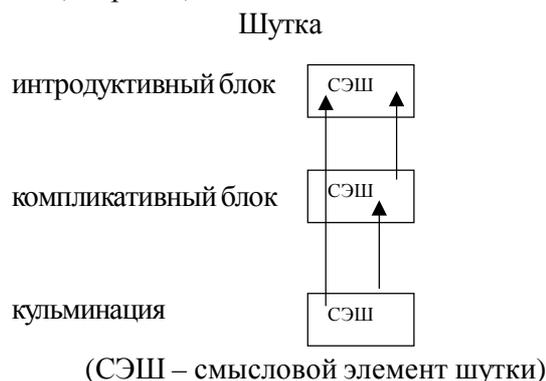

Рис.1 Реверсные отношения, обеспечивающие цельность шутки

Смысловой реверс наблюдается на всех структурных уровнях шутки (интродуктивном блоке, компликативном блоке и кульминации). Цельность в шутке обеспечивается работой механизма инконгруэнтности, действие которого проявляется в композиции шутки (противопоставления начала и конца) [11, с. 6].

3) **Диалогичность.** Диалогические отношения в дискурсе подразумевают обязательное присутствие адресанта и адресата. В КИД адресантом является стэндап-комик, а адресатом – зритель. Отношения между адресантом и адресатом могут быть охарактеризованы как неравноправные. Стэндап-комик доминирует в комическом институциональном дискурсе, задает его тон и характер, направляет и выбирает тематику шуток. Отношения между адресантом и адресатом можно представить схематически:

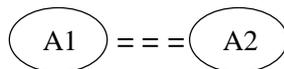

(A1 – адресант, A2 – адресат)

В КИД диалогичность представлена в манере подачи шуток. Стэндап-комик должен создать видимость диалога с адресатом. Монолог в комическом институциональном дискурсе представляет собой иллюзию диалога. Диалогичность КИД выражена в интерпретации адресатом шутки, её осмыслении и вербальной или невербальной реакции на шутку.

Для того чтобы диалогичность КИД имела место, адресант должен владеть информацией об адресате, его фоновых знаниях, психотипе, социальном положении и т.д., так как без такого рода знаний диалогичность невозможна. Принимая во внимание данные об адресате, адресант конструирует соответствующие шутки. Если адресату будет непонятна шутка, то диалогические отношения невозможны. Следовательно, цель адресанта – рассмешить адресата – не будет достигнута.

В КИД имеет место и прямой контакт с адресатом. Комическая коммуникация сводится к обращению к конкретному адресату, просьбам ответить на такие общие вопросы, как: *What is your name? Where do you come from?* и т.д. Полученную из ответов на вопросы информацию комик мгновенно трансформирует в шутку. У адресата, соответственно, создается впечатление участия в комическом институциональном дискурсе. В такие моменты адресату кажется, что он – действующее лицо диалога, хотя доминирующая роль, все же, принадлежит адресанту, т.к. именно он направляет и задает тон и характер коммуникации:

(A1 – адресант, A2 – адресат)

Такие отношения можно назвать квазиравноправные.

4) **Информативность.** Категория информативности в КИД эксплицируется в тема-рематических отношениях. Тема шутки должна быть знакома и хорошо известна адресату. Информация, ко-

торая содержится в реме, – неожиданна. Комический эффект вызывают факты, которые находятся в инконгруэнтных отношениях [12] с информацией, представленной в теме. Несоответствие темы и ремы и вызывает смеховую реакцию адресата.

В комическом институциональном дискурсе важна четкость, ясность и экономия языковых средств. Объем как старой, так и новой информации должен быть достаточным для интерпретации шутки. Комик передает необходимый объем информации с наименьшим количеством слов.

Шутки отображают действительность и являются информативно наполненными. Информация, а также тематика жанра шутки зависит от исторических, социальных условий. Тематика шуток выступают актуальные вопросы и проблемы человека и общества в целом.

В американской лингвокультуре тематика шуток достаточно разнообразна. Наиболее популярные темы – политика, религия, черный юмор, шутки о сексуальных меньшинствах, расовых дискриминациях, шутки о семейных отношениях, друзьях, детях, животных и другие.

Реальность, соответствие действительности и актуальность – обязательные характеристики информативности КИД. Реже вызовут смеховую реакцию шутки, тематикой которых являются старомодные, давно забытые события и люди, чем шутки на животрепещущие темы.

5) **Ситуативность.** Информация в дискурсе отображает коммуникативную ситуацию в целом. Как отмечает Т.М.Дридзе, “тексты создаются жизненными ситуациями как результат стремления решить проблему” [5, с. 60]. Ситуативность, согласно Р. А. де Богранду и В. Дресслеру, – это “факторы, которые делают текст релевантным для актуальной или реконструируемой коммуникативной ситуации” [17, с.129]. Комический институциональный дискурс генерируется адресантом в ситуации комической направленности, которая оставляет свой отпечаток на тексте. Комическая ситуация (условия, время, место, обстоятельства, участники коммуникации, их фоновые знания и т.д.) некоторым образом мотивирует порождение КИД.

В условиях комического общения адресант выбирает тематику, стиль шутки, ориентируясь на то, где протекает общение, анализирует адресата, делает предположения по поводу его фоновых знаний, целей и установок. Данные факты конструируют ситуацию комического общения. В КИД общение между адресантом и адресатом происходит в неформальной обстановке, которая характеризуется как свободная и комическая. Местом, где проходит выступление комика, может быть киноконцертный зал, сцена театра или популярные в США комеди-клубы (кафе или бары с небольшой сценой в зале).

6) **Целенаправленность.** Любой дискурс имеет определенную цель. По мнению Е.С.Кубряковой, дискурс "всегда создается для реализации какого-либо замысла" [6, с.72].

Невозможно представить речевую коммуникацию индивидов, которая не имеет цели. Даже самая простая, на первый взгляд, беседа, именуемая "ни о чем", имеет цель – провести время, беседуя на бытовые темы. КИД всегда направлен на адресата. Выбор вербальных и невербальных средств, жанров происходит с ориентацией на адресата. Адресант создает комический институциональный дискурс с определенной целью, установкой, в соответствии с которой выбирает стратегии и тактики. Главная целевая установка адресанта в КИД – рассмешить адресата; ко второстепенным целям можно отнести осмеяние пороков общества, выделение нелепостей и глупостей современного социума.

7) **Модальность.** Модальность, по мнению И.Р.Гальперина, является "сущностью коммуникативного процесса" [4, с.113]. И может выражать как объективное, так и субъективное "отношение содержания высказывания к действительности" [3, с.8].

Комическому институциональному дискурсу присуща субъективная модальность, которая является обязательным свойством. Адресант передает адресату свое видение мира, отношение к событиям в комической форме, свою собственную оценку явлений действительности. Адресата не

интересуют общие, "сухие" факты. Под субъективной модальностью в КИД понимаем "особый вид общеязыковой универсальной категории модальности, выражающий оценочное суждение говорящего (пишущего) к сообщаемому с целью создания комического эффекта" [13, с. 12]. Субъективная модальность полностью пронизывает шутки стэндап-комиков. Путем анализа лексико-стилистических средств можно реконструировать адресанта, его фоновые знания, социальное положение и т.д. Модальность в КИД представлена оригинальным выбором лексических и стилистических средств создания комического.

Комический институциональный дискурс состоит не из цепочки шуток. По словам комика Фрэнклина Айе, суть стэндап-комедии сводится к "представлению жизненных ситуаций с комической стороны, из которых можно "вывести" шутки" [15, с. 11]. Каждый стэндап-комик моделирует эти ситуации в соответствии со своим мировоззрением, мнением и т.д., следовательно, тематика шуток сугубо индивидуальна. Субъективная модальность защищает комика от плагиата, столь популярного в шоу-бизнесе. Заимствовать чужую шутку или комический рассказ, если в нем содержится личная точка зрения комика, сложно, т.к. в шутке проявляется индивидуальность, характер комика.

Субъективная модальность в шутках американских стэндап-комиков имеет в основном иронично-сатирическую тональность и выражена приемами гиперболизации, мейозиса, литоты.

8) **Интертекстуальность.** Вслед за И.В. Арнольд, под интертекстуальностью понимаем "включение в текст либо целых других текстов с иным субъектом речи, либо их фрагментов в виде маркированных или немаркированных, преобразованных или неизменных цитат, аллюзий и реминисценций" [1, с. 346]. КИД содержит большое число интертекстуальных включений, таких как аллюзии, цитаты, реминисценции, упоминание имен известных личностей и т.д. Необходимо отметить, что в комическом институциональном дискурсе интертекстуальные элементы "обладают четко выраженной экспрессивной функцией" [9, с. 284].

Аллюзии, цитаты и реминисценции отсылают адресата к прецедентным феноменам, которые в КИД чаще всего не несут высокой культурной и интеллектуальной ценности, и представлены выражениями известных политических лидеров, текстами популярных песен, рекламных роликов и т.д.

Вышеприведенные категории комического институционального дискурса необходимо рассматривать в комплексе, т.к. каждая категория влияет и взаимодействует друг с другом. Исследование категорий в совокупности позволяет раскрыть природу, сущность КИД.

Изучение комического дискурса, как институционального в театре комедии представляется перспективным, т.к. впервые становится объектом исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И.В. Арнольд // Сборник статей / Науч. ред. Г.Е. Бухаркин. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1999. – 444 с. 2. Артемова Е.А. Карикатура как жанр политического дискурса : дис. канд. филол. наук : 10.02.19 / Артемова Евгения Александровна. – Волгоград, 2002. – 181 с. 3. Баранов А.Г. Функционально-прагматическая концепция текста / А. Г. Баранов – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1993. – 182 с. 4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин – [изд. 5-е, стереотип.]. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с. 5. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации / Т.М. Дридзе. – М. : Наука, 1984. – 269 с. 6. Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения / Е.С. Кубрякова // Текст. Структура и семантика. Т. 1. – М., 2001. – С. 72–81. 7. Петренко М.С. Современный анекдот в текстовом, жанровом и дискурсивном аспектах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Петренко Максим Сергее-

вич. – Таганрог, 2004. – 216 с. 8. Плотникова С.Н. Комический дискурс / С.Н. Плотникова // Аксиологическая лингвистика: игровое и комическое в общении : сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика, Г.Г. Слышкина. – Волгоград : Перемена, 2003. – С. 162–173. 9. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка: [монография] / В.А. Самохина – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2008. – 356 с. 10. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: текстуальний та дискурсивний аспекти : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Самохіна Вікторія Опанасівна. – К., 2010. – 518 с. 11. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуальний та дискурсивний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : 10.02.04. / В.О. Самохіна. – Київ, 2010. – 36 с. 12. Шмелева Е.Я. Рассказывание анекдота как жанр современной русской устной речи / Е.Я. Шмелева, А.Д. Шмелев // Труды международного семинара “Диалог’98” по компьютерной лингвистике и ее приложениям. – Казань, 1998. – С. 262–271. 13. Телятникова О.Н. Языковые средства выражения комической модальности (на материале произведений английской художественной литературы XVIII–XXI веков) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / О.Н. Телятникова. – Самара, 2010. – 29 с. 14. Харченко О.В. Американський дискурс комічного та його лінгвокогнітивні особливості / О.В. Харченко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 897. – С. 120–125. 15. Ajaye F. Comic Insights: the art of stand-up comedy / F. Ajaye. – Los Angeles: Silman-James Press, 2002. – 289 p. 16. Attardo S. Linguistic Theories of Humor / Attardo S. – Berlin : Mouton do Gruyter, 1994. – 426 p. 17. Beaugrande R.-A. de. Introduction to Text Linguistics / Beaugrande R.-A. de, Dressler W.U. – London : Longman, 1981. – 270 p. 18. Norrick N. Conversational Joking: humor in everyday talk / N. Norrick. – Bloomington : Indiana University Press, 1993. – 302 p.

**ВОЛОДІННЯ ФОНОВИМИ ЗНАННЯМИ
ЯК ЗАСІБ ОБ'ЄКТИВНО-КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ АДРЕСАТА
(на матеріалі англомовного літературно-критичного медійного дискурсу)**

С.В. Петренко (Київ)

У статті розглядаються вербальні репрезентації фонових знань у гібридних літературно-критичних жанрах англомовного медійного дискурсу. Тексти сучасного медійного дискурсу можуть бути адекватно сприйняті за умови, якщо їх автори та читач мають спільний фонд фонових знань. Вербальні репрезентації, які імпліцитно чи експліцитно відсилають адресата до інших текстів за допомогою заголовка, цитат, імен персонажів або імені автора, мають високу експресивність, образність і несуть емоційну оцінку.

Ключові слова: фонові знання, прецедентний текст, літературна критика, гібридний жанр.

С.В. Петренко. Владение фоновыми знаниями как средство объективно-критического мышления адресата (на материале англоязычного литературно-критического медийного дискурса). В статье рассматриваются вербальные репрезентации фоновых знаний в гибридных литературно-критических жанрах англоязычного медийного дискурса. Тексты современного медийного дискурса могут быть адекватно воспринятыми при условии, когда их авторы и читатель имеют общий фонд фоновых знаний. Вербальные репрезентации, имплицитно или эксплицитно отсылающие адресата к другим текстам с помощью заголовка, цитат, имен персонажей или имени автора, характеризуются экспрессивностью, образностью и эмоциональной оценочностью.

Ключевые слова: фоновые знания, прецедентный текст, литературная критика, гибридный жанр.

S.V. Petrenko. Possessing Background Knowledge as Means of Impartial Critical Thinking of Addressee (based on English-Speaking Media Discourse of Literary Criticism). The article highlights the verbal representation of background knowledge in hybrid genres of literary criticism of English-speaking media discourse. The texts of modern media discourse can be adequately interpreted on condition that their authors and the reader possess the common corpus of background knowledge. Verbal representations, which implicitly or explicitly refer to other texts by means of the header, citation, characters' or author's names, are characterized by their expressiveness, figurativeness and emotional evaluation.

Key words: background knowledge, precedent text, literary criticism, hybrid genre.

Увага сучасних лінгвістичних студій змістилася з дослідження будови мови до дослідження її функціонування. Усе це відображається у багатьох суміжних з лінгвістикою науках – когнітивній лінгвістиці, соціолінгвістиці, прагмалінгвістиці тощо.

Експліцитно виражені знання у процесі мовної комунікації представляють лише невелику частину когнітивної бази знань індивіда. Зміст тексту складається не лише з суми мовних значень його елементів. Фонові знання (background knowledge), що трактуються як спільність відомостей, які є у певній національній культурі та активно нею ви-

користуються, відіграють важливу роль у конструванні змісту текстів, різних за тематикою та функціонально-стильовими ознаками. Тексти сучасного медійного дискурсу можуть бути адекватно сприйняті та зрозумілі за умови, якщо їх автори та масовий читач мають спільний фонд фонових знань. Специфіка літературної критики полягає у тому, що критик є, з одного боку, адресатом вихідного повідомлення автора, а з іншого – сам є автором, адресантом літературно-критичного тексту.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення характеру вербальної репрезен-

тації фонових знань (на прикладі гібридних літературно-критичних жанрів сучасного англомовного медійного дискурсу).

Мета статті – дослідити особливості вербальної репрезентації фонових знань у гібридних літературно-критичних жанрах медійного дискурсу, а саме: літературній рецензії-огляді, рецензії-проблемній статті, проблемній статті-огляді, інтерв'ю-огляді творчості письменника.

Об'єктом дослідження є фонові знання адресата текстів літературно-критичного медійного дискурсу. Предмет дослідження – особливості вербальної репрезентації фонових знань у гібридних літературно-критичних жанрах медійного дискурсу.

Матеріал дослідження – тексти гібридних літературно-критичних жанрів англомовних часописів та Інтернет-сайтів *Bookslut*, *California Literary Review*, *Comparative Literature*, *Journal of Modern Literature*, *Novel (A Forum on Fiction)*, *The New Yorker*, *The New York Review of Books*, *The New York Times Book Review*, *Twentieth Century Literature* за 2003–2011 рр.

У процесі інтеракції залучається не вся маса відомостей, що міститься у когнітивній системі особистості, а лише та частина, яка безпосередньо контролює конкретний акт комунікації. У кожній особистості є своя когнітивна система, але подібні умови навколишнього середовища, спільні норми, традиції, культура та мова сприяють тому, що когнітивні системи різних особистостей є подібними. Розуміння один одного є «накладенням» ментальних просторів комунікантів.

Поняття «фонові знання» тісно пов'язане з поняттям «культура». Саме культура впливає на формування фонових знань у свідомості індивіда, а також на її фоні розвиваються індивідуальна та масова свідомості. Фонові знання тісно взаємопов'язані з релігійними, філософськими, науковими знаннями, мораллю, правом, літературою, музикою, живописом тощо.

За своєю структурою фонові знання є неоднорідними. За масштабами соціальної структури, до якої вони відносяться, фонові знання бувають:

міжнаціональними (спільними для населення різних країн), національними (властиві соціуму певної країни чи регіону), груповими (характерні для членів певної соціальної групи) та індивідуальними. За актуальністю для певної соціальної групи у конкретний проміжок часу фонові знання є: актуальними та фоновими знаннями культурної спадщини [6, с. 51]. Актуальними фоновими знаннями є: власне актуальні, створені сучасністю; відроджені з минулого; ахронічні, які виступають у синхронії як актуальні. Актуалізованими фоновими знаннями є транспоновані у синхронію діахронічні фонові знання, які часто містять модифіковані мовні висловлювання [2, с. 102]. Таким чином, базою формування фонових знань може бути як традиційна, так і масова культура.

Згідно з О. В. Борисович, культурні, соціальні та історичні знання та цінності існують у вигляді системи у «літературній пам'яті» критика і читача [1, с. 4]. Ми вважаємо, що під терміном «літературна пам'ять» маються на увазі фонові знання читача та літературного критика, які актуалізують асоціативні зв'язки із творчістю певного письменника, літературним твором, певним персонажем.

Мовна особистість – поняття, яке визначає сукупність здібностей та характеристик індивіда, яка створює та сприймає мовленнєві висловлювання. В.І. Карасик визначає мовну особистість як людину, яка існує у мовному просторі – у спілкуванні, у стереотипах поведінки, що зафіксовані у мові, у значеннях мовних одиниць і змістів текстів [4, с. 7].

Згідно з Ю.Н. Карауловим, мовна особистість є складним трьохрівневим висловлюванням. Нульовий рівень – вербально-семантичний або лексикон особистості, до якого відносяться граматичні знання особистості. Перший рівень – лінгвокогнітивний або тезаурус особистості, що включає знання про світ. Другий рівень – мотиваційний або прагматикон особистості, тобто система її цілей, мотивів, інтенцій [5, с. 60–62]. Проте, важко чітко розмежувати лексикон, тезаурус та прагматикон особистості, оскільки лише цілісне функціонування усіх трьох рівнів дає можливою участь певної мовної особистості у процесі комунікації.

Велике значення у дослідженні проблеми фонових знань є прецедентні феномени [4–7; 9]. До прецедентних феноменів відносять прецедентний текст, прецедентну ситуацію, прецедентне висловлювання, прецедентне ім'я. Знання прецедентних текстів є показником приналежності до певної епохи та її культури, і навпаки, їх незнання є передумовою відсторонення від цієї культури.

Ю.Н. Караулов [5] пояснює аналогію між номінацією та способом вводу прецедентного тексту:

ІМ'Я	УЯВЛЕННЯ ПРО ДЕНОТАТ або СИГНІФІКАТ
ПОНЯТТЯ	СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ
ЗАГОЛОВОК або ЦИТАТА або ІМ'Я ПЕРСОНАЖА або ІМ'Я АВТОРА	ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ТЕКСТ

У колонці зліва вказано мовний засіб, справа – інтелектуально-лінгвістичне ціле, що потенційно актуалізується у комунікативному просторі. При сприйнятті імені (слова) актуалізується уявлення про відповідне явище, при сприйнятті поняття актуалізується його семантичне поле, при сприйнятті назви твору, цитати, імені персонажа або імені автора актуалізується прецедентний текст [5, с. 218–219]. Отже, до прецедентних текстів належать: заголовок, цитата, ім'я персонажу, ім'я автора.

Заголовок є саме тим кодом, який допомагає встановити істинний смисл твору, занурюючись у «метатекст світової культури» [3, с. 130].

Заголовок, з якого почалося читання, є рамковим знаком, який вимагає повернення до себе на новій сходинці розуміння тексту. Заголовок бере безпосередню участь в актуалізації не лише категорії зв'язності, а й категорії ретроспекції. Повний смисл заголовку формується поступово. Він може бути усвідомленим не у своїй матеріально закріпленій позиції, що утворює текст, а лише на виході з тексту [10, с. 91].

Наприклад, заголовок проблемної статті-огляду Р. Готтліба звучить «*Who was Charles Dickens?*»

(The New York Review of Books, June 10, 2010), що викликає у читача величезну кількість асоціацій про життя, творчість видатного письменника, персонажів з його творів тощо, актуалізуючи фонові знання. Такий заголовок демонструє усі ознаки речення, а саме – предикативність і комунікативну інтенцію.

Заголовок рецензії-огляду Е. Вайнбергера на роман Б. Удалла «The Lonely Poligamist» звучить «*I Do. I Do. I DO. I DO.*» (The New York Times Book Review, May 16, 2010), у якому йде мова про чоловіка, який має чотирьох дружин і є власником декількох будинків, наповнених дітьми, та який бореться із внутрішньою пустотою.

Приклад цитати, що актуалізує фонові знання, наведено у фрагменті проблемної статті-огляду Дж. П. Маккомбе «Cleopatra and Her Problems: T.S. Eliot and the Fetishization of Shakespeare's Queen of the Nile», де прецедентними є імена відомих письменників:

The editor of March Hare, Christopher Ricks, provides a wealth of parallel passages that connect Eliot's work to what the poet once referred to as «the mind of Europe,» or, in other words, the great Western tradition from Homer to Dante and Shakespeare to Eliot himself (Journal of Modern Literature, January 1, 2008).

So you had a couple of women who were grudgingly permitted to enter the canon, but for the most part even what they dealt with was, the scope of it was always a little suspect, as if the lives of two girls growing up would not be as interesting as the lives of two boys growing up. Like Huck Finn [...] (Bookslut, November, 2003). У даному фрагменті інтерв'ю-огляду творчості письменниці К. Девіс інтерв'юер порівнює персонажів її твору з Гаком Фінном, що актуалізує фонові знання про персонажа творів Марка Твена.

Прецедентний текст є певним культурним аксіологічним знаком, який функціонує у семіотичному континуумі культури та вводиться до тексту за допомогою імені персонажу або імені автора, назви твору або цитати з нього, та слугує для актуалізації певного семантико-аксіологічного поля певного надтексту [7]. Прецедентний текст функ-

ціонує у мовній особистості фрагментарно, тобто у вигляді цитати, імені, певного слова або фрази. На формування прецедентних текстів впливають такі фактори: сильна позиція (заголовок, ініціальне, етапне чи кінцеве речення), універсальність висловлювання, стислість та оригінальність форми, парадоксальність, дотепність, соціальна значущість, авторитет автора, популярність джерела тощо [6, с. 59]. Фрагменти прецедентного тексту здатні викликати у свідомості адресату текст чи пов'язані з ним значення та поняття. Згідно з Г. Г. Слишкіним, прецедентний текст завжди формує концепт, тобто соціопсихічне утворення, що характеризується багатогранністю та ціннісною значущістю. Будь-який текст, який формує колективний концепт, є прецедентним за визначенням [9, с. 30]. В.П. Руднев вважає, що текст є втіленим у предметах фізичної реальності сигналом, який передає інформацію від однієї свідомості до іншої, і тому не існує поза свідомістю, що його сприймає [8, с. 10].

Прецедентна ситуація є екстралінгвістичним когнітивним феноменом. Інваріант прецедентної ситуації є певною сукупністю її диференційованих ознак (уявлення про дію, її учасників, основні конотації та оцінку). Він входить до когнітивної бази лінгвокультурної спільноти та відомий практично усім її представникам.

Прецедентне висловлювання – власне лінгвістичний феномен, який є репродукованим продуктом мовленнєво-мисленнєвої діяльності. За прецедентними висловлюваннями завжди знаходиться текст або прецедентна ситуація.

Прецедентним іменем є індивідуальне ім'я, яке пов'язане або з прецедентною ситуацією, або прецедентним текстом. Наприклад,

Calling attention to the five-pound note Eliza's father asks of Higgins, Marshik hears a satiric allusion to Stead's «Maiden Tribute,» in which Stead recounts purchasing the putative virginity of a London girl named Eliza Armstrong for five pounds in order to prove the existence of London's underground trafficking of virgins (Twentieth Century Literature, April 1, 2008). У наведеної про-

блемній статті-огляді П. Норнберга «Indecent Modernism» такі номінації, як *the five-pound note, Eliza's father, Higgins* одразу актуалізують фонові знання читача про «Пігмаліон» Б. Шоу.

Фонові знання є джерелом засобів мовної номінації, і тим самим вони розширюють лексичний склад мови. Це лексичні одиниці, які розвинули нові значення на основі фрагментів фонових знань. В залежності від ступеня активізації відповідного фрагменту фонових знань можна виокремити три типи [11, с. 75–76].

До першого типу належать лексичні одиниці, розуміння та вживання яких у мовленні практично не вимагає активізації фонових знань. Наприклад,

Readers of Carlos Fuentes' new novel, Destiny and Desire, should not, however, be surprised. This is Mexico, after all, where death and life walk together in ways that Anglo-speakers from "El Norte" often find difficult to fathom. By turns a meditation on history, a reworking of classical mythology and depiction of the growing social chaos of contemporary Mexico, Destiny and Desire is first and foremost a dialogue with the dead (California Literary Review, January 13, 2011). У наведеному фрагменті літературної рецензії-огляді Е. Вовза «*Destiny and Desire by Carlos Fuentes*» розуміння та вживання лексичних одиниць *fathom* та *chaos* не обов'язково повинно супроводжуватися знаннями про величину англійської одиниці довжини чи знаннями давньогрецької теорії про становлення всесвіту з хаосу.

Другий тип утворюють лексичні одиниці, розуміння та вживання яких неможливо без знань про їхні джерела та мотиви номінації. Наприклад,

In turning to historical «exempla» Madison relies on an assumption of the Enlightenment that held «universal truth» to be a quality of the classical past; timeless lessons inhere in such figures as Cincinnatus, Caesar, Cicero, or Rome itself (Novel, October 1, 2006). У даній проблемній статті-огляді А. Емерсон «The Early American Novel: Charles Brockden Brown's Fictitious Historiography» використано такі номінації, без певних фонових знань яких неможливе розуміння: *exempla* – жанр середньо-

вічної латинської літератури з явно вираженою дидактичною функцією, *James Madison* – четвертий президент США, *the Enlightenment* – доба Просвітництва у XVIII ст., *Cincinnatus, Caesar, Cicero* – давньоримські політики та філософи, *Rome* – йдеться про Римську імперію часів розквіту.

Moreover, in «*A History of the Echoes of a Name*» *Borges* postulates that *God's reply to Moses* («*I AM WHO I AM*») may also be read through the prism of *Shakespeare's Parables, the miles gloriosus* of *All's Well that Ends Well* [...] (Comparative Literature, July 1, 2008). У наведеній проблемній статті-огляді П. Новілло-Корвалін «*Joyce's and Borges's Afterlives of Shakespeare*» використано біблійну алюзію «*I am who I am*» та Шекспірівську алюзію «*All's well that ends well*».

Третій тип – лексичні одиниці, які при використанні у певному контексті активізують фрагменти фонового знання і тим самим значно збагачують зміст текстового фрагменту. Наприклад,

Aligning the younger, politically concerned writer with Booth's views, Shaw mocks Wells as an apostle of social change (Twentieth Century Literature, December 1, 2009). У наведеному фрагменті проблемної статті-огляді Л. Отіс «*Monkey in the Mirror: The Science of Professor Higgins and Doctor Moreau*» лексична одиниця *apostle* не вимагає відсилання до тексту Біблії, і використовується у значенні «перший».

Часто у текстах гібридних літературно-критичних жанрів зустрічаються фрагменти, де критик, описуючи певні предмети та явища, переосмислює їх шляхом співвіднесення з певним загальновідомим персонажем, предметом тощо. Наприклад,

In a recent study I. Popova tries to contest Gershenzon's famous reading of the tale, suggesting that Pushkin's text in fact follows the main thrust of the parable, both because Vyrin's daughter finally does return and because her return is a blissful restorative experience, although not for her father but for A.G.N., the narrator of the tale, who outlives him and so is able to see the return of the prodigal daughter (Comparative Literature,

April 1, 2004). У даній проблемній статті-огляді «*Pushkin's Parable of the Prodigal Daughter: The Evolution of the Prose Tale from Aestheticism to Historicism*» критик Л. Штайнер співвідносить Пушкінського персонажа *prodigal daughter* з притчею про блудного сина (*prodigal son*).

Власні імена можуть виступати у ролі антомаційних епітетів, які відсилають реципієнта до фонових знань. При цьому вони стилістично прикрашають текст, а також є об'єктом співставлення, виконуючи прагматичну функцію. Наприклад,

More to the point, Pound wants the aura of authority that the passive verb imparts. He is praising Eliotic «impersonality», emotion communicated via compressed image rather than statement (Journal of Modern Literature, October 1, 2010). У наведеній проблемній статті-огляді «*From Pound to Olson: The Avant-Garde Poet as Pedagogue*» критик А. Голдінг відсилає до теорії Т.С. Еліота про імперсональність, а також співставляє її з творчістю Е. Паунда.

Much of the writing, though, reminds this reviewer of Gatsby's elusive, sketchy details about himself which are designed to give him a heroic, impressive past but end up so vague as to be clearly untrustworthy (California Literary Review, September 14, 2009). Для розуміння даного фрагменту рецензії-огляду Р. ван Кліва «*The Twelve by William Gladstone*» читач має володіти фоновими знаннями про роман «*The Great Gatsby*» Ф. С. Фітцджеральда.

Стилістична інформація не є необхідною умовою для розуміння тексту. Це певна додаткова інформація, яка лише сприяє розумінню. Ця інформація використовується, як правило, для експресивного забарвлення.

It is a fitting motto for a book that grapples with the ethical, political and aesthetic ramifications of optimism and pessimism, utopian hopefulness and sober historical consciousness, as they inform and are informed by philosophical and literary production (Journal of Modern Literature, October 1, 2009). У наведеній рецензії-проблемній статті Л. Вуд «*Snapshots of the Impossible: The Image as*

Critique» фонові знання актуалізуються за допомогою епітету *utopian*.

Hayden White places the life of Christ on the side of romance (8-9). Kierkegaard, on the other hand, sees the life of Christ poised between tragedy and comedy, where comedy must be understood in the Dantean sense of the word (Comparative Literature, April 1, 2007). У даній проблемній статті-огляді «Trials and Tragedies: Literature of Unhappiness» критик В. Соні використовує епітет *Dantean* з метою вираження більшої експресивності.

*When the book begins, Godley has suffered a colossal stroke, and the plot follows his family during what seems likely to be his last day on earth. There's his much younger, hard-drinking wife, Ursula; his son, also called Adam; his daughter-in-law Helen, an actress, who, like *Alcmena*, is unwittingly carrying on an affair with *Zeus*; and Godley's tormented daughter, Petra, whose boyfriend is the pretentious know-it-all who doesn't recognize the plot of «*Amphitryon*» even when he's in it* (The New Yorker, April 5, 2010). У даній рецензії-огляді Д. Менделсона «Eric Endeavors» ми зустрічаємо метафоричне порівняння, де персонажі порівнюються з героями грецької міфології (*Alcmena, Zeus, Amphitryon*).

Таким чином, вербальні репрезентації, які імпліцитно чи експліцитно відсилають читача до інших текстів, мають високу експресивність, образність та несуть емоційну оцінку. Вони формують зміст усього цілісного тексту літературно-критичних жанрів медійного дискурсу, виконуючи функцію стрижня, що об'єднує певні факти та події. Перспективами подальших досліджень можуть бути вербальні репрезентації фонових знань в інтертекстуальному аспекті, а саме: використання цитат, алюзій, антропонімів, топонімів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисович О.В. Лінгвокогнітивний аспект онімів та їх дериватів у англомовній літературній рецензії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол.

наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Борисович. – К., 2009. – 20 с. 2. Владимірова Е.В. Фоновые знания как семантическая категория в коммуникативно-прагматическом аспекте : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Владимірова Елена Валентиновна. – М. 2003. – 143 с. 3. Євграфова А.О. Заголовок як явище інтертекстуальності в журналістському контексті / А.О. Євграфова // Ученые записки Таврич. нац. ун-та им. В.И. Вернадского : науч. журнал : филол. науки / [гл. ред. Багров Н.В.]. – Симферополь : Таврич. нац. ун-т им. В.И. Вернадского, 2006. – Т. 19 (58), № 1. – С. 126–130. 4. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с. 6. Кузьминская С.И. Фоновые знания в массовой культуре : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / Кузьминская Светлана Игоревна. – Орел, 2002. – 177 с. 7. Михалева И.М. Типы прецедентных текстов и их цитирование / Михалева И.М. // Деятельностные аспекты языка. – М. : Наука, 1988. – С. 137–143. 8. Руднев В. Прочь от реальности : исследования по философии текста / Вадим Руднев. – М. : Аграф, 2000. – 432 с. 9. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 141 с. 10. Тикунова С.Г. Взаимодействие структурных характеристик художественного текста и его заглавия (на материале англоязычной литературы) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Тикунова Светлана Григорьевна. – М., 2005. – 278 с. 11. Халкидзе Ю.В. Вербальная репрезентация фоновых знаний (на материале современного немецкого языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Халкидзе Юрий Владимирович. – М., 2009. – 151 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bookslut [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://www.bookslut.com>. 2. California Literary Review [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://calitreview.com/category/fiction-reviews>. 3. Comparative Literature. 4. Journal of Modern Literature. 5. Novel (A Forum on Fiction). 6. The New Yorker. 7. The New York Review of Books. 8. The New York Times Book Review. 9. Twentieth Century Literature.

УДК 811.112.2'42

О “ЮБИЛЕЙНОМ” ДИСКУРСЕ И ЕГО ЖАНРАХ

М.Ю. Соболева (Харьков)

В статье предпринята попытка дать первичное определение понятию “юбилей”. Вводится понятие “юбилейный дискурс”, которое ограничивается на основании параметров “Время” и “Ситуация”. Данный вид дискурса иллюстрируется на примере дискурса по поводу 20-летнего юбилея падения Берлинской стены. Выделяются его жанры.

Ключевые слова: дискурс, жанр дискурса, событие, юбилей, юбилейный дискурс.

М.Ю. Соболева. Про “ювілейний дискурс” та його жанри. У статті зроблено спробу надати первинне визначення поняттю “ювілей”. Введено поняття “ювілейний дискурс”, яке відокремлюється на основі параметрів “Час” та “Ситуація”. Даний вид дискурсу ілюструється на прикладі дискурсу з приводу 20-річного ювілея падіння Берлінської стіни. Виділяються його жанри.

Ключові слова: ювілей, подія, дискурс, жанр дискурсу, ювілейний дискурс

M.Y. Soboleva. On the Anniversary Discourse and its Genres. This article attempts to make a primary definition of the jubilee concept. We introduce the „Jubilee discourse“ concept which is limited by „Time“ and „Situation“ parameters. This type of discourse is illustrated by an example of the discourse related to the twentieth anniversary of the Fall of the Berlin Wall. Genres of the jubilee celebration are highlighted.

Key words: jubilee, jubilee discourse, discourse, event, genre of discourse.

На сегодняшний день исследование дискурса является актуальным для многих областей знания. Дискурс рассматривается в философии, психологии, этнографии, семиотике, а также, что немало важно, в различных направлениях лингвистики – психолингвистике, когнитивной лингвистике, прагмалингвистике, лингвокультурологии и т.д. При этом не существует единой для всех лингвистических парадигм трактовки этого явления. Можно лишь говорить о целом ряде подходов к определению дискурса.

К примеру, П. Серио приводит 8 различных определений дискурса. С его точки зрения, дискурс – это 1) эквивалент понятия “речь” (по Ф. Соссюру), т.е. любое конкретное высказывание, 2) единица, по размерам превосходящая фразу, 3) воздействие высказывания на его получателя с учетом ситуации высказывания, 4) беседа как основной тип высказывания, 5) речь с позиций говорящего в противоположность повествованию, которое не учитывает такую позицию (по Э. Бенвенисту), 6) употребление единиц языка, их речевая ак-

туализация, 7) социально или идеологически ограниченный тип высказываний, например, феминистский дискурс, 8) теоретический конструкт, предназначенный для исследований условий производства текста [7, с. 26–27].

В отечественной лингвистике наиболее распространенным является, пожалуй, подход Н.Д. Арутюновой, определяющей дискурс как “связный текст в совокупности с экстралингвистическими – прагматическими, социокультурными, психологическими и другими факторами; текст, взятый в событийном аспекте; речь, рассматриваемую как целенаправленное социальное действие, как компонент, участвующий во взаимодействиях людей и механизмах их сознания (когнитивных процессах), речь, погруженную в жизнь” [1, с. 136–137].

Менее известным является подход к дискурсу, который условно можно назвать “тематическим”. Здесь дискурс определяется как “совокупность тематически соотнесенных текстов” [9, с. 7]. П.Н. Донец использует в сходном значении понятие “*супрадискурс*”, толкуя его как “как цепь свя-

занных друг с другом текстов, произведенных в определенное время на определенную тему рядом авторов и содержащих более или менее рекуррентные постановки проблем и пути их разрешения, оценки, суждения, аргументации и т.д.” [3, с. 256]. Именно этот подход представляется нам наиболее удачным с точки зрения целей и материала данного исследования.

Самостоятельной проблемой является выделение отдельных жанров дискурса, которые поддаются классификации на основе различных параметров. К примеру, В.И. Карасик на основании признаков “социум”, “социальные институты” и “речеповеденческая ситуация” выделяет политический, административный, юридический, военный, религиозный, мистический, медицинский, деловой, рекламный, спортивный, научный, сценический, массово-информационный виды дискурса [5, с.194].

Предмет данной статьи составляет дискурс “юбилейный”, выделяемый на основании признаков “Тема” и “Ситуация” (учитывая, что фактор “Ситуация”, среди прочего, содержит элементы “время” и “место”).

Юбилей – явление, с одной стороны, повсеместное и общеизвестное, а с другой, мало изученное теоретически.

В Большом энциклопедическом словаре определение юбилея звучит следующим образом: “ЮБИЛЕЙ (позднелат. *jubilaeus annus* – юбилейный год – от др.-евр.), годовщина жизни, деятельности какого-либо лица, учреждения, годовщина какого-либо события; празднование такой годовщины” [2].

Толковый словарь С.И. Ожегова трактует юбилей так: “ЮБИЛЕЙ – это 1. Годовщина деятельности лица или учреждения; 2. Празднование по этому случаю” [6, с. 896].

Похожую дефиницию встречаем и в словаре Н.Д. Ушакова: “ЮБИЛЕЙ – это празднование годовщины (выражающейся в круглых и крупных цифрах) деятельности какого-нибудь лица или учреждения” [8].

Согласно толковому словарю русского языка под ред. Т.Ф. Ефремовой, “ЮБИЛЕЙ – это 1) го-

довщина какого-л. знаменательного события, жизни или деятельности какого-л. лица (обычно исчисляемая в круглых и крупных числах); 2) празднество, торжество по такому поводу” [4].

Аналогичное значение имеет лексема JUBILÄUM и в немецкоязычных лексикографических источниках.

Толковый словарь DUDEN даёт такую дефиницию:

Ju|biläum, das; -s, ...läen [spätlat. *iubilaeum* = *Jubelzeit*, zu lat. *iubilare*, *jubilieren*]: *festlich begangener Jahrestag eines bestimmten Ereignisses* [12].

В словаре LANGENSCHIEDT Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache мы находим следующее определение:

Ju·bi·lä·um das; -s, Ju·bi·lä·en; *ein Tag, an dem man ein Ereignis feiert, das genau vor einer bestimmten Zahl von Jahren stattgefunden hat* [13].

Ещё один толковый словарь – WAHRIG – даёт такое определение этой лексемы:

Ju·bi·lä·um <n.; -s, -'lä·en> *Gedenkfeier, Jahrestag, bes. nach einer runden Zahl von Jahren* [14]

Обобщив приведенные определения, мы можем вычленить основные характеристики этого понятия:

- Юбилей – это памятное событие.
- Юбилей – это, как правило, событие, связанное с “круглой” (кратной десяти) или „полукруглой“ (кратной пяти) датой, исполнившейся со дня памятного события.
- Юбилей – это событие “со знаком плюс”, оно, как правило, имеет положительные коннотации. Этим оно отличается от понятия “памятная дата” (в данном смысле юбилейный дискурс представляет собой одну из разновидностей мемориального дискурса). Так, говорят о юбилее дня рождения, свадьбы, основания организации, государства, победы в войне, но никогда – о юбилее трагических событий.

С культурологической точки зрения, юбилей, как и другие значимые праздники, имеет важную функцию, а именно, служит для актуализации собы-

тий прошлых времён и сохранению их в коллективной памяти народа, ведь именно она определяет национальную идентичность индивида и создаёт предпосылки для сохранения этноса [10, с. 38].

Развивая феноменологическую типологию событий, предложенную П.Н. Донцом [11, с. 36–37], можно говорить о юбилеях нескольких уровней:

1) юбилеях событий транскультурной значимости (или мегасобытий);

2) юбилеях событий национально-культурного масштаба (или макрособытий);

3) юбилеях событий субкультурного масштаба (или медиа-событий);

4) юбилеях событий идиокультурного масштаба (или микро-событий).

Именно к юбилеям событий национально-культурного масштаба относится очень резонансный праздник, который Германия отметила 9 ноября 2009 года. Это – 20-летний юбилей со дня падения Берлинской стены. В годы своего существования эта стена была символом раскола послевоенного мира, “холодной войны”, разрушенных семейных связей и, в конечном итоге, разобщения самого немецкого народа. Ее падение, связанное с т. н. “мирной революцией” в ГДР, стало одним из самых знаковых событий последней четверти XX века, обусловившим изменение политической карты Европы.

Цель нашей статьи составляет описание юбилейного дискурса, посвящённого 20-летней годовщине падения Берлинской стены. При этом юбилейный дискурс, как и любой другой, может быть рассмотрен в широком и узком понимании. В широком понимании дискурс по поводу юбилея падения Берлинской стены охватывает весь спектр коммуникативной активности как вербального, так и невербального характера, а в узком – собственно вербальные тексты.

По результатам проведенного исследования юбилейный дискурс, посвящённый 20-летию падения Берлинской стены, в широком понимании составляют:

1) выход в свет научной, научно-популярной, публицистической и художественной литературы;

2) политические мероприятия (чествование политиков, чьи имена связаны с воссоединением Германии; произнесение речей ведущими мировыми и немецкими политиками современности в ходе праздничных мероприятий);

3) мероприятия в области искусства:

- выставки (фотографий, документов, картин, граффити),

- концерты (классической музыки, поп- и рок-групп),

- постановки театральных спектаклей,

- премьеры художественных и документальных фильмов,

4) телепередачи, телесюжеты, репортажи, прямые эфиры, телемарафоны;

5) символические акции:

- хэппенинги,

- перформансы,

- флеш-мобы,

б) спортивные и полуспортивные акции (марафонские забеги в честь юбилея падения Стены; ретро-автопробеги);

7) церковные мероприятия (благодарственные молебны; проповеди, посвящённые падению Берлинской стены и воссоединению Германии).

Дискурс, посвящённый 20-летию юбилею падения Берлинской стены, в узком понимании в рамках данной работы рассматривается на материале средств массовой информации ФРГ, т.е. другими словами, публицистического юбилейного дискурса. Материал статьи составили 107 публикаций из ведущих СМИ Германии – их печатных и онлайн-версий – журналов *Der Spiegel*, *Stern*, *Focus*, *Zeit-Magazin*, газет *Die Zeit*, *Süddeutsche Zeitung*, *Die Welt*, *Die Welt kompakt*, *Die Tageszeitung*, *Der Tagesspiegel*, *Berliner Morgenpost*, а также из специальных выпусков (Spezial) журналов *GEO (GEO: Berlin)* и *Zeit-Geschichte (1989: Die geglü ckte Revolution)*. Многие из отобранных статей выходили в рамках специальных рубрик (Serie), посвящённых юбилею падения Берлинской Стены, или публиковались в виде тематических приложений (Extra) к журналам и газетам. С точки зрения временных рамок,

материал был ограничен промежутком с 01.01.2009 по 9.11.2009.

На основе собранного материала выделим жанры дискурса по поводу юбилея падения Берлинской стены и выясним частотность их использования в СМИ.

Результаты проведенного нами анализа показывают, что рассматриваемый юбилейный дискурс в узком смысле представлен следующими публицистическими жанрами:

1. Обзорные статьи об истории Берлинской Стены (4 публикации). Задача таких статей – актуализировать концепт БЕРЛИНСКАЯ СТЕНА в сознании носителей культуры, подготовить почву для дискурса, посвящённого юбилею её падения. Чаще всего такие статьи выходили за несколько месяцев до празднования юбилея падения Берлинской стены, в рамках специальных выпусков.

2. Хроники событий:

2.1 объективные хроники-реконструкции событий с указанием времени и места: авторы последних концентрируются главным образом на фактах, воздерживаясь от их оценок (6 публикаций);

2.2 субъективные хроники-обзоры событий: наряду с перечислением произошедших событий содержат их оценку и анализ (3 публикации).

3. Воспоминания свидетелей, участников и наблюдателей событий.

Публикации этого жанра поддаются типологизации на основании различных признаков – в частности, их можно разделить по статусной роли авторов, тематике и автономности / интегрированности в тексты других жанров.

По статусной роли авторов можно выделить:

- воспоминания *свидетелей* событий т.н. “мирной революции” в ГДР и самого падения Стены – тех, кто наблюдал события и сопереживал им, в них, однако, активно не участвовал (5 публикаций);

- воспоминания *участников* событий мирной революции и падения Стены – тех, кто был непосредственно на месте событий (12 публикаций);

- воспоминания *внешних наблюдателей* – тех, кто сопереживал выше обозначенным событиям, к примеру, из заграницы (2 публикации);

По тематике выделяются:

- воспоминания о ГДР – описания образа жизни и быта простых граждан (8 публикаций);

- воспоминания о событиях, предшествовавших падению Стены и последовавших за ними – например, демонстрация на Александерплац 4.11.1989 (6 публикаций);

- воспоминания о самом падении Стены (20 публикаций);

- воспоминания о личных событиях в жизни людей до и после падения Стены (6 публикаций).

По автономности / интегрированности в тексты других жанров выделяются:

- воспоминания, интегрированные в статьи (19 публикаций);

- воспоминания-монологи (8 публикаций);

- воспоминания в ходе интервью (13 публикаций).

3. Аналитические обзоры

- событий, повлекших падение Берлинской стены (9 публикаций)

- последствий падения Берлинской стены (5 публикации)

Публикации этого жанра информативны, ориентированы на подачу фактического материала и статистических сведений, содержат элементы полемики, оценки событий, ставших причинами падения Берлинской стены, и самого падения Берлинской стены)

4. **Эссе** (10 публикаций) – в отличие от упомянутых выше аналитических обзоров, представляют собой попытки осмысления самого события – падения Берлинской стены – а также его причин и последствий. В изложении ощущается личностная позиция автора, дающего свою субъективную оценку событиям,

Обращает на себя внимание то, что практически все публикации сопровождаются знаменитыми фотографиями Берлинской стены и событий 9 ноября 1989 года, что делает их, по сути, креолизованными текстами.

Подводя итоги исследования, отметим что юбилейный дискурс представляет собой самостоятельный тип дискурса, чётко отграничиваемый по

параметрам Ситуация / Тема. Юбилейный дискурс, посвящённый 20-летней годовщине падения Берлинской стены, стал заметным явлением социальной жизни Германии 2009 года и занял важное место в средствах массовой информации ФРГ. Юбилейный дискурс может быть истолкован как в широком, так и узком смысле. Основными жанрами публицистического юбилейного дискурса можно считать аналитические обзоры, хроники событий, воспоминания, эссе.

Перспективу исследования составляет моделирование концепта “Падение Берлинской стены” и изучение его реконструкции в юбилейном дискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева – М. : Сов.энцикл., 1990. – С. 136–137.
2. Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/339038>
3. Донец П.Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики / П.Н. Донец. – Харьков : Штрих, 2001. – 386 с.
4. Ефремова Т.Ф. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка / Т.Ф. Ефремова – М. : Русский язык, 2002. – 1233 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 332 с.
6. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1963. – 900 с.
7. Серио П. Как читают тексты во Франции / П. Серио // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса ; пер. с фр. и португ. / Общ. ред. и вступ. ст. П. Серио. – М. : ОАО ИГ “Прогресс”, 1999. – С. 14–53.
8. Ушаков Д.Н. Большой толковый словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=87792>
9. Чернявская В.Е. Открытый текст и открытый дискурс. – Интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность / В.Е. Чернявская // Лингвистика текста и дискурсивный анализ : сб. науч. ст. / Отв. ред. В.Е. Чернявская. – СПб. : Изд-во СМБГУЭФ, 2007. – С. 7–26.
10. Assmann J. Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen / J. Assmann. – München : C.H. Beck, 2005. – 344 S.
11. Donec P. Zum Begriff des Eventonyms / P. Donec // Das Wort. Germanistisches Jahrbuch GUS – Moskau, 2002. – S. 35–41.
12. Duden. Bedeutungswörterbuch [Электронный ресурс].
13. LANGENSCHIEDT Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache [Электронный ресурс].
14. Wahrig. Bedeutungswörterbuch [Электронный ресурс].

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111'42

**САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ВТІЛЕННЯ
ЦІННІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОНЦЕПТУ РОБОТА**

О.М. Благодарна, канд. філол. наук (Харків)

У статті досліджується співвідношення між провідними положеннями теорії самоактуалізації А. Маслоу та ціннісним складником концепту РОБОТА. Останній реалізується своїм іменем, лексемою *work*, синонімами, частинимовними похідними, вільними та фразеологічними словосполученнями. Шляхом когнітивної інтерпретації значень засобів вербалізації концепту РОБОТА встановлено, що його поняттєво- та образно-ціннісний зміст відбиває провідні етапи самоактуалізації, а сам концепт набуває додаткового ціннісного навантаження.

Ключові слова: концепт, поняттєво- та образно-ціннісний зміст, теорія самоактуалізації.

Е.Н. Благодарная. Самоактуализация как воплощение ценностного потенциала концепта РАБОТА. В статье исследуются взаимоотношения между основными положениями теории самоактуализации А. Маслоу и ценностной составляющей концепта РАБОТА. Последний реализуется своим именем, лексемой *work*, синонимами, частеречными производными, свободными и фразеологическими словосочетаниями. Путем когнитивной интерпретации значений средств вербализации концепта РАБОТА установлено, что его понятийно- и образно-ценностное содержание отображает главные этапы самоактуализации, а сам концепт приобретает дополнительную ценностную нагрузку.

Ключевые слова: концепт, понятийно- и образно-ценностное содержание, теория самоактуализации.

О.М. Blagodarna. Self-Actualization as an Embodiment of the Evaluative Potential of the Concept WORK. This article examines the correlation between the main theses of A. Maslow self-actualizing theory and the evaluative component of the concept WORK. The latter is objectivized by its name, the lexeme *work*, its synonyms, derivatives that belong to different parts of speech, free and phraseological phrases. Cognitive interpretation of the meanings of the concept WORK verbalizations has demonstrated that its notional- and image-evaluative content reflects the major stages of self-actualization, while the concept itself gains additional evaluative overtones.

Key words: concept, notional- and image-evaluative content, self-actualizing theory.

Метою статті є обґрунтування значущості ціннісного складника концепту шляхом опису зв'язку між його поняттєво- та образно-ціннісним змістом і самоактуалізацією як найвищою людською потребою. Актуальність обумовлена беззаперечною відповідністю досліджуваної проблеми пріоритетній антропоцентричній парадигмі сучасного мовознавства. Наукова новизна полягає у тому, що в статті вперше запропоновано використати дані соціально-психологічного аналізу з метою практичного підтвердження результатів когнітивно-дискурсивного аналізу. Об'єктом до-

слідження виступають фрагменти англомовного художнього дискурсу, що містять ім'я досліджуваного концепту – лексему *work* – її синоніми, частинимовні похідні, вільні та фразеологічні словосполучення. Предметом аналізу є поняттєво-ціннісний та образно-ціннісний складники концепту, що реалізують його ціннісний потенціал.

На сьогоднішній день загальноновизною є концепція діяльності О.М. Леонт'єва, що була названа "теорією діяльності" [8]. З позицій цієї концепції діяльність розглядається як система реакцій, що включена до суспільних відносин, як процес, у яко-

му відбувається взаємоперехід між полюсами “суб’ект – об’ект”. Суспільні умови життя людини задають мотиви та цілі діяльності, її засоби та способи, “суспільство обумовлює діяльність індивідів, що його утворюють” [там само, с. 83]. Основною характеристикою діяльності є предметність. Предметність діяльності визначає предметний характер образів, потреб, емоцій та почуттів людини.

У психологічній та соціологічній літературі не надається загальноприйнятої точки зору щодо розмежування мотивів та стимулів діяльності. Під стимулом, як правило, маються на увазі зовнішні спонукання до діяльності, а під мотивом – внутрішні [4, с. 38]. У якості зовнішнього спонукання (стимулу) завжди виступають певні зміни обставин та зовнішніх умов діяльності; у якості внутрішнього – реакція на ці зовнішні зміни.

Проте, незважаючи на важливу роль роботи у житті людини, беззаперечним залишається той факт, що будь-яка людина – це особистість, яка прагне до самопізнання та саморозвитку. Пошук життєво важливих смислів у оточуючому середовищі, адекватна самооцінка власних творчих здібностей, сил і можливостей, вибір цілей та задач, що можуть бути успішно вирішені, відсутність тривожності, впевненість у своїх силах – ось неповний перелік потреб, на задоволення яких спрямовується предметна діяльність окремої людини [13].

У цьому зв’язку доречно звернутися до ієрархії особистісних цінностей, запропонованої відомим американським психологом Абрахамом Маслоу. У 1943 р. А. Маслоу висловив припущення, що людська поведінка визначається широким спектром потреб. Він розбив ці потреби на п’ять категорій і розташував їх у визначеній ієрархії. В основі цієї ієрархії знаходяться найважливіші потреби (їжа, вода, житло), а на вершині – більш високі індивідуальні прагнення (визнання, самовираження). За А. Маслоу людина – це “тварина, що постійно чогось хоче”. Коли потреби найнижчого рівня задоволені хоча б частково, людина починає рухатись до задоволення потреб іншого і не обов’язково наступного рівня ієрархії [15].

Сутність самоактуалізації не на абстрактному рівні, а в термінах, що мають операціональне значення, полягає у тому, що особи, які самоактуалізуються, беруть активну участь у певній справі, що знаходиться поза ними самими. Вони віддані цій справі, вона є надзвичайно цінною для них, певного роду покликанням. Таким чином, для цієї групи осіб зникає поділ “праця – радість”. За класифікацією А. Маслоу прагнення до справедливості, законності, істини тощо відносяться до “буттєвих (скорочено “Б”)” цінностей, тобто крайніх цінностей, таких, котрі є істинними та не можуть бути зведені до чогось більш високого [13]. До таких цінностей належать краса, досконалість, простота, усебічність та декілька інших (див. більш детально – “Religions, Values and Peak Experiences”, A. Maslow, 1994). Такі цінності є цінностями буття.

Існування Б-цінностей ускладнює структуру самоактуалізації, оскільки вони виступають як протреби (метапотреби – за А. Маслоу). В емпіричному смислі людині необхідно жити у красі, а не в убогості, отже Б-цінності стають смислом існування для більшості людей. Визнаючи існування самоактуалізації як цінності, у кожний момент свого життя людина робить вибір між рухом уперед та назад, між наближенням до самоактуалізації та віддаленням від неї.

Як і будь-яке знання, самовираження або самоактуалізація знаходить своє відображення в індивідуальній концептосфері людини. Концепт постає як динамічна сутність, подія наділення мовного знака смислом у ситуації спілкування [9, с. 12]. “Як одиниця індивідуальної свідомості концепт, з одного боку, є результатом індивідуальної взаємодії з предметним світом, тобто має феноменологічну природу і створює феноменологічне знання (рівень аналізу), а з другого – результатом осмислення цього феноменологічного знання, структуральним знанням, що існує незалежно від сфер безпосереднього досвіду конкретного індивіда й є узагальнюючим підсумком досвіду поколінь; належить не індивіду, а мовному колективу в цілому” [7, с. 19-26].

За даними англійських лексикографічних джерел найбільш буквальними та релевантними для

позначення концепту РОБОТА є лексеми *employment, job, labour, result, work*. Результати компонентного аналізу дозволяють зробити висновок про те, що субстантивна номінація *work* найповніше передає усі складові значення концепту завдяки своїй полісемантичності – об'єднанню усіх аспектів феномена роботи, що містяться у синонімах, одночасно не закріплюючи своє використання за певним колом контекстів, та демонструє характеристики прототипового номінативного засобу вербалізації концепту (див. більш детально [2, с. 35–38]).

З позицій діяльнісного підходу немає “об’єктивно існуючих” концептів, як і “готового знання”, яким можна було б обмінюватися. Межі концептів визначені межами світу індивіда: те, що людина сприймає, залежить і від навколишнього світу, і від того, що еволюція “вмонтувала” у її нервову систему, і того, що вона знає в результаті досвіду [3, с. 116]. “Смисл усіх висловлювань, що продукуються та сприймаються, формується у кожному комунікативному акті кожним комунікантом самостійно. Відтак, отримання слухачем форми має місце, а отримання смислу – ні. У будь-якій ситуації смисл продукується комунікантами” [1, с. 167].

Лінгвокультурологи відстоюють трьохвимірну модель концепту у сукупності його поняттєвого, образного та ціннісного складників. Трьохвимірне тлумачення концепту у ракурсі „поняття-асоціація-цінність” було запропоноване В.І. Карасіком та знайшло підтримку у працях інших дослідників [5, с. 139–140; 6, с. 73; 11, с. 21; 12, с. 11–13]. Таке розуміння структури концепту є цілком прийнятним з позицій когнітивно-дискурсивного підходу, де індивідуальне суб’єктивне образно-емоційне уявлення і усупільнене поняття розглядаються як два граничні прояви концепту [9, с. 12]. До поняттєвого складника залучають фактичну інформацію про реальний чи уявний об’єкт, яка слугує підґрунтям для формування концепту. У поняттєвому складнику відображається співвідношення концепту з денотатом, де денотат виступає раціонально-логічним феноменом загальнолюдської значущості, а концепт – когнітивно-перцептивним, таким,

що відображає специфіку етнокультурного вираження певного фрагменту світу. Образний складник (або образно-перцептивний [6; 11]) пов’язаний з когнітивними метафорами, що репрезентують концепт у мовній свідомості. Перцепти – об’єкти реального світу, які сприймаються людиною – викликають певний ментальний образ відповідного референта, поєднуючи усе розмаїття його фізичних та ідеальних параметрів [11, с. 21]. Образно-перцептивний складник об’єднує ті знання, образи та асоціації, що отримані за допомогою органів чуття та пов’язані у свідомості з денотатом. Ціннісний складник визначає місце репрезентованого концептом феномена в системі аксіологічних орієнтирів лінгвокультурного соціуму. Слід зазначити, що актуалізуючись у тісному поєднанні з поняттєвим чи образним компонентом, ціннісна інформація в структурі засобів вербалізації концепту РОБОТА має імпліцитну природу та залежить від системи аксіологічних орієнтирів як продуцента дискурсу, так й інтерпретатора. Проведення аналізу зовнішніх зв’язків концепту РОБОТА здійснюється у категоризаційному модусі [10, с. 55], де він стає організаційним центром відповідної логічної категорії.

Самореалізацію можна визначити як процедуру, що проходить у кілька етапів [14]. По-перше, людина прагне до повного занурення у виконувану діяльність. У досліджуваному матеріалі ця потреба реалізується за допомогою використання образ-схеми РОБОТА Є КОНТЕЙНЕР, у який актант може зануритися повністю (1) або частково (2), про що свідчить семантика словосполучень *to through oneself into smth., to put one’s heart into smth.* (докл. *кинутись у щось, вкласти своє серце у щось*):

- (1) *She threw herself into her work harder than ever, doing anything that was asked of her, from pinning hems to sweeping the design-room floor and helping the showroom models with their make-up <...>* (Steve Marton, Roman Spring).
- (2) *It was only half a dozen little fairy tales, but Jo had worked over them patiently, putting her whole heart into her work, hoping to make something good enough to print* (Virginia Woolf, Night and Day)

По-друге, зважаючи на той факт, що повсякденне життя наповнене процедурами вибору, людина постійно обирає між рухом уперед або назад. Саме багаторазові окремі вибори відрізняють процес самоактуалізації від інших дій, що їх виконує людина у процесі життєдіяльності. Найголовнішим критерієм є те, що подібні вибори спрямовані на забезпечення людини можливістю росту і самоствердження. У фрагменті (3) досліджувана потреба реалізується за допомогою моделювання раціонально-логічного складника концепту РОБОТА у вигляді ідентифікаційного фрейму із використанням характеристора *panacea for afflictions* (досл. *панацея від нещастя*):

(3) *For several minutes there was nothing but the sound of sobbing in the room, mingled with broken words of comfort, <...>. Poor Hannah was the first to recover, and with unconscious wisdom she set all the rest a good example, for with her, work was panacea for most afflictions* (Louisa May Alcott, *Little Woman*).

По-третє, самоактуалізація передбачає наявність Я, яке може піддаватися актуалізації. Людина – це вже визначений темперамент, біохімічний баланс, смаки та схильності, у зв'язку з чим окреме Я має отримувати нагоду проявлятися якнайширше. У фрагменті (4) досліджуваний концепт виступає як одна з можливостей реалізації Я, вербалізованого лексемою *spirit* (досл. *дух*), а позбавлення цієї можливості змушує людину шукати інші способи самоактуалізації, що виражено словосполученням *to give outlet* (досл. *давати вихід*):

(4) *They gave outlet to some spirit which found no work to do in real life, for, with the pessimism which his lot forced upon him, Ralph had made up his mind that there was no use for what, contemptuously enough, he called dreams, in the world which we inhabit* (Virginia Woolf, *Night and Day*)

По-четверте, самоактуалізація безпосередньо залежить від здатності людини робити свідомий вибір та нести відповідальність. Для ілюстрації цієї потреби засобами вербалізації досліджуваного концепту слід звернутися до логічної ланки категори-

заційного модусу концепту РОБОТА, а саме до розширення ЗАЙНЯТІСТЬ/EMPLOYMENT, що об'єднує групу концептів, уточнюючою ознакою імен яких є сема “в рамках установи/in a company”: ПОСАДА/APPOINTMENT, ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ/ENGAGEMENT, ПОСТ/POST (5-6). Подальша структура розширення визначається радіальним нашаруванням уточнюючих сем у структурі їх імен: сема “з високою відповідальністю/with high responsibility” характеризує лексеми-ім'я концепту СЛУЖБА/SERVICE (7); семема “необхідність підготовки/necessary preparation; розумова праця/mental labour” – імена концептів ПРИЗНАЧЕННЯ/OFFICE, МІСЦЕ/POSITION (8-9):

(5) *He hoped it would be his last sharp-end posting; that he'd get a nice political appointment with the chance to make a lot of bucks* (Timothy Mo, *The Redundancy of Courage*).

(6) *The real pilot of the Black Ship had died of the pox in Macao three months ago and Rodrigues had been taken off his own ship, the Santa Theresa, and given the new post, to his everlasting joy* (James Clavell, *Shogun*).

(7) *“Yes, and compulsory service was only six years under the Republic, but now, you must fight for what? Twelve? Twenty?”* (Anne Rice, *Pandora*).

(8) *The looks Car sent her from time to time – which she affected not to notice, the heartless creature – would have told Lord Gordmor who she was, even if Sir Roger Tolbert, the meeting's chairman, had not graciously performed that office* (Loretta Chase, *Miss Wonderful*).

(9) *‘Why not?’ says Annie, flicking an olive pip into Kate's lap, ‘why the hell not choose and make decisions if you're in a position where you can?’* (Micheline Wandor, *Tales I Tell My Mother*).

По-п'яте, самоактуалізація є не тільки кінцевим станом особистості, але також і процесом реалізації її власних можливостей та талантів. Прагнення до якнайкращого виконання того, що людина взмозі зробити, означає реалізацію своїх потенційних здібностей. У фрагменті (10) схильність агенса до виконуваної діяльності та кваліфікація такої діяльності як успішної експлікуються у семантиці

словосполучень: *keen and inquiring intelligence, stubborn tenacity* (досл. *сприйнятливий та допитливий розум, вперта вдача*):

(10) *Blake enjoyed police work and was exceedingly good at it. He had a keen, inquiring intelligence and a stubborn tenacity* (Sydney Sheldon, *Tell Me Your Dreams*).

Таким чином, з позицій соціальної психології робота тлумачиться як мотивована актуальними потребами людини предметна діяльність, що передбачає соціально цінний результат, доцільність, свідомий вибір або створення відповідних засобів й усвідомлення міжособистісних виробничих залежностей та відношень. Після проведення порівняння даних соціально-психологічного та когнітивно-дискурсивного аналізу маємо підстави стверджувати, що когнітивна інтерпретація значень поняттєво-ціннісних та образно-ціннісних засобів вербалізації концепту РОБОТА відповідає засадам теорії самоактуалізації А. Маслоу, що свідчить про безумовну цінність та провідну роль феномену, відображеного досліджуванним концептом, у її досягненні. Перспективи дослідження пов'язуємо з виокремленням та аналізом найпоширеніших способів самоактуалізації представників британського та американського соціуму на підставі проведення порівняльного аналізу фрагментів британського та американського дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипов И.К. Полифония мира, текст и одиночество познающего сознания / И.К. Архипов // *Studia Linguistica Cognitiva*. Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М. : Гнозис, 2006. – С. 157–171. 2. Благодарна О.М.

Об'єктивація концепту РОБОТА у сучасному британському та американському художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Олена Миколаївна Благодарна – Харків, 2009. – 225 с. 3. Залевская А.А. Введение в психолінгвістику / Залевская А.А. – М. : РГГУ, 1999. – 382 с. 4. Здравомыслов А.Г. Отношение к труду и ценностные ориентации личности / А.Г. Здравомыслов, В.А. Ядов // *Социология в СССР*. – М., 1966. – Т. 2. – С. 6–112. 5. Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс / Карасик В.И. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 6. Карасик В.И. Этноспецифические концепты / В.И. Карасик // *Введение в когнитивную лингвистику* : [отв. ред. М.В. Пименова]. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2005. – С. 61–105. 7. Кравченко А.В. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации / Кравченко А.В. – [2-е изд., исп.]. – Иркутск : Иркут. гос. ун-т, 2004. – 206 с. 8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / Леонтьев А.Н. – М. : Политиздат, 1975. – 182 с. 9. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.І. Морозова. – К., 2008. – 32 с. 10. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах / М.В. Никитин // *Вопр. когнитивной лингвистики*. – 2004. – №1. – С. 53–154. 11. Приходько А.Н. Концепт как трехмерное метальное образование / А.Н. Приходько // *Вісник Харків. нац. ун-ту. Серія: Романо-германська філологія*. – Харків : Константа, 2006. – № 726. – С. 20–25. 12. Слышкин Г.Г. От текста к символу: Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с. 13. Maslow A. Self-actualizing and Beyond. – In: *Challenges of Humanistic Psychology*. N. Y., 1967. – 170 p. 14. <http://maslow.hpsy.ru/publication.php> 15. http://uk.wikipedia.org/wiki/Теорія_мотивації_Абрахама_-Маслоу.

УДК 811.111

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ПОРІВНЯННЯ В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Л.М. Ікалюк, канд. філол. наук (Івано-Франківськ)

У статті за допомогою дефініційного та семантико-графічного аналізів здійснюється об'єктивізація в англійській мовній картині світу концепту ПОРІВНЯННЯ, який виступає основним засобом пізнання й вирізняє своє функціонально-семантичне поле вираження, де порівняльні конструкції є домінуючою складовою.

Ключові слова: концепт, порівняння, порівняльна конструкція, семантичний граф.

Ікалюк Л.М. Вербализация концепта СРАВНЕНИЕ в англоязычной картине мира. В статье посредством дефиниционного и семантико-графического анализов произведена объективизация в англоязычной картине мира концепта СРАВНЕНИЕ, который является главным средством познания и выделяет свое функционально-семантическое поле выражения, где сравнительные конструкции – это доминантная составляющая.

Ключевые слова: концепт, сравнение, сравнительная конструкция, семантический граф.

Ikalyuk L.M. Verbalization of the Concept COMPARISON in English World View. By means of definition and semantic graph analyses, the article objectifies the concept *COMPARISON*, which is the main means of cognition and marks out its functional semantic field of expression where the comparative construction is a dominant constituent.

Key words: comparative construction, comparison, concept, semantic graph.

Актуальність нашого дослідження визначається загальною направленістю лінгвістичних досліджень у функціональному та когнітивному аспектах.

Свідомість людини слугує своєрідним резервуаром для різноманітних представлень навколишнього світу, одним з яких є концептуальна картина світу, дослідження котрої активно відбувається в наш час, оскільки достеменно не відома її структура. Як зазначає О.О. Селіванова, «концептуальна система людини складається із численних типів знань про дійсність, модельні світи (наукові, енциклопедичні, образні та ін.), а також досвіду, оцінок, психічних уявлень тощо. Певна частина цієї системи відображена у ментальному лексиконі, тобто може актуалізуватися вербально» [9, с. 74–75]. Тому, нас цікавить такий її складник, як мовна картина світу, бо це та частина концептуальної картини світу, яка визначається мовними засобами [12, с. 107]. Основою мовної картини світу є концептуальна система, яка в свою чергу складається з кон-

цептів [8, с. 175], що виражаються за допомогою функціонально-семантичних категорій. Серед ядерних функціонально-семантичних категорій є категорія порівняння, що передає концепт ПОРІВНЯННЯ, притаманний когніції людини, оскільки в основі процесу пізнання лежить порівняння.

Об'єктом аналізу цієї роботи є концепт ПОРІВНЯННЯ в англійській мовній картині світу; предмет становлять особливості актуалізації структурних складових цього концепту. Мета статті полягає в об'єктивізації концепту ПОРІВНЯННЯ в англійській мовній картині світу.

Термін «концепт» неоднозначно тлумачиться в сучасній лінгвістиці. Наведемо декілька із визначень. В. Кузнецов визначає концепт таким чином: «Концептом є загальний ментальний зміст... те, що називають також смыслом... Така інтерпретація смислу мовного виразу має давню традицію, її приймали В. Гумбольдт, Г. Фреге, Б. Рассел, А. Черс, деякі представники російської філософії, зокрема Г. Шпет, І. Ільїн, М. Лосський та ін.»

[5, с. 21]. Концептом ми «оперуємо у своєму письмовому й усному мовленні, тому що охопити значення у всій його складності людина просто не встигає, іноді не може...» [6, с. 281].

Словник когнітивних термінів під ред. О.С. Кубрякової подає таке визначення концепту, яке вже стало класичним: «Концепт – термін, що слугує поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [4, с. 90].

Ю.С. Степанов розглядає концепт як згусток культури у свідомості людини, тобто те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, і те, за допомогою чого людина сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї [13, с. 40].

Про суб'єктивність концепту говорить Й.А. Стернін: «Концепт – результат суб'єктивного, індивідуального пізнання; узагальнення, категоризації, і будь-яка типізація його, підведення під спільний знаменник, виведення загальних для груп людей чи народу в цілому концептів завжди буде являти собою його суттєве спрощення» [15, с. 14].

Як пише А. Вежбицька, «тільки надійно встановлені мовні універсалії можуть створити солідну основу для співставлення концептуальних систем, закріплених в різних мовах, і для пояснення значень, закодованих в одних мовах (чи в одній мові) та не закодованих в інших» [3, с. 46].

Концепт, за визначенням О.О. Селіванової, – «ментально-психонетичний комплекс, що являє собою єдність знань, уявлень, почуттів, інтуїції, трансцендентії, проявів архетипічно-несвідомого, що закріплені за певним знаком» [10, с. 77]. Крім того, у своїй пізнішій праці дослідниця вказує, що «концепт – інформаційна структура свідомості, різно-субстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості і позасвідомого» [11, с. 256].

Отже, підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що концепт – загальний ментальний зміст, одиниця пам'яті, згусток культури, результат індивідуального пізнання, метално-психонетичний комплекс та інформаційна структура свідомості. Концепт має складну структуру і реалізується різноманітними мовними засобами та способами. Поняття концепту потребує подальшого аналізу, оскільки залишається невизначеним питання, які саме концепти складають концептуальну систему.

До тепер не існує сталого підходу до аналізу концептів. М. В. Піменова висуває п'ять етапів дослідження концепту: 1 – аналіз лексичного значення та внутрішньої форми слова, яке представляє концепт; 2 – виявлення синонімічного ряду ключової лексеми-репрезентанта концепту; 3 – опис способів категоризації концепту в мовній картині світу; 4 – визначення способів концептуалізації як вторинного переосмислення відповідної лексеми, вивчення концептуальних метафор та метонімії; 5 – дослідження сценаріїв [8, с. 176–177; 7, с. 15].

При дослідженні концепту ПОРІВНЯННЯ англійської мови виокремлено такі етапи:

- 1) аналіз значення лексеми *comparison* за словниковими дефініціями;
- 2) опис концепту ПОРІВНЯННЯ за його асоціативним полем та за допомогою семантичних графів;
- 3) визначення лексико-семантичної сполучуваності компонентів порівняльної конструкції англійської мови.

Вивчення вербалізованої частини є основним засобом дослідження змісту та можливої структури концепту [пор. 1, с. 52; 2, с. 27–28; 4, с. 90]. «Слова виражають у спілкуванні комунікативно релевантні ознаки концептів, ось чому жодне слово у жодному акті мовлення не може виразити весь зміст концепту – він (зміст концепту) ніколи не затребуваний у спілкуванні повністю через свій глобальний обсяг» [14, с. 65]. Оскільки репрезентантом вербалізованої частини є мовний знак, концептуальний аналіз проводиться на основі семантичного аналізу, що спирається не на семантичну

структуру слова загалом, а на кореляцію слова з концептом [10, с. 120–122]. Хоча концепт і має власне мовне вираження у вигляді конкретного мовного знака, однак його структура не адекватна семантичній структурі відповідних слів. Відповідно ми визначаємо характерні риси в рамках уже існуючих окремих концептів і використовуємо їх у формуванні нових концептів [17, с. 18]. Отже, існує безліч концептів, оскільки на даний момент неможливо визначити всі складові свідомості. Одним

з основних концептів, на нашу думку, є концепт ПОРІВНЯННЯ, оскільки, як ми вже зазначали, пізнавати – значить порівнювати.

Насамперед здійснюємо аналіз лексеми «comparison» на основі дефініцій словників, див. Табл. 1, з метою з'ясувати через її значення, що розуміється під порівнянням в англомовній картині світу, і таким чином підтвердити існування концепту ПОРІВНЯННЯ загалом і в англомовній картині світу зокрема:

Таблиця 1

Дефініційний аналіз лексеми «comparison»

№	Компонент лексичного значення	1*	2	3	4	5	6	7	8
1	The act of comparing.	+	+	+	+	+	+	+	+
2	The state of being compared.	+	+	+	+	+	-	-	+
3	A likening; illustration by similitude; comparative estimate or statement.	+	+	+	+	-	+	+	+
4	Capability of being compared or likened.	+	+	+	+	+	-	-	-
5	<i>Gram.</i> The inflection of modification of an adverb or adjective that indicated the degree of superiority or inferiority in quality, quantity or intensity.	+	+	+	+	+	-	-	+
6	<i>Rhetoric</i> A figure of speech, as a simile, by which one thing is compared to another	-	-	+	-	-	-	-	-
7	An examination of the differences between the persons or things	-	-	-	-	-	+	+	+

* Назва словника:

1. The Random House College Dictionary.
2. The American Heritage Dictionary of the English language.
3. Webster's New World Dictionary of the American Language.
4. Webster's New World Dictionary of American English.
5. Oxford ESL Dictionary For Students of American English.
6. Cambridge Dictionary of American English.
7. Macmillan Essential Dictionary for Learners of American English.
8. Longman Exams Dictionary.

Дефініційний аналіз свідчить, що домінуючими компонентами лексичного значення є:

- a) the act of comparing;
- б) the state of being compared;
- в) a likening; illustration by similitude; comparative estimate or statement;
- г) capability of being compared or likened;
- д) the inflection of modification of an adverb or adjective that indicated the degree of superiority or inferiority in quality, quantity or intensity,

що дає нам підставу говорити про те, що порівняння полягає у детермінації (значення а) та б)) подібностей (значення в)) між сумісними предметами та їх діями (значення г)), які в мові передаються за допомогою компаративних тверджень (значення в)) та ступенів порівняння прикметників та прислівників (значення д)). Згідно з новітніми слов-

никами порівняння також полягає у визначенні відмінностей між предметами та їх діями:

е) An examination of the differences between the persons or things;

і це значення, хоча і є периферійним, повинно братися до уваги при подальшому дослідженні по-

рівняння як мовної категорії.

Далі проведемо аналіз семантичного графа лексеми *comparison* (порівняння), генерованого комп'ютерною програмою, створеною у Стенфордському університеті (див. станом на 07 вересня 2007 р.) [16]:

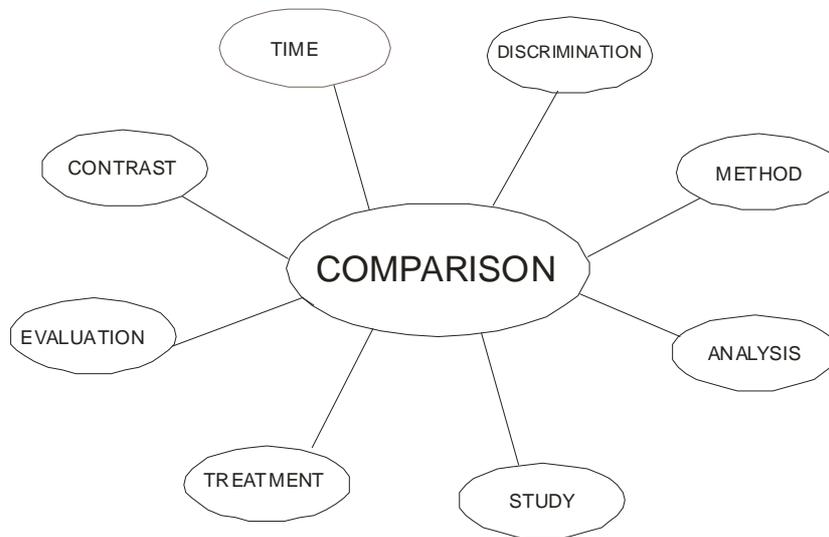

Рис. 1. Семантичний граф лексеми *comparison*

Згідно зі семантичним графом первинними вершинами лексеми *comparison* (порівняння) є *evaluation* (оцінка), *contrast* (протиставлення), *time* (час), *discrimination* (розрізнення), *method* (метод), *analysis* (аналіз), *treatment* (ставлення) і *study* (вивчення). Однак відповідно до дефініцій вищезгаданих словників у семантичній структурі

лексем *time*, *method*, *treatment* і *study* немає семи «порівняння», тому їх не можна включити до семантичного графа концепту ПОРІВНЯННЯ. Звідси, ініціальною вершиною семантичного графа концепту ПОРІВНЯННЯ є *comparison*, первинними вершинами – *evaluation*, *analysis*, *contrast* і *discrimination*:

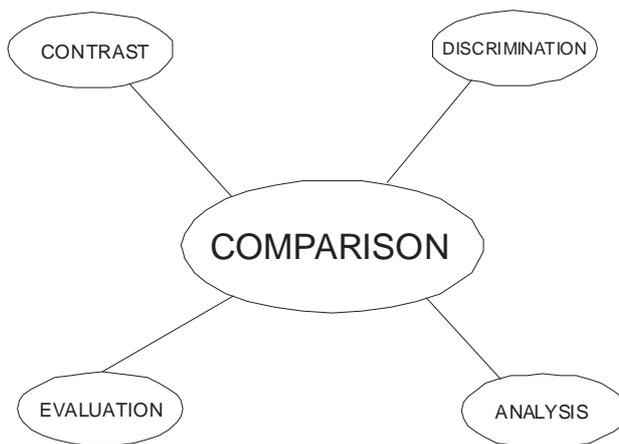

Рис. 2. Первинні вершини семантичного графа концепту ПОРІВНЯННЯ

Далі генеруємо первинні та вторинні вершини лексем *evaluation, analysis, contrast* і *discrimination* і на основі проведеного дефініційно-

го аналізу та семантичних графів комплементуємо семантичний граф концепту ПОРІВНЯННЯ (див. рис. 3).

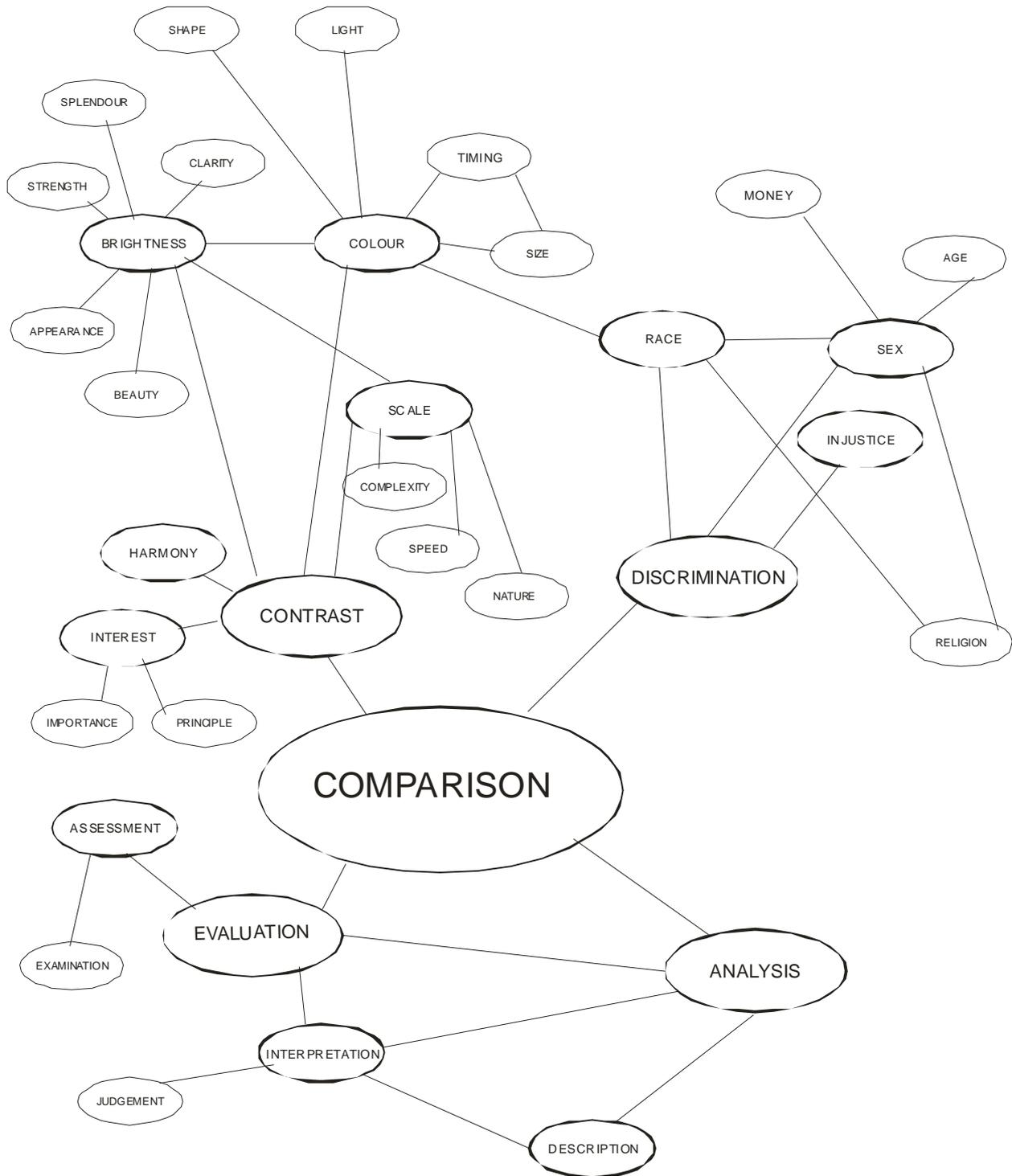

Рис. 3. Об'єктивація концепту ПОРІВНЯННЯ

Згідно зі схемою, ініціальною вершиною семантичного графа концепту ПОРІВНЯННЯ є *comparison* (порівняння), первинні вершини, які напряду пов'язані з ініціальною вершиною, відображають суть порівняння як засобу пізнання – *evaluation* (оцінка), *analysis* (аналіз), *contrast* (протиставлення), *discrimination* (розрізнення). Вторинні – *assessment* (оцінювання), *interpretation* (тлумачення), *description* (опис), *interest* (інтерес), *harmony* (гармонія), *scale* (градація), *injustice* (несправедливість), *race* (рід), *sex* (стать), *colour* (колір), *brightness* (яскравість) – та третинні вершини – *judgement* (рішення), *examination* (огляд), *importance* (важливість), *principle* (принцип), *religion* (релігія), *nature* (природа), *speed* (швидкість), *complexity* (складність), *beauty* (краса), *appearance* (зовнішність), *age* (вік), *size* (розмір), *strength* (сила), *splendour* (розкіш), *clarity* (ясність), *shape* (форма), *light* (світло), *timing* (координатія), *money* (гроші) – формують функціонально-семантичне поле порівняння.

Отже, дефініційний та семантико-графічний аналізи підтверджують, що концепт ПОРІВНЯННЯ існує в нашій свідомості та виступає основним засобом пізнання й вирізняє своє функціонально-семантичне поле вираження, де порівняльні конструкції – домінуюча складова. Об'єкт й суб'єкт конструкцій складають вторинні та третинні вершини семантичного графа. Визначення лексико-семантичної сполучуваності компонентів порівняльної конструкції англійської мови, що є третім етапом дослідження концепту ПОРІВНЯННЯ стане предметом нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабушкин А.П. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления / А.П. Бабушкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научное издание [под ред. И.А. Стернина]. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 52–57. 2. Болдырев Н. Н. Концепт и значение слова / Н. Н. Болдырев // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научное издание [под ред. И. А. Стернина]. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 25–36. 3. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых

слов / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с. 4. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. [под общ. ред. Е.С. Кубряковой]. – М. : филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с. 5. Кузнецов В.Г. Герменевтика и гуманитарное познание / В.Г. Кузнецов. – М. : МГУ, 1991. – 191 с. 6. Лихачев С.Д. Концептосфера русского языка / С.Д. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : антология. – М. : Academia, 1997. – С. 280–289. 7. Пименова М.В. Методология концептуальных исследований / М.В. Пименова // Антология концептов / [под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина]. – М. : Гнозис, 2007. – С. 14–16. 8. Пименова М.В. Принципы категоризации и концептуализации мира / М.В. Пименова // Studia Linguistica Cognitiva. – Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М. : Гнозис, 2006. – С. 172–186. 9. Селиванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О. Селиванова. – К. : Вид-во Укр. фітосоціол. центру, 1999. – 148 с. 10. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монограф. учеб. пособие / Е.А. Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 336 с. 11. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селиванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с. 12. Серебренников Б. А. Предисловие / Б.А. Серебренников // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 3–7. 13. Степанов Ю.С. Концепт / Ю.С. Степанов // Степанов Ю.С. Константы : Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – С. 40–76. 14. Стернин И.А. Когнитивная интерпретация в лингвокогнитивных исследованиях / И.А. Стернин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1 (001). – С. 65–69. 15. Стернин И.А. Может ли лингвист моделировать структуру концепта? / И.А. Стернин // Когнитивная семантика : Материалы Второй Междунар. школы-семинара по когнитивной лингвистике, 11–14 сент. 2000 г. / [Отв. ред. Н.Н. Болдырев ; Редкол. : Е.С. Кубрякова и др.] : В 2 ч. Ч. 2. – Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – С. 13–17. 16. Semantic graphs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://infomap.stanford.edu/cgi-bin/semmap/infomap/graphs/build_semantic_net.pl 17. Smith Edward E. Categories and concepts / Smith Edward E. & Douglas L. Medin. – Cambridge, MA. : Harvard University Press, 1981. – 213 p.

УДК 811.111:81'371

СЕМАНТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА КВАНТИТАТИВНІ ПАРАМЕТРИ КОНЦЕПТУ *QUANTITY* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

І.К. Кобякова, канд. філол. наук, О.І. Єгорова (Суми)

У статті здійснюється спроба семантичної ідентифікації концепту *QUANTITY* як інгерентного елементу концептуальної та мовної картини світу англословних народів. Визначаються квантитативні параметри імені даного концепту – лексеми *quantity*. За отриманими у ході лінгвістичного експерименту результатами здійснюється моделювання когнітивних зон генезису концепту *QUANTITY*.

Ключові слова: кількість, когнітивна зона, концепт.

И.К. Кобякова, О.И. Егорова. Семантическая идентификация и квантитативные параметры концепта *QUANTITY* в английском языке. В статье осуществляется попытка семантической идентификации концепта *QUANTITY* как ингерентного элемента концептуальной и языковой картины мира англоязычных народов. Определяются квантитативные параметры имени данного концепта – лексема *quantity*. По полученным в ходе лингвистического эксперимента результатам осуществляется моделирование когнитивных зон генезиса концепта *QUANTITY*.

Ключевые слова: количество, когнитивная зона, концепт.

I.K. Kobyakova, O.I. Yehorova. Semantic Identification and Quantitative Parameters of the Concept *QUANTITY* in the English Language. This article attempts a semantic identification of the concept *QUANTITY* as an inherent part of the conceptual and language world images of the English-speaking people. Quantitative parameters of the concept's name – the lexeme *quantity* – are defined. Cognitive zones of the genesis of the concept *QUANTITY* are modeled according to the results obtained via linguistic experiment.

Key words: quantity, cognitive zone, concept.

Ключовою ідеєю багатьох сучасних філологічних студій виступає фундаментальний принцип антропоцентричності мови, тобто її невід'ємний зв'язок з людиною, її свідомістю, мисленням та когнітивною діяльністю. Мовна картина світу розглядається як мовне «членування світу», відображене мовою [6, с. 65]. Будучи засобом збереження знань про світ, мовна картина світу не самостійна, а регулюється концептуальною картиною світу, що знаходить свою реалізацію у феноменах концептуалізації та категоризації.

Проблема категорій – одна з найважливіших у науці. Категоризація як інтерпретація конкретного об'єкта, явища або події, або ж як прояв будь-якої категорії [9, с. 50] є інгерентною функцією мовної картини світу. Сутність категоризації заключається у поділі всього онтологічного простору на різні категоріальні області [1, с. 39]. Концептуалі-

зація ідентифікується когнітологами як процес осмислення інформації, яка поступає до людини у результаті її когнітивної діяльності, процес утворення концептів, концептуальних структур та усієї концептуальної системи у мозку (психіці) людини, а також живий процес породження нових смислів (концептів) [5, с. 93].

Концепти, як «кванти знання» (визначення О.С. Кубрякової), виступають фундаментальними одиницями, що займають центральне місце у метамові лінгвістичної науки. Концепти – це елементи понятійних систем, що виступають віддзеркаленням перцепційного досвіду. Концепт *QUANTITY* виступає одним з базових концептів, що маніфестує організацію навколишнього світу та є однією з найбільш загальних властивостей буття. Об'єм концептуального змісту, поліаспектність, універсальність та широта вербального представлення

даного концепту дає змогу говорити про існування макроконцепту *QUANTITY*.

Кількісні відношення об'єктивного світу реалізуються на трьох рівнях:

- 1) онтологічному, де кількість є завжди визначеною;
- 2) гносеологічному, де кількість пізнається точно або неточно;
- 3) мовному, де кількість вербалізується на векторах визначеності, апроксимації та невизначеності. Таким чином, можна говорити, що ментальне утворення – макроконцепт *QUANTITY* реалізується у мові в рамках трьох мікроконцептів: *DEFINITE QUANTITY*, *APPROXIMATE QUANTITY* та *INDEFINITE QUANTITY*.

Об'єктом даної статті виступає концепт *QUANTITY* як невід'ємна складова мовної картини світу англійців, предметом – семантична ідентифікація імені даного концепту та його квантитативні параметри, а матеріалом – автентичні лексикографічні джерела.

На доцільності застосування методу дефініційного аналізу лексичних одиниць робили акцент багато вчених. Зокрема, на змістову еквівалентність слова та його тлумачення вказує Ю.М. Караулов: «Узяті ... у чистому вигляді, словникові тлумачення, тобто висловлювання у правій частині словника, уявляють собою номінативні або номіналізовані словосполучення, приблизно еквівалентні у семантичному відношенні номінативному елементу (слову) у лівій частині, тобто на вході словника» [3, с. 278]. На когнітивний аспект лексикографічного матеріалу звертає увагу й Й.А. Стернін, зауважуючи, що «усі семи, що входять до складу тлумачення, відображають саме знання про предмет, який називає слово» [7, с. 13].

Задля проведення лінгвістичного експерименту звертаємося до автентичних тлумачних джерел, оскільки саме вони у найбільшій мірі рефлексують ментальні доробки носіїв англійської мови, а також дають змогу реалізувати ригористичний підхід до експлікації тлумачення номінації досліджуваного концепту. Одним з найбільш відомих

академічних словників англійської мови є словник видавничого дому «Oxford University Press» – *Oxford English Dictionary* (далі OED), що використовується як інформаційна база для описання мовних явищ на різних рівнях та має безперечний авторитет у науковців стосовно питання надання автентичності матеріалу. В огляді лексикографічних джерел, придатних для проведення семантичних досліджень, проф. В.В. Кабакчі, окрім OED, звертає увагу на доцільність звернення до *Webster's New World Dictionary* (далі WNWD), *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (далі MWCD), *The American Heritage Dictionary of the English Language* (далі AHD), *Random House Webster's Unabridged Dictionary* (далі RHWd) та *The Century Dictionary. An Encyclopedic Lexicon of the English Language* (далі CDEL) [2, с. 50–51].

Для проведення компонентного аналізу використовуються тлумачні словники британського та американського варіанту англійської мови. Відомо, що компонентний склад словникової дефініції може бути якісно та кількісно неоднаковим у різних тлумачних словниках. Сучасні дослідники семантики часто стикаються із неповнотою, із тавтологічністю, а іноді й з явними алогізмами (некоректністю представлення системних значень слова) у межах словникової дефініції. Некритичність використання словникової дефініції може призвести до еkleктичності у рамках дослідження. Розмаїття компонентного складу словникової дефініції в різних тлумачних словниках, на думку Ю.Л. Ухіної, пояснюється наявністю різних синонімічних засобів вираження одного й того ж значення, а також наявністю у складі дефініційного тексту різнотипної інформації. До факторів, що визначають засоби формулювання дефініції, можна також віднести досвід та мовну інтуїцію укладачів, як і тип та «вік» словника [8, с. 76–77]. Компонентний аналіз лексичного матеріалу має базуватися на аналізі дефініційного тексту з тлумачного словника, доповненим перевіркою дефініцій шляхом їх зіставлення з даними з інших лексикографічних джерел.

Шляхом суцільної вибірки зі словників було складено список семантичних множників (алонімів), що експлікують лексему *quantity*. Вибірка семантичних множників була сформована за наступними принципами:

1) до вибірки потрапляли лише ті лексичні одиниці, які за дефініційним текстом підпадали під закон тотожності ($A=A$) з позначуваним поняттям, а також ті, що відображали суттєво значущі характеристики для розуміння природи денотату. Таким чином, до складу вибірки були віднесені різночастиномовні алоніми, важливі для ідентифікації семантичного наповнення досліджуваних лексем: субстантиви як номінанти сутностей і прикметники як інгерентні ознаки цих сутностей;

2) квантитативна суть макроконцепту *QUANTITY* може бути омовлена відповідними дескрипторами з кількісною семантикою, відповідно до чого «некількісні» лексеми, представлені у словникових дефініціях синонімічними поняттями були включені до позначення одного спільного семантичного множника (див. табл. 1, позиція 8);

3) оскільки метою даного дослідження є семантична ідентифікація концепту *QUANTITY* у синхронії, до вибірки не потрапили застарілі значення лексеми, позначені у словникових статтях відповідними помітками (*Obs.*, *†*, *arch.* тощо), та випадки рідкого вживання;

4) провідною рисою концепту як ментального феномену є його універсальність та генералізація відповідної тематики та словесних значень, тому з вибірки виключались «спеціалізовані» дефініції, що відносяться до окремих сфер людських знань;

5) до уваги при укладанні вибірки бралися лише загальні узуальні значення, а отже, до неї не увійшли діалогічні, колоквіальні, а також контекстуальні значення, адже концепт – сутність ментальна, у той

час як контекст – «спроеційована», що реалізується на мовному рівні;

б) однокореневі лексеми, що позначають спільні поняття, розглядаються як один семантичний множник.

Результати семантичної дистрибуції лексеми *quantity* за дефініціями лексикографічних джерел представлені у Таблиці 1.

Представлені частотні дані (ω) дають змогу уточнити ядерні та периферійні дані семантичного наповнення лексеми *quantity*. До ядерних конститuentів відносяться семантичні компоненти *amount* та *property (or aspect/mode) of thing*, які зустрілися у межах усіх шести текстів словникових статей, а також узагальнюючий семантичний компонент *measure*, представлена у словникових тлумаченнях спільнокореновими лексемами *measure, measurable, measurement*. До біляядерних належать семантичні компоненти з високим індексом частотності (5): *considerable (amount or number)*. До периферії першого ряду відносяться дескриптори з позиціями 3–4: *magnitude, number, portion, great (amount or number), exact, specified, indefinite*; всі інші семантичні множники з індексом частоти вживання менше 3 були віднесені до периферії другого ряду, як такі, що найслабше асоціюють з відповідним концептом.

Релевантною на даному етапі вважаємо перевірку отриманої інформації шляхом виявлення квантитативних параметрів досліджуваного поняття, що маркує другу стадію нашого лінгвістичного експерименту. Для цього обираємо перший список алонімів лексеми *quantity*, представлений у попередньому експерименті вибіркою з OED. Далі робимо вибірку алонімів алонімів цього слова. В експерименті були зареєстровані наступні ланцюжки алонімів лексеми *quantity*:

**СЕМАНТИЧНІ СХОДЖЕННЯ ТА ДЕВІАЦІЇ
ДОМІНАНТНОЇ ЛЕКСЕМИ ПОНЯТІЙНОГО КОРПУСУ *QUANTITY***

	Словники	OED	RHWD	AHD	MWCD	WNWD	CDEL	ω
	Семантичні множники							
1	size	+	+					2
2	magnitude	+	+		+		+	4
3	dimension	+						1
4	amount	+	+	+	+	+	+	6
5	sum	+						1
7	measurable	+	+	+	+	+	+	5
8	property/aspect/mode (of thing)	+	+	+	+	+	+	6
9	bulk	+				+		2
10	portion	+				+	+	3
11	number	+		+	+	+		4
15	extent		+				+	2
16	volume		+					1
17	area		+					1
18	degree		+				+	2
19	weight					+		1
20	system						+	1
21	quantum						+	1
22	aggregate						+	1
23	piece						+	1
24	part						+	1
25	proportion						+	1
26	great (amount or number)	+	+			+		3
27	considerable (amount of number)	+	+	+	+		+	5
28	specified	+	+	+				3
29	indefinite	+	+	+	+			4
30	fair	+						1
31	definite	+						1
33	particular		+					1
34	exact		+	+		+		3
35	determinable	+				+		2
36	comparable		+	+				2
37	countable			+				1
38	determinate				+			1
39	estimated				+			1
40	total				+			1
41	equal				+			1
42	indeterminate					+		1
43	large						+	1
44	little						+	1
45	diminutive						+	1

quantity	- <u>size</u> , <u>magnitude</u> , <u>dimensions</u> ; – <u>amount</u> , <u>sum</u> ; – that <u>property</u> of things which is involved in the questions ‘how great?’ or ‘how much?’ and is <u>determinable</u> , or regarded as being so, by <u>measurement</u> of some kind; – <u>great</u> or <u>considerable</u> amount or <u>bulk</u> ; – a (<u>specified</u>) <u>portion</u> or amount of an article or commodity; – an <u>indefinite</u> (usually a <u>fair</u> or considerable) portion or amount; – (with <u>def. article</u>) <u>the</u> portion or amount (of something) present in a particular thing or instance; – a specified, or indefinite (= fair, considerable) <u>number</u> of persons or things.
size	- <u>magnitude</u> , <u>bulk</u> , <u>bigness</u> , or <u>dimensions</u> of anything; – thickness or thinness (of a liquid mixture); <u>consistency</u> ; – a <u>particular</u> magnitude or <u>set</u> of dimensions; – magnitude, <u>extent</u> , <u>rate</u> , <u>amount</u> , etc., as a <u>standard</u> of immaterial things; – of persons in respect of mental or moral <u>qualities</u> , <u>rank</u> or <u>position</u> , etc; – <u>many times</u> , <u>far</u> .
magnitude	- the <u>quality</u> or fact of being <u>great</u> , in various senses; – greatness of <u>size</u> or <u>extent</u> ; – great <u>amount</u> or <u>importance</u> ; – size whether great or <u>small</u> ; – a <u>class</u> in a system of classification determined by size.
dimension	- <u>measurable</u> or <u>spatial extent</u> of any kind, as length, breadth, thickness, area, volume; measurement, measure, <u>magnitude</u> , <u>size</u> ; extent, <u>degree</u> ; – any of the component <u>aspects</u> of a <u>particular</u> situation, etc.; an <u>attribute</u> of, or <u>way</u> of viewing, an abstract <u>entity</u> .
amount	- the <u>sum</u> total to which anything mounts up or reaches in quantity or in <u>number</u> ; – the <u>full</u> value, effect, significance, or <u>import</u> ; – a <u>quantity</u> or sum viewed as a <u>total</u> .
sum	- a <u>quantity</u> or <u>amount</u> of money; – <u>sum</u> of money; – a quantity of money of a <u>specified</u> amount; – the <u>total number</u> ; – the total amount or quantity, the totality, <u>aggregate</u> , or <u>whole</u> ; – logical sum; – a <u>series</u> of numbers to be <u>added</u> or <u>cast up</u> .
property	- an attribute or quality belonging to a thing or person: in later use often, a quality or <u>characteristic</u> in <u>general</u> .
determinable	- capable of being determined; proper to be determined; – capable of being, or proper to be, legally or authoritatively <u>decided</u> or <u>settled</u> ; – capable of being <u>definitely limited</u> , <u>fixed</u> , <u>assigned</u> , or <u>laid down</u> ; – capable of being definitely <u>ascertained</u> ; liable to be terminated or to come to an end; <u>terminable</u> .
measure	- <u>action</u> , <u>result</u> , or <u>means</u> of measuring; – <u>size</u> or <u>quantity</u> as <u>ascertained</u> or <u>ascertainable</u> by measuring; – fashioned to fulfil <u>specified</u> requirements; appropriate for a <u>particular</u> purpose; – ample or deficient quantity in what is sold or given by measure; – an <u>instrument</u> for measuring; – a <u>unit</u> or <u>denomination</u> of measurement; – a method of measuring; esp. a <u>system</u> of <u>standard</u> denominations or units of <u>length</u> , <u>surface</u> , or <u>volume</u> ; – that by which anything is <u>computed</u> or <u>estimated</u> , or with which it is <u>compared</u> in respect of quantity; – <u>prescribed</u> or <u>limited extent</u> or quantity; – a quantity, <u>degree</u> , or <u>proportion</u> (of something), esp. as granted to or bestowed upon a person; – ‘measured’ <u>sound</u> or movement; – a <u>plan</u> or <u>course</u> of action intended to attain some object.
great	- <u>thick</u> , <u>coarse</u> , <u>massive</u> , <u>big</u> ; – <u>composed</u> of large particles; – <u>pregnant</u> ; <u>far</u> advanced in pregnancy; – having a <u>high</u> position in a scale of <u>measurement</u> or <u>quantitative estimation</u> ; – of material objects, with reference to <u>size</u> ; – of qualities, emotions, conditions, actions, or occurrences with reference to <u>degree</u> or <u>extent</u> ; – <u>important</u> , elevated, distinguished; – of more than ordinary importance, weight, or distinction; important, weighty; <u>distinguished</u> , prominent; famous, renowned; – important among all others of the kind; pre-eminent in importance; chief, <u>main</u> ; – of persons: <u>extraordinary</u> in ability, genius, or achievement; – <u>eminent</u> in point of mental or moral attainments or <u>magnitude</u> of achievement; of transcendent qualities

	in thought or action; exhibiting signal <u>excellence</u> in some important work; in recent use, the designation is often felt to imply in addition more or less attribution of <u>loftiness</u> and <u>integrity</u> of character.
considerable	- <u>worthy</u> of consideration or regard, <u>important</u> ; of consequence or <u>distinction</u> ; <u>highly</u> regarded or <u>esteemed</u> ; – worthy of consideration by reason of <u>magnitude</u> ; somewhat, rather, or pretty <u>large</u> in <u>amount</u> , <u>extent</u> , <u>duration</u> , etc; a <u>good deal</u> of.
bulk	- <u>heap</u> , cargo; – the <u>cargo</u> of a ship; a cargo as a whole; the whole <u>lot</u> (of a commodity); – a <u>body</u> of <u>great proportions</u> , a <u>huge</u> frame; – <u>size</u> ; – <u>magnitude</u> in three <u>dimensions</u> ; <u>volume</u> ; – great or <u>considerable</u> volume; – a <u>mass</u> ; the <u>collective</u> mass of any object; – greater <u>part</u> , or, in relation to <u>number</u> , the <u>majority</u> ; the <u>main body</u> ;
specified	- that is or has been <u>definitely</u> or specifically mentioned, <u>determined</u> , <u>fixed</u> , or <u>settled</u> ;
portion	- the <u>part</u> (of anything) allotted or belonging to <u>one</u> person; a <u>share</u> ; – a <u>quantity</u> or allowance of food allotted to, or enough for, one person; – the part or share of an <u>estate</u> given or passing by law to an heir, or to be distributed to him in the settlement of the estate. – <u>dowry</u> ; – that which is allotted to a person by providence; lot, <u>destiny</u> , fate. – a part of any whole; – a part of the whole existing stock (of anything); a (limited) quantity or <u>amount</u> ; <u>some</u> .
indefinite	- <u>without distinct</u> limitation of being or character; having <u>no clearly defined</u> or <u>determined</u> character: indeterminate, <u>vague</u> , <u>undefined</u> ; – of <u>undetermined extent</u> , <u>amount</u> , or <u>number</u> ; <u>unlimited</u> ;
fair	- of an <u>amount</u> , an <u>estate</u> , <u>fortune</u> , etc.: <u>considerable</u> , ‘ <u>handsome</u> ’, <u>liberal</u> .
definite	- having <u>fixed</u> or <u>exact limits</u> ; <u>clearly defined</u> , <u>determinate</u> , <u>fixed</u> , <u>certain</u> ; exact, <u>precise</u> .
number	- the <u>precise sum</u> or <u>aggregate</u> of any collection of individual things or persons; – a <u>particular</u> sum or aggregate of units; – a sum or <u>total</u> of abstract units; – a <u>symbol</u> or <u>figure</u> , or collection of these, which represents graphically an arithmetical total; – the particular mark or symbol, having an arithmetical <u>value</u> , by which anything has a place <u>assigned</u> to it in a series; – a <u>single</u> (numbered) <u>part</u> or <u>issue</u> of a book or periodical; – the <u>full tale</u> or <u>count</u> of a collection, company, or <u>class</u> of persons; – the <u>body</u> or aggregate of persons <u>specified</u> ; – a collection or company of persons or things; – a <u>certain</u> company, collection, or aggregate of persons or things, <u>not precisely</u> reckoned or counted, – pl. a <u>multitude</u> or aggregate of persons or things; – <u>many</u> ; – that <u>aspect</u> of things which is involved in considering them as <u>separate units</u> of which one or more may be taken or distinguished;

У результаті за укладеним списком семантичних множників вираховується семантична дистанція між цими одиницями за формулою

$$D = 1 - \frac{2q}{A + B}$$

де q – кількість спільних виділених семантичних множників слів-кореляторів, за якими змінюється показник семантичної дистанції (D), $A+B$ – загальна сума семантичних маркерів останніх.

У випадку збільшення кількості спільних семантичних значень коефіцієнту D зменшується, що дає пра-

во ідентифікувати ядерні дескриптори лексеми *quantity*:

bulk 0,65 – *magnitude* 0,68 – *size* 0,69 –
sum 0,7 – *dimension* 0,71 – *amount* 0,73 –
great 0,75 – *measure* 0,8 – *specified* 0,8.

Більш віддаленими від ядра є лексеми, семантична дистанція яких знаходиться у діапазоні від 0,8 до 0,9, всі інші семантичні компоненти відносно до периферійних:

fair 0,82 – *determinable* 0,83 –
indefinite 0,84 – *portion* 0,84 – *considerable*
0,85 – *number* 0,85 – *definite* 0,95 – *property* 1.

Порівнявши отримані результати на двох фазах лінгвістичного експерименту, можна констатувати, що:

1) лексеми *amount* та *measure* передають найбільш повно ідею номінатора концепту *quantity*, оскільки вони зустрілися у обох випадках дослідницького експерименту;

2) лексема *property* не відповідає вимогам семантичної тотожності з лексемою *quantity* і тому дистантує від вербалізації концепту *QUANTITY*. У цьому проявляється концептуальний антагонізм: кількість $\neq$ якість (оскільки за законом діалектики якості передують кількості) і кількість – якість (оскільки кількість інтерпретується людиною як певна властивість, характеристика, ознака об'єктів та явищ реального світу);

3) концепт *QUANTITY* у мовній свідомості носіїв англійської мови представлений ментальним блоком, що імплікує а) генералізовану кількість (*amount*), як властивість речей (*property*), вимірювання (*measure*), величину (*magnitude*) (ядерні компоненти), б) індефінітну чисельність та множинність (*great, bulk, considerable*) (біляядерні компоненти), в) число (*number*), кількісна точність та неточність (*specified, exact, indefinite*), частина від цілого (*portion*) (периферійні компоненти).

Виходячи з отриманих результатів, релевантним постає потенційна можливість моделювання когнітивних зон генезису концепту *QUANTITY*. Ф. Клікс зазначав: «Властивість розпізнавати різну кількість

предметів одного й того ж або різних видів зустрічається вже серед уроджених програм поведінки. Бджоли диференціюють різну кількість пелюсток у квітів. Деякі види пташок ... можуть навчитися розпізнавати кількість цятко та плям, числом 7 або 9» [4, с.211]. Розуміння кількісної сторони буття постає уродженою сутністю, інгерентною у тій чи іншій мірі живим істотам. *Першу когнітивну зону* можна вважати інстинктивною, оскільки людина ще не ідентифікувала процеси зіставлення величин як кількісні відношення. У *другій когнітивній зоні* людина іменувала кількістю властивість речей бути певним чином детермінованими шляхом неточного вимірювання. Це були «перцепційні» вимірювання та підрахунок, або ідентифікація кількісних характеристик за допомогою різних об'єктів навколишньої дійсності. У давнину люди не володіли технікою абстрактного мислення, у них не було потреби рахувати великі кількості, тому оперували поняттями «один», «два» та «три», а все інше для них залишалося невизначеним та генералізувалося у понятті «багато». Тому, *третьою когнітивною зоною* виступає зона сепарації визначеної та невизначеної кількості. Результатом необхідності фіксації кількісних представлень об'єктивного світу стало виникнення поняття натурального числа та системи числення, що маркує *четверту когнітивну зону*. Поняття числа привносить у життя людини певну кількісну визначеність, а також уможливає перші математичні операції.

Таблиця 2

КОГНІТИВНІ ЗОНИ ЕВОЛЮЦІЇ КОНЦЕПТУ *QUANTITY*

	Когнітивні зони			
	Інтуїтивна	Перцепційна	Сепаративна	Математична
базові поняття	кількість взагалі	вимірювання і число	визначена і невизначена кількість	число
семантичні дескриптори	<i>quantity</i>	<i>measure and amount</i>	<i>definite and indefinite</i>	<i>number</i>

Концептуальна та мовні картини світу носіїв англійської мови представлені широким набором понять та уявлень, серед яких виокремлюється концепт *QUANTITY*. Результати дефініційного ана-

лізу з використанням процесів формалізації та ідентифікації коефіцієнту семантичної дистанції корелюючи номінацій концепту уможливили виокремлення понять *amount* та *measure*, моделювання

еволюції уявлень про кількість та її омовлення. Перспективним вважаємо подальше дослідження семантичного синхронічного та діахронічного буття та імен-вербалізаторів концепту *QUANTITY* на типологічних векторах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурдина З.Г. Традиционное и инновационное в теории категоризации / З.Г. Бурдина // Материалы международной конференции, посвященной научному исследованию Марии Дмитриевны Степановой и его дальнейшему развитию. – М. : МГЛУ, Институт языкознания РАН, 2001. – С. 38–43. 2. Кабакчи В.В. Значение, словарь и лингвистическое исследование / В.В. Кабакчи // *STUDIA LINGUISTICA XVIII*. Актуальные проблемы современного языкознания : Сборник. – СПб. : Политехника-сервис, 2009. – С. 49–58. 3. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 367 с. 4. Кликс Ф. Пробуждаю-

щееся мышление. У истоков человеческого интеллекта [Текст] : пер. с нем. Б.М. Величковского / Ф. Кликс ; общ. ред. канд. психол. наук Б.М. Величковского ; предисл. чл.-корр АН и АПН СССР Б.Ф. Ломова. – М. : Прогресс, 1983. – 304 с. 5. Краткий словарь когнитивных терминов / [сост. Е.С. Кубрякова. В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина]. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 245 с. 6. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2007. – 314 с. 7. Стернин И.А. Лексическое значение и энциклопедическое значение / И.А. Стернин // *Аспекты лексического значения* : сб. науч. ст. – Воронеж, 1982. – С. 10–17. 8. Ухина Ю.Л. Субстантивы с вторичным метафорическим значением количества в русском и английском языках : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Ухина Юлия Львовна. – Казань, 2005. – 202 с. 9. Чейф У.Л. Память и вербализация прошлого опыта : пер. с англ. О.В. Звегинцевой / У.Л. Чейф // *Новое в зарубежной лингвистике*. – 1983. – № 12. – С. 33–73.

УДК 811.161.1'373.23

К ВОПРОСУ О КОГНИТИВНЫХ СОСТАВЛЯЮЩИХ АНТРОПОНИМНЫХ ЕДИНИЦ

А.В. Ходоренко, канд. филол. наук (Днепропетровск)

В статье предпринята попытка охарактеризовать новый антропоним – наименование групп лиц (НГЛ) – с позиций когнитивных и нейробиологических наук. Рассуждается о понятии лингвистического гештальта в приложении к НГЛ. Приведены примеры, иллюстрирующие некоторые рабочие механизмы построения имени.

Ключевые слова: антропоним, лингвистический гештальт, наименование групп лиц.

Г.В. Ходоренко. До питання про когнітивні складники антропонічних одиниць. У статті зроблено спробу охарактеризувати новий антропонім – найменування груп осіб (НГО) – з позицій когнітивних та нейробиологічних наук. Дискутується про поняття лінгвістичного гештальту на прикладі НГО. Наведено приклади, що ілюструють деякі робочі механізми побудови імені.

Ключові слова: антропонім, лінгвістичний гештальт, найменування груп осіб.

A. V. Khodorenko. On Cognitive Constituents of Anthroponomical Units. This article attempts to characterize a new anthroponym – the name of a group of people (NGP) – from the standpoint of cognitive and neurological sciences. The notion of the linguistic gestalt is discussed as applied to NGP. Some examples are given which illustrate the mechanisms at work in name construction.

Key words: anthroponym, linguistic gestalt, name of a group of people

Объектом настоящего исследования становятся коммерческие и некоммерческие антропонимы нового наименования: имена групп людей, объединенных по различному признаку (профессиональному, по признаку общности интересов и предпочтений, по признаку общности рода деятельности и др.) Примерами фактического материала коммерческих наименований в английском языке могут быть: *Lego Co, Volvo, Best Western company, etc.*; примерами некоммерческих наименований групп людей могут быть интернетовские НГЛ, например: *A kiss on the neck, French movies fans club, etc.*

Проблема, которая в общем виде ставится в данной статье, – описание некоторых когнитивных механизмов построения имени групп людей, а также обоснование когнитивного подхода для изучения нового антропонимикона. Актуальность исследования определяется неразработанностью проблемы когнитивных аспектов функционирования современной антропонимики. Пьер Симон Балланш

сказал “Тема моя столь расплывчата, столь неопределенна, что границы ее расширяются до бесконечности...”, так и наша задача описание лингвистического гештальта как одного из основных когнитивных механизмов переработки знания, кажется очень абстрактной и сложной. Однако мы не ставим пока целью дать полную картину феномена гештальта в лингвистике, мы лишь попытаемся обозначить границы стоящей перед нами проблемы и дать перспективы более узкого поиска.

При исследовании языка и языковых единиц вопрос о целесообразности когнитивного описания требует разъяснения. Почему на современном этапе когнитивная лингвистика приобрела такое распространение и всегда ли это оправдано? Чем руководствуется исследователь, какими конечными целями, прибегая к описанию, например, фреймов, гештальта, когнитивных моделей в процессе переработки информации.

Новый антропонимикон, ставший объектом нашего исследования, представляет собой “продукт”

в терминологии В.М. Телия “вторичной номинации”. То есть название политической организации *Cymru party* (*Cymru* – the Welsh name for Wales) – наименование вторичной номинации, которое реализует свой топографический номинативный потенциал в новом антропониме – наименовании политической организации *Cymru party*.

Результаты нашего исследования подтверждают наблюдение В.М. Телия, согласно которым образно мотивированные номинации часто называют вторичными наименованиями, которые используют инструмент переноса значения или признака; последнее предусматривает взаимодействие двух систем признаков: признаков объекта, который вошел в назывательный замысел, и признаков объекта вторичного наименования, что “исчерпываются” из метафоры, то есть “входят в подобие” к обозначаемому номинации. Другими словами, можно говорить о типах когнитивных структур, которые регулируют мотивированность вторичных наименований: мотивированность ассоциативно парадигматическими отношениями, в которых прослеживается некий стержень, некий принцип. Таким стержневым принципиальным понятием среди когнитивных механизмов переработки информации является гештальт или лингвистический гештальт (в терминологии Дж. Лакоффа [3]).

Предметом когнитивной лингвистики является *человеческая когниция* – взаимодействие систем восприятия, представления и продуцирования информации в слове. В значении единиц языка заложены познавательные структуры, что проявляется при образовании окказиональных слов.

Когнитивизм – взгляд, согласно которому человек должен изучаться как система переработки информации, а поведение человека должно описываться и объясняться в терминах внутренних состояний человека. Эти состояния физически проявлены, наблюдаемы и интерпретируются как получение, переработка, хранение, а затем и мобилизация информации для рационального решения разумно формулируемых задач. Поскольку решение этих задач непосредственно связано с использованием языка, вполне естественно, что язык ока-

зался в центре внимания когнитивистов. А теоретики языка, причисляющие себя к когнитивистам, стремятся применить общий подход для описания и объяснения “языковой когниции”.

В науке нередок тот случай, когда в новой концепции слышны отголоски когда-то звучавших положений или проблем. Затронуло это *déjà vu* и когнитивизм. Приняв термин “когниция” в качестве ключевого, направление это обрело себя на обвинения в перепевах в новых терминах того, что давно известно. Ведь когниция, познание, разум, *intelligentia* были предметом рассуждений с незапамятных времен. Наше столетие прошло под знаком когниции. Внешне же когнитивисты отличаются от предшественников очень широким использованием информационно-поисковых метафор и образов. Когниция для когнитивистов – процедуры, связанные с приобретением, использованием, хранением, передачей и выработкой знаний [см. 3].

Разрабатывая модели “внутренней переработки” (*inner processing*), когнитивисты характеризуют ментальные события в менталистских терминах. Поиски причин того, что вызывает в нас те или иные конкретные мысли, – не исключительно когнитивистское занятие. Есть еще как минимум два других подхода: бихевиоризм и нейропсихология. Бихевиоризм стремился характеризовать поведение в терминах навыков, стимулов и реакций. Нейропсихология же видит объяснение на уровне нейронных процессов. В отличие от этих подходов, когнитивисты стремятся формулировать свои гипотезы в терминах самих ментальных процессов, несводимых ни к стимулам и реакциям, ни к взаимодействию клеток. Это – попытка функционально идентифицировать ментальные состояния, в терминах их взаимодействия между собой, в абстракции от материальной реализации в мозгу.

Например, в “когнитивной теории личности” сосредоточиваются не на фазе собственно восприятия, а на том, что происходит затем – условно эту другую фазу и называют “переработкой информации”. Таковую “переработку” характеризуют в терминах “схем”, “фреймов”, “скриптов”, “гештальта” [3]. Тогда как понятия фреймов (скриптов)

достаточно проработано как в зарубежной, так и в отечественной лингвистике, то понятие гештальта требует доработок и разъяснений на примере конкретных языковых единиц, мы подробнее остановимся на понятии гештальта для того, чтобы скорее обозначить лакуны в понятии, чем показать его четкие грани.

Гештальт является особым, более высокоорганизованным видом когнитивной структуры, *которая соединяет в себе чувственное и рациональное в их единстве и целостности*. Это результат нерасчленяющего восприятия ситуации, высший уровень абстракции, недискретное, неструктурированное знание, расположенное вне категориальных пределов естественного языка, но реконструированное на основании языковых средств. Гештальт совмещает все возможные равные организации концептуальной информации, тесно переплетенные в умственно-речевой деятельности человека: образный, схематический, фреймовый, сценарный или разные комбинации этих уровней [5].

Значение образно мотивированных номинаций структурировано на основании взаимодействия двух типов фреймовых структур (типы фреймов поданы по С.А. Жаботинской): таксономичного фрейма, который опирается на типичное представление, и компаративного фрейма, который опирается на гештальт [3].

Все свойства восприятия в гештальтпсихологии – константы, фигура, фон, – вступают в отношения между собой и представляют гештальт.

Главным условием, необходимым для того, чтобы сформировать и завершить гештальт, есть способность человека осознавать себя и свою доминирующую потребность на данный момент. Осознание и сосредоточенность на потребности является важным принципом гештальт-терапии, который получил название “здесь и в настоящий момент”. В этой связи мы говорим о “хронотопе” (термин А.А. Ухтомского “хронотоп”; термин также активно используется в работах М.М. Бахтина [1]) ономастических единиц нашего фактического материала (наименований групп лиц, в дальнейшем

НГЛ). Хронотопичность языкового феномена НГЛ, как и любого языкового феномена – это проявление принципа гештальта “здесь и сейчас”. Хронотопичность – это сообразность актуальным обстоятельствам, в терминах гештальтпсихологии – это некая взаимосвязь между фигурой и фоном, которая занимает центральную позицию среди понятий гештальтпсихологии.

Феномен гештальта раскрывается благодаря таким аспектам, как взаимосвязь дискретного и недискретного, применение образного выражения идеи, а также первичности некоего протосимволического знания. Гештальт совмещает все возможные равные организации концептуальной информации, тесно переплетенные в речевую-умственную деятельность человека: образный, схематический, фреймовый, сценарный или разные комбинации этих уровней.

Гештальт принимает участие в категоризации, взаимодействуя с денотатом-прототипом, и осознается как предметный образ, ситуация или абстрактное знание. Когнитивисты говорят как о гештальте – термине, пришедшем из психолингвистики, так и о лингвистическом гештальте. Но если в психологии акцент больше идет на целостное восприятие и воспроизводство действительности на уровне поведенческих реакций (бихевиористский подход), то нам интересна именно лингвистическая импликация знаний о действительности, воспроизводство и восприятие языковых единиц. То есть мы говорим о лингвистическом гештальте и ищем ему объяснение в нейронных процессах, тяготея к методам нейронаук, с конечной целью приблизится к процессам неизученного, процессам мозговой деятельности человека. Как отмечал Дж.Лакофф, лингвистический гештальт требует описания всех его составляющих [4, с. 121]. Мы ставим задачей выделение этих составляющих на примере ономастических единиц.

Описание когнитивных единиц представляет объективную сложность из-за абстрактности этих понятий. Однако мы попытаемся выделить из абстрактного ряда конкретные единицы в их языковом выражении. Попробуем связать результаты

когнитивной деятельности, каковой является воспроизводство языка, в данном случае – воспроизводство ономастических единиц.

Нас заинтересовало понятие гештальта, в частности лингвистического гештальта, поскольку гештальт как комплексное восприятие действительности есть емкое понятие и требует разработок в данной области из-за недостаточности разработанности понятия и составляющих этого понятия.

Итак, гештальт – комплексное восприятие действительности, позволяющее воспринимать и воспроизводить эту действительность именно так а не иначе, адекватно, соответственно понятиям, определяемым в языке. Поясним наши мысли на примерах. Так, благодаря гештальту – некому своду знаний, комплексу факторов его определяющим, индивид способен делать выводы, строить речь, предлагать терминологию, называть предметы. Так же как ребенок, только после того как воссоздаст некую комплексную картину, состоящую из экстралингвистических и интралингвистических факторов (то есть мы имеем в виду – то, чему его научили родители), включая свод правил языка и речи, а также те культурно-традиционные факторы, определяющие поведенческие характеристики ребенка, призывающие его принимать решение – в нашем случае принятие решения – воспроизводства речи. Ведь на ту же самую реплику ребенок может дать, а может и не дать ответ. Почему? Мы выделяем третий фактор, составляющий гештальт, – это психогенетические составляющие личности, – темперамент, тип характера, внутренние интенции.

Что же нового приносит когнитивизм? Что дают новые метафоры и образы процедур, выполняемых ментальностью человека? Какому содержанию соответствует эта “компьютерная стилистика” теории? Ответить на этот вопрос помогает следующая аналогия с алгеброй. Алгебра как искусство решения конкретных квадратных уравнений идейно существовала до создания нынешнего формального аппарата. Но рождение ее связывают с возникновением системы, позволяющей генери-

ровать методы решения крупных типов задач. Когнитивизм делает заявку на метод серийного, если угодно “промышленного”, решения задач о человеческой мысли, а заодно порождает целую серию новых проблем.

Теория современной когнитивной лингвистики состоит из нескольких индивидуальных исследовательских программ, которые созданы несколькими учёными. При этом эти индивидуальные исследовательские программы не образуют единой теории.

Известны 4 направления в когнитивизме:

1. Описание и объяснение ментального механизма, объясняющие взаимодействие стимула и реакции.

2. Главная роль в осуществлении мыслительной деятельности принадлежит субъекту; он инициатор и источник всех действий.

3. Исследование внутренней мыслительной природы человека.

4. Изучение когнитивных процессов в отношении с аффектами

Изучая ономаσιологические единицы НГЛ, мы обратились к когнитивной лингвистике, для объяснения в терминах данной науки. Мы ищем объяснений в нейропроцессах многим явлениям в языке и не сводим наше описание только лишь к сугубо лингвистическому описанию ради самого лингвистического описания. Мы основываемся на всех четырех принципах когнитивных направлений, стараясь разработать принципы ментального механизма: стимул – реакция (в нашем случае стимулом есть языковой знак НГЛ, а реакцией – различные ассоциации, возникающие в ответ на стимул НГЛ; мы также рассматриваем роль субъекта – номинатора, автора НГЛ; кроме этого отталкиваясь от результатов когнитивных процессов – структурных особенностей НГЛ, мы устремляемся вглубь мыслительной природы человека, в процессы складывания ассоциаций в семантические сети и в знак НГЛ; еще одно направление когнитивизма – изучение аффектов есть практическим приложением наших исследований НГЛ, поскольку как мы описывали в предыдущих главах настоящего исследова-

дования, НГЛ стремится к манипулятивному эффекту над реципиентом, а следовательно, к созданию аффективного состояния при восприятии языкового знака НГЛ. Особенно этот факт имеет место при создании коммерческих рекламных НГЛ.

Мы тяготеем к позициям нейронаук, которые на данном этапе развития наук приобретают мультидисциплинарный характер и нуждаются в дополнительных исследованиях языка, как результата мозговой деятельности, с целью приблизиться к нейропроцессам в процессе когнитивной переработки действительности, воплощения объектов этой действительности в языковую форму.

Создавая языковые единицы коммерческих НГЛ *Health LifeCo, Austrian Airlines, Dozens of Tours Co Ltd, CompanyOf NiceChoice, First Marketing company, Family values Ltd* номинатор стремится к созданию рекламного эффекта и как следствие – аффекта у реципиента. Создание состояния аффекта достигается путем активирования в сознании ассоциативных связей, не оставляющих адресатов равнодушными. Адресант обращается к категориям общечеловеческих ценностей (национальный признак *Austrian airlines*, концепт семьи и семейных ценностей *Family values Ltd*; также в НГЛ используются языковые единицы А-экспрессии (в терминологии психолингвистики) – это модальные глаголы, превосходная степень прилагательных, числительное “первый”, оценочные характеристики. НГЛ выступает языковым стимулом к принятию выгодного решения для номинатора. Например, в наименовании *GoFaster Co* номинатор использует императив, как средство интенсификации НГЛ. Еще один пример НГЛ *Volvo* – (латинское заимствование, обозначающее “I roll” – “вращаю”), в котором для интенсификации НГЛ номинатор оперирует пропозициональной когнитивной моделью, использующей в основе элемент суждения, представленным в данном примере глаголом в личной форме. Такая пропозиция активует ассоциации движения, стремления к непознанному. Так оказывается воздействие на подсознание, когда один удачно подобраный знак вызывает ассоциации в аппарате “своего” адресата. Гештальтность в данном случае

демонстрируется в общности взаимодействия рациональной потребности адресата в продукте названной компании, генетическими установками (набор индивидуальных ценностных категорий адресата), степень успешного воздействия на подсознание реципиента, которая продиктована степенью удачно сконструированного языковой единицы, в данном случае – НГЛ, наименование компании, партии, группы, и т.д. Когнитивные процессы в связи с аффектом есть также предмет когнитивной лингвистики и нейронаук.

Систему языковых единиц, интенсифицирующих процесс передачи информации, закодированной в вербальном знаке можно охарактеризовать как законы и принципы действия когнитивных механизмов переработки информации. В самых общих чертах можно прийти к выводу о том, что гештальт, в частности лингвистический гештальт, – это “свод” правил, принцип работы когнитивного аппарата номинатора, который создает имя, и реципиента, который воспринимает его, – принцип “фокусирования” идеи в языковой форме.

Связывая научные подходы, мы можем сказать, что языковая когниция – это составная часть памяти как мозговой деятельности, оперирующая основными видами фреймов (ассоциативному, акционально-логическому по последнему типу памяти) для представления знаний в вербальном знаке. Углубленное изучение этих видов во взаимосвязи с аффектами составляет перспективное направление в рамках данной тематики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М.М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. : сб. – М. : Худож. лит, 1975. – С. 234–407.
2. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: Типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкас. ун-ту. – 1999. – Вып. 11. – С. 12–25.
3. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. X. – С. 89–112.
4. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский; пер. с англ. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
5. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 298 с.

УДК 811.111:81'37:159.955

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОСНОВА ЯЗЫКА ЭМОЦИЙ КАК ЗНАНИЯ МАТРИЧНОГО ФОРМАТА

Ю.Ю. Шамаева, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассматриваются особенности концептуализации и категоризации эмоций как знания матричного формата, репрезентированного в системе языка. Особое внимание уделено определению теоретико-методологической базы осмысления данной проблемы с выявлением специфики матричного формата эмоционального знания, концептов эмоций как результата многоуровневой концептуализации и эмоциональных категорий.

Ключевые слова: знание матричного формата, эмоция, эмоциональное знание, эмоционально-чувственный событийный концепт, эмоциональная категория.

Ю.Ю. Шамаєва. Концептуальна основа мови емоцій як знання матричного формату. У статті розглядається специфіка концептуалізації та категоризації емоцій як знання матричного формату, репрезентованого в системі мови. Особливу увагу приділено визначенню теоретико-методологічної бази осмислення цієї проблеми з виявленням специфіки матричного формату емоційних знань, концептів емоцій як результату багаторівневої концептуалізації та емоційних категорій.

Ключові слова: знання матричного формату, емоція, емоційне знання, емоційно-почуттєвий подійовий концепт, емоційна категорія.

Yu.Yu. Shamayeva. Conceptual basis of the language of emotions as matrix format knowledge. The article discusses the peculiarities of the conceptualization and categorization of emotions as verbalized matrix format knowledge. The emphasis is on the theoretical-methodological grounds of studying the above issue with a focus on the distinctive aspects of the matrix format of emotion knowledge, emotional concepts as results of multi-level conceptualization and emotional categories.

Key words: emotion, emotional knowledge, emotion-feeling-event concept, emotional category, matrix format knowledge.

Целью настоящей статьи является выявление специфики концептуализации и категоризации эмоций как знания матричного формата, объективированного в системе естественного языка. Достижение данной цели предполагает выполнение следующих задач: определение теоретической и методологической базы изучения концептуальной основы языка эмоций как знания матричного формата с обоснованием статуса эмоционального знания как когнитивной матрицы; рассмотрение концептов эмоций как результата многоуровневой концептуализации; анализ особенностей формирования эмоциональных категорий на основе эмоционально-чувственных событийных концептов (ЭЧСК).

Объект исследования составляют репрезентированные средствами языка концептуализированные эмоции, а его предмет – их структурно-содержательные отличия, обуславливающие целесообразность рассмотрения языка эмоций, включая систему оязыковленных ЭЧСК и образованных на их основе эмоциональных категорий, как знания матричного формата.

В настоящее время проблема изучения эмоций Homo loquens как Homo sentiens, их концептуализации и вербализации представляет собою тот актуальный исследовательский фокус, в котором интегрируется ряд парадигм современного антропоцентрического языкознания: когнитивно-дискурсивная, коммуникативная, прагматическая,

культурологическая и др. Эта эмотиологическая полипарадигмальность доказывает, что эмоции пронизывают “всю ментальную, вербальную и авербальную деятельность человека, что все в языке движимо эмоциями” [18, с. 113]. Ключом к познанию эмоций является язык [17] как функционально-семиотическая система, объективирующая концептуальную систему человека и работу когнитивных механизмов восприятия, категоризации, памяти и реализующая языковую способность человека, его когнитивный опыт, знания, эмоции, позволяющая судить о модусах их существования и устройстве.

Неразрывная связь между когницией и эмоцией естественна, и этому можно найти целый ряд подтверждений. Во-первых, “эмоции – это генетические программы поведения, обладающие энергетическими свойствами – способностью воспроизведения, трансформации, динамикой, интенсивностью, побуждающим влиянием” [5, с. 35]. Фундаментальных эмоциональных программ десять: интерес, радость, удивление, горе (страдание), гнев, отвращение, презрение, страх, стыд и вина (раскаяние), но чаще эмоции реализуются и концептуализируются кластерно [10, с. 234], так как их важнейшей особенностью является амбивалентность, то есть возможность соединения двух противоположных по знаку эмоций в одном чувстве.

Во-вторых, “психофизиологическая функция эмоций состоит в том, что они обеспечивают наши реакции в ответ на значимые внешние и внутренние воздействия дополнительной энергией, которой обладают врожденные программы эмоционального поведения” [5, с. 36]. Действительно, эмоции как системы опережающего реагирования возникают в ответ на значимые для экспериенцера обстоятельства, а это значит, что эмоция появляется при участии интеллекта. Однако роль эмоций не исчерпывается принятием решения в ситуации выбора и планированием поведения. Эмоции участвуют также в непосредственном управлении восприятием и поведением [8]. Как в восприятии, так и в поведении большую роль играет прогноз/предвидение ситуаций

в среде и ситуаций взаимодействия со средой. Это предвидение выражается открытым П.К. Анохиным принципом акцептора действия и акцептором восприятия [3]. Совпадение реальной ситуации с акцептором (предвидением) сопровождается положительной эмоциональной оценкой. Несовпадение предвидения с реальной ситуацией сопровождается негативной эмоциональной оценкой, приостановкой поведения и ориентировочно-исследовательской реакцией. Нарушение акцептора может сопровождаться эмоциональной переоценкой ситуации по всем приведенным выше критериям, которая возможна как в положительную, так и в отрицательную сторону, а её результатом может быть изменение поведения, что также свидетельствует о когнитивно-аффективной интеграции. И, хотя “основной характеристикой эмоций является ситуативность и предметность (выделение актуального предметного содержания)” [11, с. 135], и они выступают реактивным продуктом ситуации, эмоции сами могут порождать определенные ситуации (М.Ю. Урнов, D. Matsumoto, P. Braud), становясь когнитивными триггерами. Иначе говоря, эмоция мотивирует когницию, а когниция интенсифицируется эмоциями (М.А. Холодная, В.И. Шаховский, J.A. Russell и др.).

В третьих, эмоции, складываясь из нескольких “эмоциональных переменных” [16, с. 38]: совокупное значение текущих потребностей; соотношение необходимого и возможного; мотивация и соответствующая ей потребность, удовлетворяемая в определенном варианте поведения, “всегда связаны с конкретным видом опытного знания – мышлением, ощущением (сенсорикой), действием” [10, с. 239], т.е. посредством эмоций человек получает специфический видовой опыт, который закрепляется в сознании, мышлении и языке, вербализуя объекты мира, явления, ситуации и их эмоциональные оценки со стороны экспериенцера эмоции.

Наконец, языковые репрезентации эмоций могут стать их заместителями в языковом сознании и, согласно учению И.П. Павлова о взаимодействии первой и второй сигнальных систем, также спо-

собны емоціонально переживаться этносемантичеськой лїчнєстєю.

Ісхєдє из вїшєсказанного, емоціональний опїт індївїда мєжно класїфіцїровать как разнєвїднєстє емоціонального знанїя, как сїстємы, которєя отражаєт опїт емоціонального познания окрєжающєго мїра чєловєком и опїт єго языкєвой рєпрєзєнтации, причєм язык (в нашєм случает, язык ємоцїй) “сам вїстєпает дєїствїтєльным сєзнанїєм, способным к оперєжающєму отраженїю законємерно оїжадаємым ізмєнєнїям в познанаємом (пєрєдєством ємоцїй) мїрє” [2, с. 93]. Пєскєлькє ємоцїи нєотрєвнї от языка, и імєнно язык явлєєтєся и обєктом, и інструментом ізмєчєнїя ємоцїй (А.А. Залєвская, А. Damasio, P.N. Johnson-Laird и др.), ібо слєво єстє “срєдєством дєстєпа к єдїноє – пєрєцєптївно-когнїтївно-афєктївно – інформациєнной бєзє індївїда при трактоvkє лексїкєна чєловєка как функциєальной дїнамїчєской сїстємы, которєя формїруєтєся по законам емоціонально-психїчєской жїзни, нє под контролєм норм и оцєнок, вїрабєтєваемым сєцїумом и – шїрє – культурєю” [9, с. 103] и “в языкє закрєплєн опїт тєсєчєлєтїй психїчєской и культурної інтроспєкцїи єго носїтєлєй, даннєе которєго по сєвоєй нєдєжнєстї нїкак нє устєпаєт даннєм єкспєрїментальным ісслєдованїям” [1, с. 453], прєдстєвляєтєся. чтє прєблєма взаїмєдєїствїя ємоцїи и когнїцїи длє фїлолога нєабєлєе єффєктївно мєжєт бїтє рєшєна с пєзїцїй когнїтївної лїнгвїстїкї.

Однєю из клєчєвых задач когнїтївно-дїскурсївної парадїгмы лїнгвїстїкї явлєєтєся ізмєчєнїє законємернєстєй отраженїя и познания мїра в чєловєчєском сєзнанїи, прєблєм сєотношенїя языкєвых и когнїтївных структур. В єтєм руслє язык рассмєтрїваєтєся как срєдєство дєстєпа к мєнтальнєстї чєловєка, к ісслєдованїю єго познательных процессєв и ємоцїй: “вє познательнєе процессы, вклєчєая ємоцїи, <...>, носят языкєвой характєр, <...> язык, обєктївїруєтє работє сєзнания и імєющїх в нєм мєсто мыслїтєльных актєв, окажєтєся срєдєством дєстєпа к нїм [12, с. 23], а єго когнїтївная функцїя трєбуєт сєво-

єго мнєгоспєктного ізмєчєнїя. В єтєм контекстє очєвїднє актуальнєстє и новїзна нашєго ісслєдования, направлєнного на вїявлєнїє и описанїє концептуальной оснєвы языка ємоцїй как разнєвїднєстї дєятєлнєстї и знанїя матричнєго формата, пєскєлькє, нєсмєтрєя на іогрємноє чїсло психїчєскїх, лїнгвїстїчєскїх, нєїрофїзїологїчєскїх работ об ємоцїях, концептє ємоцїй ізмєчєнїє нєдєстєочно [1; 18]. Зачастєю єтєт аспєкт вєобщє вїпадаєт из сфєры внїмания [15, с. 173], оіаєтєся нєрєшєннємї мнєгє фундєментальнєе вєпрєсы: каковє структура сфєры ємоцїй, какїє из нїх явлєтєся базєвымї, к какому тїпу знанїя отнєсїтєся емоціональное знанїє и знанїє лї єтє вєобщє, каковє прїнцїпї концептуалїзации и категорїзации ємоцїй в языкє и т.п.

Тєорєтїко-мєтодєлогїчєской бєзє для рєшєнїя вїшєуказанных задач явлєтєся разрабєтєваемєе в сєврємєнной когнїтївної лїнгвєгносєологїи тєорїи концептуалїзации и категорїзации, а такжє рассмєтрєнїє языка как однєю из когнїтївных способнєстєй чєловєка [7; 12; 20].

Как ізвєстнє, концептуальная сїстєма чєловєка и языкєвая концептєсфєра охвєтєваєтє разнєформатнєе знанїє с тєчкї зрєнїя из структуры и сєдєржєнїя. Под форматом знанїя, сєгласно концепцїи Н.Н. Болдырєва [6] мї понїмаєм опрєдєлєннєю формє прєдстєвлєнїя знанїя на концептуальном ілї языкєвом урєвнєях. Прїнїмая во внїманїє структурноє и сєдєржєтєльную тєчкї зрєнїя, емоціональное знанїє как сїстєму концептуальных структур, мєнтальнєо рєпрєзєнтїрующїх ємоцїи, мї отнєсїм к інтєгратївным структурам знанїя матричнєго формата, которєе характєрїзуют нєстєрєотїпнєе знанїє, явлєющєєся рєзультатом інтєграции разлїчных концептуальных обєластєй в єдїнує концептуальнєю структуру. Матрїца СИСТЄМА ЄМОЦІЙ рєпрєзєнтїруєт мнєгоспєктное емоціональное знанїє, обєдїнєющєє в сєбє мнєжєствє разлїчных контекстєв іх вєзмєжнєго осмыслєнїя [6; 7; 19], чтє подчєркїваєтєся слєвом “сїстєма”. Такїм образом, емоціональное знанїє, мнєгоспєктнєстє которєго нєлєзє описатє набором обєзательных и факultатївных єлє-

ментов/характеристик, мы определяем как знание матричного формата, которое можно представить в виде когнитивной матрицы, системы взаимосвязанных когнитивных контекстов/областей концептуализации, которые носят опциональный характер и не предполагают их обязательное одновременное иерархическое ассоциирование с определенным словом или концептом. Когнитивная матрица эмоционального знания сводит воедино знания о разных аспектах эмоции, а содержание её компонентов может варьироваться от обыденного до экспертного, а также в зависимости от лингвокультурной и социальной принадлежности экспериенцера и предполагает использование когнитивно-матричного анализа в исследовательских целях.

Рассмотрим особенности формирования базовых компонентов когнитивной матрицы эмоционального знания. В рамках подхода к когниции как распределенному процессу (Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев, R. Langacker и др.) эвристически эффективным представляется изучение вербализованных концептов эмоций и эмоциональных/эмоциогенных событий как социокультурных феноменов, выполняющих множество функций, включая когнитивную. Подчеркнем, что эмоции всегда являются отображением ситуационного отношения человека к определенным объектам, а стойкое и обобщенное отношение к объектам составляет чувства. Эмоции – это фаза возникновения и вызревания чувств, момент их интеграции, а чувства, в свою очередь, есть фазой раскрытия, выявления и демонстрации эмоций. Кроме того, эмоции – это те непосредственные переживания, из которых формируется отношение, а чувства, в которых “снимаются” эмоции, составляют само отношение, что и фиксируется в языке.

В этой связи целесообразным видится введение в метаязык работы термина “эмоционально-чувственный событийный концепт” (ЭЧСК). Это вызвано тем, что эмоция как с необходимостью реакция на определенный стимул, “всегда вызывается некой специфической и абстрактной ситуацией, которая называется типовой (категориальной)” [18, с. 56], являясь топосом эмоции, а мен-

тальная репрезентация всякого топоса, согласно А.А. Залевской, в особом образом модифицированном виде инкорпорирует концептуальные характеристики ментальной репрезентации того события, которое послужило онтологическим стимулом той или иной эмоциональной реакции [9], возникая в результате попадания коммуникантов в единое эмоционально-концептуальное поле (пространство, время), где эмоции реализуются в рамках координат: “Я (здесь, сейчас) – Ты”, или “Я (здесь, сейчас) – Ты – Он (наблюдатель, читатель и т.п.)”. В результате этой когнитивной процедуры происходит преобразование эмоции в определенную форму представления знания о событии-стимуле и эмоциональной реакции на него уже на мыслительном (концептуальном) и языковом уровнях [20], что понимается нами как формат эмоционально-чувственного событийного знания концептуально-сложной природы, то есть эмоционально-чувственная событийная концептуальная структура. Иными словами, под ЭЧСК мы понимаем оперативную единицу сопряженного эмоционального (как теоретического, так и обыденного) знания, в которой осмыслен и репрезентирован опыт взаимодействия Человека Чувствующего с миром, тесно связанный с исторической памятью и жизненным опытом определенной лингвокультуры “психонетический комплекс – близкое, родное, – то, чторосло в сознание и душу, затрагивает не только мышление, а все составные части психики человека” [4, с. 45].

Такой подход представляется методологически оправданным с учетом того, что деятельность личности, её сознание, мышление, эмоции и язык неразрывно взаимосвязаны, а эмоциональная активация с необходимостью сопровождает концептуализацию, будучи обязательной для эффективного функционирования концептов [20]. Концептуализация события в языке, включая эмоциональные/эмоциогенные события, не связана с осмыслением отдельных операций как составляющих события (в соответствии с тезисом гештальтистов о несводимости свойств целого к сумме свойств составляющих целое элементов). Она оп-

ределяется эксплицитно либо имплицитно нерасчлененным (эмоциональным) осмыслением роли участников события, их важнейших характеристик и характеристик самого действия. В этом, на наш взгляд, раскрывается одна из специфических характеристик формирования ЭЧСК – интегративный характер его организации (под интеграцией, вслед за Н.Н. Болдыревым, понимается слияние простых единств в более сложные структурные единства [7]).

Понимание категории как концептуального комплекса, объединяющего в себя различные структуры знания и представляющего собой его особый формат [6; 12; 19], как концептуального объединения объектов, т.е. объединения объектов на основе общего концепта, позволяет нам рассматривать ЭЧСК как базовые концепты для формирования эмоциональных категорий конфигуративного типа, создающие возможность для перехода от аналоговой (лексической) к собственно языковой (грамматической) и далее – интерпретирующей (модусной) категоризации, т.е. перехода от когнитивно-номинативной к когнитивно-дискурсивной функции вербализованных ЭЧСК в целом. Отсюда, отличительной особенностью эмоционально-категориального формата знания является то, что эмоциональная категория – это знание и класса объектов, и того общего ЭЧСК, который служит основанием для их объединения в одну категорию. Кроме того, признаки и характеристики, которые формируются в сознании экспериенсера в виде ЭЧСК, распространяются на целые классы объектов, не ограничиваясь одним конкретным. Например, радость может быть индивидуальной реакцией на отдельный стимул (*радуюсь, что есть горячая вода*), а может иметь категориальный статус (*радость победы, радость бытия*). Отметим, что выбор определенного концептуального основания детерминирует выбор соответствующих принципов и механизмов их объединения, знание которых является составной частью общего знания категориального формата, включая эмоциональные категории.

Таким образом, эмоциональная категория как формат эмоционального знания матричного фор-

мата интегрирует в себе знание общего концептуального основания (ЭЧСК) для объединения тех или иных объектов; знание самых объединяемых объектов; знание принципов и механизмов их объединения, будучи концептуальной структурой интегративного типа. Говоря об эмоциональных категориях, необходимым представляется различать два типа категорий, репрезентирующих разные типы знания: эмоциональное знание о неязыковых объектах внешнего мира – собственно эмоциональные категории, и знание о единицах языка, которые “номинаруют эмоции, выражают их, описывают, имитируют, являются средствами их экспликации/импликации” [18, с. 58], непосредственно участвуя в их семантизации – категории слов, объективирующих эмоции. Собственно эмоциональные категории зарождаются в сознании индивида с опорой на язык, объединяют объекты окружающего мира по типу и характеру (кластерной) эмоции, которую они вызывают, и мы говорим о радостных и грустных событиях, о раздражающих нас вещах и людях, с которыми нам приятно, о поступках, которые нас удивляют и о скучных делах и т.п. Категории языка эмоции (эмоциональных слов) объединяют языковые единицы по сходству их интерпретирующей семантической функции, т.е. речь идет о всей совокупности языковых единиц, используемых для номинации объектов тематической области эмоций и их оценки, об эмотивной семантике слов и эмотивах (высказываниях, явлениях, речевых актах и т.д.) во всех их проявлениях (например, *канючить, общага, деточка, славненько*; англ. *frightful, brute, awesome, Barbie* и т.п. в определенных когнитивных контекстах).

Для более глубокого понимания ЭЧСК как концептуальных оснований эмоциональных категорий и базовых составляющих матрицы эмоционального знания остановимся на специфике их формирования. Рассмотрение концептуализации как одного из базовых процессов познавательной деятельности человека, заключающегося в осмыслении поступающей к нему информации и приводящего к образованию концептов, обуславливает необходимость изучения процесса образования ЭЧСК

как многоуровневого процесса формирования эмоциональных знаний, что становится возможным в русле интегративного анализа когнитивной деятельности субъекта познания как многомерной точки отсчета процесса концептуализации.

Анализ процесса познания позволяет выделить три этапа концептуализации (формирования концептов эмоций, в нашем случае) [13, с. 79]: 1) получение информации и формирование первичных концептов эмоций; 2) обобщение имеющейся информации и создание общей классификационной системы знаний; 3) формирование индивидуального эмоционального знания. При этом каждый этап концептуализации соответствует определенному уровню когнитивной деятельности: эмпирическому познанию, понятийному осмыслению и вторичному осмыслению.

В основе первичного уровня эмпирического эмоционально-чувственного познания лежит восприятие, в результате которого экспериенсер получает первичное феноменологическое, неязыковое знание, составляющее фундамент целостного процесса познания. В контексте системы функциональной представленности субъекта познания этап первичной концептуализации эмоций представлен координатой субъекта эмпирического познания (термин вводится для отграничения от наблюдателя) [7]. В языке этот этап репрезентируется двумя группами лексических единиц: а) группа, указывающая на тип и способ восприятия, в частности, глаголы восприятия и их тематические группы (например, *to experience, to enjoy, to react happily, to admire, to feel joy, to be angry, to hate, to be surprised, etc.*), а также единицы других частеречных категорий, семантика которых профилирует тип эмоционально-физического контакта объекта познания с миром (например, *delicious, near, warm, good, bad, spleen, beautiful, comfort, rich, etc*); б) группа, образующая ядро словарного состава языка эмоций и охватывающая слова-наименования конкретных предметов, явлений, ключевых характеристик событий-стимулов эмоционально-чувственного реагирования, включая оценку, т.к. она “тесно связано с присущей человеку способнос-

тью осуществлять рациональную (интеллектуальную) и эмоциональную деятельность” [14, с. 106], которые выступают в роли актуализаторов аффективно-когнитивной деятельности субъекта эмпирического познания, поскольку предполагают его непосредственное участие в их порождении.

Эмоциональное знание, которое формируется на уровнях понятийного обобщения и формирования индивидуального мнения, является инферентным, опираясь на базовую информацию и предполагая активизацию когнитивных механизмов.

Базовая концептуализация эмоций осуществляется с целью создания всеобъемлющей классификационной системы эмоционального знания, позволяющей представить все концептуальные пространства действительности в его целостности. Это становится возможным “в результате выявления основных характеристик и раскрытия связей/отношений как эмоционально-чувственно эмпирически воспринимаемых сущностей/событий, так и сущностей/событий, не воспринимаемых органами чувств” [13, с. 83]. На данном этапе концептуализации эмоций основным типом когнитивной деятельности выступает понятийное осмысление, которое обеспечивает переработку полученных и аккумулированных отдельных эмоциональных знаний в единое структурно-организованное эмоциональное знание. Иными словами, индивидуальный эмоционально-чувственный характер восприятия переходит на качественно другую ступень. Основным когнитивным механизмом при этом является абстрагирование, т.е. мысленное отвлечение от несущественных признаков и выделение базовых характеристик и реляций, зафиксированных в сознании субъекта познания [19]. Отсюда, концептуализация эмоционального опытного знания на уровне понятийного осмысления затрагивает самые общие концептуальные признаки эмоций и их стимулов, т.е. базовые концепты эмоционального сознания. Репрезентирует этот базовый этап когнитивной деятельности такая антропоцентрическая координата, как субъект понятийного осмысления как базовая координата процесса познания через эмоции, в рамках которой формируется

система эмоционального знания и языковая система классификации, принятая для той или иной лингвокультуры, система репрезентации концептуально-сущностных эмоциональных знаний, универсальная сеть языковых категорий, охватывающая преимущественно базовую концептуализацию предметной области, действия и события как ключевых форматов вербальной объективации ЭЧСК.

Этап интерпретативно-оценочной концептуализации эмоций, следующий за базовой, вторичен, поскольку предполагает опору на результаты предшествующих этапов концептуализации и ориентируется на определенный эмоционально-когнитивный эмпирический и языковой опыт, характеризуется значительной степенью субъективности и является уровнем формирования конкретного смысла. В то же время, как отмечает А.А. Залевская [9], он имеет статус самостоятельного, т.к. предполагает осмысление мира с точки зрения субъекта познания как носителя системы индивидуального знания, мнения, оценки, включая в себя такие когнитивные действия, как выбор способа и средств концептуализации, а также формирование системы модальных категорий [7]. В роли антропоцентрической координаты выступает интерпретатор (или “субъект оценки” [13, с. 92], если концептуализация предполагает оценочность как функцию интерпретации), который, опираясь на систему языка как результат базовой когнитивной деятельности (набор лексических единиц и грамматических моделей), обеспечивает ее функционирование в собственных когнитивно-коммуникативных целях. В языке эмоций этот этап репрезентирован посредством метафоры, метонимии, а также особых концептуальных категорий модального типа (например, отрицания, детерминации, модальности, оценки и т.д.), которые являются онтологическими для сознания человека и гносеологическими в терминах окружающего мира и языка.

Таким образом, концептуальную основу языка эмоций как когнитивной матрицы – системы взаимосвязанных концептуальных областей и когнитивных контекстов, необходимых для их осмысления, составляют эмоциональные категории, интегриру-

ющие знание общего эмоционально-чувственного событийного концептуального основания как результата многоуровневой концептуализации, а использование когнитивно-матричного анализа и моделирования как приемов исследования эмоциональных концептуальных структур средствами различных языков с выявлением их лингвокультурной специфики составляет перспективу нашей работы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю.Д. Апресян. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1995. – 767 с.
2. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
3. Анохин П.К. Узловые вопросы теории функциональных систем / П.К. Анохин. – М. : Наука, 1980. – 198 с.
4. Бардина Н.В. Античная матрица нашей души / Н.В. Бардина. – Одесса : Астропринт, 2009. – 288 с.
5. Бойко В.В. Психоэнергетика / В.В. Бойко. – СПб. : Питер, 2008. – 416 с.
6. Болдырев Н.Н. О типологии знаний и их репрезентации в языке / Н.Н. Болдырев // Типы знаний и их репрезентация в языке : сб. науч. тр. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2007. – С. 12–28.
7. Болдырев Н.Н. Процессы концептуализации и категоризации в языке и роль в них имен абстрактной семантики / Н.Н. Болдырев // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: сб. в честь Е.С. Кубряковой. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 38–50.
8. Жижина М.В. О предметной области медиаэмоциологии / М.В. Жижина // Журналистика в 2010 году: СМИ в публичной сфере: сб. материалов Междунар. научно-практ. конф. (Москва, 7–9 февр. 2011). – М. : Факт журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова; Изд-во Моск. ун-та, 2011. – С. 511–512.
9. Залевская А.А. Проблема “тело – разум” в трактовке А. Дамазио / А.А. Залевская // *Studia Linguistica Cognitiva*. Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М. : Гнозис, 2006. – С. 82–104.
10. Изард К.Е. Теория дифференциальных эмоций / К.Е. Изард // Психология эмоций. – СПб. : Питер, 2004. – С. 232–243.
11. Кириленко Т.С. Психология: эмоційна сфера особистості / Т.С. Кириленко. – К. : Либідь, 2007. – 256 с.
12. Кубрякова Е.С. О когнитивных процессах, происходящих в ходе описания языка / Е.С. Кубрякова // Когнитивные исследования языка. Вып. V. Исследо-

- вание познавательных процессов в языке : сб. науч. тр. – М. : Ин-т языкознания РАН; Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2009. – С. 22–29. 13. Магировская О.В. Уровни концептуализации в языке / О.В. Магировская // Когнитивные исследования языка. Вып. IV. Концептуализация мира в языке: кол. монография. – М. : Ин-т языкознания РАН; Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2009. – С. 78–96. 14. Приходько Г.І. Концептосфера оцінності в мовній картині світу / Г.І. Приходько // Наукові праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка: Філологічні науки. Вип. 22. – Т. 2. – Чернівці : Книги-XXI, 2010. – С. 106–108. 15. Соловьев В.Д. Экспериментальные исследования концептов эмоций / В.Д. Соловьев // Когнитивные исследования : сб. науч. тр.: Вып. 1. – М.: “Ин-т психологии РАН”, 2006. – С. 173–185. 16. Шамис А.Л. Пути моделирования мышления: Активные синергические и нейронные сети, мышление и творчество, формальные модели поведения и “распознавания с пониманием” / А.Л. Шамис. – М. : Ком-книга, 2006. – 336 с. 17. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций / В.И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с. 18. Шаховский В.И. Эмоции: До-лингвистика, лингвистика, лингвокультурология / В.И. Шаховский. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 128 с. 19. Croft W. Cognitive linguistics / W. Croft, D. Alan. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 355 p. 20. Eliot T.S. Four Quarters [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: URL: www.tristan.icom43.net/quarters/4k.

**“МАКСИМИ” Ф. ЛАРОШФУКО ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ
МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ АВТОРА ТА ДУХУ
ФРАНЦУЗЬКОЇ АРИСТОКРАТІЇ XVII СТОЛІТТЯ**

Л.В. Шаповалова, канд. пед. наук (Полтава)

У статті досліджуються “Максими” Ф. Ларошфуко як відбиток мовленнєвої картини світу автора та французької аристократії XVII сторіччя, систематизується їх концептуалізація. На основі кількісного аналізу репрезентацій концептів робляться висновки про цінності та пріоритети французького аристократичного суспільства того часу, про особливості його менталітету. Розглядається мова афоризмів з точки зору створення експресії.

Ключові слова: картина світу, концепт, менталітет, мовна картина світу, експресія.

Л.В. Шаповалова. “Максими” Ф. Ларошфуко как отображение языковой картины мира автора и духа французской аристократии XVII века. В статье исследуются “Максими” Ларошфуко как отображение языковой картины мира автора и французской аристократии XVII века, систематизируются их концептуализация. На основе количественного анализа репрезентаций концептов делаются выводы о ценностях и приоритетах французского аристократического общества того времени, об особенностях его менталитета. Рассматривается язык афоризмов с точки зрения создания экспрессии.

Ключевые слова: картина мира, концепт, менталитет, экспрессия, языковая картина мира.

L.V. Shapovalova. “Maxims” of F. La Rochefoucauld as the reflection of linguistic world view of the author and of the spirit of the French aristocracy of XVII century. The article considers the “Maxims” of F. La Rochefoucauld’ as the reflection of linguistic world view of the author and the French aristocracy of the 17th century, and systematizes their conceptualization. On the basis of quantitative analysis of the representations of concepts the conclusions about the values and priorities of French aristocratic society of that time and its peculiarities are made. The author investigates the language of aphorisms from the perspective of creating expression.

Keywords: concept, expression, linguistic world view, the mentality, world view.

Актуальність даного дослідження зумовлена його антропоцентричним характером, який проявляється у вивченні мовленнєвої картини світу Ф. Ларошфуко, відомого французького філософа, письменника та мораліста XVII ст., відображеної у “Максимах”, що сприятиме розумінню менталітету французької аристократії того часу, вираженому у мові.

Аналіз “Максим” дає можливість зрозуміти особистість автора та зробити висновки про світосприйняття французької аристократії того часу.

Термін “мовна картина світу” належить американським етнолінгвістам (гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа) та означає концептуалізацію світу, вміщену в мові. Це поняття пов’язане

не також з ідеями В. фон Гумбольдта, який стверджував, що в кожній природній мові є характерний тільки для неї огляд світу та неогумбольдтіанців (Л. Вайсгерберг та ін.) [15].

У когнітивній лінгвістиці, предмет якої був намічений у творах О. Бодуена де Куртене, О. Поттебні та ін., розглядається мовна картина світу як його суб’єктивне відображення у мові.

“Мова – невід’ємна і найважливіша частина будь-якої національної культури, повноцінне знайомство з якою обов’язково передбачає не тільки вивчення матеріальної складової цієї культури, не тільки знання її історичного, географічного, економічного та інших детермінант, але й спробу проникнення в образ мислення нації, спробу поглянути

на світ очима носіїв цієї культури, з їх «точки зору». Зробити це можна не інакше, як дізнавшись мову, якою розмовляють представники даного культурного соціуму» [7, с. 77].

Про зв'язок мови та культури писав Едуард Сепір: «Культуру можна визначити як те, що дане суспільство робить та думає. Мова ж – це те, як думають» [15, с. 93].

Вивчаючи мову нації, ми занурюємося у її спосіб мислення, її спосіб бачити світ, розуміємо особливості менталітету – оволодіваємо її мовною картиною світу.

Сам Ф. Ларошфуко у максимі № 342 пише: *‘L’accent du pays où l’on est né, demeure dans l’esprit et dans le coeur, comme dans le langage’* [1, с. 69] (Відбиток країни, де ми народжені, живе в його мові, розумі та серці).

Об’єкт дослідження – Мовна картина світу Ф. Ларошфуко, яка розглядається на предмет відображення його мовної картини світу й світосприйняття аристократичного прошарку французького суспільства – носія французької літературної мови.

Мета статті – вивчення афоризмів Ф. Ларошфуко як відображення мислення та життєвого досвіду автора, як проекцію життя французького суспільства та як зразка французького художнього дискурсу XVII ст. Поставлена мета обумовлює такі завдання:

1. Дослідити афоризми Ф. Ларошфуко з точки зору мовної картини світу.
2. Розкрити образ автора через його ставлення до тих чи інших фактів, описаних в афоризмах, визначити його головні психологічні особливості.
3. Знайти можливого адресата, мету їх створення.
4. Виокремити найчастіше вживані концепти, використані автором у максимах як такі, що є визначальними у його мовній картині світу.
5. Проаналізувати мову афоризмів та виявити прийоми створення виразності в них.

У дослідженні використовувалися: логіко-семантичний аналіз (для виявлення тематичної віднесеності максим; логіко-структурний аналіз (для розуміння авторського відношення до феномену,

який описується), лінгвістичний аналіз тексту.

Матеріал дослідження – 504 самостійні максими, взяті з книги *“Maximes”*. Саме таку назву носить збірка видатного французького мораліста, розумного і цинічного герцога Франсуа де Ларошфуко, який увійшов в історію як тонкий спостерігач, розчарований у житті.

Літературознавчий словник визначає максиму (лат. *maxima (regula)*) – вищий принцип) як різновид афоризму, моралістичну за змістом сентенцію. «Максима виражається у вигляді констатування факту або в повчальній формі, сягнула свого розквіту у французькій літературі XVIII ст.» [12, с. 429–430].

Існують інші тлумачення цього поняття:

1. Стисла формула, яка виражає правило поведінки, логічний чи правовий закон чи загальне психологічне спостереження.
2. Максима – (від лат. *proposition maxima* – вищий принцип) – загальне правило, суб’єктивний принцип волі, стислий вислів. Знамениті *“Максими та роздуми”* Гете; *“Максими”* Ларошфуко (1665); *“Oraculo manual”* Бальгасара Грасіана (1653); *“Роздуми та максими”* Вовенагра (1746) [19].

Кожна максима є зразком витонченого стилю та досконалості не тільки з точки зору життєвого досвіду, а й з точки зору добору лексичних одиниць та побудови речень, що робить їх емними та надзвичайно влучними. Як і афоризм, максима нічого не доводить, а лише, у дуже експресивній формі, подає точку зору автора і, таким чином, впливає на читача.

Тонкі психологічні спостереження Ф. Ларошфуко були написані для розвинутих умів, які належали до придворних кіл, та для освічених людей, життєвий досвід яких дозволяв їм зрозуміти ці спостереження.

Перше видання книги Ф. Ларошфуко *“Максими”* було здійснене у 1665 році. В ній автор подає свій погляд на різні сторони характеру, пристрасті; знаходить рушійні сили, які лежать в основі вчинків та поведінки людей.

Він торкається таких феноменів, як добро і зло, життя й смерть, кохання й ненависть, чесноти й пороки. Епіграфом до книги вибрана максима *“Наші чесноти – це, найчастіше, майстерно пере-*

вдягнуті пороки” [1, с. 11]. Цей вислів відразу налаштує читача на сумний лад та вносить мінорну ноту у пафосне звучання слова “чесноти”. Крім того, такий початок дає зрозуміти, що автор – людина, розчарована у житті та у людях.

У своїх афоризмах Ларошфуко характеризує чесноти та вади людей, феномени життя, почуття, риси характеру. Серед чеснот, до яких звертається автор, знаходимо: мудрість (№ 132: *‘Il est plus aisé d’être sage pour les autres que de l’être pour soi-même’* [1, с. 33]. – Проявити мудрість у чужих справах набагато легше, ніж у своїх власних), милосердя (№ 16: *‘Cette clémence dont on fait une vertu se pratique tantôt par vanité, quelques fois par paresse, souvent par crainte, et presque toujours par tous les trois ensemble’* [1, с. 14]. – Хоча всі вважають милосердя чеснотою, воно породжене іноді марнославством, нерідко лінню, часто страхом, а майже завжди – і тим, і іншим, і третім), помірність (№ 17: *‘La modération des personnes heureuses vient du calme que la bonne fortune donne à leur humeur’* [1, с. 14]. – Помірність щасливих людей виникає з спокою, подарованого незмінною вдачею), душевний спокій, гідну поведінку, доброту, щирість, справедливість, постійність, благородство, доблесть, безстрашність, відданість, великодушність, привабливість, красномовство, щедрість, добродушність, старанність, вірність.

Із існуючих людських вад він обирає скупість, дурість, упертість, лінь, заздрість, жадібність, лицемірство, удавання, марнославство, слабку волю (№ 30: *‘Nous avons plus de forces que de volonté; et c’est souvent pour nous excuser à nous-mêmes que nous nous imaginons que les choses sont impossibles’* [1, с. 16]. – Щоб виправдатися у власних очах, ми нерідко переконуємо себе що не в силах досягти мети; насправді ж ми не безсилі, а безвольні).

Він небайдужий до почуттів, таких як: кохання (№ 68: *‘Il est difficile de définir l’amour. Ce qu’on en peut dire est que dans l’âme c’est une passion de régner, dans les esprits c’est une sympathie, et dans le corps ce n’est qu’une envie cachée et délicate de posséder ce qu’on l’aime après*

beaucoup de mystères’ [1, с. 23]. – Важко дати визначення коханню; про нього можна лише сказати, що для душі – це жага панувати, для розуму – внутрішня спорідненість, а для тіла – приховане і витончене бажання володіти, після багатьох манівців, тим, що любиш), ревності, гордисть (№ 35: *‘L’orgueil est égal dans tous les hommes, et il n’y a de différence qu’aux moyens et à la manière de le mettre au jour’* [1, с. 17]. – Гордисть властива всім людям, різниця лише в тому, як вони її проявляють), співчуття. Він торкається пристрастей (№ 12: *‘Quelque soin qu’on prenne de couvrir ses passions par des apparences de piété et d’honneur, elles paraissent toujours au travers de ces voiles’* [1, с. 13]. – Як би ми не намагалися приховати наші пристрасті під личиною благочестя і чесноти, вони завжди проглядають крізь цей покрив). Йому знайома ненависть (№ 55: *‘La haine pour les favoris n’est autre chose que l’amour de la faveur. Le dépit de ne la pas posséder se console et s’adoucit par le mépris que l’on témoigne de ceux qui la possèdent; et nous leur refusons nos hommages, ne pouvant pas leur ôter ce qui leur attire ce de tous le monde’* [1, с. 20]. – Ненависть до людей, що потрапили у милість, викликана гострим бажанням цієї самої милості. Досада від її відсутності пом’якшується та втихомирюється презирством до всіх, хто нею користується; ми відмовляємо їм у повазі, бо не можемо відняти того, що повертає до них повагу всіх оточуючих), почуття обов’язку.

Ф. Ларошфуко не обходить своєю увагою різні боки життя: вчинки, сподівання (№ 168: *‘L’espérance, toute trompeuse qu’elle est, sert au moins à nous mener à la fin de la vie par un chemin agréable’* [1, с. 39]. – Як не оманлива надія, все ж до кінця наших днів вона веде нас легкою дорогою), нудьгу, каяття, помилки, ризик, славу, щастя, нещастя (№ 61: *‘Le bonheur et le malheur des hommes ne dépend pas moins de leur humeur que de leur fortune’* [1, с. 21]. – Щастя і нещастя людини в однаковій мірі залежать від його вдачі як і від долі), випадок, долю (№ 52: *‘Quelque différence qui paraisse entre les fortunes, il y a néanmoins une certaine compensation de biens et de maux qui les rend égales’* [1, с. 20]. – Хоча долі

людей дуже несхожі, але деяка рівновага у розподілі благ і нещастя якби зрівнює їх між собою), розлуку, бажання, незворушність (№ 20: *'La constance des sages n'est que l'art de renfermer leur agitation dans le coeur'* [1, с. 14]. – Незворушність мудреців – це всього лише вміння приховувати свої почуття в глибині серця), добро і зло (№ 29: *'Le mal que nous faisons ne nous attire pas tant de persécutions et de l'haine que nos bonnes qualités'* [1, с. 16]. – Зло, яке ми чинимо, накликає на нас менше ненависті і переслідувань, ніж наші чесноти).

Риси характеру, які він розглядає: цікавість, боягузтво, безстрашність, благородство, честолюбство, нерозсудливість, самолюбство, невдячність, своєкорисливість (№ 39: *'L'intérêt parle toutes sortes de langues, et joue toutes sortes de personnages, mêmes celui de désintéressé'* [1, с. 18]. – Своєкорисливість говорить на всіх мовах і розігрує будь-які ролі – навіть ролі безкорисливості).

Автор препарує життя і бачить в ньому людину такою, як вона є. Характеристика коротка, влучна та дуже емоційна. Її мета – кількома словами визначити причину та наслідки людської поведінки, що дозволяє окреслити правила життя вищого французького суспільства того часу.

У результаті аналізу максимум можна зробити висновок, що негативна оцінка в них значно переважає позитивну чи просто нейтральну. Йдеться не тільки про кількість негативних явищ, описаних Ф. Ларошфуко. В основі позитивних якостей чи чеснот, як правило, автор знаходить їх протилежності, чи приховані наміри (№ 298: *'La reconnaissance de la plupart des hommes n'est qu'une secrète envie de recevoir de plus grands bienfaits'* [1, с. 63]. – Вдячність більшості людей породжена прихованим бажанням досягти ще більших благодіянь); № 427: *'La plupart des amis dégoutent de l'amitié, et la plupart des dévots dégoutent de la dévotion'* [1, с. 83]. – Більшість друзів викликає відразу до дружби, а більшість людей благочестивих – до благочестя). Це говорить про песимізм і розчарування в людях. Звідси висновок: аристократичне суспільство Франції XVII ст. – це інколи розумні, обов'язково самолюбні, дуже часто марнославні, якщо ви-

ходить – спритні, пристрасні, нещирі, значною мірою, порочні люди, яким властиві й добрі якості характеру, хоч вони й рідко зустрічаються у чистому вигляді та бувають безкорисливими. Головні рушійні сили людських вчинків: самолюбство, марнославство та пристрасті. Зрозуміти це може людина, яка бачила усі ці особливості людської природи і спостерігала їх не тільки на чужому прикладі. Про всі ці сторони життя говориться, з сумною посмішкою, з їдкою іронією, а іноді – нейтрально.

Максими Ф. Ларошфуко є відбитком мовної картини світу французького вищого суспільства XVII ст. Дослідження концептів, якими оперує автор, дає змогу зрозуміти їх лексичне наповнення, побачити відмінність у їх аналогах в українській мовній картині світу, що є важливим для розуміння світосприйняття французької аристократії того часу і необхідним для адекватного перекладу.

Відповідно до постулатів лінгвокогнітивізму мовна картина світу складається із концептів, які об'єктивуються у мові і вступають між собою у зв'язки. Термін “концепт” вперше був використаний у 1928 році С.А. Аскольдовим, а активно використовується у мовознавстві з 80-х років XX ст.

Лінгвісти по-різному розуміють “концепт”: одні ототожнюють його з поняттям, інші вважають, що він містить також різні оціночні компоненти [5; 8; 14 та ін.]. Представники лінгвокогнітології розуміють “концепт” як одиницю ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображує знання та досвід людини; це оперативно-змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, відображеної у людській психіці [14].

Й.С. Стернін і З.Д. Попова вважають, що люди мислять концептами. На їх думку, концепти, які є реальними сутностями, формуються у свідомості людини через чуттєвий досвід, прямий контакт із предметами, через мислення внаслідок взаємодії з іншими концептами, через мовне спілкування, самостійне вивчення та засвоєння значень мовних одиниць. Почуттєвий образ кодується у свідомості одиницями універсального предметного коду і стає головним компонентом концепту – його ядром.

Навколо ядра протягом часу виникають нові шари – концептуальні ознаки. Таким чином, концепт збільшується та змінюється. Жоден концепт не виражається у мовленні повністю, оскільки він є результатом індивідуального пізнання, не має жорсткої структури, неможливо зафіксувати всі мовні репрезентації концепту [14].

Досить складною є проблема типології концептів. Загалом виділяють такі типи концептів: конкретно-чуттєві образи, поняття, уявлення, схеми,

прототипи, пропозиційні структури (пропозиція), фрейми, сценарії (крипти), гештальти. А.П. Бабушкін запропонував наступну класифікацію концептів, розділивши їх на мисленнєві картинки, схеми, гіпероніми та лексико-структуровані концепти, фрейми, інсайти, сценарії та “калейдоскопічні” концепти [14].

Усі почуття, риси характеру, феномени життя, до яких автор звертається у максимах – є концептами його мовної картини світу (див. табл. 1).

Таблиця 1

Частотність репрезентацій концептів у Максимах Ф. Ларошфуко

№	Концепти	Кількість репрезентацій
1	Кохання	43
2	Люди	37
3	Жінки	24
4	Розум	23
5	Марнославство	19
6	Чесноти	19
7	Пристрасті	17
8	Доля	14
9	Дружба	14
10	Гордість, вороги	12
11	Недоліки	11
12	Самолюбство	10
13	Характер	10
14	Добро-зло	9
15	Старі, хитрість	8
16	Обман, вчинки	7
17	Вдячність	6
18	Ревнощі	6
19	Помірність, своєкорисливість, життя, слава, випадок	5
20	Поради, велич, жадібність, тіло/душа, брехня, довіра	4
21	Пороки, кокетство, лицемірство, положення у світі, щастя, лестоці, шляхетність, спритність, щирість, бажання, життєві блага, невдячність, смерть, гідна поведінка, ненависть, “Я”	3
22	Доброта, серце, тонкість, юність /молодість, зрада, постійність, помилки, нерозсудливість, доблесть, горе, великодушність, смаки, вихованість, милосердя, незворушність, філософи, мудрість, примхи, смішне,	2
23	Шлюб, удавання, зневага до багатства, користь, цікавість, жадібність, безстрашність, ризик, привабливість, відданість, смиренність, істина, нещастя, справедливість, надія, обов’язок, нудьга, мудрість, співчуття, упертість, боягузтво, удача, душевний спокій, порочна природа, обіцянки, самовдоволення, злочин тощо.	1

Найбільшу кількість своїх афоризмів “розумний і цинічний французький герцог” [18] присвятив коханню, чеснотам, пристрастям, марнославству, гордості, характеристиці людей, похвалам, розуму, добру, злу та жінкам. Усі інші феномени людської природи та людського життя висвітлюються в одній чи у невеликій кількості максим. З цього можна зробити висновок, що концепти, які найчастіше зустрічаються у “Максимах”, є визначальними для психологічного портрету Ф. Ларошфуко як представника французької аристократії XVII ст. Прочитавши книгу, ми можемо зрозуміти, якою людиною був її автор. Це була високо освічена, розумна людина, яка дуже шанувала чесноти інших людей та мала власні, цікавилася людьми, та їх життям. Одне із головних місць у його житті посідало кохання. Він, як справжній француз, цікавився жінками, а як звичайна людина – підпадав під вплив пристрастей. Він знав, що таке гордість, вірив у долю, але не занадто. Він любив друзів, мав ворогів, був самолюбним, адже він був герцогом. Цінував розум інших людей, розумів їх схильність до марнославства.

Отже, “Максими” Ф. Ларошфуко – це відображення його мовної картини світу. Вона охоплює духовну (морально-етичну та естетичну сфери) та представлена концептами. Частотність використання тих чи інших концептів дозволяє зробити висновки про головні цінності автора та відображає пріоритети французького суспільства того часу.

Максими Ф. Ларошфуко як правила поведінки у вищому світі були написані для розумних та спостережливих людей, які вже мали досвід життя, та для молоді, яка тільки починає його. Можна було б сказати, що автор створював афоризми для своїх сучасників, але ці влучні оцінки людської природи і буття цікаві й у наш час, оскільки міняються не людські характери, а епохи як сцени дійства під назвою “життя”. Отже, адресат – людина з вищого світу, яка володіє досвідом існування у ньому, чи просто розумна людина.

Важливою особливістю максим як є їх мовна виразність, яка спрямована на створення емоційного впливу на адресата. З іншого боку, експресивність є складовою частиною концепту, оскільки останній не тільки мислиться, а й переживається [13]. Розглянемо, яким чином це досягається у максимах Ф. Ларошфуко.

Експресивність може створюватися на різних рівнях мови. Виділяють фонетичні, морфологічні, лексичні та синтаксичні мовні засоби. До засобів вираження експресивності за найбільш типовим поділом належать:

1. Морфологічні: форми виду, ступені порівняння та інші.

2. Лексичні: вживання слів з постійним емоційним забарвленням, вигуки, підсилювальні частки та інші.

3. Словотвірні: префікси, суфікси та інші.

4. Синтаксичні: словосполучення, приєднувальні зв'язки та інші [16].

В максимах Ф. Ларошфуко використовує наступні способи створення експресії:

1. Використання найвищого ступеня порівняння прикметника, який виступає епітетом до одного з елементів антитези. № 84: ‘*Il est plus honteux de se défier de ses amis que d'en être trompé*’ [1, с. 25]. – Не довіряти друзям ганебніше, ніж бути ними ошуканим.

2. Порівняння. № 4: ‘*L'amour-propre est plus que le plus habile homme du monde*’ [1, с. 11]. – Самолюбство спритніше ніж найспритніша людина у світі.

3. Протиставлення: тривалість пристрастей – тривалість життя.

№ 5: ‘*La durée de nos passions ne dépend pas plus de nous que la durée de notre vie*’ [1, с. 12]. – Тривалість наших пристрастей не більше залежить від нас ніж тривалість нашого життя.

4. Використання емоційно забарвлених слів: пристрасті (це слово експресивне бо позначає емотивне поняття – почуття).

№ 6: ‘*La passion fait souvent un fou du plus habile homme, et rend souvent les plus sots habiles*’ [1, с. 12]. – Пристрасть робить божевільною найспритнішу людину, а найдурнішу – розумною.

5. Використання слова “єдиний”. № 8: ‘*Les passions sont les seuls orateurs qui persuadent*

toujours. Elles sont comme un art de la nature dont les règles sont infaillibles; et l'homme le plus simple qui a de la passion persuade mieux que le plus éloquent qui n'en a point [1, с. 12]. – Пристрасті – це єдині оратори, доводи яких завжди переконливі. Їх мистецтво народжене самою природою і ґрунтується на незаперечних законах. Тому людина проста, але захоплена пристрастю, може перекопати швидше, ніж людина красномовна, але байдужа.

6. Підсилення заперечення. № 65: *'Il n'y a point d'éloges qu'on ne donne à la prudence. Cependant elle ne saurait nous assurer du moindre événement* [1, с. 22]. – Яких тільки похвал не підносять розсудливості! Однак, вона не здатна уберегти нас навіть від незначних мінливостей долі.

7. Використання різних способів (*indicatif, subjonctif, conditionnel*).

8. Використання в ролі підмета, з метою узагальнення, займенників: *nous, tous, chacun, celui, on* (ми, всі, кожний, той).

Отже, у максимах Ф. Ларошфуко оперує концептами власної мовної картини світу, яка охоплює морально-естетичну та етичну сфери та віддзеркалює світосприйняття французької аристократії XVII ст. Головними з цих концептів, відповідно до кількості максим, які про них говорять, є: кохання, чесноти, пристрасті, марнославство, гордість, люди, похвали, розум, добро, зло, жінки. Оскільки концепт має суб'єктивно оціночний компонент та емоційно впливає на людину, важливим є дослідження способів створення експресії у максимах. Для цього автор використовує морфологічні, лексичні та синтаксичні засоби.

Дослідження концептів мовної картини світу Ларошфуко з точки зору когнітивної лінгвістики становитиме тему подальших наукових розвідок і дозволить зрозуміти менталітет французької аристократії XVII ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. La Rochefoucauld. Maxime / La Rochefoucauld. – Paris, 1994. – 192 р. 2. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Наука, 2009. – 416 с. 3. Арутюнова Н.Д. Язык и

мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с. 4. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / Анна Вежбицкая; [пер. с англ. А.Д. Шмелева]. – М. : Языки славянской культуры, 2008. – 272 с. 5. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В.З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 17–33. 6. Димитрова Е.В. Трансляция эмоциональных смыслов русского концепта «тоска» во французскую лингвокультуру : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е.В. Димитрова. – Волгоград, 2007. – 16 с. 7. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О.А. Корнилов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с. 8. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука / Е.С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 2006. – № 4. – С. 34–47. 9. Кубрякова Е.С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова память / Е.С. Кубрякова // Логический анализ языка. Культурные концепты; [под ред. Н.Д. Арутюновой]. – М., 2008. – С. 85–91. 10. Кубрякова Е.С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем / Е.С. Кубрякова // Язык и структура представления знаний. – М., 2009. – С. 4–38. 11. Кубрякова Е.С. Язык и знания / Е.С. Кубрякова. – М., 2001. – 560 с. 12. Литературознавчий словник-довідник; [друге видання виправлене, доповнене]. – К. : Академія, 2006. – 752 с. 13. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику / В.А. Маслова. – М., 2004. – 296 с. 14. Попова З.Д. Общее языкознание / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М., 2007. – 408 с. 15. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию / Э. Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 656 с.

ЕЛЕКТРОННІ ДЖЕРЕЛА

16. Мозгова О.Я Засоби створення експресивності (на матеріалі лексичних одиниць соціально-професійної групи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvnu/filolog/2007_3/6/11.pdf 17. Когнитивная лингвистика. Онлайн Энциклопедия Кругосвет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika 18. Франсуа де Лярошфуко. Галантный философ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lafrance.es/publ/11-1-0-128> 19. Он-лайн словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.onlinedics.ru/slovar/fil/m/maksima.html>

УДК 811.111'42:165.194(73)

РИТМІКО-СИНТАКСИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТІВ АФРО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Н.В. Воробей (Ялта)

У статті висвітлено способи ритміко-синтаксичної організації текстів афро-американської блюзової, джазової та репової поезії. Виявлено, що для текстів репової поезії характерна когезійна модель стакато, яка виразняється у чергуванні рим, розриві рядків; джазової поезії – стакато і легато, що проявляється у переважанні паралельних конструкцій, різних видах повторів, графічних прийомах; блюзової поезії – глісандо, що формується асиндетичними зв'язками, алітерацією, асонанса, синонімічними варіаціями, анафорою, рамковим повтором.

Ключові слова: блюз, джаз, реп, синтаксична конструкція, синтаксична організація.

Н.В. Воробей. Ритмико-синтаксическая организация текстов афро-американской поэзии. В статье рассматриваются способы ритмико-синтаксической организации текстов афро-американской поэзии блюза, джаза и рэпа. Выявлено, что для текстов поэзии рэпа характерна когезийная модель стакато, которая выражается в чередовании рифм, разрыве строк; джаза – стакато и легато, проявляющаяся в превалировании параллельных конструкций, разных видах повторов, графических приёмов; блюза – глассандо, формирующаяся при помощи асиндетических связей, алитерации, ассонанса, синонимических вариаций, анафоры, рамочного повтора.

Ключевые слова: блюз, джаз, рэп, синтаксическая конструкция, синтаксическая организация.

N.V. Vorobej. Rhythmic and syntactical organization of the texts of Afro-American poetry. The article focuses on revealing the ways of rhythmic and syntactic organization of African American Blues, Jazz and Rap poetry. It is maintained that the texts of rap poetry is characterized by cohesive model “staccato” which is expressed by specific combination of rhymes, enjambement; jazz poetry comprises “staccato” and “legato” exposed in parallel constructions, different kinds of repetitions, graphical devices. Cohesive model of glissando is typical for texts of blues poetry formed by asyndetic connections, alliteration, assonance, synonymic variations, anaphora and framing.

Key words: blues, jazz, rap, syntactical construction, syntactical organization.

Афро-американська поезія є частиною літературно-культурної спадщини США. Вона містить естетичну хроніку расової боротьби. Афро-американські поетичні тексти є тканиною, в яку вплетений досвід афро-американського етносу, тому кожний мовний знак як нитка у тканині несе певну культурно значущу інформацію і стає невід'ємною частиною семіотичного простору американської культури.

Дослідники афро-американської культури Дж. Гебін, Б. Бел, Дж. Вудсон, Т. Роуз, Л. Левайн, Дж. Анна Джойс та інші [4; 6; 7; 9; 10; 11] вважають, що в основі афро-американських поетичних текстів лежать блюз, джаз і реп, що мають витоки

з африканської музичної ритуальної традиції. Такі ідеї стали поштовхом для аналізу особливостей синтаксичної організації текстів афро-американської поезії.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю робіт з синтаксису поетичного мовлення на виявлення закономірностей організації ритміко-синтаксичної організації поетичних текстів різних культур: американської (А.В. Стрільчук, Л.І. Белехова [1; 2]), російської (І.Я. Чернухіна [3]) та інших, а також недостатнім вивченням афро-американської поезії.

Отже, об'єктом дослідження є особливості синтаксису афро-американської блюзової, джазо-

вої та репової поезії, а предметом визначено способи й засоби синтаксичної організації поетичних текстів у ракурсі лінгвокогнітивної та лінгвокультурологічної характеристики.

Мета дослідження – виявити способи й засоби синтаксичної організації афро-американської блюзової, джазової та репової поезії. Досягнення сформульованої мети передбачає розв’язання таких завдань: 1) пояснити своєрідність афро-американської поезії; 2) виявити домінуючі синтаксичні стилістичні засоби в афро-американській блюзовій, джазовій та реповій поезії; 3) визначити когезійну модель афро-американської блюзової, джазової та репової поезії.

Аналіз ритміко-синтаксичної організації текстів афро-американської поезії виявив суттєві відмінності в їхній синтаксичній організації. У контексті нашої роботи ці відмінності ми спробували пояснити через аналіз лінгвістичних й екстралінгвістичних факторів.

В аспекті жанрології афро-американську поезію поділяють на поезію блюза, джаза і репа (S. Feinstein, Y. Komunyakaa, L. Hughes). Така класифікація текстів афро-американської поезії стала основою нашої робочої гіпотези, суть якої полягає у припущенні, що особливості ритміко-синтаксичної організації таких текстів можна представити у вигляді когезійних моделей стакато, легато і глісандо. Когезійна модель поетичного тексту – це низка домінуючих ознак віршованого тексту, які відображають його ритм, риму, метрику, превалюючі синтаксичні конструкції, а також синтаксичні зв’язки і відношення між ними. У роботі нами встановлено три способи організації синтаксичних конструкцій та характер їхніх синтагматичних й парадигматичних відношень – рамковий, лінійний та просторовий. Така складна синтаксична організація текстів відбиває етноспецифічне сприйняття та розуміння світу темношкірим етносом.

В афро-американській поезії маркерами блюза виступають: 1. *Різні види вигуків* (hollers, shouts): *O, my little Jesus* (Hughes, 17); *O Blues!* (Hughes, 33). 2. *Звертання*: *Sing, O Lord Jesus!* (Hughes, 28). 3. *Імперативні конструкції*, що виражають

стогнання, репетування, вигуки: *Save me, Lord! Save me!* (Hughes, 21); *Have mercy, Lord!* (Hughes, 23); *Glory! Hallelujah!* (Hughes, 27); *To the glory of God!* (Hughes, 29). 4. *Риторичні питання* із синтаксичною структурою типу “call manner”. 5. *Синтаксичні конструкції* типу “питання-відповідь”. 6. *Парентеза*. 7. *Повтори*: а) *епіфоричні*; б) *анафоричні*; в) *рамкові*.

В афро-американській блюзовій поезії анафоричні повтори можна представити у вигляді формул: 1) **awx + aux + b + az**, де *a* означає однаковий початок рядка, або строфи, а *w*, *y*, *z* позначають різні центральні та кінцеві елементи строфи; 2) **a + ab**, де *b* є розширенням *a*-конструкції; 3) **a (b, cx, dy) + a (b, cz, e, dw) + a (b, c, f, g, h)**, де *e*, *f*, *g*, *h* є вставними конструкціями. Рамкові повтори як домінуючі елементи афро-американських блюзових віршованих текстів складаються з анафоричних, паралельних конструкцій та їх синтаксичних варіацій. Нами виявлено 11 типів рамкових повторів. Нажаль об’єм статті не дозволяє розглянути приклади різних видів повторів, які є одними із домінуючих ознак текстів афро-американської блюзової поезії.

Для текстів афро-американської джазової поезії характерні комбінації 11 синтаксичних та графічних засобів.

1. Вертикалізація слова у поетичному тексті, що створює кут на сторінці подібно до куту, в якому розповідач повинен сидіти. Мета цього прийому – уповільнити, зупинити читання, викликати у читача міркування перед тим, як знайти очима вихід на нову фразу [5, с. 4].

2. Екстраінтервалізація (зайвий пропуск між словами у тексті) слугує вирівнюванням дихання між фразами:

Do dodo do do dodododo

Do do do do do

Do do

do

Do

do

(Rushin JPA, 180)

3. Редуплікація (подвоєння морфеми) з *мультиплікацією* (множення літери) та чергування

звичайних слів із капіталізованими деавтоматизує, уповільнює процес читання. Висунення номінативних одиниць тексту створює ефект очуднення (В.Б. Шкловський) і у такий спосіб призводить до порушення ритму тексту, до якого призвичаївся читач під час попереднього читання. Такий прийом імітує імпрізовану гру музиканта на саксофоні:

duh duh-duh duh-duh duh

duh duh

duh duh-duh duh-duh duh

duh duh

duh duh-duh duh-duh duh

duh duh

duh Duuuuuuuuuuhhhhhh

Can you play this shit? (Baraka JPA, 4)

4. Капіталізація: а) односкладних слів; б) парентичної конструкції:

She sang Backwater Blues one day:

– *'IT RAINED FO' DAYS AN' DE SKIES WAS DARKAS NIGHT,*

TROUBLE RAKEN PLACE IN DE LOWLANDS ATNIGHT.

THUNDERED AN' LIGHTENED AN' THE STORM BEGIN TO ROLL

THOUSAN'S OF PEOPLE AIN'T GOT NO PLACE TO GO.

DEN I WENT AN' STOOD UPON SOME HIGH OL' LONESOME HILL,

AN' LOOKED DOWN ON THE PLACE WHERE I USED TO LIVE. (Brown JPA, 24)

У наведеному уривку чергування капіталізованої парентичної конструкції здійснено для порушення загального ритму тексту і виділення ритмічного сегменту за допомогою графічного засобу, що нагадує вибухові удари великого барабану. Такий спосіб варіювання ритму імітує імпрізацію стилю джазу.

5. Дефісація рядку (сегментація слів за допомогою тире) передає паузацію і гучність тону виконавця:

Bee – dap – ee – DOOP, dee – ba – dee – BOOP (Brown JPA, 23)

6. Парентеза, що не завершена, відтворює імпрізоване мовлення поета:

you like titi

my sister

who never expressed LOVE

in words (like the white folks always d

she would sit in the corner o

and cry i

everytime n

ah g

got a whuppin

(Knight JPA, 116–117)

7. Відсутність пунктуації у поетичному тексті уподібнюється музичному соло, що веде і спрямовує слухача/читача. Такий прийом створює труднощі у змістовій сегментації висловлень та виділенні правильних акцентів у рядку.

8. Короткі рядки (частіше однослівні) дозволяють читати швидше та виділити кожне слово як перерваний вислів:

Sure,

I'm happy!

Take it away!

Hey, pop!

Re-bop!

Mop!

Y-e-a-h!

(Hughes JPA, 94)

9. Риторичні питання посилюють емоційний тон висловлення, його прагматичний ефект, слугують засобом відтворення роздумів ліричного героя.

10. Анафорико-епіфоричні повтори як поєднання двох видів повторів в одному рядку віршовного тексту – анафори (єдинопочатку) і епіфори (єдинокінця).

11. Наративізація як тенденція до впровадження в поетичний текст оповіді – повістьованя про історію, подію у вигляді композиційно-мовленевих форм монологу художнього персонажа. У джазовій поезії такий монолог побудовано на чергуванні ритмічної структури висловлень.

Дослідження афро-американської *репової* поезії виявило, що характерною особливістю текстів у стилі реп є принцип “петлі”, тобто циклічності ритму [10, с. 70], що досягається порушенням рівноваги за допомогою “розлому” ритму. Ритмічний

надлом виражається лінійним та нелінійним членуванням слова з метою його висунення у тексті та створення складної, але чітко вимальованої картини, що нагадує звитий шлях, який символізує тяжку долю.

В афро-американській реповій поезії чітко відокремлюються рими із такими формулами: 1) **ААВА**; 2) **АВСА**; 3) **АВСА + АВВВ**; 4) **ААВВСС**. Наявність різних видів рим у віршованому тексті визначається тим, що рима репу як структурний засіб коріньється у танці-пісні африканського походження, який виконується до початку громадянської війни у США [8, с. 26]. Цей танець-пісня супроводжували такі рухи, як постукування долонями по стегнах, грудях під римований текст. Тональні контури, що вживаються в мовленні афро-американця, є доказом збереження африканської мовної тональності та допомагають виконавцю передати приховані смисли висловленого.

Запозичуючи ідею використання музичних термінів для характеристики ритміко-синтаксичної організації віршованого тексту (Л.І. Белехова, А.В. Стрільчук), ми визначаємо синтаксичну структуру текстів афро-американської блюзової поезії як *глісандо*, джазової поезії – *легато і стакато*, репової поезії – *стакато*. Глісандо характеризується переважанням асиндетичних способів зв'язку, наявністю синонімічних варіацій, алітерації та асонансу. Конвергенція таких засобів сприяє створенню особливого ритму поетичного тексту. Довгі ланцюжки дієслів немов уповільнюють розповідь, надаючи їй монотонності й семантичного напруження. Мета глісандо – передати читачу внутрішній стан поета: сум, страждання. Синтаксична модель легато передбачає зв'язність й компактність упорядкування синтаксичних конструкцій, наявність сполучників, сполучних слів, паралелізму побудови тексту. Натомість стакато передає ідею фрагментарності світу та відокремленості людей, що досягається приховуванням маркерів синтаксичного зв'язку, розривом рядків, чергуванням рими.

Перспективою подальшого дослідження є виявлення метричних особливостей афро-американської блюзової, джазової та репової поезії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.І. Синтаксична організація текстів сучасної американської поезії: когнітивно-семіотичний та лінгвосинергетичний аспекти / Л.І. Белехова // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – Вип. 57, № 838. – С. 20–28.
2. Стрільчук А.В. Синтаксична організація текстів сучасної американської поезії: когнітивно-семіотичний та синергетичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Стрільчук Антоніна Вікторівна. – К., 2008. – 242 с.
3. Чернухина И.Я. Элементы организации художественного прозаического текста / И.Я. Чернухина. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1981. – 115 с.
4. Bell B.W. The Folk Roots of Contemporary Afro-American Poetry / B.W. Bell. – Detroit : BROADSIDE PRESS, 1974. – 80 p.
5. Feinstein S. Jazz poetry: From the 1920s to the Present (Contributions to the Study of Music and Dance) / S. Feinstein. – London : Praeger, 1997. – 216 p.
6. The Furious Flowering of African American Poetry / ed. by J.V. Gabbin. – Charlottesville : The University Press of Virginia, 1999. – 330 p.
7. Joyce J.A. Bantu, Nkodi, Ndungu, and Nganda: Language, Politics, Music, and Religion in African American Poetry / J.A. Joyce // The Furious Flowering of African American Poetry / ed. by Joanne V. Gabbin. – Charlottesville : The University Press of Virginia, 1999. – P. 99–117.
8. Keyes C.L. Rap Music and Street Consciousness (Music in American Life) / C.L. Keyes. – Urbana : University of Illinois Press, 2004. – 336 p.
9. Levine L.W. Black Culture and Black Consciousness: Afro-American Folk Thought From Slavery To Freedom / L.W. Levine. – New York : Oxford University Press, 1978. – 544 p.
10. Rose T. Black Noise: Rap Music and Black Culture in Contemporary America / T. Rose. – Middletown : Wesleyan University Press, 1994. – 257 p.
11. Woodson J. Consciousness, Myth, and Transcendence: Symbolic Action in Three Poems on the Slave Trade / J. Woodson // The Furious Flowering of African American Poetry / ed. by J.V. Gabbin. – Charlottesville : The University Press of Virginia, 1999. – P. 154–168.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Hughes – Selected Poems of Langston Hughes. – 1st Vintage classics ed. – New York : Vintage Books, a division of Random House, Inc., 1990. – 297 p.
2. JPA – The Jazz Poetry Anthology / ed. by S. Feinstein, Y. Komunyakaa. – Bloomington and Indianapolis : Indiana University Press, 1991. – 320 p.

УДК 811.111'42

ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ *DISGUST*/ВІДПАЗА (на матеріалі сучасного англомовного художнього дискурсу)

У. В. Галицька (Чернівці)

У статті встановлюються засоби номінації, дескрипції та експресії емоційного концепту *DISGUST*/ВІДПАЗА у сучасному англомовному художньому дискурсі. Номінація відбувається шляхом прямого називання концепту номінативними засобами, які включають ім'я концепту, лексему *disgust*, її синоніми, їх частиновні похідні, а також вільні й фразеологізовані словосполучення, утворені на їх основі, та ідіоми. Дескрипція здійснюється шляхом опису проявів емоційного стану відрази, а експресія – через вербальну експлікацію цього емоційного стану.

Ключові слова: емоційний концепт, номінація, дескрипція, експресія.

У.В. Галицкая. Средства актуализации эмоционального концепта *DISGUST*/ОТВРАЩЕНИЕ (на материале современного англоязычного художественного дискурса). В статье устанавливаются средства номинации, дескрипции и экспрессии эмоционального концепта *DISGUST*/ОТВРАЩЕНИЕ в современном англоязычном дискурсе. Номинация осуществляется путем прямого называния концепта номинативными средствами, включающими имя концепта, лексему *disgust*, её синонимы, их производные, а также свободные и фразеологические словосочетания, образованные на их основе и идиомы. Дескрипция осуществляется через описание эмоционального состояния отвращения, а экспрессия – через его вербальную экспликацию этого эмоционального состояния.

Ключевые слова: эмоциональный концепт, номинация, дескрипция, экспрессия.

U.V. Halyts'ka. Means of actualisation of the emotional concept *DISGUST* (on the material of modern English fiction). The article establishes means of the nomination, description and expression of the emotional concept *DISGUST* in the modern English fiction. Nomination takes place through direct naming the concept by nominative means including the name of the concept, lexeme *disgust*, its synonyms, their derivatives belonging to different parts of speech, free and phraseological word combinations and idioms. Description involves accounting the characteristics of the emotional state of disgust and expression presupposes verbal explication of this emotional state.

Key words: emotional concept, nomination, description, expression.

Мета статті полягає у встановленні засобів номінативного, дескриптивного та експресивного втілення емоційного концепту *DISGUST*/ВІДПАЗА у сучасному англомовному художньому дискурсі.

Актуальність дослідження визначається його відповідністю когнітивно-дискурсивному підходу до вивчення мовних явищ, пріоритетному у сучасному мовознавстві, а також зростаючим науковим інтересом до проблеми концептуалізації і мовної репрезентації емоцій.

Об'єктом дослідження є емоційний концепт *DISGUST*/ВІДПАЗА, а предметом – засоби його номінації, дескрипції та експресії у сучасному англомовному художньому дискурсі.

Матеріалом дослідження слугують 1000 фрагментів сучасного англомовного художнього дискурсу, що актуалізують емоційний концепт *DISGUST*/ВІДПАЗА.

Наукова новизна роботи визначається застосуванням когнітивно-дискурсивних методик аналізу, які дозволяють встановити зміст і структуру емоційного концепту *DISGUST*/ВІДПАЗА не лише у мовному, а й у дискурсивному просторі у взаємодії засобів його номінативного, дескриптивного та експресивного втілення.

У сучасній антропоцентричній когнітивно-дискурсивній парадигмі все наполегливіше та переконливіше відстоюється твердження про те, що май-

бутнє науки полягає у багатоаспектному, комплексному дослідженні феноменів світу. Вимоги інтеграції лінгвального, психологічного та соціокультурного в лінгвістичних студіях висувають на перший план вивчення людини як біокогнітивносоціальної системи, її свідомості, мислення, емоцій, матеріалізованих у мові. Особливим науковим інтересом позначається проблема концептуалізації та вербалізації емоцій.

Концепт як термін почав активно вживатися у різних сферах літературознавчої та лінгвістичної літератури і, хоча він увійшов у понятійний апарат семантики, когнітивістики, лінгвокультурології, міжкультурної комунікації та багатьох інших сфер та дисциплін, єдиного розуміння терміна не існує.

Виділення концепту як ментального утворення, позначеного лінгвокультурною специфікою, – законний крок у становленні антропоцентричної парадигми гуманітарного лінгвістичного знання. По суті у концепті безособове та об’єктивістське поняття авторизується відносно етносемантичної особистості як закріпленого у семантичній системі природної мови базового національно-культурного прототипу носія цієї мови [3, с. 281]. Таким чином концепт трактується як багатовимірний мисленнєвий конструкт, який відображає процес пізнання навколишньої дійсності, результати людської діяльності, її досвід і знання по світ, та зберігає інформацію про нього. Основною функцією концепту є функція заміщення не тільки основних значень слова, але й усіх його можливих варіантів і відтінків вживання [8, с. 7].

Концепт може бути представленим у мові готовими лексемами та фразеологізмами, вільними словосполученнями, структурними та позиційними схемами речень (синтаксичні концепти), текстами та сукупностями текстів. Проте, найчастіше концепт як ментальне утворення вищого ступеня абстрактності пов’язаний саме зі словом [2, с. 77–79]. Саме слово одержує статус імені концепту – мовного знака, що найбільш повно та адекватно відбиває його зміст. Однак, зрозуміло, що слово не може передати усі ознаки концепту, воно передає лише кілька ознак, що мають безпосереднє зна-

чення для конкретного повідомлення. Увесь концепт можна передати “сукупністю мовних засобів, кожний з яких розкриває лише його частину, усім номінативним полем концепту” [4, с. 189–190]. План вираження концепту репрезентований цілим рядом мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму, а план змісту залучає спільні для усіх його мовних реалізацій семантичні ознаки, що “скріплюють” лексико-семантичну парадигму та утворюють його поняттєву або прототипічну основу [11, с. 37].

Важливим завданням когнітивно-дискурсивних студій є вивчення емоційних концептів. Емоції належать до змістового фундаменту свідомості, організовуючи та спрямовуючи її. За допомогою емоцій суть людського буття відображається у свідомості індивіда, регулюється і пізнається [5, с. 28]. Це пояснює зростання інтересу лінгвістів до емоцій, засобів їх концептуалізації та вербалізації.

Специфіка емоцій як об’єкта лінгвістичного аналізу визначається їх двоїстою мовною природою: з одного боку, емоція – це емоційне супроводження та оцінка змісту мовлення, з іншого – це об’єктивно існуюча реальність, втілена мовними знаками. Хоча переживання емоції є виключно особистим станом, її експресивний компонент є соціальним. Звідси випливає, що емоція інтегрує об’єктивне та суб’єктивне, образне та поняттєве, статичне та динамічне, дискретне та континуальне, універсальне та національно-специфічне у спілкуванні між людьми.

Емоційний концепт тлумачать як “етнічно, культурно зумовлене складне структурно-сміслове, ментальне, як правило лексично і/або фразеологічно вербалізоване утворення, що базується на поняттєвій основі й включає в себе окрім поняття образ, культурну цінність і функціонально заміщає людині у процесі рефлексії і комунікації предмети (в широкому сенсі) світу, які викликають пристрасне ставлення до себе” [5, с. 49].

Відповідно, емоційний концепт DISGUST/ВІДРАЗА розуміється як багатомірне культурно марковане ментально-афективне утворення, яке має поняттєвий, образний та ціннісний зміст й ак-

туалізується в дискурсі різнорідними лінгвальними засобами.

Лінгвістичне дослідження емоційних концептів передбачає аналіз їх номінації, дескрипції та експресії [12, с. 43].

Поняттєвий зміст концепту DISGUST/ВІДПАЗА розкривається у визначеннях емоції відрази, що існують в англomовних наукових концепціях та теоріях, які утворюють фрагмент наукової картини світу й полягає в апеляції до сенсорної пам'яті індивіда, насамперед до тієї частини сенсорного спектру, яка акумулює неприємні відчуття (тактильні, зорові, нюхові, акустичні). Джерелом відрази може також стати порушення моральних та етичних норм.

Внаслідок аксіологічної маркованості емоції, відображуваної концептом DISGUST/ВІДПАЗА, його поняттєвий зміст існує у нерозривній єдності з **ціннісним змістом**.

Номінація, дескрипція та експресія емоційного концепту DISGUST/ВІДПАЗА здійснюється номінативними одиницями англійської мови, тобто такими, що використовуються для позначення виділених мовною свідомістю окремих фрагментів немовного континууму та відповідають “баченню світу” певного лінгвокультурного соціуму [11, с. 57]. Розрізняють класичні номінативні одиниці (термін В.М. Телії – слова, що “як форма існування концептів є відображенням об'єктивної реальності” [там само]); та некласичні – вільні та фразеологізовані словосполучення та ідіоми, що “заповнюють лакуни в лексичній системі мови, яка не може повністю забезпечити найменування пізнаних людиною (нових) сторін дійсності, і в багатьох випадках є єдиним позначенням предметів, властивостей, процесів, станів, ситуацій” [6, с. 5].

Номінація емоційного концепту DISGUST/ВІДПАЗА є його прямим або вторинним іменуванням. Прототиповим засобом іменування концепту є слово. “Лексикалізована емоція є емоційним концептом, оскільки вона як знакове утворення існує, функціонує у лінгвокультурі і, як наслідок, відображає у собі емоціональний досвід того чи іншого індивіда, в цілому соціуму, оцінісно категоризує,

концептуалізує навколишній світ. Лексема є найважливішим засобом вербального оформлення концепту” [5, с. 88]. Ім'ям концепту є лексична одиниця, що вирізняється своєю частотністю, синтаксичною поліфункціональністю та полісемантичністю [9, с. 83].

Іменем аналізованого концепту вважаємо лексему *disgust*. Підставами для такого висновку є її значно більша частотність порівняно з синонімічними їй лексемами-іменникам (*disrelish, distaste, loathing, nausea, abhorrence, abomination, antipathy, aversion, detestation, dislike, repugnance, repulsion, revulsion*) та лексемами-дієсловами (*sicken, abominate, detest, displease, offend, repel, repulse, revolt*) й, відповідно, прогнозовано більша кількість вільних словосполучень, утворених на її основі, що свідчить про її поліфункціональність.

Серед мовних засобів, що виконують функцію іменування емоційного концепту DISGUST/ВІДПАЗА, ім'я концепту, лексема *disgust*: *Ugh, do not feel like cooking. Especially dealing with grotesque bag of chicken carcasses: completely disgusting* (Fielding); усі її синоніми; вільні і фразеологізовані дієслівні словосполучення (*to be/feel sick, to be/feel nauseated, to be filled with disgust, to hate sb's guts* та інші) та ідіоми (*to be put off, to be fed up*), що позначають стан відрази: *And he strolled off to fetch the pigeon ... came back with the dead bird yawning, flinging it with the other dead birds. 'There's such a smell of blood I shall be sick,' said Maryrose (Lessing); 'I was screaming in hysteria. I'm bored with the whole thing. I'm bored with nursery talk. I feel nauseated with the banality of it all ...' (Lessing); The bitterness toward the dead president of the Traders' Bank seemed to grow with time. Never popular, his memory was execrated by people who had lost nothing, but who were filled with disgust by constantly hearing new stories of the man's grasping avarice (Rinehart); Wednesday afternoon I call the last witness, Richard Pellrod, the senior claims examiner who wrote at least two letters of denial to the Blacks. He's been sitting in the hallway since Monday morning, so he hates*

my guts. (Grisham); *So much wish Mark Darcy would ring. Was obviously completely put off by culinary disasters and criminal element in family, but too polite to show it at time* (Fielding); *She's fed up with the whole McCourt clan from the days when she had to send six fares to bring us all back from America ...* (McCourt).

Окрім лексеми *disgust* засобами номінації концепту є також виявлені у процесу аналізу номінативного простору емоційного концепту DISGUST/ВІДПАЗА лексеми, які належать до різних функціональних реєстрів сучасної англійської мови. Зокрема, виділені літературні слова, вживані в офіційних комунікативних ситуаціях: *odium* (*bookish*) – *ненависть, відпаза*; спеціальні літературні слова, кваліфіковані, як застарілі, у тому числі, власне архаїчні: *fastidiousness* (*obsolete*) – *відпаза, огида*; а також розмовні слова, вживані в неофіційних комунікативних ситуаціях: *off-put* (*colloquial*) – *те, що відштовхує, викликає відпазу* та різновиди спеціальної розмовної лексики, зокрема, сленгізми: *crud* – *щось відрадливе, нікчемне, жалюгідне* та діалектизми: *scunner* (*Scottish*) – *сильна відпаза, огида, антипатія*.

Вільні словосполучення з номінацією *disgust* або її синонімами слугують засобами мовного втілення конвенціональних метафор, що конституують образний зміст концепту DISGUST/ВІДПАЗА.

У когнітивній лінгвістиці *метафора* розуміється як феномен, який забезпечує мовленнєво-розумову діяльність людини: “Наша повсякденна концептуальна система, в термінах якої ми одночасно думаємо та діємо, метафорична за своєю природою” [7, с. 25]. Метафора ґрунтується на взаємодії двох структур знання – когнітивної структури джерела (*source domain*) і когнітивної структури цілі (*target domain*): певні елементи царини цілі структуруються за зразком царини джерела. Іншими словами, має місце метафорична або когнітивна проєкція (*metaphorical mapping/cognitive mapping*) [1, с. 9] царини джерела у царину цілі. Когнітивну структуру джерела також називають концептуальним коррелятом, а цілі – концептуальним референтом.

Прийнято вважати, що цариною мети завжди є більш абстрактний, дифузний, розмитий концепт, а цариною джерела – концепт, що безпосередньо спостерігається у повсякденній практичній діяльності, є легко вичленованим у просторі й, відповідно, становить собою результат узагальнення практичного досвіду індивіда.

В основі процесів метафоризації лежить взаємодія різних фреймів або сценаріїв, що структурують концепти джерела та цілі, які відносяться до різних областей людського досвіду [там само].

Конвенціональна метафора формує поняттєву систему людини, базуючись на повторюваних систематичних кореляціях між явищами, зафіксованими у нашому досвіді [7, с. 169] і сприймається як звичний спосіб концептуалізації дійсності, що реалізується у повсякденній мовленнєво-розумовій діяльності.

Конвенціональні метафори поділяються на різновиди, серед яких найбільш розповсюдженими є онтологічні, орієнтаційні та структурні. *Онтологічні метафори* репрезентують нефізичний об’єкт як дещо цілісне і відчутне на дотик [там само, с. 49–58]. Однією з можливих реалізацій онтологічних метафор є *персоніфікація* [там само, с. 59–60]. *Орієнтаційні метафори* уточнюють просторове розміщення об’єкта [там само, с. 35–45]. *Структурні метафори* представляють об’єкт як такий, що складається з інших об’єктів й використовують чітко означений та окреслений у просторі концепт для структурування іншого [там само, с. 25–34]. Щодо аксіологічної маркованості, то в залежності від типу уподібнюваних денотатів й контексту метафори можуть бути нейтральними або *емоційно-оцінними*, відбиваючи позитивне або негативне почуття-ставлення суб’єкта дискурсу до концептуального референта.

Для концепту DISGUST/ВІДПАЗА продуктивним є онтологічні метафори. Серед онтологічних метафор найбільш поширеними є персоніфікації. Наприклад, у фрагменті: *I could not move, I was gripped by my disgust.* (Lessing) ВІДПАЗУ уподібнено ЛЮДИНИ, що має здатність виконувати фізичні рухи, зокрема маніпулятивні. Метафора вербалізована

дієсловом *to grip* (стискати, міцно тримати), агенсом дії якого є денотат лексеми *disgust*.

Група метафор побудована на уподібненні відрази природним явищам, наприклад, воді: *A door-knob that needed polishing, a trace of dust across white paint, a yellowish streak where the red of the curtains had faded, the table where my old notebooks lie concealed — these assaulted me, claimed me, with hot waves of rocking nausea*. (Lessing); *Teabing gave a wave of disgust* (Brown).

Номінативні засоби використовуються не лише для номінації й метафоричного уподібнення концепту DISGUST/ВІДРАЗА, а й для дескрипції та експресії стану відрази.

Дескрипція емоційного концепту здійснюється за допомогою мовних виразів, що виражають його зміст, не називаючи, а описуючи його. Наприклад: *«You're all in big trouble,» says the orangutan, sliding gracefully down one enormous rib to land in an ungainly heap in front of Sirhan. Sirhan recoils in disgust. «You again! What do you want from me this time?»* Наведений фрагмент, окрім експліцитного маркера референтної ситуації відрази (імені концепту *disgust*), містить опис дій героя у стані відрази, який відскочив (*recoil*) від джерела відрази.

Експресія емоційного концепту досягається за допомогою сукупності одиниць, які завдячуючи їхнім семантико-стилістичним ознакам, здатні виражати суб'єктивне ставлення мовця до змісту, адресата мовлення або передавати його фізичний, психологічний і емоційний стан в комунікативному акті. Експресія спирається на цілий комплекс психічних, соціальних та лінгвістичних чинників і виявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного, як збільшення впливу сили висловлювання [10, с. 7]. Наприклад, у фрагменті: *«Huh.» Amber wrinkles her nose, half-disgusted by the cat's transparent scheming, and half-acknowledging its message: I better think hard about this, she decides*. (Stross) експресія емоції відрази здійснюється персонажем через вигук (*Huh*). У контексті також присутня номінація відрази – *self-disgusted* та дескрипція відрази – *wrinkles her nose*.

Таким чином, емоційний концепт DISGUST/ВІДРАЗА має поняттєвий, ціннісний та образний зміст, який актуалізується в англomовному художньому дискурсі шляхом номінації, дескрипції та експресії. Ціннісна складова емоційного концепту нерозривна з поняттєвою і образною внаслідок його аксіологічної природи.

Номінація емоційного концепту DISGUST/ВІДРАЗА здійснюється його ім'ям, членами синонімічного ряду, сформованими на їх основі вільними словосполученнями, а також фразеологізмами та ідіомами. Вільні і фразеологізовані словосполучення прояснюють зміст концепту на основі метафоричного уподібнення іншим сутностям.

Дескрипція емоційного концепту DISGUST/ВІДРАЗА відбувається за допомогою номінативних мовних виразів, що виражають його зміст, не називаючи, а описуючи його. Експресія відрази здійснюється за допомогою експресивно навантажених мовних виразів типу вигуків, що виражають емоції суб'єкта дискурсу в акті комунікації.

Перспективи дослідження полягають у здійсненні аналізу номінативних, дескриптивних, експресивних засобів мовного втілення емоційного концепту DISGUST/ВІДРАЗА на більш репрезентативному матеріалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А.Н. Когнитивная теория метафоры: почти двадцать пять лет спустя. Предисловие редактора / А.Н. Баранов // Метафоры, которыми мы живем ; пер. с англ. / [под ред. и с предисл. А.Н. Баранова]. – [изд. 2-е]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – С. 7–21.
2. Вежицкая А. Речевые жанры / А. Вежицкая // Жанры речи. – Саратов : Колледж, 1997. – С. 99–111.
3. Воркачев С.Г. Культурный концепт и значение / С.Г. Воркачев // Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. Гуманитарные науки. – Краснодар, 2003. – Т. 17, вып. 2. – С. 268–276.
4. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
5. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 494 с.
6. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка / А.В. Кунин. – М. : Высшая школа, 1986. – 336 с.
7. Лакофф Дж. Метафоры, ко-

торыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. / [под ред. и с предисл. А.Н. Баранова]. – [изд. 2-е]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 256 с. 8. Лихачов Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачов // Известия АН СССР. Сер. Лит. ин. яз., 1993. – Т. 52, № 1. – С. 3–9. 9. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект : [монография] / Е.И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с. 10. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови / Пономарів О.Д. – Тернопіль :

Богдан, 2000. – 248 с. 11. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Телия В.Н. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с. 12. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций : [монография] / Шаховский В.И. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Collins English Dictionary and Thesaurus, V. 1.0, Harper Collins Publishers, 1992.

УДК 811.111'42

СРЕДСТВА НОМИНАЦИИ КОНЦЕПТА *ДОМ* В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ: СЕМАНТИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

И.В. Давыденко (Харьков)

В статье определяются имена концепта *ДОМ* – лексемы *house* и *home*, их частеречная принадлежность к существительному; проводится этимологический анализ лексем *house* (*n.*) и *home* (*n.*) – имен концепта *ДОМ* / *HOUSE* / *HOME*, выявляющий феномен полисемии на этапе образования исследуемых лексем.

Ключевые слова: имя концепта, концепт, лексема, полисемия, этимология.

І.В. Давиденко. Засоби номінації концепту *ДІМ* в англійській мові: семантико-етимологічний аналіз. У статті виявляються імена концепту *ДІМ* – лексеми *house*, *home* та їх частиномовна належність до іменника; проводиться етимологічний аналіз *house* (*n.*) і *home* (*n.*) – імен концепту *ДІМ* / *HOUSE* / *HOME*, який надає підґрунтя виявити феномен полісемії на етапі формування лексем, що вивчаються.

Ключові слова: ім'я концепту, концепт, лексема, полісемія, етимологія.

I.V. Davydenko. Means of Nomination of the Concept *HOUSE* / *HOME* in the English Language: Semantic and Etymological Analyses. The article focuses on determining names of the concept under analysis and their nominal character as a part of speech. The etymological analysis of lexemes *house* and *home* – names of the concept reveals polysemantic nature grounded on the etymology of the lexemes *house* (*n.*) and *home* (*n.*).

Key words: concept, etymology, lexeme, name of the concept, polysemy.

Данная статья является продолжением исследования концепта *ДОМ* / *HOUSE* / *HOME*, представленного в статьях [3, 4, 5, 6].

Объектом данного исследования избран концепт *ДОМ* и способы его языковой репрезентации в английском языке. Целью исследования является определение имени концепта *ДОМ* в английском языке; определение частеречной принадлежности лексем *house* и *home* – имен концепта *ДОМ* / *HOUSE* / *HOME*, проведение этимологического анализа лексем *house* и *home*, выявляющего феномен полисемии на этапе образования исследуемых лексем. Материал почерпнут из толковых и этимологических словарей, тезаурусов современного английского языка, энциклопедий и англоязычных художественных текстов XIV – XXI веков [11-17].

Для экспликации концепта в речи необходимы лексические единицы. Слово представляет концепт не полностью – оно передает несколько концептуальных признаков с помощью некоторых релевантных значений. Каждое слово репрезентирует

лишь часть концептуальных характеристик, имеющих значение для коммуникации [1], что подтверждается существованием многих синонимов, различных дефиниций, обозначений и текстовых описаний одного итого же концепта [2].

Для определения имени / имен концепта *ДОМ* выделим лексические единицы английского языка, вербализующие исследуемый концепт в английской языковой картине мира. Согласно лексикографическим источникам английского языка [11-16], концепт *ДОМ* вербализуется следующими лексемами: *house*, *home*, *building*, *household*, *dynasty*.

Для выявления имени / имен концепта *ДОМ* в английской ЯКМ используем положения, доказанные в лингвистике:

1. Частотность употребления лексем-репрезентантов, учитывая, что частотность лексем зависит от типа дискурса, места общения и участников общения [8].

2. Имя концепта должно совпадать с доминантой соответствующего синонимического ряда [9].

Проведенный частотный анализ употребления слов-репрезентантов исследуемого концепта в нашем текстовом корпусе свидетельствует о доминировании лексемы *house* (11.885 словоупотреблений) и лексемы *home* (6.212 словоупотреблений), в то время как частотность их синонимов на порядок ниже: *building* (843), *household* (432), *dynasty* (23). Такая количественная разница дает возможность предположить возможное наличие двух имен концепта ДОМ: *house* и *home*.

Синонимический ряд лексем, вербализующих концепт ДОМ в английской ЯКМ, включает базовые лексемы *house*, *home*, *building*, *household*, *dynasty*. По данным толковых словарей английского языка [11-16], выявлены следующие значения лексем – синонимов:

house: *a building, a family, a building used for some specific purpose, a family line, dynasty, a commercial company; firm, an official deliberative or legislative body, a quorum in such a body, any of the 12 divisions of the zodiac, a hotel, restaurant, bar, inn, club, the management of such an establishment, the audience in a theatre or cinema, a hall in which an official deliberative or legislative body meets, Curling: the 12-foot target circle around the tee, any structure or shelter on the weather deck of a vessel; home: *the place or a place where one lives, a house or other dwelling, a family or other group living in a house or other place, a birthplace, the environment or habitat of a person or animal, the place where something is invented, founded, or developed, a building or organization set up to care for, one's own ground, the objective towards which a player strives in certain sports, an area where a player is safe from attack, the starting position of the cursor, a starting position within a computer application; building*: *something that is built, as for human habitation; a structure; the act, process of constructing; household*: *a domestic unit consisting of the members of a family; the living spaces belonging to such a unit; dynasty*: *a sequence of hereditary rulers; any sequence of powerful leaders of the same family.**

Полученные данные свидетельствуют, что лексемы *house* и *home* демонстрируют наибольшее количество значений, часть из которых совпадает для обеих лексем. Таким образом, именами концепта ДОМ служат две лексемы – *house* и *home*, доминантные с точки зрения частотности и наиболее емкие в семантическом плане.

Лексема *house* в словарных статьях представлена двумя частями речи: *house* (*n.*), *house* (*v.*).

Полный перечень значений данной лексемы каждой части речи, зафиксированных в лексикографических источниках [11-16], свидетельствует, что *house* (*n.*) обладает двадцатью значениями, в то время как *house* (*v.*) – лишь шестью. Так, *house* (*n.*) имеет следующие значения (или ЛСВ – лексико-семантические варианты):

1. A structure serving as a dwelling for one or more persons, especially for a family:

The grounds of Hartfield were small, but neat and pretty; and the house was modern and well-built. /J. Austen/

2. A household or family:

Let's light a bonfire of independence on the roof, and see house after house answering it across the valley of the Thames! /G.K. Chesterton/

3. Something, such as a burrow or shell, that serves as a shelter or habitation for a wild animal:

Seizing it in a chela he leaped to the floor and scurried rapidly toward the mouth of one of the burrows against the wall, into which he disappeared. For long had the brain been contemplating these house entrances.

/E.R. Burroughs/

4. A dwelling for a group of people, such as students or members of a religious community, who live together as a unit: *a sorority house.*

5. A building that functions as the primary shelter or location of something: *a carriage house; the lion house at the zoo.*

Mrs. Weston's poultry house was robbed one night of all her turkeys— evidently by the ingenuity of man. /J. Austen/

6. A facility, such as a theater or restaurant, that provides entertainment or food for the public:

*Let us go on again ... the London **Opera House** shorn of its colonnade, plunge into the Five Points.* /Ch. Dickens/

7. The audience or patrons of such an establishment: *a full house.*

*But as Nature often exhibits some of her best performances to a very **full house**, so will the behaviour of her spectators no less admit the above-mentioned comparison than that of her actors.* /H. Fielding,

The History of Tom Jones, a Foundling/

8. A commercial firm: *a brokerage house, Todgers's Commercial Boarding House.*

9. A publishing company: *a house that specializes in cookbooks.*

*You will please note that we have increased your royalties to twenty per cent, which is about as high as a conservative **publishing house** dares go.*

/J. London/

10. A gambling casino:

*But rib beef alone, in an emergency, can make an ordinary pine door look like a wrought-iron **gambling-house** portal to the wolf.* /O. Henry/

11. Slang A house of prostitution.

*For a little while, the false tinsel-glitter of the **house of ill repute** appealed to him, for there was a certain force to its luxury—rich, as a rule, with red-plush furniture...* /Th. Dreiser/

12. A residential college within a university.

13. A legislative or deliberative body: *the House of Representatives.*

14. The hall or chamber in which such an assembly meets:

*REPRESENTATIVE, n. In national politics, a member of the **Lower House** in this world, and without discernible hope of promotion in the next.* /A. Bierce/

15. A quorum of such an assembly:

The Houses voted for the project unanimously. [16]

16. (Historical) A family line including ancestors and descendants, especially a royal or noble family: *the House of Orange.*

«By thinking so you become worthy. Is she then of noble birth?»

«She is, my lord,» faltered Alleyne.

*«Of a **knightly house**?»*

«Yes».

/A. C. Doyle/

17. One of the 12 parts into which the heavens are divided in astrology.

18. The sign of the zodiac indicating the seat or station of a planet in the heavens. Also called *mansion*.

That day the Moon was in the Leo House, the day must have been a very successful one. [16]

19. (Team Sports / Curling) *Curling* the 12-foot target circle around the tee.

20. (Transport / Nautical Terms) *Nautical* any structure or shelter on the weather deck of a vessel [11-16].

Полный перечень значений лексемы *house* (n.) включает в себя 20 ЛСВ.

По данным лексикографических источников [11-16], значения лексемы *house* (v.) сводятся к шести, пять из которых полностью соответствуют значениям *house* (n.): 1. *to provide living quarters for; lodge* (предоставлять жилье, селить), 2. *to shelter, keep, or store in or as if in a house* (давать кров, беречь, хранить), 3. *to contain; harbor* (вместать, содержать), 4. *to fit into a socket or mortise* (соответствовать, подходить к розетке или выемке), 5. *Nautical to secure or stow safely* (обеспечить безопасность), 6. *to reside; dwell* (проживать).

Полисемантическая лексема *house* (n.) имеет 20 лексико-семантических вариантов (ЛСВ), *house* (v.) – 6 ЛСВ. Перечень значений *house* (n.) (в количестве 20 ЛСВ) покрывает все смыслы лексемы *house* (v.), кроме ЛСВ *home* (v.) “*to fit into a socket or mortise*”, что позволяет считать лексему *house* (n.) именем концепта ДОМ / HOUSE.

Лексема *home* в словарных статьях представлена следующими частями речи: *home* (n.), *home* (adj.), *home* (adv.), *home* (v.).

Полный перечень значений каждой части речи на основании данных лексикографических источников [11-16] свидетельствует, что *home* (n.) имеет 23 ЛСВ, *home* (adj.) – 6 ЛСВ, *home* (adv.) – 4 ЛСВ и *home* (v.) – 4 ЛСВ.

Итак, *home* (n.) имеет значения:

1. *the place or a place where one lives:*

*Emma Woodhouse, handsome, clever, and rich, with a comfortable **home** and happy disposition, seemed to unite some of the best blessings of existence...* /J. Austen/

2. *a house or other dwelling:*

*It was with a heavy heart that I drove back to my comfortable **home** in Papeete.* /S. Maugham/

3. *a mobile home.*

4. *a winter / summer home:*

*As a business investment, yes; for the virtues of the valley were on the eve of being discovered by the outside world, and no better location for a **summer home** could be found.* /J. London/

5. *a country home:*

*He thought of the sea; he thought of his yacht lying idle in the fishing harbor at his west-country **home**.* /W. Collins/

6. *a dwelling place together with the family:*

*I sent word **home** to my mother to call in the boys of the neighbourhood and give to them all my collections.* /J. London/

7. *a family or other group living in a house or other place:*

*Tell him that our **home** cries out for him.*

/S. Maugham/

8. *a person's country, city, etc., esp viewed as a birthplace, a residence during one's early years, or a place dear to one:*

*... some men are born out of their due place. Accident has cast them amid certain surroundings, but they have always a nostalgia for a **home** they know not.* /S. Maugham/

9. *a valued place regarded as a refuge:*

*Unable to give any account of himself he was arrested as a vagrant and sentenced to imprisonment in the Infants' **Sheltering Home** – where he was washed.* /A. Bierce/

10. *the environment or habitat of a person or animal:*

*Africa is the **home** for lions.* [16]

11. *place to keep smth in :*

*Put the bottle to its **home**!* [16]

12. *the place where something is invented, founded, or developed:*

*America is considered to be the **home** of Democracy.* [16]

13. *a building or organization set up to care for smb., orphan's / foster home, convalescent home, a mental home, a nursing home:*

*I had been invalided home from the Front; and, after spending some months in a rather depressing **Convalescent Home**, was given a month's sick leave.* /A. Christie/

14. *a remand / detention home:*

*Blackmailers do not always go to a **detention home**. Sometimes they go to Parliament.*

/G.K. Chesterton/

15. *a rest home.*

16. *funeral home.*

17. (Team Sports): *one's own home / ground.*

18. *the objective towards which a player strives in certain sports.*

19. *an area where a player is safe from attack (безопасное место в игре),*

20. Lacrosse: *one of two positions of play nearest the opponents' goal.*

21. *Baseball home (plate).*

22. Computer Science: *the starting position of the cursor on a text-based computer display, usually in the upper left corner of the screen.*

23. Computer Science: *a starting position within a computer application, such as the beginning of a line, file, or screen or the top of a chart or list.*

Полный перечень значений лексемы *home* (adj.) на основании лексикографических источников [11-16] обнаруживает следующее: 1. of or relating to a home, especially to one's household or house (имеющий отношение к дому, домашний), 2. taking place in the home (происходящий дома), 3. of, relating to, or being a place of origin or headquarters (домашний, родной, отечественный), 4. Sports relating to a team's sponsoring institution or to the place where it is franchised (домашний (об игре или спортивном поле)), 5. of, relating to, or being the keys used as base positions for the fingers in touch-typing (исходный (о расположении пальцев на клавиатуре при

слепой печати)), 6. denoting the administrative centre of an organization (главный, головной).

Полный перечень значений лексемы *home* (*adv.*) на основании лексикографических источников [11-16] следующий: 1. *at, to, or toward the direction of home* (домой, дома), 2. *on or into the point at which something is directed* (в цель), 3. *to the center or heart of something; deeply* (в самую точку, глубоко (перен.)), 4. *to the fullest extent* (до упора, до отказа).

Для лексемы *home* (*v.*) составлен следующий полный перечень значений: 1. *to go or return to one's residence or base of operations* (идти или направлять домой), 2. *to be guided to a target automatically, as by means of radio waves* (нацеливаться автоматически), 3. *to move or lead toward a goal* (двигаться или вести к цели), 4. *to furnish with or have a home* (предоставлять место проживания, жить).

Приведенные выше полные перечни значений показывают, что полисемантическая лексема *home* (*n.*) имеет 23 лексико-семантических вариантов (ЛСВ), *home* (*adj.*) – 6 ЛСВ, *home* (*adv.*) – 4 ЛСВ, *home* (*v.*) – 4 ЛСВ. Следует отметить, что перечень значений *home* (*n.*) (в количестве 25 ЛСВ) покрывает все смыслы лексемы *home*, проявленные в рамках других частей речи – *home* (*adj.*), *home* (*adv.*), *home* (*v.*), кроме одного ЛСВ *home* (*v.*): “*to be guided to a target automatically, as by means of radio waves*”, который исследуемая лексема приобретает в 1920 г. с развитием науки и техники [17]. На основании вышеприведенного анализа считаем лексему *home* (*n.*) именем кон-

цепта ДОМ / HOME.

В структуру концепта, по мысли Ю.С. Степанова, входит все то, что и делает его фактом культуры – исходная форма (этимология); сжатая до основных признаков содержания история; современные ассоциации; оценки и т.д. [10]. Этимология раскрывает внутреннюю форму слова, “она – есть предыстория, дописьменная история концепта” [10].

Под внутренней формой слова, вслед за В.Н. Ярцевой, понимаем семантическую и структурную соотнесенность составляющих слово морфем с другими морфемами данного языка [7], способная возникать в представлении говорящих при анализе структуры этого слова, а также признак, положенный в основу номинации при образовании нового лексического значения слова. Внутренняя форма слова указывает на причину, по которой данное значение оказалось выраженным именно данным сочетанием звуков [7].

Согласно этимологическому словарю английского языка [17] лексема *house* (*n.*) имеет следующую исходную форму: *O.E. hus* «*dwelling, shelter, house,*» *from P.Gmc. *khusan* (cf. *O.N., O.Fris. hus, Du. huis, Ger. Haus*), *of unknown origin, perhaps connected to the root of hide* (*v.*). *In Gothic only in gudhus* «*temple*», *lit. «God-house»*; *the usual word for «house» in Gothic being razn; Middle English hous, from Old English hūs.*

Сказанное позволяет выделить общее во внутренней форме лексемы *home*, что представлено в таблице 1:

ЯЗЫК	ЛЕКСЕМА	ЗНАЧЕНИЕ
P.Gmc.	<i>*khusan</i>	прятать(ся), скрывать(ся)
O.N., O.Fris.	<i>hus</i>	прятать(ся), скрывать(ся)
Du.	<i>huis</i>	прятать(ся), скрывать(ся)
Ger.	<i>haus</i>	прятать(ся), скрывать(ся)
Gothic	<i>gudhus</i>	храм; церковь
O.E.	<i>hus</i>	жилище, (жилой) дом, жильё, жилое помещение, местожительство; проживание, приют, кров; пристанище, прибежище; убежище, постройка, хозяйство, семья, домочадцы
M.E.	<i>hous</i>	жилище, (жилой) дом, жильё, жилое помещение, местожительство; проживание, приют, кров; пристанище, прибежище; убежище, постройка, хозяйство, семья, домочадцы

Лексема *house* на протязенні всего развития доказывает свою полисемантическую природу. Особенно данный феномен прослеживается в древнеанглийском (О.Е. *hus*) и среднеанглийском языке (Mdl.E. *hous*), что дает возможность глубоко пониманию полисемантическую природу лексемы *house* (n.) – имени концепта ДОМ / HOUSE.

Историческое развитие лексемы *house* шло по пути приобретения новых значений: 1. *Meaning «family, including ancestors and descendants, especially if noble» is from c.1000.* 2. *The legislative sense (1540s) is transferred from the building in which the body meets.* 3. *Meaning «audience in a theater» is from 1921; as a dance club DJ music style, probably from the Warehouse, a Chicago nightclub where the style is said to have originated.* 4. *Zodiac sense is first attested late 14c.* 5. *To play house, as suggestive of «have sex, shack up» is*

from 1968. 6. *On the house «free» is from 1889.* 7. *House arrest first attested 1936* [17].

Полученные данные о внутренней форме слова *house* (n.) о появлении (в диахронии) новых значений свидетельствуют, что полисемия лексемы *house* (n.) – имени концепта ДОМ / HOUSE не есть результат случайного совпадения, а восходит к внутренней форме этой лексемы.

Лексема *home* (n.) имеет следующую исходную форму: О.Е. *ham* «dwelling, house, estate, village», from P.Gmc. **khaim-* (cf. O.Fris. *hem* «home, village», O.N. *heimr* «residence, world», *heima* «home», Ger. *heim* «home», Goth. *haims* «village»), from PIE base **tkei-* «to lie, settle down» (cf. Skt. *kseti* «abides, dwells», Armenian *shen* «inhabited», Gk. *kome*, Lith. *kaimas* «village», O.C.S. *semija* «domestic servants») [17].

Полученные данные представлены в виде таблицы 2:

ЯЗЫК	ЛЕКСЕМА	ЗНАЧЕНИЕ
PIE	* <i>tkei-</i>	лежать, быть, находиться, заключаться в чем-либо, поселиться, обосноваться
Skt.	<i>kseti</i>	оставаться, пребывать; жить, обитать, проживать
Armenian	<i>shen</i>	населенный, заселенный
Gk.	<i>kome</i>	деревня, селение, село, посёлок
Lith.	<i>kaimas</i>	деревня, селение, село, посёлок
O.C.S.	<i>semija</i>	прислуга
P.Gmc.	* <i>khaim-</i>	—————
O.Fris.	<i>hem</i>	дом, деревня, селение, село, посёлок
O.N.	<i>heimr</i>	местожительство; местонахождение, жильё; дом; местопребывание, мир, свет
O.N.	<i>heima</i>	дом
Goth.	<i>haims</i>	дом, деревня, селение, село, посёлок
O.E.	<i>ham</i>	жилище, (жилой) дом, жильё, жилое помещение, местожительство; проживание, постройка, хозяйство, семья, домочадцы, поместье, имение, деревня, селение, село, посёлок

Развитие лексемы *home* шло по пути приобретения новых значений: 1. «*to be guided to a destination by radio signals, etc. (of missiles, aircraft, etc.) is from 1920; it had been used earlier in reference to homing pigeons (1875).* 2. *Home stretch (1841) is originally a reference from horse racing.* 3. *Home economics first attested 1899.* 4.

“*make (oneself) at home*” – «*become comfortable in a place one does not live*» dates from 1892. 5. “*to keep the home fires burning*” is from a song title from 1914 [17].

Полученные данные свидетельствуют о том, что развитие лексемы шло по пути приобретения новых значений. Лексема *home* на протяжении все-

го развития доказывает полисемантичесность. Данный феномен прослеживается в древнеанглийском языке (О.Е. *ham*) особенно емко, что дает возможность сделать вывод о том, что полисемия лексемы *home* (*n.*) – имени концепта ДОМ / НОМЕ восходит к внутренней форме слова, а не является результатом случайного совпадения.

Итак, полисемантическая лексема *house* (*n.*) имеет 20 лексико-семантических вариантов (ЛСВ), а полисемант *home* (*n.*) – 23 лексико-семантических варианта (ЛСВ). Данные ЛСВ полностью покрывают все смыслы исследуемых лексем, представленных другими частями речи, что позволяет считать лексему *house* (*n.*) и *home* (*n.*) именами концепта ДОМ / HOUSE / НОМЕ.

Этимологический анализ показал, что полисемия, развиваемая исследуемыми лексемами восходит к внутренней форме слова.

ЛИТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика / Н.Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та, 2001. – С. 35. 2. Болдырев Н.Н. Концепт и значение слова / Н.Н. Болдырев // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : изд-во Воронеж. ун-та, 2001. – С. 25-36. 3. Давыденко И.В. Когнитивные характеристики ДОМ – НОМЕ / HOUSE в английской ЯКМ / И.В. Давыденко. – Х. : Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 866. – С. 40-44. 4. Давыденко И.В. Когнитивные характеристики полисемантов *house*, *home* в английском языке / И.В. Давыденко. – Х. : Вісник Харків. нац. ун-ту

імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 928. – С. 38-47. 5. Давыденко И.В. Концептуальная сеть полисемии полисеманта *house* (*n.*) – имени концепта ДОМ / HOUSE / И.В. Давыденко // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали Третьої міжнар. наук. конф. (19 бер. 2011 р., Харків. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна. – Х., 2011. – С. 25-28. 6. Давыденко И.В. Концептуальная сеть полисемии полисеманта *home* (*n.*) – имени концепта ДОМ / НОМЕ / И.В. Давыденко. – Х. : Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 953. – С. 82-89. 7. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. 8. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2003. – 191 с. 9. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 322 с. 10. Степанов Ю.С. Константы русской культуры / Ю.С. Степанов. – 1997. – С. 7. 11. The Oxford Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://oxforddictionaries.com/> 12. The Webster's Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.websters-online-dictionary.org/> 13. The Cambridge Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dictionary.cambridge.org/> 14. The Free Dictionary. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/> 15. The Dictionary Reference [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dictionary.reference.com/> 16. The Encyclopedia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/> 17. The Etymological Dictionary of the English Language [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.etymonline.com/>

УДК 811.111'42

ВЗАЄМОДІЯ ПОНЯТТЄВО-ЦІННІСНИХ, ОБРАЗНО-ЦІННІСНИХ ОЗНАК ТА СИМВОЛІЧНИХ АСОЦІАЦІЙ КОНЦЕПТУ ЗНАМЕНИТІСТЬ

В.В. Кукушкін, канд. філол. наук (Харків)

У статті встановлюється взаємодія поняттєво-ціннісних, образно-ціннісних ознак та символічних асоціацій концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ у контексті англomовного газетного дискурсу. Символічні асоціації, актуалізовані лексемою *celebrity* та її дериватами, неможливо розмежувати з поняттєвими та метафоричними смислами. Пресупозиції аналізованого дискурсу відображають два асоціативних ланцюжки, що відбивають різний символічний зміст, актуалізований лексемою *celebrity* у ПУБЛІКИ: ЗНАМЕНИТІСТЬ → ВТІЛЕННЯ МРІЇ і у СПОСТЕРІГАЧА-КРИТИКА: ЗНАМЕНИТІСТЬ → СОЦІАЛЬНЕ ЗЛО.

Ключові слова: англomовний газетний дискурс, концепт ЗНАМЕНИТІСТЬ, поняттєві, образні та символічні ознаки концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ.

В.В. Кукушкин. Взаимодействие понятийно-ценностных, образно-ценностных признаков и символических ассоциаций концепта ЗНАМЕНИТОСТЬ. В статье устанавливается взаимодействие понятийно-ценностных, образно-ценностных признаков и символических ассоциаций концепта ЗНАМЕНИТОСТЬ в контексте англоязычного газетного дискурса. Символические ассоциации, актуализированные лексемой *celebrity* и ее дериватами, невозможно разграничить с понятийными и метафоричными смыслами. Пресуппозиции анализированного дискурса отображают разный символический смысл, актуализируемый лексемой *celebrity* у ПУБЛИКИ: ЗНАМЕНИТОСТЬ → ВОПЛОЩЕНИЕ МЕЧТЫ и у НАБЛЮДАТЕЛЯ-КРИТИКА: ЗНАМЕНИТОСТЬ → СОЦИАЛЬНОЕ ЗЛО.

Ключевые слова: англоязычный газетный дискурс, концепт ЗНАМЕНИТОСТЬ, понятийные, образные и символические признаки концепта ЗНАМЕНИТОСТЬ.

V.V. Kukushkin. Interaction of conceptual-evaluative, image-bearing-evaluative and symbolic associations of the CELEBRITY concept. The article establishes interaction of conceptual-evaluative, image-bearing-evaluative and symbolic associations of the CELEBRITY concept in the English newspaper discourse. It's impossible to differentiate the symbolic associations actualized by the lexeme *celebrity* and its derivatives in the analyzed discourse with conceptual and metaphoric ones. Presuppositions of the analyzed discourse reflect two association chains actualized by the lexeme *celebrity* for the PUBLIC: CELEBRITY → IMPLEMENTATION OF DREAMS and for the OBSERVER-CRITIC: CELEBRITY → SOCIAL EVIL.

Key words: concept CELEBRITY, conceptual-evaluative, English newspaper discourse, image-bearing-evaluative and symbolic associations of the CELEBRITY concept.

Метою цієї статті є аналіз взаємодії поняттєво-ціннісних, образно-ціннісних ознак та символічних ознак концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ у контексті дискурсу.

Актуальність дослідження зумовлена як антропною природою об'єкта, концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ, його значущістю у системі аксіологічних орієнтирів англomовної лінгвокультури, так і відповідністю застосованого когнітивно-дискурсивного підходу загальній антропоцентричній спрямованості

сучасного мовознавства, яка конкретизується у роботі врахуванням ролі суб'єкта англomовного газетного дискурсу в формуванні поняттєвих, образних та символічних ознак концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ.

Новизна роботи полягає в тому, що концепт ЗНАМЕНИТІСТЬ ще не був предметом когнітивно-дискурсивного аналізу у сучасному мовознавстві.

Спираючись на тлумачення концепту М.В. Нікітіним [1, с. 173–193], концепт ЗНАМЕ-

НИТИСТЬ визначаємо як дискретну ментальну одиницю, яка існує у вигляді неподільної гештальтної структури взаємопов'язаних операційних модулів, закорінених на антиномії загальне :: одиничне, що втілюється у двох граничних іпостасях концепту – понятті та уявленні й може проявлятися як логічне поняття, повсякденне поняття, стереотип, образ та символ.

У контексті дискурсу символічні асоціації, актуалізовані лексемою *celebrity* та її дериватами, неможливо розмежувати з поняттєвими та метафоричними смислами.

Для встановлення символічного змісту концепту ЗНАМЕНИСТЬ необхідно проаналізувати цілісні тексти, які містить усі складники предметно-референтної ситуації знаменитості, що відбиває стан справ англосмовної соціокультурної дійсності, позначений лексемою *celebrity*, в усій багатогранності онтологічних та аксіологічних характеристик її актантів та зв'язків між ними, й відповідно, надає підстави для встановлення асоціативних зв'язків між концептом ЗНАМЕНИСТЬ та іншими концептами, що формуються у цих текстах.

Текст статті “Нещасне життя Джейд на тривіальній цирковій арені культу знаменитості”, опублікованої в газеті *Liverpool Echo*, містить негативну оцінку ЗНАМЕНИТОСТІ:

Jade's sad life in the shallow celebrity circus.

JADE GOODY makes me sad. Always has, and I'm increasingly inclined to think, always will.

What began as a national joke that we were all in on, a harmless bit of fun-poking, has become a dismal display of vulture circling. This is celebrity culture at its very worst. That Jade should be its poster girl is hardly surprising. Her entire existence has been hand-crafted by the various media who have so assiduously but carelessly courted her since her Big Brother debut. It's been more than six years since Britain was first introduced to her, as she distinguished herself for her exceptional naivety. Leaving the house, she found herself an overnight star, the unlikeliest of successes thanks to a public which fetes the hapless loser. She was the John Sergeant of her

reality year, only without the intellect to know how to work the attention to her advantage. Of course, the money rolled in and, surely overwhelmed to be earning more than she could have ever imagined given the cards she'd been dealt pre-BB, Jade was a more than willing puppet. The glossy mags came calling with their cheque books and promise of fame, and the girl whose life had been going nowhere fast answered gratefully every time. And for a while the rewards were good. Shallow but good. By the time she entered the Celebrity Big Brother house in January 2007, she found herself ranked as 25th most influential person in the world – albeit by Heat magazine, one of her many co-creators. But if she'd seen her return as a triumph, to prove just how far she'd come, then Jade hadn't read the script. In her own little Truman Show, it was time for a few new revelations. The subject of the innocent joke was now a race hate disgrace. For repentance, she turned to the only refuge she knew, those who were eager to listen and orchestrate a rehabilitation into the public's affections. What they, or anyone else, couldn't have known was that there was another surprise twist waiting in the wings: cancer. Fittingly, Jade was given her diagnosis on TV. Now she's been pictured minus her hair on the cover of a Sunday newspaper. She's doing it for the money, she admits; to secure a future for her children just in case she isn't around. Whatever anyone thinks of Jade, it made for poignant, painful reading. The saddest thing of all, though, is that even after years of a love/hate relationship, she can't even conduct the most private of battles actually in private. She still needs the validation and spotlight of the circus which made her (LE, Jan 20, 2009).

Негативна оцінка культури, закоріненої на культурі знаменитості (*celebrity culture*), подана через опис життя одиничного представника класу знаменитостей, – жінки на ім'я Джейд Гуді, яка метонімічно репрезентує культ знаменитості як соціокультурне явище. Джейд охарактеризована як *its poster girl*, де *its* є анафоричним субститутом *celebrity culture*

(дівчина з рекламного плакату культури культу знаменитості) й відтак постає як типове втілення цієї культури.

Фактична інформація про Джейд зводиться до того, що вона стала знаменитістю більш ніж шість років тому як учасниця одного з телевізійних реаліті-шоу. Жінка набула слави й багатства одразу ж після виходу з проекту й не сходила зі сторінок преси, заробляючи на життя своєю популярністю, до січня 2007 року, коли посіла 25 місце найвпливовіших людей світу за версією журналу *Heat* і знову прийняла участь у реаліті-шоу. Замість очікуваного тріумфу Джейд була звинуваченою у расизмі й намагалася виправдатися на телебаченні, не знаючи, що насправді її запросили з іншого приводу. На Джейд очікував сюрприз: у прямому ефірі їй оголосили, що вона була хвора на рак. Навіть після приголомшуючої новини вона продовжує зніматися для преси й з'являтися на обкладинках журналів заради того, щоб забезпечити своїх двох дітей на випадок власної смерті.

Інтерпретаційний аналіз заголовку та тексту статті дає можливість виокремити низку негативно-ціннісних концептів, що створюють асоціативний ланцюжок з концептом ЗНАМЕНИТІСТЬ, суміщаючись у структурі символу.

Життя Джейд як знаменитості кваліфіковане за допомогою прикметника негативної емоційної оцінки *sad* (сумний), який у заголовку вжито атрибутивно (*Jade's sad life*), а потім в основному тексті статті – у складі складеного номінативного присудку (*Jade Goody makes me sad*). Інтенсивність негативної емоційної оцінки посилюється шляхом констатації її релевантності не лише для теперішнього часу, але й для минулого (*Always has*) й майбутнього (*always will*), а також за допомогою повтору гіперболічного прислівника *always* (завжди), використання інтенсифікуючого прислівника *increasingly* (все більше і більше) для означення вжитого мовцем оцінного предиката *I'm inclined to think* (Я схилиюся до думки) й використання вищого ступеня порівняння прикметника *sad* (*The saddest thing of all*). Окрім прикметника *sad*, оцінка життя Джейд здійснюється за допомогою прикметників *poignant* (гіркий) та

painful (болісний) у предикації *Whatever anyone thinks of Jade, it made for poignant, painful reading* (Що б не думали про Джейн, це гірке й болісне читиво), а також оксиморонного словосполучення *the unlikeliest of successes* (найнешасливіший з успіхів).

Ця негативна емоційна оцінка життя Джейд мотивується субстантивним словосполученням *shallow celebrity circus*, якому передують прийменник *in* (всередині), що начебто поміщає Джейд у контейнер культури культу знаменитості. Словосполучення *shallow celebrity circus* метафорично уподібнює культ знаменитості видовищу на кшталт гладіаторських боїв, що виявляє найгірші людські інстинкти й в такий спосіб імплікує його негативні емоційну, етичну й інтелектуальну оцінки. Стрижнева номінація словосполучення *circus* реалізує значення *public provision of food and entertainment, esp. to assuage the populace* [NSOED] (забезпечення їжі та розваг, особливо для угамування потреб простолюду) й містить алюзію до латинського виразу *panem et circenses* (*bread and circuses* – хлібу та видовищ). Таке уподібнення робить культ знаменитості об'єктом як негативної емоційної оцінки (образ гладіаторської арени викликає негативне почуття-ставлення, яке, в залежності від емпатії інтерпретатора, може реалізуватися і як осуд і як презирство до людей, подібних до примітивних та жорстоких римлян), так і негативної етичної оцінки (така поведінка римлян порушує усі морально-етичні норми й релігійні заповіді). Атрибут *shallow*, який актуалізує значення *having or showing little knowledge, learning, or insight; lacking emotional or intellectual depth; superficial, trivial* [NSOED] (такий, що має чи проявляє мало знань, ерудиції або розуміння; якому бракує емоційної та інтелектуальної глибини; поверховий, тривіальний), посилює інтенсивність негативної емоційної й етичної оцінок, додаючи до них ще й негативну інтелектуальну оцінку. Підстави оцінок формують асоціативні зв'язки: КУЛЬТ ЗНАМЕНИТОСТІ → ЕМОЦІЙНА/ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПРИМІТИВНІСТЬ/ ЖОРСТОКІСТЬ.

Загальна негативна оцінка культу знаменитості есплікується формою вищого ступеню порівняння

прикметника *bad – worst*, вжитого для кваліфікації денотата *celebrity culture*. Інтенсивність оцінки посилюється прислівником-інтенсифікатором *very*.

В основному тексті статті негативна оцінка метонімічного репрезентанта ЗНАМЕНИТОСТІ, знаменитості-особистості Джейд, яка є експерієнцером культу знаменитості, мотивується такою епістемічною ознакою денотата *celebrity*, як “штучність”. Ця ознака актуалізується метафоризованими предикатами *hand-crafted* та *made* (букв. зроблений руками), об’єктом дії яких є денотат *celebrity*. Втілена цими мовними виразами епістемічна ознака знаменитості-особистості – “штучність” – імплікує її екзистенційну ознаку – “наявність каузатора”, тобто суб’єкта каузативної дії, результатом якої є створення знаменитості-особистості. У предикації *Her entire existence has been hand-crafted by the various media* (Саме її існування було створене руками мас-медіа), що містить предикат *hand-crafted*, ця екзистенційна ознака есплікується субстантивним сполученням *the various media* (різноманітні засоби масової інформації), а у предикації *the circus which made her* (цирк, що її створив) вона виражена метафоризованим іменником *circus* (цирк), що уподібнює творців Джейд авторам циркових програм, а для деяких інтерпретаторів ще й містить алюзію до древньоримської гладіаторської арени. Суб’єкта каузативної дії також еспліковано субстантивним сполученням *one of her many co-creators* (один з її численних творців), яке відсилає до редакторів журналу *Heat*, й субстантивним сполученням *glossy mags* (глянцеві журнали). Окрім того, епістемічна ознака “штучність” й екзистенційна ознака “наявність каузатора” імпліковані метафоризованою субстантивною номінацією *script* (сценарій), що уподібнює життя Джейд сценарію, написаному кимсь іншим. Відтак, створюється асоціативний ланцюжок ЗНАМЕНИТИСТЬ-ОСОБА → ШТУЧНІСТЬ. У прагматичному плані ознака ШТУЧНІСТЬ реалізована як ОБМАННІСТЬ (штучність знаменитості спрямована на обман публіки).

Знаменитості-особистості Джейд також приписано низку аксіологічних ознак. Серед них, насам-

перед, негативна телеологічна оцінка її *інтелектуального, вольового* потенціалу, а також *соціального статусу*. Перша виражена предикацією *she distinguished herself for her exceptional naivety* (вона вирізнялася надзвичайною наївністю) й складним атрибутом *without the intellect* (без інтелекту), а друга – метафоризованим словосполученням *willing puppet*, що уподібнює Джейд піддатливій ляльці, якою можна легко маніпулювати, тягнути за мотузки. Повна залежність Джейн від мас-медіа, що також свідчить про низькі вольові якості, есплікована предикаціями *she can't even conduct the most private of battles actually in private* (вона навіть не в змозі вести найприватнішу з битв приватно) та *She still needs the validation and spotlight of the circus which made her* (Вона все ще потребує підтвердження й уваги від цирку, який її створив). Про занижений рівень самооцінки й очікувань Джейд свідчить і складний атрибут *overwhelmed to be earning more than she could have ever imagined* (приголомшена заробітками більшими, ніж вона могла собі уявити). Оцінка соціальної вагомості Джейн подана предикацією *the girl whose life had been going nowhere fast* (дівчина, у житті якої не було нічого важливого або цікавого) й субстантивним сполученням *hapless loser* (безнадійна невдаха). І хоча у тексті зазначається, що відповідно до одного з рейтингів вона посідає 25 місце серед найвпливовіших людей світу, одразу ж уточнюється, що цей рейтинг був складений редакторами журналу *Heat*, які власне й були одними з тих мас-медіа, які створили Джейд як знаменитість (*she found herself ranked as 25th most influential person in the world – albeit by Heat magazine, one of her many co-creators*). Звідси інференція про те, що цьому рейтингу не можна йняти віри. Результати аналізу дозволяють встановити асоціативний зв’язок ЗНАМЕНИТИСТЬ-ОСОБА → ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПРИМІТИВНІСТЬ/БЕЗВОЛЬНІСТЬ/СОЦІАЛЬНА НЕЗАХИЩЕНІСТЬ.

У тексті також надається етична оцінка дій каузатора невітшного стану Джейд. Дії каузатора описано за допомогою предикації *The glossy mags*

came calling with their cheque-books and promise of fame (глянцеві журнали телефонували й пропонували гроші та обіцяли славу). Негативна етична оцінка таких дій виражена метафоризованим предикатом *to court* (залицятися), означеним прислівниками *assiduously but carelessly* (наполегливо але бездумно), що уподібнює дії мас-медіа безвідповідальному жениху. Звідси інференція КАУЗАТОР КУЛЬТУ ЗНАМЕНИТОСТІ → ПІДСТУПНІСТЬ.

Іншим імпліцитним засобом негативної оцінки культури, закоріненій на культурі знаменитості, є метафоризоване словосполучення *a dismal display of vulture circling*, яке уподібнює каузаторів культу знаменитості Джейд стерв'ятникам, що кружаться над своєю жертвою, очікуючи її гибелі (*vulture circling*) й у такий спосіб актуалізує характеризуючу ознаку “жорстокість” синкретично з негативною емоційною оцінкою, викликаною образом стерв'ятників й реалізованою в діапазоні осуд – презирство, та етичну оцінку “недопустимо”. Атрибут *dismal* (гнітючий) посилює негативний емоційний потенціал метафори й створює асоціативний ланцюжок концептів КАУЗАТОР КУЛЬТУ ЗНАМЕНИТОСТІ → ЖОРСТОКІСТЬ.

Окрім того, у тексті також присутній такий обов'язковий актант ситуації знаменитості, як публіка. Висловлювання *Leaving the house, she found herself an overnight star, the unlikeliest of successes thanks to a public which fetes the hapless loser* (Покинувши дім, вона прокинулася знаменитою, найнещасливіший з успіхів, дякуючи публіці, що завжди вшановує безнадійного невдачу) імпліцитно містить негативну етичну оцінку публіки, яка вшановує не сильних духом достойних героїв, а безпорадних невдах, що може свідчити про її низький інтелектуальний й емоційний рівень й створює асоціацію ПУБЛІКА КУЛЬТУ ЗНАМЕНИТОСТІ → ЕМОЦІЙНА/ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПРИМІТИВНІСТЬ.

У тексті статті *Overexposed?* (Забагато публічності?), опублікованій у газеті *The Scotsman*, міститься позитивна оцінка культу знаменитості:

Overexposed?

EVERYONE may love a wedding, but even if the blushing bride was your oldest and dearest friend, most people would blanch if she asked them to look at more than 400 pictures of her big day. Yet this week **the celebrity magazine Hello!** has brought out a special 100-page edition featuring just that number of photos of happy newly weds Autumn Kelly and Peter Phillips – and millions of readers are expected to pay the glossy mag's J2 cover charge for the privilege of viewing them.

Of course the Phillips' wedding snaps also include members of the proud groom's regal family, including his top-ranking relation, granny, (aka Her Majesty the Queen) as well as his mum Princess Anne, the Duke of Edinburgh, Prince Charles, Prince Harry with girlfriend Chelsy Davy, and Kate Middleton.

MPs, royal commentators and (possibly jealous) rival publications have reacted with horror to the fact that a royal couple have «sold themselves» in this manner for a reported J500,000. But for those who are not regular readers of celebrity magazines equally shocking is the idea that anyone – let alone 8 million worldwide – would want to look at so many pictures of formally posed wedding photos of a couple they'd never met and had barely heard of before now. Just what is it about the Hello! format that makes it so alluring to so many?

The magazine – which celebrated its 20th birthday this month – describes itself as the «Rolls-Royce of celebrity titles» and certainly it features more aristocrats and fewer Z-list reality-TV contestants than competitors such as Heat and OK!

From Hello!'s first issue – with Princess Anne on the cover – the magazine has strived for a «better class» of interviewee and, probably because of this, has tended to be kinder to its subjects than many celebrity mags with stylised at-home photographs and sycophantic interviews, rather than unflattering paparazzi

snapshots and cruel comments. It has also developed a tradition of devoting many pages to one person, couple or event in each issue, but even for Hello! 100 pages is pretty astounding.

Looking at 400 photos – many of which have been taken in such formulaic poses that they're barely distinguishable from those of the previous week's chosen happy couple – takes a considerable amount of time, **so just what do readers get from it?**

«It's almost like a feel-good movie – everything's pretty and glossy and happy all the time,» suggests Ellis Cashmore, professor of culture, media and sport at Staffordshire University and the author of *Celebrity Culture*.

«It's so carefully presented that it's almost like an instruction book on how to live a happy and successful life, and that's something people buy it to. It's for people who see celebrities as people to aspire to be like rather than to laugh at, and they just can't get enough of it.»

According to Cashmore, the readers of the magazine that graces a thousand dentists' waiting rooms are looking for something very different to the readers of *Heat*; **they don't want to believe celebrities have cellulite, affairs or leave the house without their underwear.** «Everybody likes a fairytale, and that's exactly what Hello! packages in every issue,» she adds.

Certainly the Phillips' wedding party didn't receive the «circle of shame» treatment that some other celebrity magazines would have given them. (One has **horrible visions of the Queen's underarm sweat patch being highlighted in close-up by a gleeful picture editor of OK!**).

Instead Hello! goes to the opposite extreme. **The bride is always «radiant», the ceremony is like a «fairytale» and the magazine's cover is «stunning», «intimate» and that all important «world exclusive».**

But while it's easy to ridicule Hello! for its fawning style and repetitive photographs, its format and the extensive spreads are undeniably popular, and the magazine is published in 12

different countries.

So is this a damning indictment of modern culture's obsession with celebrity, or does it in fact simply appeal to the basic human instinct of curiosity?

«Of course there's an element of voyeurism when it comes to reading Hello! magazine,» says celebrity psychologist Dr Linda Papadopoulos. «However unlike magazines which specialise in unflattering shots, I think readers of Hello! feel more comfortable with the fact that they're being invited into celebrities homes rather than barging their way in uninvited. There's a sense of politeness and a sense that the celebrity has made you feel welcome» (S, May 22, 2008).

У тексті статті йдеться про те, що журнал Hello!, який висвітлює новини життя знаменитостей, випустив мільйони примірників, де на 100 сторінках опубліковано 400 фотографій весільної церемонії нащадка британської королівської династії, й задається запитання, чим саме формат журналу так приваблює мільйони читачів (*Just what is it about the Hello! format that makes it so alluring to so many?/ So just what do readers get from it?*), щоб їм було цікаво продивлятися таку кількість фотографій фактично незнайомих їм людей. Відповідь на це запитання містить кілька аргументів на користь як власне журналу, так і культури знаменитості в цілому. Ці аргументи подаються на фоні протиставлення журналу Hello! його конкурентам – *Heat* та *OK!*.

Насамперед, журнал Hello! названо Ролс-Ройсом титулованих знаменитостей (*the «Rolls-Royce of celebrity titles»*) через те, що це видання, на відміну від своїх конкурентів (*Heat* та *OK!*), обирає своїх героїв переважно серед аристократів, а не серед персонажів реаліті-шоу (*it features more aristocrats and fewer Z-list reality-TV contestants than competitors such as Heat and OK!*). Цей аргумент імпліцитно підтверджує наші попередні висновки про те, що типова знаменитість-особистість на кшталт героя реаліті-шоу наділена негативними характеристиками (ЗНАМЕНИТІСТЬ-ОСОБИСТІТЬ → ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПРИ-

МІТИВНІСТЬ/ БЕЗВОЛЬНІСТЬ/СОЦІАЛЬНА НЕЗАХИЩЕНІСТЬ). Саме тому редакція журналу хоче відмежуватися від таких персонажів.

Ще однією перевагою журналу є більш лояльне, порівняно з конкурентами, ставлення до знаменитостей: редакційний колектив видання не принижує знаменитостей («*circle of shame*» treatment), публікуючи жахливі фотографії у неприглядному вигляді на кшталт спітнілої королеви (*unflattering paparazzi snaps; horrible visions of the Queen's underarm sweat patch*) й не вдається до жорстоких коментарів (*cruel comments*). Таке ставлення до знаменитостей підпадає під поняття “жорстокість”: його імплікує зміст наведених мовних виразів, що описують характер подачі матеріалу в журналах світських пліток типу *Heat* та *OK!*, а також експлікує лексема *cruel* (жорстокий). Відтак, зміст тексту імпліцитно й експліцитно актуалізує асоціативний зв'язок КАУЗАТОР КУЛЬТУ ЗНАМЕНИТОСТІ → ЖОРСТОКІСТЬ.

Окрім того, успіх журналу *Hello!* пояснюється намаганням прикрасити знаменитостей, скрити будь-які вади, притаманні звичайним людям: целюліт, зради, непристойну поведінку (*they don't want to believe celebrities have cellulite, affairs or leave the house without their underwear*) й підміняти реальні риси усім тим, що є привабливим, блискучим і щасливим (*everything's pretty and glossy and happy all the time*). Усвідомлюючи штучність створюваного журналом *Hello!* світу, професор Стафордського університету, фахівець з питань культури, мас-медіа та спорту, Еліс Кешмор, порівнює його з кінофільмом, що створює гарний настрій (*like a feel-good movie*), та уподібнює казці (*Everybody likes a fairytale, and that's exactly what Hello! packages in every issue*). Звідси інференція про невідповідність створюваного журналом світу реальності (КУЛЬТ ЗНАМЕНИТОСТІ → ШТУЧНІСТЬ/ОБМАННІСТЬ).

Автор статті демонструє своє усвідомлення обманності світу культу знаменитості, створюваного журналом *Hello!*, за допомогою лапок, що експлікують іронічний зміст маркованих ними слів: *The bride is always «radiant», the ceremony is like*

a «fairytale» and the magazine's cover is «stunning», «intimate» and that all important «world exclusive (Наречена завжди “випромінює радість”, церемонія “схожа на казку”, і обкладинка журналу “приголомшлива”, “дружня”, і все це важливий “ексклюзивний світ”).

Головною причиною успіху журналу *Hello!*, на думку Еліс Кешмор, є те, що створений ним світ втілює мрію пересічного читача про щасливе та успішне життя, а знаменитості слугують ролевими моделями, які його надихають: *it's almost like an instruction book on how to live a happy and successful life, and that's something people buy it to. It's for people who see celebrities as people to aspire to be like rather than to laugh at, and they just can't get enough of it* (він майже слугує інструкцією стосовно того, як жити щасливим та успішним життям, і саме тому люди його купують. Він для людей, які розглядають знаменитостей як тих, хто надихає, а не тих, над ким можна посміятися, й тому люди не можуть їм насититися). Цей аргумент закорінений на підміні реального задоволення потреб індивідів ілюзорним: купівля журналу не наблизить їх до зіркового стилю життя і, більш того, не надасть їх рекомендацій щодо того, як досягнути успіху й бути щасливим. Цей висновок ще раз підтверджує наявність, з одного боку, асоціативного зв'язку КУЛЬТ ЗНАМЕНИТОСТІ → ЕТАЛОННІСТЬ, а з іншого – КУЛЬТ ЗНАМЕНИТОСТІ → ОБМАННІСТЬ. Разом з тим, аналізований фрагмент містить асоціацію ЗНАМЕНИТОСТІ → РЕАЛІЗАЦІЯ МРІЇ/ЩАСТЯ/УСПІХ

Таке захоплення пересічних індивідів знаменитостям, нав'язуване їм західною культурою, охарактеризоване автором статті негативно оцінною номінацією “одержимість” (*modern culture's obsession with celebrity*). Разом з тим, автор задає запитання, чи не пояснюється ця одержимість примітивною цікавістю, що є одним із базових людських інстинктів (*the basic human instinct of curiosity*), прагненням таємно стежити за життям інших (*voyeurism*). Психолог Лінда Пападополос частково погоджується з таким припущенням, що підтверджує правильність висновків про наявність

асоціативного зв'язку ПУБЛІКА КУЛЬТУ ЗНАМЕНИТОСТІ → ЕМОЦІЙНА/ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПРИМІТИВНІСТЬ.

Разом з тим, психолог намагається “облагородити” масову аудиторію журналу, помістивши примітивного індивіда у рамки цивілізації, регульованої морально-етичними нормами, які б подавляли його/її базові інстинкти. Відтак, вона пов’язує переваги *Hello!* з тим, що його читачі почуваються запрошеними у гості до знаменитостей й відтак реалізують свій інстинкт у більш цивілізований спосіб, з дотриманням правил ввічливості.

Проаналізовані тексти дозволяють зробити висновки, що концепт ЗНАМЕНИТІСТЬ слугує базою для кількох шарів асоціацій, які актуалізуються у різних суб’єктах дискурсу в залежності від низки соціокультурних й суто індивідуальних характеристик (від соціального, статусу, освіти, професії, конфесійної належності, виховання – до сфери інтересів і смаків), що визначає їх роль у предметно-референтній ситуації знаменитості, яка відображає реальний стан справ у західному лінгвокультурному соціумі.

Серед таких ролей, окрім ролі ПУБЛІКИ, виділяється роль СПОСТЕРІГАЧА-КРИТИКА, який “піднімається над ситуацією” й аналізує її за допомогою фахового інструментарію, яким він володіє (публіцистики, якщо це автор статті,

або конкретної науки – філософії, психології, соціології тощо, якщо це фахівець, думка якого наводиться у статті), виражає позитивне/нейтральне/негативне ставлення до неї й формує свої власні асоціації, які, як правило, не співпадають з асоціаціями ПУБЛІКИ.

Таким чином, пресупозиції аналізованих текстів імпліцитно містять два асоціативних ланцюжки, що відбивають різний символічний потенціал, який лексема *celebrity* та її деривати актуалізують у ПУБЛІКИ та СПОСТЕРІГАЧА-КРИТИКА, а саме: ЗНАМЕНИТІСТЬ → ВТІЛЕННЯ МРІЇ/ЩАСТЯ/УСПІХ/БАГАТСТВО/СОЦІАЛЬНА ВАГОМІСТЬ → ДОБРО й ЗНАМЕНИТІСТЬ → ЕМОЦІЙНА/ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПРИМІТИВНІСТЬ/ЖОРСТОКІСТЬ/ШТУЧНІСТЬ/ОБМАННІСТЬ/ПІДСТУПНІСТЬ → ЗЛО.

Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні функціонування концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ у сучасному англомовному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Никитин М.В. Основания когнитивной семантики : [учебное пособие для высш. учеб. заведений] / М.В. Никитин. – СПб. : Изд-во РГПУ, 2003. – 277 с.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. LE = Liverpool Echo (Liverpool, England): Jan 2009.
2. S = Scotsman (Edinburgh, Scotland): May 2008.

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ SEA / MOPE В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

О.Д. Савчин (Харків)

У статті проведено лінгвокультурологічне дослідження лексеми-полісеманта *sea* (*n*) як засобу об'єктивації концепту SEA/MOPE в англійській мові. Доведено значимість концепту SEA/MOPE як джерела активного словотворення. Визначено, що основним мовним засобом концептуалізації SEA / MOPE є полісемантична лексема *sea* (*n*). Встановлено, що вона є основним джерелом творення другорядних асоціативних номінацій і розширення домену ВОДА згідно з мовною картиною світу англійського народу на основі метонімічного та метафоричного перенесення значень.

Ключові слова: домен, концепт, лінгвокультура, метафора, метонімія, мовна картина світу, полісемантична лексема.

О.Д. Савчин. Лексические средства объективации концепта SEA/MOPE в английском языке. В статье проведено лингвокультурологическое исследование лексемы-полисеманта *sea* как средства объективации концепта SEA/MOPE в английском языке. Доказывается важность концепта SEA/MOPE как источника активного словообразования. Определено, что главным языковым средством концептуализации SEA/MOPE является полисемантическая лексема *sea* (*n*). Установлено, что она является главным источником образования второстепенных ассоциативных номинаций и расширения домена ВОДА в соответствии с языковой картиной мира английского народа на базе метонимического и метафорического переноса значений.

Ключевые слова: домен, концепт, лингвокультура, метафора, метонимия, полисемантическая лексема, языковая картина мира.

O.D. Savchyn. Lexical Means of Objectification of the Concept SEA/MOPE in the English Language. The essay highlights the linguistic and cultural research of the polysemantic lexical item *sea* as means for the concept SEA/MOPE objectification in the English language. The concept SEA / MOPE has proved to be important as a source of active vocabulary formation. It has been determined that the main language means of SEA/MOPE conceptualization is a polysemantic lexical item *sea*. It has been proved to be the basic source of the secondary nomination by association and extending the domain WATER due to the language world picture of the English people on the base of metonymical and metaphorical transpositions of meanings.

Key words: concept, domain, language world picture, linguistic culture, metaphor, metonymy, polysemantic lexical item.

Проблематика даного дослідження знаходить-ся у руслі когнітивно-дискурсивної антропологічної дослідницької парадигми, що дозволяє проводити комплексний аналіз лінгвістичної маніфестації культурно релевантних концептів і виявляти та описувати етнокультурні характеристики картини світу. Залучення у сферу інтересів проблем когнітології, культурології, етнології та інших галузей знань стає особливо актуальним у зв'язку з тим, що багато питань, пов'язаних із дослідженням процесів мислення та їх мовної репрезентації

в контексті етнокультур, потребують подальшого вивчення.

Об'єктом дослідження є концепт SEA / MOPE, представлений прямими номінаціями в системі англійської мови. Предметом вивчення є когнітивно-семантичні характеристики даного концепту, об'єктивованого лексичними засобами англійського контексту. Отже, актуальність теми зумовлюється тим, що робота виконана у напрямку когнітивної лінгвокультурології, який досить активно розвивається у сучасній когнітивній лінгвістиці. До того

ж, море відіграє винятково важливу роль у житті як англійського етносу в цілому, так і окремих індивідів, оскільки воно є джерелом життя, невід'ємною частиною середовища проживання та життєдіяльності англійців, могутньою і грізною стихією, здатною як продовжити, так і обірвати людське існування.

Концепт SEA / MOPE є вагомим компонентом національної культури, він відображає найважливіші категорії та установки життєвої філософії англійського народу, а отже є значущим для вибору оптимальної лінії поведінки в англійській лінгвокультурі та для розуміння національного характеру англійців іншими народами. Згідно досліджень, що проводилися істориками-культурологами Дж. Т. Кочем та Дж. Квіллі “острівне розміщення” (insularity) є ключовим словом британської культури і цивілізації не лише тоді, коли звертаємося до географічної характеристики країни, а також і до історичних умов; острівне положення і близькість океану спричинили розвиток Британії своїм окремим шляхом, прийняття та відкидання нею різних впливів, перемішування та асиміляцію народів, та відмінність лише її властивого спокою та гармонії; змусили її народ стати дослідниками, торговцями і колонізаторами берегів обох півкуль, які перетворили Британію з краю світу на центр цивілізації. Острів дав притулок своїм мешканцям, врятувавши їх від багатьох небезпек, тому не випадково “історія Британії та її сильний національний ґрунт оформилися за допомогою моря” [14, с. 15]. Отже, вивчення взаємозв'язку природи і культури як двох нерозривно зв'язаних складових концептуальної картини світу англійців потребує ґрунтовного дослідження. Важливість його підсилюється тим, що концепт SEA / MOPE є “константою” англійського світогляду, тобто “концептом, який існує постійно або, принаймні, дуже довгий час як певний сталий принцип культури” [9, с. 76]. Саме тому потрібне спеціальне дослідження, присвячене комплексному вивченню даного концепту в англійській лінгвокультурі.

За нашими даними, основним мовним засобом концептуалізації SEA / MOPE в англійській лінгво-

культурі є полісемантична лексема *sea* (*n*), оскільки даний концепт є результатом багатовікового пізнання і практичного використання англійським етносом реально існуючого географічно-кліматичного та космологічного поняття SEA / MOPE. Отже, змістом даного концепту є історично складені та культурно обумовлені в англійській свідомості поняття, уявлення, асоціації, оцінки, співвідносні з денотатом SEA / MOPE та його кількісними і якісними характеристиками.

Етимологічний аналіз *sea* (*n*) – базової лексики концепту SEA / MOPE є необхідною ланкою відтворення найдавніших уявлень народу-носія мови про будову світу і про місце моря в системі цінностей англійців. Це важливо, оскільки “від процесу первинного найменування зберігаються деякий час сліди у вигляді внутрішньої форми слова” [10, с. 46]. “Внутрішня форма слова”, як вказував О.О. Потебня, – “це відношення змісту думки до свідомості; вона показує, як уявляється людині її власна думка. Тільки цим можна пояснити, чому в одній і тій же мові може бути багато слів для позначення одного і того ж предмету, і навпаки, одне слово у повній відповідності до вимог мови може позначати предмети різні” [6, с. 90–91]. Тобто, “під внутрішньою формою розуміють спосіб, яким у новій номіналізації представлена стара номіналізація...”, як зазначає Ю.С. Степанов. “У природних мовах внутрішня форма часто недовговічна, вона забувається, зникає, і це пояснюється тим, що визначальну роль... відіграють системні зв'язки слова, його приналежність до груп і структур у складі лексики, а не його походження” [10, с. 46].

Згідно з даними етимологічних словників, лексема *sea* (*n*) входить до складу давньогерманської лексики. Тому в етимологічних словниках вказується спільний загальногерманський корінь *saiwaz* (*sheet of water, sea, lake*). (Для порівняння: давньоверхньонімецький *se*, готський *saiws*, давньофризький *se* [17; 24]). Германські мови також використовували загальноіндоєвропейське слово, представлене англійським *mere*, проте не було чіткої відмінності у значенні між *sea* і *lake* ні за розміром, ні за показником “солоний :: прісний”. Це може бути відображенням

прибалтійської географії, звідки походить германська мова-основа [23]. Припускають також, що дана лексема може походити від протоіндоєвропейської основи *seHi – to be fierce, afflict*, що відповідає латинському кореню – *saevus – fierce, savage*, який в свою чергу вказує на негативне сприйняття древніми германцями моря як стихії [26].

Основним засобом об'єктивації концепту SEA/ MOPE в англійській мові є лексема-полісемант *sea (n)*, яка має розгалужену семантичну структуру, що складається з 19 номінативних значень (сем), які ми об'єднуємо у 9 гіперсем. Це: 1) вся вода світу (1.1 вода як джерело життя; 1.2 вода як стихія); 2) світовий океан (2.1 геофізичне поняття соленої води, що покриває три четвертих земної поверхні; 2.2 одна із семи частин світового океану; 2.3 загальна назва для морських просторів Землі); 3) географічна власна назва (3.1 один з океанів; 3.2 одне з морів); 4) частина світового океану, яка чимось відокремлена (4.1 водний масив в океані, відокремлений островами; 4.2 водний масив як частина океану, частково відокремлений сушею; 4.3 масив соленої води, повністю відокремлений сушею; 4.4 масив прісної води, відокремлений сушею; озеро; 4.5 частина моря з узбережжям, виділена для відпочинку); 5) стан водного простору під впливом кліматичних умов: вітру, течії, негоди (5.1 стан поверхні води океану відповідно до географічних умов; 5.2 фізичні коливання води, хвилі; 5.3 велика хвиля, морський вал); 6) море як професія і спосіб існування; 7) темна пляма на поверхні Місяця або Марсу великих розмірів; 8) багато, велика кількість, що нагадує морські простори (перен.); 9) бронзова купальня великих розмірів у храмі Єрусалиму (перен.). [16–21; 29; 30] При цьому “кожне похідне значення принаймні за одним компонентом співвідноситься прямо чи опосередковано із основним номінативним значенням даної лексеми: “велика маса води, що покриває більшу частину поверхні Землі”, а всі наступні значення є лиш результатом її переосмислення” [1, с. 73]. Це співвідноситься із твердженням О.О. Потєбні про те, що “не важко зробити висновок із розбору слів будь-якої мови, що власне слово виражає не всю

думку, яка приймається за його зміст, а лише одну її ознаку” [6, с. 90]. Саме тому всі виділені 19 номінативних значень є необхідними для аналізу при вивченні концепту SEA/ MOPE, оскільки передають його основні понятійні характеристики, а отже в сукупності утворюють полісемантичну одиницю. На думку С.А. Жаботинської, когнітивні дослідження можуть пролити світло на досі невирішені питання про те, якими методами можна відмежувати одне значення багатозначного слова від іншого та на питання про те, “якими стосунками пов'язані одне з одним значення полісемантичного слова, чи панують тут ієрархічні стосунки, які проявляються в тому, що одне значення виступає в ролі головного, а інші – в ролі другорядних, чи всі ці значення рівноправні” [4, с. 89].

Тому важливим є продовження лексико-семантичного аналізу концепту SEA/ MOPE у наступних напрямках. Поруч із основним засобом номіналізації концепту SEA/ MOPE в англійській мові існує понад 500 лексем, які утворюють лексико-семантичне поле. До нього відносяться лексеми: *bay, billow, creek, current, deep, drink, flood, flow, lake, loch, mare, ocean, pond, stream, sweep, tide, torrent, wave, water* та багато інших.

Аналіз сполучуваності лексеми *sea(n)* показує, що лексичні одиниці, пов'язані з базовою лексемою синтагматично, номінують різні, деколи навіть протилежні ознаки цього поняття: море описується з точки зору езотеричних, міфологічних, космологічних, геофізичних, кліматичних, практичних, якісних, оціночних та інших характеристик, при чому виділяють і такі ознаки моря, які у словникових дефініціях визначення не мають: розмір, висота (*high, low, deep, mountainous, huge, tremendous*), колір (*blue, green, transparent, clear, white, leaden-coloured*), якість (*gloomy, fierce, calm, merry, roaring, seething, raging, heaving, furious, rough*) тощо.

Щодо зони словотворення лексеми *sea (n)*, то існує більше 300 похідних утворень у даному лексико-семантичному полі, наприклад: *oversea, seaside, seaman, seamanship, seaward, seagull, seafaring, seagoing* і т.д. Активне словотворення

за участю лексеми *sea* (*n*) свідчить про підвищений інтерес англомовних індивідів до даного концепту, зумовленого особливостями їх мовної картини світу.

Аналіз також показує, що полісемантична лексема *sea* (*n*) не має синоніму чи антоніму, який би повністю розкривав увесь її зміст. Члени парадигми співвідносяться тільки за одним чи декількома значеннями або відтінками значень семантичної структури базової лексеми. Наприклад, до синонімічного ряду в гіперсемі “вся вода на Землі” відносяться: *sea, water, ocean, the waves, the drink, the brine, the deep, the blue, depths, flow*, тобто лексеми, які характеризують даний концепт через різні ознаки і параметри [1, с. 77].

Щодо антонімів лексеми *sea* (*n*), то в деяких словниках вказуються слова: *land, shore, coast, sky, wind, harbour, port*, тому що їм притаманна присутність одного спільного значення: або ж архаїчного *вода, стихія*, або географічного *суша*, хоч у деяких лінгвістичних дослідженнях відкидається наявність логічної основи для їх антонімізації [24–27].

Частотний аналіз вживання слів на позначення концепту SEA/MOPE із вказаного вище синонімічного ряду у текстах англомовного дискурсу показує, що у відсотковому відношенні лексема *sea* (*n*) вживається у 18,5% випадків, *water* у 16% випадків, *wave* – у 5%, *ocean* і *tide* – у 2% тощо. Звідси стає зрозумілим, що лексема *sea*(*n*) є іменем концепту у своєму прямому значенні, яке, за твердженням О.С. Кубрякової, здатне “відобразити власне когнітивні, пізнавальні моменти в номінативній діяльності і особливості створюваних у цьому процесі структур свідомості, які належить об’єктивувати в актах номінації” [5, с. 61], тому що “ми повинні вміти розрізняти значення як за їх предметною відповідністю, так і за формою їх подачі” [5, с. 10].

Разом з тим, на думку Г.Г. Слишкіна, “ім’я концепту – це не єдиний знак, який може активізувати його у свідомості людини. Будь-який концепт характеризується здатністю до реалізації у різних знакових формі... Чим різноманітнішим є потенціал

знакового вираження концепту, тим більш древній цей концепт і тим вища його ціннісна значимість у рамках даного мовного колективу. У процесі свого існування концепт має здатність втрачати зв’язок з деякими мовними одиницями, які раніше слугували для його вираження і притягувати до себе нові” [7, с. 34]. Наївне знання носія мови є основою концепту, як це розуміє Ю.С. Степанов. На його думку, “концепт – це той “пучок” уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань, який супроводжує слово” [8, с. 31–33]. А з іншого боку, “концепт – це те, за допомогою чого людина – пересічна, звичайна людина, не “творець культурних цінностей” – сама входить в культуру, а в деяких випадках і впливає на неї” [9, с. 43].

Таке розуміння концепту перегукується з поняттям культурного архетипу, яке сформувалося під впливом ідей К. Юнга. Він вказував на наявність архетипу ВОДА у колективному несвідомому певних народів. “Вода є символом несвідомого, який зустрічається найчастіше. Спокійне море в низовині – це несвідоме, що лежить нижче від рівня свідомого” [11, с. 73]. Виходячи з цього, Л.І. Белехова вважає, що ВОДА відноситься до культурних архетипів, які “виступають у ролі спонтанно діючих стійких структур обробки, зберігання та репрезентації колективного досвіду” [2, с. 9]. Досліджено, що саме одним із таких архетипів для англосаксонського етносу є ВОДА у формі озера як двостороннього дзеркала, що розділяло природний і надприродний світи [13]. Це відповідає твердженню К. Юнга, що “психіка настільки виходить за межі свідомості, що її (свідомість) можна легко порівняти з островом в океані. Острів не великий, вузький, океан безмірно широкий і глибокий. Тому не так уже і важливо, якщо мова йде про просторове розташування, де знаходяться боги – ззовні чи всередині. Проте якщо історичний процес депірітуалізації, зникнення проєкцій буде продовжуватися, то все божественне чи демонічне повинно повернутися в душу, в середину людини, яка про це не підозрює” [11, с. 126].

Повертаючись до проаналізованого матеріалу, ми спостерігаємо, що полісемантична лексема *sea*

(*n*) у 17% випадків вживається у значенні “кількість”, а тому перспективним видається проведення досліджень, присвячених способам появи непрямих номінацій у процесі метонімічної та метафоричної концептуалізації МОРЯ. Проводити такий аналіз обов’язково потрібно у контексті, оскільки ми маємо справу не тільки з семантичним, а й з когнітивним аналізом даного концепту. Як вказує С.А. Жаботинська, “семантичний аналіз спрямований на експлікацію семантичної структури номінативної одиниці, уточнення денотативних, сигніфікативних і конотативних значень, які її реалізують; а концептуальний аналіз передбачає пошук тих спільних концептів, які підведені під один знак і демонструють буття знаку як маркеру відомої когнітивної структури” [3, с. 55]. Згідно з Р. Ленекером, “сутностям, які використовуються в концептуальному аналізі, притаманний більш високий ступінь абстракції у порівнянні із тими сутностями, які фігурують у семантичному аналізі” [10, с. 25]. Саме тому, як стверджує Г.Г. Слишкін, “усвідомлення і використання того, що знакова одиниця, особливо взята поза контекстом, може служити відсиланням до багатьох інших концептів, також є важливим елементом комунікативної компетентції” [5, с. 36].

Використання методики аналізу полісемантичних структур, запропонованої С.А. Жаботинською, дозволяє моделювати значення лексеми *sea* (*n*) та виявляє наступні їх варіанти (подані у порядку появи їх у словниках, а число після пояснення означає частотність появи такого значення у всіх опрацьованих лексикографічних джерелах): (1) солоня вода, що покриває більшу частину Землі (14); (2) в широкому розумінні, води Землі, на відміну від суші і повітря (5); (3) частина гідросфери Землі (2); (4) поділ цієї води, значний за масштабами, більш-менш визначено маркований границями суші (23); (5) частина солоної води в океані, відокремлена течіями чи островами (8); (6) частина цієї солоної води другого порядку, відокремлена з одного боку границями суші (15); (7) частина солоної води другого порядку, повністю відокремлена сушею (12); (8) частина внутрішньоматерикової

прісної (солоної) води невеликих розмірів, озеро (7); (9) одне із семи морів, океан, безкраї водні простори (15); (10) ступінь, інтенсивність, напрямок руху океану, спричинені погодними умовами (20); (11) хвилі океану, переміщення морської води, спричинене вітром (11); (12) велика хвиля або бурун (12); (13) частина власної географічної назви (9); (14) об’єм води у морі, який розглядається по відношенню до припливу чи відпливу (3); (15) велика кількість, переважно рідини, що нагадує море по об’єму (10); (16) все, що нагадує океан по своїй протяжності, кількості, безкрайності (17); (17) плавання на кораблі (5); (18) умови життя моряка (6); (19) морські професії (10); (20) в астрономії: темна пляма великих розмірів на поверхні Місяця або Марсу, що нагадує море (8); (21) все, що пов’язане з морем або пристосоване до нього (6); (22) все, що нагадує океан за його рухом, хвилюванням, неспокоєм, тривожністю (6); (23) велика бронзова купальня у храмі Єрусалиму (6); (24) прізвище людини (3); (25) морські території, які не знаходяться в межах юрисдикції жодної з країн, переважно *high sea* (4); (26) фізика: (фізичний або математичний) простір, наповнений частинками певного виду, особливо такий, в якому мають значення частинки, що знаходяться біля його поверхні (3); (27) територія на або близько від краю моря, особливо як місце відпочинку (5); (28) місце локалізації або проживання людей (5); (29) частина морських територій певної держави, на які поширюється законодавство цієї держави (4) [16–20, 22; 25; 26; 28; 29].

Розвиток полісемії лексем, відповідно до методики С.А. Жаботинської, відбувається в основному за п’ятьма типами: метафорично, метонімічно, по аналогії, за допомогою звуження та розширення значень [4, с. 90]. Одержані кількісні дані дозволяють стверджувати, що найбільш продуктивним типом виникнення полісемії лексеми *sea* (*n*) є метонімія (89 словникових статей) та метафора (49 словникових статей), що відкриває перспективи для пошуку доменів, у яких реалізуються окремі слоти концепту. Отже, у даному випадку в концептуальній мережі полісемії, яка розвивається іменником SEA, прослідковуються 9 взаємопов’я-

заних доменів: ВОДА, СТИХІЯ, ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ, ХВИЛІ, ЛЮДИНА, ВЕЛИКА КІЛЬКІСТЬ, ТЕРИТОРІЯ, НАЦІЯ, ІСТОРІЯ. При цьому протягом історичного розвитку концепту SEA/МОРЕ на основі архетипу ВОДА відбувалися зміни значень у межах кожного домену. Наприклад, у домені ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ значення *seven seas* – одне із семи морів як частина світового океану – у своєму історичному розвитку потрапило на периферію та стало архаїчним, оскільки новітні наукові відкриття дали змогу виділити лише чотири океани (а не сім, як це було в древніх уявленнях та середньовічних поглядах англомовних етносів).

На основі всього сказаного можна зробити висновок, що, полісемантична лексема *sea (n)* є іменем концепту SEA/МОРЕ. Значення імені концепту картуються у межах доменів ВОДА, СТИХІЯ, ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ, ХВИЛІ, ЛЮДИНА, ВЕЛИКА КІЛЬКІСТЬ, ТЕРИТОРІЯ, НАЦІЯ, ІСТОРІЯ. Полісемант *sea (n)* є основним джерелом творення другорядних асоціативних номінацій і розширення домену ВОДА згідно з мовною картиною світу англійців на основі метонімічного та метафоричного перенесення значень. Це відкриває перспективи подальшого вивчення лінгвокультурного концепту SEA/МОРЕ за його переносними номінаціями, що функціонують в англомовному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадмаева Т.И. Лингвокультурологический аспект анализа концепта “water” / Т.И. Бадмаева // Актуальные проблемы лингвистики и межкультурной коммуникации : материалы науч. сессии фак-та лингвистики и межкультур. коммуникации ВолГУ (Волгоград, апрель 2005 г.). – Вып. 3 / Сост. Н.Л. Шамне, Е.А. Пелих. – Волгоград : Волгоград. науч. изд-во, 2005. – С. 71–78. 2. Белехова Л.И. Глосарій з когнітивної поетики / Л.И. Белехова. – Херсон : Айлант, 2004. – 124 с 3. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймвые сети / С.А. Жаботинская // Одесса : Одес. нац. ун-т им. И.И. Мечникова, 2007. – С. 53–60. 4. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и проблемы полисемии / С.А. Жаботинская // Сборник, посвященный юбилею

Виктора Васильевича Левицкого. – Черновці :Чернов. нац. ун-т, 2008. – С. 84–91. 5. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова // РАН, Ин-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. 6. Потебня А.А. Собрание трудов: Мысль и язык / А.А. Потебня. – Москва : Лабиринт, 1999. – 134 с. 7. Слышкин Г.Г. От текста к символу: Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с. 8. Степанов Ю.С. Изменчивый “образ языка” в конце XX века / Степанов Ю.С. // Язык и наука конца XX века. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1995. – С. 7–34. 9. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Академический Проект, 2001. – 824 с. 10. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания / Ю.С. Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 271 с. 11. Юнг К. Архетип и символ / К. Юнг. – М. : Renaissance, 1991. – 286 с. 12. Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites / R. Langacker. – Stanford : SUP, 1987. – 516 p. 13. British Culture and Civilization Over the Centuries; Heritage, Tradition and Change. From the Early Ages to the Modern Time. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.docstoc.com> 14. Koch John T. Celtic Culture: a Historical Encyclopedia / Koch John T. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://books.google.co.ua> 15. Quilley Geoff. Missing the Boat: the Place of the Maritime in the History of British Visual Culture / Geoff Quilley. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.nmm.ac.uk>

СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

16. Англо-русский словарь Мюллера. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru> 17. Новый большой англо-русский словарь. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru> 18. American Heritage Dictionary of the English Language [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://education.yahoo.com/reference/dictionary> 19. Cambridge Advanced Learner’s Dictionary. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dictionary.cambridge.org> 20. Longman Dictionary of Contemporary English [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.doceonline.com 21. Macmillan Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.macmillandictionary.com> 22. New Collegiate Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru> 23. Online Etymology Dictionary

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com> 24. Oxford English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oed.com> 25. Random House Unabridged Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.reference.com> 26. Roget's 21st Century Thesaurus, Third Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://thesaurus.com/browse/> 27. The Collaborative International Dictionary of English [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru> 28. The Wordsmyth English Dictionary-Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wordsmyth.net> 29. Webster's New Millennium Dictionary of English, Preview Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.reference.com> 30. WordNet@ 3.0. A Lexical Database for English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wordnet.princeton.edu>

УДК 811.111'42

ГІПЕРЕКСПЛІКАЦІЙНІ АППОЗИТИВНІ МОДЕЛІ: ПРОПОЗИЦІЙНІ СХЕМИ

О.А. Самочорнова (Житомир)

Статтю присвячено аналізу пропозиційних схем, що лежать в основі аппозитивних конструкцій – гіперексплікаційних аппозитивних моделей американського газетного дискурсу. Пропозиційні схеми базових фреймів дозволили систематизувати аппозитивні моделі та розподілити їх на автономні й інтегральні.

Ключові слова: американський газетний дискурс, аппозитивна конструкція, базові фрейми, гіперексплікаційна модель, пропозиційні схеми.

О.А. Самочорнова. Гиперекспликационные аппозитивные модели: пропозициональные схемы. Статья посвящена анализу пропозициональных схем, лежащих в основе аппозитивных конструкций – гиперекспликационных моделей американского газетного дискурса. Пропозициональные схемы базовых фреймов позволили систематизировать аппозитивные модели и разделить их на автономные и интегральные.

Ключевые слова: американский газетный дискурс, аппозитивная конструкция, базовые фреймы, гиперекспликационная аппозитивная модель, пропозициональные схемы,

О.А. Samochornova. Hyperexplicative Appositional Models: Propositional Schemes. The article focuses on the analysis of propositional schemes forming the basis for appositionive constructions – hyperexplicative appositional models in American newspaper discourse. Propositional schemes of basic frames allowed to systemise appositionive models and classify them into autonomic and integral.

Key words: American newspaper discourse, appositionive construction, basic frames, hyperexplicative appositional model, propositional schemes,.

До актуальних проблем сучасного мовознавства належить вивчення мовних та мовленнєвих явищ у взаємозв'язку зі знанням і мисленням людини.

Об'єкт нашого дослідження – прикладка або аппозитив є мовленнєвим утворенням: подвійним означенням певного елемента дійсності в експліцитній спосіб, що дає підстави тлумачити обидва означення як аппозитивну конструкцію – гіперекспліцитну модель, частини якої перебувають у синтаксичному зв'язку аппозиції.

У синтаксичному плані аппозитивну конструкцію уважають напівпредикативною, тобто згорнутою предикативною; за типом зв'язку між компонентами розрізняють відокремлену прикладку, яка є інтонаційно й змістово акцентованою, й невідокремлену, з меншою граматичною автономністю; за формальною структурою прикладки поділяють на непоширені, виражені словом чи стійким сло-

восполученням та поширені, виражені вільним словосполученням [4, с. 593]. Проте, підхід до прикладки як до елемента аппозитивної моделі вимагає не лише встановлення її власних рис, а у першу чергу визначення зв'язків між елементами зазначеної моделі.

Незважаючи на широку семантичну варіативність означень-аппозитивів, на думку дослідниці С. Жаботинської, виокремлення основних типів аппозитивних конструкцій ґрунтується на пропозиціях базисних фреймів, які “демонструють найбільш узагальнені принципи категоризації й організації інформації, вираженої за допомогою мови” [1, с. 36]. Склад таких фреймів представлений: 1) *предметним фреймом*, у якому сутності характеризується за якісними, кількісними, бутєвими, локативними й темпоральними оцінками; 2) *акціо-нальним фреймом*, у якому декілька предметів наділені різними аргументними ролями; 3) *посе-*

сивним фреймом, що демонструє зв'язки володіння, вмісту і належності частини цілому; 4) *ідентифікаційним фреймом*, що персоніфікує, класифікує та специфікує предмет; 5) *компаративним фреймом*, що виникає на основі таксономічного фрейму та представлений субфреймами тотожності, схожості й подібності [2].

З огляду на те, що пропозиційні схеми базисних фреймів демонструють основні види зв'язків між предметом і його ознаками, а також між декількома предметами, вважаємо за необхідне визначити фрейм концептуальним підґрунтям аппозитивної конструкції – гіперексплікаційної моделі з аппозитивним компонентом.

Імплементуючи концепцію базисних фреймів в аналіз мовних аппозитивних структур, С. Жаботинська виокремлює шість семантичних типів аппозитивів, представлених схемами ідентифікаційного (схеми персоніфікації, класифікації й характеристизації) й компаративного (схеми тотожності, схожості й подібності) фреймів [1, с. 37].

У межах нашого дослідження як матеріал використано американський газетний дискурс (АГД), отже аналізу піддані зафіксовані в ньому аппозитивні конструкції.

Метою цієї статті є систематизація пропозиційних схем, що лежать в основі аппозитивних конструкцій, реалізованих в АГД.

Аналіз матеріалу засвідчив, що в АГД аппозитивні конструкції – гіперексплікаційні моделі з аппозитивним компонентом можуть бути представлені переліченими С.А. Жаботинською пропозиційними схемами, наприклад:

ІДЕНТИФІКАЦІЙНИЙ ФРЕЙМ

- **Схема персоніфікації** “ЩОСЬ-ідентифікатор” є ЩОСЬ-персоніфікатором; персоніфікатором є власна назва або її аналог, що може виступати у постпозиції й у препозиції до означуваного іменника:

He and his wife, Carla Bruni-Sarkozy, were treated to a private dinner with the Obamas, which is sure to play well in Paris. (The New York Times, March 31, 2010)

On June 7, 2000, two Chechen women, Khava

Barayeva and Luiza Magomadova, drove a truck laden with explosives into a Russian special forces building in Alkhan-Yurt, Chechnya... (The New York Times, March 30, 2010)

Mr. Yanukovich and his Russian counterpart, Dmitry Medvedev, announced the accords after meeting in the Ukrainian city of Kharkiv. (The Wall Street Journal, Apr. 22, 2010)

- **Схема класифікації** “ЩОСЬ-ідентифікатор” є ЩОСЬ-класифікатором; класифікатор, що є членом певного класу, позначається іменником з неозначеним артиклем або його еквівалентом. Характерним для титульних імен є використання препозитивних означень, виражених аппозитивом.

“The Americans, no matter what they say, cannot get used to a new world where regional powers want to have a say in regional and global politics,” said Soli Ozel, a professor of international relations at Bilgi University in Istanbul. (The New York Times, June 8, 2010)

President Dmitri A. Medvedev was briefed on the blasts by top law enforcement and security advisers. (The New York Times, March 29, 2010)

- **Схема характеристизації** “ЩОСЬ-ідентифікатор” є ЩОСЬ-характеризатором; характеризатор, який є тією ж сутністю, що й ідентифікатор, позначається в англійській мові іменником з означеним артиклем або його еквівалентом. Наприклад:

One day in late 1985, Allen Ginsberg, the American beat poet, unexpectedly turned up at the Moscow bureau of The Times, bearing a package from Yevgeny Yevtushenko, the Soviet poet. (The New York Times, May 18, 2008)

In May 2007, just five months after the death of eccentric dictator Saparmurat Niyazov, better known as Turkmenbashi, then-President Vladimir Putin flew to this port city and won an agreement to build a pipeline that would skirt the Caspian and traverse Kazakhstan before making its way to Russia, eventually carrying an extra 30 billion cubic meters of gas annually. (The Global Post, Nov. 28, 2009)

КОМПАРАТИВНИЙ ФРЕЙМ

- **Схема тотожності** “ЩОСЬ-компаратив є (як) ЩОСЬ-корелят”. Наприклад:

*Berlin is also reviewing elements of its **Ostpolitik, or policy toward the East.** (The Christian Science Monitor, Feb. 3, 2010)*

*Despite such tales, “**death by PowerPoint,**” the phrase used to describe the numbing sensation that accompanies a 30-slide briefing, seems here to stay. (The New York Times, Apr. 26, 2010)*

- **Схема схожості** “ЩОСЬ-компаратив є як ЩОСЬ-корелят”. Наприклад:

*The Taliban were a scattered and defeated force in northern Afghanistan, long home to the **strongest anti-Taliban resistance, the Northern Alliance.** (The New York Times, Nov. 26, 2009)*

*But that vision has led to friction with Washington, particularly over **Iran, Turkey’s only alternative energy source after Russia.** (The New York Times, June 8, 2010)*

- **Схема подібності** “ЩОСЬ-компаратив є ніби ЩОСЬ-корелят”; компаратив і корелят належать до понятійних класів, що не мають спільної основи. Наприклад:

*Because the new wave of Chechen separatists see **President Kadyrov as a puppet of the Kremlin,** any realistic solution must improve the legitimacy of Chechnya’s core social institutions. (The New York Times, March 30, 2010)*

*Not least, it ties up **junior officers — referred to as PowerPoint Rangers** — in the daily preparation of slides, be it for a Joint Staff meeting in Washington or for a platoon leader’s pre-mission combat briefing in a remote pocket of Afghanistan. (The New York Times, Apr. 26, 2010)*
*“Katyn is the place of death of the Polish intelligentsia,” **Michnik, now the soul of Poland’s successful Gazeta Wyborcza newspaper,** said when I reached him by phone. (The New York Times, Apr. 12, 2010)*

Проведене дослідження також засвідчило, що спектр пропозиційних схем, по яких будуються гіперексплікаційні моделі в АГД є ширшим: окрім пропозиційних схем ідентифікаційного й компаратив-

ного фреймів, також зафіксовані схеми предметного й посесивного фреймів, наприклад:

ПРЕДМЕТНИЙ ФРЕЙМ

- **Квантитативна схема** “ЩОСЬ є СТИЇЛКИ (кількість)”, наприклад:

*According to the BP Statistical Review, the country holds **the world’s fourth largest gas reserves, 7.94 trillion cubic meters, or over 4 percent of the world’s reserves.** (The Global Post, Nov. 28, 2009)*

- **Квалітативна схема** “ЩОСЬ є ТАКЕ (якість)”, наприклад:

*The **44-year-old Prokhorov, the second-richest man in Russia,** is expected to assume control of the woebegone Nets within the next few weeks. (The New York Times, Apr. 26, 2010)*

*While Prokhorov rides a Jet Ski, Dolan sings lead for **J.D. and the Straight Shot — “a barely O.K. blues-rock cover band,”** according to a Boston Herald review. (The New York Times, Apr. 26, 2010)*

*NEW YORK — My first thought, hearing of the Polish tragedy, was that history’s gyre can be of an unbearable cruelty, decapitating Poland’s elite twice in **the same cursed place, Katyn.** (The New York Times, Apr. 12, 2010)*

- **Локативна схема** “ЩОСЬ є/існує ТАМ (місце буття)”. Наприклад:

ANKARA, Turkey — For decades, Turkey was one of the United States’ most pliable allies, a strategic border state on the edge of the Middle East that reliably followed American policy. (The New York Times, June 8, 2010)

*Similar projects are underway involving highways to **Minsk, Belarus,** and at the **Pulkovo airport in St. Petersburg.** (The Wall Street Journal, June 16, 2010)*

*Russian Prime Minister Vladimir Putin, visiting Kiev before the ratification vote, hailed the deal as a breakthrough in ties with Ukraine and emphasized how much money Russia was giving up to keep its fleet in **Sevastopol, the southern tip of Ukraine’s Crimean Peninsula.** (The Washington Post, Apr. 28, 2010)*

- **Темпоральна схема** “ЩОСЬ є/існує ТОДІ”.

Наприклад:

*It will allow Russia to keep a strategic military presence beyond its borders **until 2043, a quarter-century beyond the end of its current lease for the naval base on Ukraine’s Crimean peninsula.*** (The Wall Street Journal, Apr. 22, 2010)

ПОСЕСИВНИЙ ФРЕЙМ

- **Схема паргитивності** “ЦЛЕ має ЧАСТИ-НУ”, наприклад:

*In the 1990s, the rebels kicked out tens of thousands of Russian troops who had been sent to the region to prevent **Chechnya, a republic within the Russian Federation,** from declaring independence.* (The New York Times, March 30, 2010)

*Radu Tudor, a defense analyst in **Romania, one of three NATO allies on the Black Sea,** said the Russians’ extended presence in Sevastopol poses less of a military problem than a political one.* (The Washington Post, Apr. 28, 2010)

- **Схема інклюзивності** “КОНТЕЙНЕР має ВМІСТ”, наприклад:

*Turkey’s shifting foreign policy is making its prime minister, Recep Tayyip Erdogan, a hero to the Arab world, and is openly challenging the way the United States manages **its two most pressing issues in the region, Iran’s nuclear program and the Israeli-Palestinian peace process.*** (The New York Times, June 8, 2010)

- **Схема володіння** “ВЛАСНИК має ВЛАСНІСТЬ”, наприклад:

*“If Mikhail’s personality matches his wallet and he is available to Nets fans, they will love him and come to the games in droves,” **the Dallas Mavericks owner Mark Cuban** said in an e-mail message.* (The New York Times, Apr. 26, 2010)

*With **state-controlled giants OAO Rosneft and OAO Gazprom** dominating the oil and gas sector, most future foreign investment will be directed at sectors like automobiles and retail-related services, says Peter Westin, chief economist at the Aton brokerage in Moscow.* (The Wall Street Journal, June 16, 2010)

Усі перелічені пропозиційні схеми є **автономними**, однак в АГД також представлені наступні **інтегральні** схеми:

- Інтеграція темпоральної схеми (предметний фрейм) і схеми класифікації (ідентифікаційний фрейм), наприклад:

*Last December, **now-Prime Minister Putin** broke the confidentiality of the START negotiations to publicly complain about US missile defense plans, raising questions about a possible Kremlin split over the wisdom of finalizing the treaty at all.* (The Christian Science Monitor, March 18, 2010)

*But after Russian troops pacified rebel Chechnya the Kremlin declared victory, and a five year hiatus in terrorist attacks against Russia’s heartland appeared to confirm the efficacy of **then-President Vladimir Putin’s** tough measures.* (The Christian Science Monitor, March 29, 2010)

*When the Chechens invaded neighboring Dagestan, **Vladimir Putin, then the newly appointed prime minister,** retaliated with overwhelming force.* (The Christian Science Monitor, March 30, 2010)

*The insurgents lay low but remained a menace to be constantly watched, according to **the former governor of Kunduz, Gen. Muhammad Daoud, now a deputy interior minister.*** (The New York Times, Nov. 26, 2009)

- Інтеграція схеми класифікації (ідентифікаційний фрейм) і темпоральної схеми (предметний фрейм), наприклад:

*Turkey’s rise as a regional power may seem sudden, but it has been evolving for years, since the end of the cold war, when the world was a simple alignment of black and white and **Turkey, a Muslim democracy founded in 1923,** was a junior partner in the American camp.* (The New York Times, June 8, 2010)

- Інтеграція локативної схеми (предметний фрейм) і схеми класифікації (ідентифікаційний фрейм), наприклад:

*In February, **a Chechen rebel leader, Doku Umarov,** threatened in an interview on a Web*

site to organize terror acts in Russian population centers. (*The New York Times*, March 29, 2010)

- Інтеграція схеми характеристики (ідентифікаційний фрейм) і локативної схеми (предметний фрейм), наприклад:

Nord Stream, the pipeline project linking Germany and Russia, for example, raised eyebrows in Europe and Washington as a bilateral deal that left the European Union out. (*The Christian Science Monitor*, Feb. 3, 2010)

- Інтеграція схеми класифікації (ідентифікаційний фрейм), локативної схеми (предметний фрейм) і темпоральної схеми (предметний фрейм), наприклад:

Hubert Vüdrine, foreign minister of France from 1997 to 2002, says Berlin's strategic goals with Moscow are 'not worrying, and are compatible with a common EU policy,' provided that disagreements can be overcome between older states such as France and Italy, and newer states such as Poland and the Baltics. (*The Christian Science Monitor*, Feb. 3, 2010)

- Інтеграція схеми характеристики (ідентифікаційний фрейм), локативної схеми (предметний фрейм) і темпоральної схеми (предметний фрейм), наприклад:

'When you start opening up and loosen controls, it becomes a slippery slope,' Jack F. Matlock Jr., the American ambassador to Moscow during much of the Gorbachev period, said last week as he watched the events in China. (*The New York Times*, May 18, 2008)

- Інтеграція схеми класифікації (ідентифікаційний фрейм), квантитативної схеми (предметний фрейм) і локативної схеми (предметний фрейм), наприклад:

Ukraine, a country of 46 million people wedged between Russia and the European Union, has struggled to balance its relations with the two since independence in 1991. (*The Wall Street Journal*, Apr. 22, 2010)

Проведене дослідження дає змоги дійти висновку, що гіперекспліцитні моделі АГД, відрізня-

ючись значним різноманіттям зв'язків, будуються по пропозиційних схемах базових фреймів й охоплюють автономні, утворені на основі однієї пропозиційної схеми, й інтегральні, побудовані шляхом застосування декількох пропозиційних схем. Серед проаналізованих пропозиційних схем гіперексплікаційних моделей з аппозитивним компонентом в АГД, найбільш чисельними є автономні пропозиційні схеми, найбільш частотними з яких є схеми характеристики й класифікації (60%), далі йде локативна схема (20%), найменш частотною є квантитативна схема (менше 1%). Серед інтегративних схем найбільш частотними є інтеграція темпоральної схеми і схеми класифікації (20%) й інтеграція схеми класифікації і локальної схеми (20%).

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі семантичних характеристик гіперексплікаційних моделей з аппозитивним компонентом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жаботинская С. А. Аппозитивы : концептуальные схемы сети / С. А. Жаботинская // Язык – когнитивия – коммуникация : тезисы докл. Междунар. науч. конф., Минск, 3–6 ноября 2010 г. / редкол.: З. А. Харитончик (отв. ред.) [и др.]. – Минск: МГЛУ, 2010. – С. 36–38.
2. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ : типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкас. ун-ту. Серія “Філологічні науки”. – Черкаси, 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
3. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка : фреймовые сети / С.А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – 2004. – № 9 : Проблеми прикладної лінгвістики. – С. 81 – 92.
4. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Christian Science Monitor*, The [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.csmonitor.com>.
2. *Global Post*, The [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.globalpost.com>.
3. *New York Times*, The [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com>.
4. *Wall Street Journal*, The [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://online.wsj.com>.
5. *Washington Post*, The [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.washingtonpost.com/>

ГРАМАТИКА

УУДК 811.11'367.335.2 "03/02"

**ЕВОЛЮЦІЯ ДИНАМІЧНИХ СИСТЕМ
(на матеріалі деяких індоєвропейських мов)**
І.Р. Буніятова, докт. філол. наук (Київ)

У статті висвітлено сучасні засади дослідження мовних змін. Позиції двох найвпливовіших тенденцій представлено для кращого розуміння шляхів мовних змін. Точки зору, що розглядаються, належать лінгвістам, які працюють у межах еволюціоністського і генеративного підходів. Спірній гіпотезі останнього приділено особливу увагу. Зокрема, автор намагається знайти матеріальне підтвердження положенням генеративної теорії, які на перший погляд, суперечать ідеї повільного, поступового розвитку мови. При вичерпному ознайомленні зазначених точок зору автор доходить висновку, який узгоджує обидва підходи.

Ключові слова: генеративні підходи, мовні зміни, поступовий розвиток мови.

И.Р. Буніятова. Эволюция динамических систем (на материале некоторых индоевропейских языков). В статье рассматриваются современные основы изучения языковых изменений. Позиции двух самых влиятельных тенденций представлены для лучшего понимания путей языковых изменений. Рассматриваемые точки зрения принадлежат лингвистам, которые работают в пределах эволюционистского и генеративного подходов. Особое внимание уделено спорной гипотезе генеративистов. В частности, автор пытается найти материальное подтверждение положением генеративной теории, которые, на первый взгляд, противоречат идее медленного, поступательного развития языка. При исчерпывающем ознакомлении упомянутых точек зрения автор приходит к выводу, который примиряет оба подхода.

Ключевые слова: генеративный подход, поступательное развитие языка, языковые изменения.

I.R. Buniyatova. Evolution of Dynamic Systems (on the Material of Some Indo-European Languages). This paper deals with to-date framework for the investigation of linguistic change. The stance of two most influential trends is presented to move closer to the understanding of linguistic change ways. The viewpoints under consideration belong to evolutionary and generative linguists, the controversial hypothesis of the latter being under special scrutiny. In particular, the author seeks to find empiric evidence involved in the generativist theory that at first sight conflicts with a slow step-by-step evolvement of languages. Upon closer consideration the author arrives at the conclusion that harmonizes both stances.

Key words: generative linguists, linguistic change, step-by-step evolvement of languages.

Проблема розвитку мовних систем, його шляхів та механізмів як і раніше викликає інтерес у дослідників, що працюють у різних парадигмах мовного знання [10–16 та ін.]. У теоретичному мовознавстві другої половини ХХ – початку ХХІ ст. активно обговорюють можливість альтернативного підходу до розв'язання історичних зрушень у мові, а саме, розглядати його як поступовий процес, що відбувається крок за кроком, або як серію катастрофічних,

одноразових актів. Перший підхід, еволюційний, передбачає розпрацювання ідей у річці природного відбору, другий, – у межах теорії катастроф.

Згідно з положеннями останньої, **будь-яка система, розвиваючись, проходить етапи перебудови, різкої зміни, під час яких відбувається перегрупування сил, перебудова рівноваги. Ці етапи характеризуються тимчасовим переважанням однієї із сил, що призводить до**

хаосу, який руйнує попередні структури; потім відбувається гармонізація, рівновага відновлюється, але вже в новому, якісно іншому стані [8, с. 2]

З часів Лейпцігської школи переважна більшість лінгвістичного загалу вважають ідеї еволюційного вчення Дарвіна більш прийнятними для розпрацювання на мовному ґрунті, оскільки вони підтверджуються великим корпусом даних, накопичених в основному на матеріалі індоєвропейських мов. Виявляється, однак, що сповідуючи ідеї еволюційного вчення, можна залишатися у межах “еволюції за Дарвіном” або “еволюції не за Дарвіном”.

Як влучно зазначив С. Пінкер, хоча більшість освічених людей привселюдно заявляє, що вірить у теорію Дарвіна, те, у що вони насправді вірять, це модифікована версія стародавнього теологічного поняття про Великий Ланцюг Усього Суцього: про те, що всі біологічні види вишикувалися в лінійній ієрархії з людиною на чолі. Дарвінівський внесок, відповідно до цих поглядів, полягав у тому, щоб показати, що кожен із видів на цих сходах походить від виду, який стоїть однією сходинкою нижче, а не був призначений на цю сходинку Богом [16, с. 340–382].

Принагідно нагадаємо, що головною заслугою Дарвіна вважають не обґрунтування ідеї еволюції, а відкриття її основного рушійного механізму – природного відбору. Цей фактор уможливив одночасно усвідомити виникнення нових видів і походження органічної доцільності.

Відповідно до еволюційного вчення прийнято говорити про те, що розвиток мови так само як інших динамічних систем відбувався поступовим, повільним шляхом. Такий підхід до пояснення засвідчених в історичній лінгвістиці змін найпоширеніший. При цьому, однак, визнають, що в історії мов наявні періоди інтенсивніших зрушень, коли у певний проміжок часу їх відбувалося більше, ніж у попередні періоди. Останнє логічно пояснюється, наприклад, у контексті одного з недарвінівських учень у палеонтології, сальтаціонізму. На противагу тезі про безперервну і поступову змінюваність видів за Дарвіном воно висунуло кілька

положень: про особливі автономні сили прогресивної еволюції, про їхню іманентність усьому живому і стрибкоподібному (експлозивному) характері великомасштабної еволюції. Сальтаціонізм проголошує своїм ідейним гаслом перевернутий афоризм Лейбніца, який отримує новий сенс “Природа робить стрибки” [5, с. 235–236].

В історичних граматиках найбільш вивчених мов можна знайти безліч прикладів таких періодів. Зокрема, дослідник новогрецької мови А. Мірамбель писав, що основні зміни, які зумовили специфічну форму грецької мови після класичного періоду, здійснилися у період, починаючи з утворення спільногрецької мови, тобто з елліністичної доби до половини Середньовіччя. За його даними, найсуттєвіші зміни відбулися у період з I ст. до РХ до кінця III ст. РХ [4, с. 300–301].

В історії французької мови найсуттєвіші якісні зміни в народній латині Північної Галлії засвідчено у проміжок часу з V по VIII ст. Вони включають (1) дифтонгізацію наголошених голосних середнього підйому переднього і заднього рядів; (2) утворення двовідмінкової парадигми іменника (номінатив і акузатив) до VII ст.; (3) нівелювання ненаголошеного вокалізму у фінальній позиції слова, що спричинило збіг флексій іменників і прикметників різних типів відмін (VII–VIII ст.). Перифразтичні конструкції, які слугували для вираження минулої й майбутньої дії, до VIII ст. утворили часові форми, що в романських мовах, зокрема у французькій, сприяло появі *Passé Composé* і *Futur Simple*. Напр., *j'ai écrit une lettre* (<*aveo lettera escripta*), а також *je parlerai* (<*parlare aveo*). За аналогією з формами майбутнього часу до VIII ст. утворюється форма *Conditionnel Present*: *je parlerie* (<*parler (av) eie*) – фр. *je parlerais* [там само].

Причини періодів стрибкоподібних змін у достатній мірі не вивчені. Не можна також з упевненістю стверджувати, чи спостерігаються вони в усіх мовах. Імовірно причинами масових зрушень у певні періоди є чисто випадковий збіг обставин. Припустімо, що в системі кожної мови існують ланки, на яких тримається решта елементів

мовної структури. Із цього випливає, якщо стрижнева ланка зазнає руйнування, то це спричиняє цілу серію зрушень, які відносно швидко слідують одна за одною. Так, наприклад, у складі голосних народної латини протягом I–II ст. відбувся перехід кількісної відмінності голосних в якісні. Довгі голосні залишилися закритими, а короткі стали відкритими. Руйнація цієї ланки викликала цілу низку наслідків. У межах цих найвиразніших змін

часто рееструють певну послідовність проміжних форм, кожна з яких є продовженням попередньої і поштовхом для розвитку наступної.

Серед даних історичної англістики найбільш ілюстративним у цьому плані є якісна зміна голосних у XV–XVII ст. (Great Vowel Shift), коли всі довгі голосні зазнали зсуву, в результаті якого відбулася перебудова всієї системи вокалізму англійської мови. Пор.:

Таблиця 1

Місце утворення		Ср.-англ.	Англійська
Голосні п. р.	Високого п.	/i:/ > /ii/ > /ei/ > /æi/ > /ai/	—> /ai/
	Середнього п. (закр.)	/e:/ > /æ:/ > /ɛ:/ > /e:/ > /i:/	—> /i:/
	Низького п. (відкр.)	/æ:/	—> /e:/ (згодом —> /i:/)
Голосні с. р.	Низького п.	/a:/ > /ɛ:/ > /ɛ:/ > /e:/ > /e:/	—> /e:/
Голосні з. р.	Високого п.	/u:/	—> /au/
	Середнього п. (закр.)	/o:/	—> /u:/
	Низького п. (відкр.)	«au»	—> /o:/

Повертаючись до можливого пояснення походження й розвитку органічного світу, а їх наразі існує чимало, зауважимо, що вчення природного відбору продовжує зберігати за собою роль провідного направляючого фактору у популяційних процесах, незважаючи на те, що неодноразово піддавалося переоцінці. У колах дослідників-генеративістів це положення викликає різке заперечення. Як правило, вони посилаються на те, що властивий лише людині мовний інстинкт видається несумісним з теорією природного відбору. Або жодного мовного інстинкту не існує, або він розвинувся в якійсь інший спосіб.

Нагадаю, що в генеративній лінгвістиці *мовний інстинкт* – це складне ціле, яке містить багато частин: синтаксис з його дискретною комбінаторною системою, що будує структури безпосередніх складників; морфологія – друга дискретна система, що будує слова; лексика, мовленнєвий апарат; фонологічні правила і структури; сприйняття мовлення, алгоритмів синтаксичного аналізу; алгоритмів засвоєння мови та ін. У фізичному сенсі ці частини являють собою хитромудро структуровані нейронні системи, закладені завдяки послідовності генетичних подій, кожне з яких відбувалося у чітко

відведений час. Те, чим є ці системи, на погляд генеративістів, – це неймовірний дар – здатність передавати безкінечну кількість точно структурованих думок із голови в голову за допомогою модулювання повітря на видиху [16, с. 5].

Як пише Н. Хомський, приписувати цей розвиток [вродженої ментальної структури] “природному відбору” – цілком безпечно, оскільки ми усвідомлюємо, що в цьому твердженні немає нічого матеріального, що воно походить від однієї тільки віри в природничо-наукове пояснення цього явища. Вивчаючи еволюцію свідомості, ми не можемо припустити, як далеко простягаються фізично можливі альтернативи, скажімо, альтернативи трансформаційної генеративної граматики, для організму, який відповідає іншим фізичним умовам, характерним для людей. Можливо їх немає або дуже мало, і в цьому випадку розмова про розвиток мовної здатності є просто недоречною [9, с. 45].

Н. Хомський погоджується з тим, що в граматиці простежується складна будова, але скептично налаштований відносно того, що це є результатом природного відбору. На його погляд, природний відбір оперує у просторі вибору, детермінованого законами природи (а також можливими істо-

рико-екологічними обставинами), і було б чистим догматизмом виступати з апіорними прокламаціями про роль цих факторів у тому, що відбувається. Він іронічно зауважує, єдине, що вдалося “продемонструвати” або “переконливо аргументувати”, так це те, що природний відбір без коливань приймають як основний фактор в еволюції, який доводив Дарвін і ніхто навіть не намагається поставити це під сумнів. Окрім припущень, які поділяє широкий дослідницький загаль стосовно механізмів еволюції мало б сенс все-таки з’ясувати, що саме відбулося, будь-то при вивченні ока, шиї жирафа, кісток середнього вуха, зорових систем ссавців, людської мови тощо. Насправді Н. Хомський не бачить “видимого взаємозв’язку еволюції людського мозку, голосового тракту і мови” [7, с. 119].

Позиція Н. Хомського суголосна ідеям Ф. Лібермана, який пише, що анатомія мовленнєвого апарату і контроль над мовою – це єдине, що було модифіковано у процесі еволюції; граматичний модуль залишився незмінним. І оскільки дарвінівський природний відбір передбачає маленькі кроки, які посилюють чинну функцію спеціалізованого модуля, еволюція “нового” модуля логічно неможлива [13, с. 212].

У кожного, хто ознайомився з цією тезою, виникає логічне запитання: *чи може існувати мовний орган, який розвинувся завдяки процесу, відмінному від того, який відповідає за еволюцію інших органів?* Намагаючись вирішити суперечку послідовників і противників природного відбору, С. Пінкер зауважує, що в одному з розділів “Походження видів” Дарвін доводить, що його теорія може відноситися як до еволюції інстинктів, так і до еволюції тіл. Якщо мова такий самий інстинкт, як і решта, то ймовірно він розвинувся в результаті природного відбору – єдино вдалого наукового пояснення складних біологічних систем [16, с. 340–382]. Мовний інстинкт так само, як і око, – це приклад того, що Дарвін називав тією досконалістю структури і коадаптації, яке по праву викликає наше захоплення.

З іншого боку, якщо мова розвивалася поступово, то має існувати послідовність проміжних форм,

кожна з яких була б корисною для її користувача. Для генеративістів у цьому випадку важливим є те, як виглядала проміжна граматики. Із тези про те, що еволюція органів відбувається у формах, що послідовно ускладнюються, випливає, що у проміжних граматиках має бути обмежений набір символів; правила, що застосовують з меншою точністю, модулі з меншою кількістю правил тощо. Згадаймо приклад О.О. Потебні з Рігведи: *Раздавлены ногами слонами*, яке, на його погляд, не є безглуздом: дійсно слонами (тобто їхніми) ногами. “Тільки тут відношення між двома речами ніяк не виражене, і вони зображені, так би мовити, на одній площині, без перспективи. І наскільки відсутність перспективи у живописі давніше таких, що також походять з глибокої давнини, але більш звичайних для нашої звички до об’єднання думок, як *ногами слонів*” [6, с. 45].

Відносно тенденцій, що увиразнилися в західній історичній лінгвістиці, пояснювати мовні зміни на еволюційних або не еволюційних засадах, зауважує, що тут існують певні розбіжності навіть у таборі однодумців. Це стосується насамперед шляхів, якими ці зміни відбуваються. Найбільш прийнятною видається теорія атрактора Р. Ласса [12, с. 277–305], де історію динамічної системи представлено як певну траєкторію її руху у багатовимірному просторі. Під динамічною системою, слід розуміти будь-яке ціле, що розвивається, де варіативність параметрів структури спричиняє зміну його стану. Із цього випливає, що мовний дрейф відбувається у напрямі до певної ділянки у фазовому просторі, в якій система опиняється у певний момент, і залишається до того часу, доки її не витісняють з якихось причин. Таке пояснення дає змогу, наприклад, відтворити шлях розвитку відмінкових флексій із граматикизованих незалежних морфем на зразок *іменник (незалежна морфема) > постпозитив > частка > відмінкова флексія*, або перифрастичного майбутнього часу в англійській мові, утвореного за формулою *to be going INF*.

Запропонований Р. Лассом підхід уможливив також відтворення розвитку гіпотаксису на прикладі

формування відносного зв'язку (Parataxis Hypothesis), що передбачає поступовий перехід від одного етапу до іншого: *згорнуті атрибутивні конструкції* > *безсполучникові конструкції типу апокойну* > *підрядні речення, оформлені особовими займенниками* > *відносні підрядні речення, оформлені сурядними сполучниками* > *відносні підрядні речення з дейктичними елементами* > *відносні підрядні речення оформлені релятивним граматиалізованим маркером* [1, с. 83–107].

Спроба протиставити у мові зміни, які мають поступовий, повільний характер, змінам раптового характеру в граматиці (*abrupt changes*) належить дослідникам генеративного напрямку (Д. Лайфут, Д. Денісон, А. Херріс, Л. Кемпбел та ін.). Як твердить Д. Лайфут, поступових змін зазнають не тільки первинні мовні дані, але й сама природа засвоєння мови, як правило, забезпечує певну наступність. Сформована граматика дорослої людини є в основному тим мовним середовищем, в якому відбувається становлення граматики її дитини. Це допомагає уникнути розриву наступності в засвоєнні базових моделей і пов'язаних з ними значень та гарантує певну стабільність переходу від одного покоління до іншого. В історії мов не зафіксовано наприклад раптової зміни порядку слів у реченні OV на VO [15, с. 85].

Однак, розриви наступності можуть траплятися. Згідно з генеративною концепцією, інтеріоризовані граматики кожного покоління тотожні попереднім грамадикам, утвореним їхніми батьками. З часом, однак, накопичений обсяг фонологічних, морфологічних і синтаксичних змін може спричинити такий рівень складності поверхневих форм висловлень, що ментальні граматики, які в цілому проявляють значний ступінь подібності до грамадик попереднього покоління, ускладнюються ще більше, тобто містять більшу кількість правил, винятків тощо. На певному етапі спроба утворити традиційну модель граматики в умовах існування даних (= грамадичних явищ), які значно відрізняються від тих, що використовувалися їхніми попередніми, виявляється неможливою. Внаслідок цьо-

го нове покоління конструє радикально інший тип ментальної граматики, що узгоджується з новими даними. Такий розрив безперервності в ментальних грамадиках наступних поколінь називають реструктуризацією або радикальною реінтерпретацією (*reanalysis*) [14, с. 109].

Залишаючись почасти у межах еволюціоністської гіпотези, Д. Лайфут, Д. Денісон та ін., враховують варіативність як рушійну силу мовних змін. Відмінність їхнього підходу полягає в тому, що вони постулюють хаотичний, нерівний характер як варіативності, так і мовних змін, причиною яких і виступає ця сама варіативність. За сценарієм Д. Денісона, мовні зміни починаються поступово, а потім, прискорюючись, завершуються вибухом. Мовні зміни при цьому завжди мають випадковий характер.

Як це насправді відбувається? Очевидно, що людина часто вдається до вибору мовних одиниць за принципом аналогії, моделюючи свою поведінку відповідно до того, що він/вона чує довкола себе. На лексичному рівні, наприклад, спочатку зміну зазнає одне слово, а потім поступово проявляється у другому, третьому та ін. словах, і як тільки кількість слів, що демонструють зміни і виступають у ролі зразка, досягають “критичної маси”, решта слів втягуються у процес з подвоєною швидкістю до тих пір, доки не модифікується пул слів, що залишився. Згідно з концепцією Д. Денісона, цей процес є чимось на зразок ядерної ланцюгової реакції, необхідною умовою якої є наявність “критичної маси” і яка завершується вибухом [10, с. 51–64].

Попри дискусійність теорій Д. Денісона і Д. Лайфута слід визнати, що вони заслуговують на увагу, оскільки підтверджуються фактами історії германських мов, насамперед англійської, німецької і нідерландської. У дослідженні змін, що відбулися в ранньоніованглійській граматиці (XVI–XVII ст.) таке пояснення характеру змін допомогло встановити закономірності, які органічно узгоджуються з вищенаведеними тезами про раптовість та симульганність мовних зрушень, що відбуваються в названій період. Це стосується насамперед

розвитку англійських модальних операторів, похідних від давньоанглійських претерито-презентних дієслів. Останні функціонували як звичайні дієслова, утворюючи форми теперішнього часу за зразком минулого часу сильних дієслів, а форми минулого часу – за зразком минулого часу слабких дієслів. Тож виділення *can, may, shall, must* в окремий клас допоміжних модальних дієслів відбувається лише наприкінці XV ст. як результат радикальної реінтерпретації, коли:

(1) вони втрачають властивості повнозначних дієслів, зокрема керувати прямим додатком;

(2) відбувається повна елімінація претерито-презентних дієслів як окремого класу, за винятком попередників сучасних модальних дієслів (*premodals*);

(3) змінюється порядок слів, згідно з яким позиція попередників модальних дієслів отримує фіксацію, характерну для сучасного речення, тобто перед повнозначним дієсловом;

(4) посилюється семантична опозиція *shall / should, will / would, may / might, can / could* і, на решті,

(5) в англійській мові закріплюється інфінітив з часткою *to* [14, с. 109].

Загалом, ранньомовноанглійський період становить інтерес саме тому, що в цей час різко інтенсифікується процес граматикалізації на окремих ділянках мовної системи. Саме тоді відбувається зміна доміантних когнітивних типів, що було продемонстровано на матеріалі творів Шекспіра, в яких на відміну від його попередників, послідовність подій побудована на причинових і часових зв'язках. Те, що шекспірівські часи були добою своєрідної “когнітивної революції”, коли змінилися механізми когніції у цілого покоління, підтверджується також низкою інших симультанних змін, зокрема у граматиці англійської мови.

Одночасно з модальними дієсловами в окремий клас виділяються квантифікатори, слова на позначення неозначеної кількості на зразок *all, any, both, each, either, every, few* та ін. Синтаксична дистрибуція цих одиниць виявилася тієї діагностичною ознакою, яка дала змогу виокремити їх серед інших лексико-граматичних класів, насамперед прикмет-

ників. У попередні періоди помітні лише тенденції становлення цього класу слів, а в ранньомовноанглійській мові вони суттєво відрізняються від прикметників за своїми синтаксичними характеристиками [2].

Факти реграматизації знаходимо також у дослідженні А. Карабан [3], яке містить висновки про те, що саме на ранньомовноанглійський період припадає становлення класу приад'єктивних інтенсифікаторів і апроксиматоров, на зразок *very, too, much, much too, far*. Характерне для інтенсифікатора збліднення первинної семантики та його граматикалізація завершується, і з цього часу структури з *more, most more, most* оформляють ступені порівняння англійських прикметників. Утім, трапляються випадки паралельного функціонування граматикалізованих і не граматикалізованих форм. Окрім цього, засвідчено якісні зрушення у синтаксисі складнопідрядного речення: закріплення твердих норм порядку слів взаємного розміщення головних і підрядних речень, а також додаткових (часових і модальних) маркерів їхнього зв'язку. Одночасно завдяки успіхам риторики упорядковуються інструменти реалізації змісту, який стає коротшим і чіткіше організованим завдяки структурно-семантичним засобам.

На перший погляд, ідея поступового розвитку і генеративне пояснення раптового характеру змін як рекатегоризації мовних одиниць перебувають у різних теоретичних вимірах. До того ж, очевидним є й те, що радикальній зміні у граматиці передує час так званого накопичення кількісних ознак, який завершується появою якісно нового мовного об'єкта. Принаймні, за моїми спостереженнями, п'ять зрушень, на які посилається Д. Лайтфут, відбуваються поступово, протягом усього середньомовноанглійського періоду, а початок їх було закладено ще в давньомовноанглійському періоді. Наприклад, модальне дієслово в позиції справа від дієслова з повноцінною семантикою як у головному, так і підрядному реченнях, трапляється у пам'ятках XI–XII ст. Навіть за умови високої варіативності моделей поверхневої структури підрядного речення, які містять модальні оператори в пізньодавньо-

англійській, зокрема SOVM, SVM0, SMOV, SOMV, SMVO, остання виявляється домінантною, демонструючи перехід мови від SOV- до SVO-типу. Це означає, що давньоанглійське правило стосовно кінцевої позиції дієслова з повнозначною семантикою в підрядному реченні втрачає свою релевантність і модель типу SOVM, в якій модальне дієслово зберігає свою повнозначність, виявляється неприйнятною для авторів цього періоду.

Завершуючи виклад матеріалу, зазначу, що представлені підходи до пояснення мовних змін не виключають один одного, оскільки як еволюціоністський, так і генеративний ґрунтуються на суттєвій емпіричній основі. Тому слід, очевидно, визнати, що обидві теорії розвитку мовних систем потребують подальшого розпрацювання із залученням більшої кількості мовних даних. На окрему увагу у граматиці заслуговує теорія “катастроф” або радикальних змін, які відбуваються одночасно й раптово, що було продемонстровано у багатьох розвідках, у тому числі українських, на матеріалі деяких германських мов. Очевидно, що більшої валідності дослідженням тих, хто працює у рідній мові цієї теорії, надасть залучення якомога більшої кількості даних з історії інших мов, можливо і неіндоевропейських.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах IV–XIII ст. / Буніятова І.Р. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2004. – 327 с. 2. Грачова І.Є. Становлення класу слів-квантифікаторів в англійській мові (VII–XVII ст.) : автореф. ... дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / І.Є. Грачова. – К., 2007. – 19 с. 3. Карабан А.В. Розвиток та функціонування

кількісних модифікаторів якісної ознаки в англійській мові IX–XIX ст. : дис. ... канд. філол. наук / А.В. Карабан. – К., 2010. – 228 с. 4. Кубрякова Е.С. Язык как исторически развивающееся явление / Е.С. Кубрякова // Общее языкознание. Формы существования. Функции. История языка / Отв. ред. Б.А. Серебренников. – М. : Наука. – С. 197–313. 5. Назаров В.И. Эволюция не по Дарвину. Смена эволюционной модели / В.И. Назаров. – М. : КомКнига, 2005. – 550 с. 6. Холодович А.А. Партиципальный атрибут в японском языке / А.А. Холодович // Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. – Т. VII. – Вып. 1. – М., 1958. – С. 45–57. 7. Хомский Н. О природе и языке / Н. Хомский ; пер. с англ. П.В. Феденко. – М. : КомКнига. – 2002. – 286. 8. Чуличков А. Теория катастроф и развитие мира / А. Чуличков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://katastrofa.h12.ru/theory.htm> 9. Chomsky N. New Horizons in the Study of Language and Mind / N. Chomsky. – Cambridge (Mass.) : The MIT Press, 2000. – 230 p. 10. Denison D. ‘Slow, slow, quick, quick, slow: the dance of language change?’ / D. Denison // ‘Wonderous englissce’: SELIM Studies in Medieval English Language / Ed. by Anna Bringas Lopez et al. – Vigo : Universidade de Vigo. – 1999. – P. 51–64. 11. Harris A. Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective / A. Harris, L. Campbell. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 488 p. 12. Lass R. Historical Linguistics and Language Change / R. Lass. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1997. – 340 p. 13. Lieberman F. The Biology and Evolution of Language / F. Lieberman. – Cambridge, MA : Harvard University Press. – 1984. – 375 p. 14. Lightfoot D. Principles of Diachronic Syntax / D. Lightfoot. – Cambridge; L. : Cambridge University Press, 1979. – 429 p. 15. Lightfoot D. The Development of Language. Acquisition, Change, and Evolution / D. Lightfoot. – Oxford : Blackwell Publishers. – 1999. – 289 p. 16. Pinker S. The Language Instinct / S. Pinker. – N.Y. : Harper Collins Publishers, 1994. – 525 p.

УДК 802.0-801.561.3

**ГРАММАТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ТЕРМИНА
“ОСЛОЖНЕННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ”
В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ**

И.Б. Морозова, докт. филол. наук (Одесса)

Статья объясняет грамматический статус осложненных предложений в синтаксисе современного английского языка. Путем критического анализа фактического материала и существующих взглядов на проблему синтаксического осложнения автор очерчивает объективные критерии для детерминации осложненных предложений и четкого разделения их с простыми и сложными предложениями.

Ключевые слова: вторичная структура предикации, глубинная и поверхностная структуры предложения, первичная структура предикации, предложения, синтаксическое осложнение.

И.Б. Морозова. Граматична сутність терміну “ускладнене речення” в сучасній англійській мові. Стаття пояснює граматичний статус ускладнених речень у синтаксисі сучасної англійської мови. Шляхом критичного аналізу фактичного матеріалу та існуючих поглядів на проблему синтаксичного ускладнення автор окреслює об’єктивні критерії для детермінації ускладнених речень і чіткого розрізнення їх з простими та складними реченнями.

Ключові слова: вторинна структура предикації, глибинна та поверхнева структури речення, первинна структура предикації, речення, синтаксичне ускладнення.

I.B. Morozova. Grammatical Essence of the Term “Complicated Sentence” in Modern English. The article explains the grammatical status of the complicated sentences in modern English syntax. By critical analysis of the existing viewpoints and studying the actual material, the author determines the objective criteria for singling out the complicated sentences and differentiating them from the simple and the composite sentences.

Key words: primary predication structure, secondary predication structure, sentence, syntactic complication, deep and surface sentence structures.

Одной из наиболее обсуждаемых и актуальных проблем на современном этапе развития лингвистической теории является спецификация смысла наиболее широко употребляемых терминов. В синтаксисе, как известно, главной синтаксической единицей является предложение. Очевидно, что без унифицирования терминологии, используемой при описании конструктивно разных типов предложения, невозможно их научно обоснованное исследование.

Отметим, что при всей противоречивости взглядов подавляющее большинство исследователей как-то различают *простое* и *сложное* предложение. Что касается уровневого пространства между сложным и элементарным простым предложе-

ниями, то оно заполнено в языке разнообразными, синтаксически разнотипными конструкциями. Последние в лингвистике традиционно относят к *осложненным* предложениям. Вместе с тем, само понятие “осложненное предложение” очерчивается в специальной литературе нечетко. Исследователи рассматривают существующие степени осложнения, но дают им различную филологическую интерпретацию. И, прежде всего, остается невыясненным вопрос, являются ли осложненные предложения отдельным синтаксическим типом или представляют собой подвид простых либо, наоборот, сложных предложений.

Отсюда, предметом нашего изучения выступает именно осложненное предложение в английском языке. Целью данной статьи является

определение критериев для детерминации семантической сложности предложения и логическое обоснование статуса осложненного предложения как уровневой единицы языка.

Критический анализ существующих точек зрения на природу синтаксического осложнения позволил выделить следующие подходы в современной лингвистике. Термин “осложненное предложение” в языкознании используется в отношении предложений, в составе которых есть однородные, уточняющие, обособленные члены предложения, вставные компоненты и даже целые вставные предложения (Л.П. Иванова [12, с. 55]; О.П. Блик [3, с. 100]). При этом по своему грамматическому статусу перечисленные предложения рассматриваются либо как подвид простых (Л.П. Иванова [12, с. 19]; Г.А. Золотова [11, с. 100-102]; Л.Г. Мацько, О.М. Мацько, О.М. Сидоренко [17, с. 278]), либо как особый структурный тип предложения, занимающий промежуточное положение между простым и сложным, который объединяет признаки монопредикативной и полипредикативной структур.

Так, ряд исследователей рассматривает осложненные предложения в кругу особых явлений синтаксиса *простого* предложения наряду с неполными предложениями и парцеллированными конструкциями (Э.И. Кудрикова [16] и И. Харитонов [30], И.П. Распопов и А.М. Ломов [25]). Н.Н. Снегирева прямо указывает, что это “монопредикативная единица, противопоставленная полипредикативной (сложному предложению)” [26, с. 42]. На этом же основании дается описание осложненного предложения как особого вида простого и в учебном пособии А.Ф. Прияткиной “Синтаксис осложненного предложения” [24]. В диссертационной работе А. Швеца делается попытка дать определение синтаксическому осложнению в целом: “Формально-синтаксическое осложнение – это наличие в предложении компонента, не только семантически содержащего добавочную основному высказыванию информацию, но и структурно занимающего дополнительную синтаксическую позицию, не реализующую валентность основных членов предложения, и не имеющего самостоятельной предикации” [31, с. 63]. В то же время, ни критериев разделения простого и осложненного типов предложения, ни прямого ответа на вопрос о грамматическом статусе осложненного предложения автор не дает.

Зарубежные исследователи в основном вообще выделяют только два основных структурные типы предложения: простое и сложное. В Словаре лингвистических терминов Дж. Ричардса четко различаются простое предложение как “предложение с *одним* сказуемым” и сложное – все остальные” [39, с. 69]. В энциклопедии английского языка Д. Кристалл различает простое (*simple*) и многочленное предложения (*multiple*), куда относит в традиционном понимании и сложные, и осложненные построения [37, с. 276].

Другие исследователи выделяют осложненные предложения в отдельную группу. Так, О. Ахманова под осложненными понимает предложения, в составе которых “...имеется относительно самостоятельная синтаксическая конструкция” [35, с. 315]. Д.Э. Розенталь и М.А. Теленкова к осложненным относят предложения, содержащие обособленные и однородные члены, вставные конструкции, слова – обращения [36]. Авторы грамматики Duden рассматривают синтаксические комплексы (типа *Accusative with the Infinitive*) наравне с необязательными элементами предложения. Предложения же, содержащие такие синтаксические комплексы, детерминируются ими как простые неосложненные. В свою очередь, предложения, содержащие парантезу или распространенный причастный оборот, приравниваются здесь к подчиненному предложению [38, с. 504].

А.Дж. Томсон и А.В. Мартине идут фактически тем же путем, не выделяя в отдельный тип предложения с синтаксическими комплексами. Указанные авторы ограничиваются тем, что отмечают роль вторичной структуры предикации как “заменителя” подчиненного предложения [34, с. 250].

Критическое осмысление существующих воззрений обнажает, прежде всего, отсутствие единой платформы для поверхностно-структурного синтаксического анализа предложения в целом как

уровневой единицы языка. Рассматривая высказывание как актуализированное предложение, мы находим необходимым рассматривать предложение во взаимодействии всех его компонентов: лексического, грамматического, интонационного и в соотнесенности с обозначаемым им отрезком действительности. (Подобная трактовка предложения предлагается М.Я. Блохом [5, с. 100–101], В.Г. Гаком [9, с. 59], И.П. Ивановой, В.В. Бурлаковой, Г.Г. Почепцовым [13, с. 168–169], Е.Н. Стариковой [28, с. 17] и др.).

Следовательно, при выделении различных синтаксических типов необходимо проанализировать, как указанные характеристики влияют на структуру и субстанцию осложненного предложения, которые находятся в тесной связи с его языковыми функциями. На взаимосвязь функции структуры и субстанции указывал еще Ф. де Соссюр: «Материальная единица существует лишь в силу наличия у нее смысла, в силу той функции, которой она облечена... И наоборот... смысл, функция существуют лишь благодаря тому, что они опираются на какую-то материальную форму» [27, с. 172].

В настоящей работе под функциональным назначением осложненного предложения на определенном синхронном срезе мы, как и А.Н. Мороховский, понимаем его субстанциональную и структурную ориентированность на выполнение определенных функций в речевой деятельности [22, с. 25], а именно, познавательно-отражательной (информационно-когнитивной) и коммуникативной¹.

Очевидно, что познавательно-отражательная функция любого предложения связана с непосредственной передачей информации от говорящего к слушающему в процессе речевого общения. Иными словами, предложение является носителем сообщения, т.е. единицей коммуникативно-предикативной. Отсюда очевидно, что и осложненное предложение следует изучать с точки зрения теории предикативности и предикации.

Известно, что структура предикации выполняет структурно-образующую роль в предложении. Как справедливо замечает М.Я. Блох: «Предложение строится лишь сочетанием личного глагола с субстантивом подлежащим» [4, с. 47]. С точки зрения семантики, грамматическое явление предикации (лат. *predicatio* – высказывание) традиционно понимается в лингвистике как отнесение содержания высказывания к действительности, осуществляемое в предложении (В.В. Виноградов [7, с. 227]; В.Г. Гак [9, с. 6]; Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова [36, с. 226] и др.). Однако, рассуждая логически, становится ясно, что высказывание не может «относиться к действительности» само себя. Для правомочности подобной операции необходимо хотя бы еще одно высказывание.

Анализ конкретного фактического материала (10 000 предложений, отобранных из оригинальных англоязычных художественных текстов) позволяет в этом плане согласиться с позицией М.Я. Блоха. «Номинативный аспект предложения реализует пропозитивную номинацию, т.е. именование и денотацию соответствующей событийной ситуации. Предикативный аспект предложения реализует отнесение пропозитивного имени к действительности, точнее отображение отношения называемой ситуации к действительности» [6, с. 18]. При этом необходимо отметить, что тавтология определения предложения через его предикативность (предикативная единица есть предложение; предложение есть предикативная единица) лишь кажущаяся. Предикативные значения предложения, вытекающие из его двухаспектной трактовки, предполагают наличие так называемого «поля приложения предикации» [6, там же]. Действительно, на одной номинативной ситуации гипотетически возможно бесконечное количество предикаций. Например, на номинативной основе покупки жилья строятся следующие реальные ситуативные предикации:

¹ Указанные функции простого предложения признаются основными языковыми функциями преобладающим большинством исследователей (В.А. Аврорин [1, с. 26]; М.Я. Блох [5, с. 99]; И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов [13, с. 172]; Г.В. Колшанский [15, с. 22]; А.Н. Мороховский [22, с. 16]; Н.М. Фирсова [29, с. 8] и др.).

1. – *I'd like to have a house **by the river*** (N.Lofts). (тум и далее выделено мною – И.М.)

2. – *I've bought a **new** house in Davon* (I. Allen).

3. – *I will buy it (a **house**)! **How much?*** (J. Fletcher)

Очевидно, что во всех случаях речь идет о покупке дома, но пропозитивная семантика каждого из приведенных здесь предложений раскрывается в ходе конкретных модусно-диктальных отношений. Отсюда в настоящей работе предикативность предложения понимается как отнесение *номинативного* содержания к действительности.

Переосмысление грамматической сущности предложения в целом дает возможность по-новому трактовать статус синтаксически различных предложений. Так, простое предложение понимается как основная монопредикативная единица сообщения, занимающая центральное место в синтаксической системе английского языка [21]. В свою очередь, при анализе термина “осложненное” предложение необходимо проанализировать глубинную и поверхностную структуру высказывания, понимаемого как осложненное.

Как известно, теория поверхностной и глубинной структуры предложения предполагает необходимость различать формальное выражение синтаксических отношений между конститuentами высказывания (морфологических, порядка слов и др.) и глубинное раскрытие семантического наполнения высказывания. Последнее раскрывается только на основе семантического сопоставления с другими предложениями, сходными по смыслу. Иными словами, одна и та же глубинная структура может реализоваться в целом ряде поверхностных структур ([2, с. 50–61; 10, с. 80–85; 19, с. 85–86; 20, с. 88; 33, с. 47–54]).

Проанализируем с такой точки зрения предложения, содержащие синтаксический комплекс типа *I saw him crossing the street*. Путем простейших трансформационных преобразований обнаруживаем глубинную структуру высказывания ← *I saw that/how he was crossing the street*. Таким образом, фактически *I saw* является фрагментом структуры предикации *I saw that*, а все предложение в

целом является предложением с включенным дополнительным придаточным предложением.

Аналогичный анализ допускается и в случае парантезы. Например, *Generally speaking, she is always late* (J. Heyer) ← *If we're speaking generally, she is always late*. И в данном случае легко проследить еще одну скрытую предикатную структуру. Исходя из приведенных здесь соображений, можно заключить, что осложненные предложения представляются простыми лишь в соответствии со своей поверхностной структурой. Проанализировав же предложения на уровне глубинной структуры, становится ясно, что все они, так или иначе, обладают более сложной “скрытой” (“*obscure*” – термин Дж. Аллертонна [32, с. 234]) глубинной структурой. Например:

1. *I'll make you do it* (M. Eberhardt). ← *I'll make it so that you do it* (вторичная структура предикации, выраженная инфинитивным комплексом).

2. *Having come home late and excessively tired, he didn't bother even to have a shower* (Ch. Armstrong). ← *He had come home late and excessively tired, and he didn't bother even to have a shower* (вторичная структура предикации скрыта в деепричастном обороте в функции обстоятельства).

3. *At last she left him smiling and blowing a kiss from the door* (C. Cookson). ← *At last she left him, he was smiling and blowing a kiss from the door* (вторичная структура предикации просматривается в партиципиальном комплексе).

Для определения грамматического статуса предложений, содержащих координированные члены, особое значение имеют синтаксические построения, содержащие координированные главные члены: подлежащее и сказуемое. Принято считать, что главные члены предложения (соединение подлежащего со сказуемым) составляют предикатную основу предложения. Именно при учете этого особого функционального и конструктивного качества главных членов строится общее деление предложений на простые и сложные. Простое предложение соответствует одной предикатной единице; сложное имеет в своем составе две или несколько

предикатных единиц. Это общепризнанное деление предложений на простые и сложные на основании данного признака таит в себе большие трудности в определении классификационного места предложений с однородными подлежащими и однородными сказуемыми. Возникает логичный вопрос о том, простые это предложения или сложные? “Точкой”, в которой сближаются простое и сложное предложения, являются предложения с сочиненными сказуемыми или подлежащими” [14, с. 286]. При рассмотрении первичной структуры предикации как соотносящейся с конкретными элементарными процессами материального мира [18, с. 145], необходимо признать следующее. Статус предложений с координированными подлежащими следует анализировать только через призму выражения ими элементарного процесса. Проанализируем следующие речевые образцы.

1. – *Where are they?*
– *Tom and Martha are at table (J.Lark).*
2. – *Joby and Jose came to Peru practically at the same time. The planes from New York and London come within an hour interval. I was at the airport myself (J.Gray).*

В обоих примерах с однородными подлежащими речь идет о двух субъектах: в первом случае – о Томе и Марте, во втором – о Джоби и Жозе. Однако совершенно очевидно, что в первом мини-диалоге *Tom and Martha* могут восприниматься как один составной субъект с предикатом *are at table*, что подтверждается личным местоимением *they* в вопросе. Вся ответная реплика соотносится с элементарным процессом и не выходит за рамки первичной структуры предикации.

Во втором примере субъекты *Joby* и *Jose*, хоть и находятся в сочинительной связи и объединены одним предикатом *came*, но каждый из указанных субъектов в сочетании с предикатом соотносится с отдельным элементарным процессом. Все предложение, с учетом указанного разрыва во времени приезда девушек, имеет следующую глубинную структуру: ← *Jose came to Peru from New York, Joby came to Peru from London*. Речь, таким образом, идет о двух событиях, то есть в

данном предложении фактически отображено два процесса и скрыты две первичные структуры предикации.

В соответствии с проведенным анализом предложение не может считаться простым. Всего предложения такого типа, по нашим данным, составляют около 8% от всех предложений с координированными членами. Отсюда предложения с однородными подлежащими могут быть как простыми, так и представлять собой переходный тип от простого к сложному. Наличие на глубинном уровне скрытой дополнительной предикатной структуры указывает на необходимость причислять такие предложения к осложненным вместе с другими конструкциями, содержащими помимо эксплицитно выраженной первичной структуры предикации одну или более имплицитных структур вторичной предикации.

Понимание однородных сказуемых как результата слияния двух и более предложений нашло отражение в русском термине “слитное предложение”. А.М. Пешковский писал, что, хотя исторически доказать такое “слияние” невозможно, этот термин удачно выражает природу таких предложений, действительно среднюю между односоставностью и сложностью” [23, с. 575]. При анализе предложений с однородными сказуемыми также рассматривается возможность соотносения их коммуникативного смысла с одним или несколькими элементарными процессами. Сравним следующие речевые ситуации.

1. – *You saw it? – Yeah, it was a show!*
– *The metal clasp glints and glimmers in the flickering red glow (J.Heller).*

Впечатление мальчика от плавления металла усиливается глаголами *glints and glimmers*, которые, благодаря схожести звучания, воспринимаются как один предикат, а все событие воспринимается как один элементарный процесс. В связи с этим считаем, что подчеркнутое предложение правомочно рассматривать как простое.

2. – *What did you say?*
– *I never said a word – just stood there, looking down (D.Hammet).*

Очевидно, что процессов, с которыми соотносятся данные сказуемые, два, и глубинная структура анализируемых высказываний обнажает фактическое наличие двух предикатных структур: ← *I never said a word – I just stood there, looking down*, и является по сути предложением сокращенного состава. Отсюда, подчеркнутое предложение – осложненное.

Таким образом, проведенное исследование позволяет четко очертить критерии для определения структурно-семантической сложности предложения как количество эксплицитно и имплицитно выраженных структур предикации, соотносящих номинативное содержание предложения с соответствующим количеством элементарных процессов. При этом если простое предложение коррелируется только с одним элементарным процессом и репрезентируется только одной первичной структурой предикации; то сложное – соотносится с двумя и более элементарными процессами, сознательно расщепленными и осознаваемыми как одно целое. Осложненными же будем считать предложения, глубинная структура которых позволяет наряду с наличием первичной структурой предикации усмотреть скрытую структуру вторичной предикации. Заметим, что заявленный подход дает логическое обоснование самому термину “синтаксическое осложнение” и, помимо этого, позволяет адекватно интерпретировать коммуникативное содержание осложненных предложений как особого типа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврорин В.А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (К вопросу о предмете социолингвистики) / В.А. Аврорин. – Л. : Наука, 1975. – 275 с. 2. Баранникова Л.И. Основные сведения о языке / Л.И. Баранникова. – М. : Просвещение, 1982. – 108 с. 3. Блик О.П. Українська мова: в 2 ч.: [підручник] / О.П. Блик. – К. : Четверта хвиля, 1997. – Ч. II: Синтаксис. Пунктуація. – 1997. – 208 с. 4. Блох М.Я. Проблемы парадигматического синтаксиса : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / Блох Марк Яковлевич. – М., 1986. – 444 с. 5. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики / М.Я. Блох. – М. : Высшая школа, 2000. – 159 с. 6. Блох М.Я. Диктема в урвневой

структуре языка / М.Я. Блох // Коммуникативно-парадигматические аспекты исследования языковых единиц: в 2 ч.: [сб. статей к юбилею проф. Блоха М. Я.]. – Барнаул : БГПУ, 2004. – Ч. 1. – 2004. – С. 10–29. 7. Виноградов В.В. Исследования по русской грамматике. Избранные труды / В.В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 559 с. 8. Гак В.Г. Высказывания и ситуация / В.Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1973. – С. 349–373. 9. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис / В.Г. Гак. – М. : Высшая школа, 1981. – 207 с. 10. Гойхман О.Я. Речевая коммуникация / О.Я. Гойхман, Т.М. Надеина. – М. : ИНФА, 2001. – 272 с. 11. Золотова Г.А. Монопредикативность и полипредикативность в русском синтаксисе / Г.А. Золотова // Вопросы языкознания. – 1995. – № 2. – С. 99–109. 12. Иванова Л.П. Структурно-функциональный анализ простого предложения / Л.П. Иванова. – К. : Вища школа, 1991. – 167 с. 13. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И.П. Иванова, В.В. Буракова, Г.Г. Почепцов. – М. : Высшая школа, 1981. – 280 с. 14. Иофик Л.Л. Структурный синтаксис английского языка / Л.Л. Иофик. – М. : Изд-во лит. на англ. яз., 1957. – С. 285–290. 15. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка / Г.В. Колшанский. – [3-е изд., стер.]. – М. : URSS, 2007. – 176 с. – (Серия “Лингвистическое наследие XX века”). 16. Кудрикова Э.И. Проблемы интерпретации простого монопредикативного предложения в немецком языке / Э.И. Кудрикова // Язык и культура. – Новосибирск, 2003. – С. 110–117. 17. Мацько Л.І. Українська мова: [навч. посібник] / Л.І. Мацько, О.М. Мацько, О.М. Сидоренко. – Донецьк : БАО, 2007. – 480 с. 18. Морозова И.Б. Грамматическая структура и семантика простого предложения и его конститuentов в английской диалогической речи: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Морозова Ирина Борисовна. – Одесса, 1984. – 161 с. 19. Морозова И.Б. Діахронія функціонування висловлень одним словом в діалозі (на матеріалі англійського роману XVIII–XX ст.) / І.Б. Морозова // Склад і слово в діахронії. – К. : ІСДО, 1994. – С. 85–89. 20. Морозова И.Б. Функционирование различных типов диалогических единств в англоязычном художественном диалоге / И.Б. Морозова // Вісник Харків. держ. ун-ту. – № 386. – Харків : Константа, 1996. – С. 87–89. 21. Морозова И.Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія / І.Б. Морозова. – Одеса : Дру-

- карський дім, 2009. – 384 с. 22. Мороховский А.Н. Слово и предложение в истории английского языка / А.Н. Мороховский. – К. : Вища школа, 1980. – 215 с. 23. Пешковский А.М. Синтаксис русского языка / А.М. Пешковский. – М. : Наука, 1958. – 584 с. 24. Прияткина А.Ф. Русский язык: Синтаксис осложненного предложения / А.Ф. Прияткина. – М. : Высшая школа, 1990. – 260 с. 25. Распопов И.П. Основы русской грамматики: Морфология и синтаксис / И.П. Распопов, А.М. Ломов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 350 с. 26. Снегирева Н.Н. Семантически осложненное предложение: от формы к смыслу / Н.Н. Снегирева. – Ставрополь : ТСК, 2007. – 126 с. 27. Де Соссюр Ф. Курс общей лингвистики / Де Соссюр Ф. – М. : Либроком, 2009. – 256 с. – (Серия: Лингвистическое наследие XX века). 28. Старикова Е.Н. Имплицированная предикативность в современном английском языке / Е.Н. Старикова. – К. : Вища школа, 1974. – 141 с. 29. Фирсова Н.М. Испанский речевой этикет / Н.М. Фирсова. – М. : КомКнига, 2006. – 208 с. 30. Харитонов И. Теоретична граматика сучасної англійської мови / Theoretical English Grammar / И. Харитонов. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2007. – 160 с. 31. Шве́ц (Петрова) А.Г. Формально-синтаксическое осложнение предложения (на материале русского и английского языков): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Шве́ц (Петрова) Антонина Геннадьевна. – Ставрополь, 1999. – 173 с. 32. Allerton D. J. Problems of Modern English Grammar. Disagreement about Agreement: Findings / D. J. Allerton // Engl. Studies. – Leise, 1992. – Vol. 73, № 5. – P. 458–470. 33. Chafe W. Meaning and the Structure of English / W. Chafe. – Chicago; London : Univ. of Chicago Press, 1971. – 360 p. 34. Thompson A.J. A Practical English Grammar / A.J. Thompson, A.V. Martinet. – [4th ed]. – Oxford : OUP, 1995. – 383 p. 35. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О.С. – М.: URSS, 2007. – 569 с. 36. Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – М. : Астрель, АСТ, 2001. – 624 с. 37. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge : CUP, 2003. – 506 p. 38. Duden: in 12 B. / C. Fabricius-Hansen, P. Gallmann, P. Eisenberg, R. Fiehler, J. Peters. – Mannheim : Bibliographisches Institut, 2009. – B. 4: Die Grammatik: Unentbehrlich für richtiges Deutsch. – 2009. – 1343 S. 39. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics / J.C. Richards, R. Schmidt, H. Kendricks, Y. Kim. – Essex, UK : Pearson Education, 2002. – 608 p.

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.11+811.16

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЯВИЩ ФОНОСЕМАНТИЗМУ У ЛЕКСЕМАХ ГЕРМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

В.І. Кушнерик, докт. філол. наук (Чернівці)

У статті розглянуто проблему функціонування асоціативно-символічного значення в діахронії на матеріалі різносистемних мов. Метою наукового пошуку стало визначення на базі якого мовного матеріалу і з яким значенням виникло слово та яких історичних змін зазнала його фонетична будова.

Ключові слова: фонетична система, асоціативно-символічне значення, семантика, фоносемантизм, різносистемні мови.

В.И. Кушнерик. Сравнительно-исторический анализ явлений фоносемантизма в лексемах германских и славянских языков. В статье рассмотрено проблему функционирования асоціативно-символического значения в диахронии на материале разносистемных языков. Целью научного поиска стало определение основ языкового материала и значения на базе которого возникло слово и каких исторических изменений претерпело его фонетическое строение.

Ключевые слова: фоносемантическая система, асоціативно-символическое значение, семантика, фоносемантизм, разносистемные языки.

W.I. Kushneryk. Comparative-historic analysis of phonosemantism phenomena in Germanic and Slavonic languages. The article deals with the problem of functioning of associative-symbolic meaning in diachronism on the basis of heterosystem languages. The purpose of the scientific investigation is to determine on the basis of what language material and with what meaning the word has appeared and to what historical changes its phonetic structure has been subjected.

Key words: phonetic systems, associative-symbolic meaning, semantic, phonosemantism, heterosystem languages.

Процес становлення та історичного розвитку мови або декількох споріднених мов можна простежити за їх пам'ятками, оскільки кожен наступний етап певним чином залежить від попередніх. Деякі закономірності можуть бути також установлені шляхом порівняння відповідних фактів однієї або кількох споріднених мов, фактів, які можуть належати до різних епох функціонування мови.

Порівняльно-історичне і типологічне вивчення мов необхідне для встановлення як характерних особливостей, набутих кожною окремою мовою в її розвитку після появи давніх мовних пам'яток, так і загальних для кількох мов рис, які з'явилися у цих мовах у пізню епоху писемності, коли давні

зв'язки були вже розірвані й кожна мова, хоча і споріднена, розвивалася цілком самостійно. Зіставлення таких загальних рис окремих мов із їхніми характерними особливостями, безперечно, є важливою передумовою для визначення власне чинних внутрішніх законів розвитку мови. Загальні риси, які виникли у кожній мові, незалежно від їх взаємодії та взаємовпливу, мабуть повинні в основному визначатися тим загальним, що мало місце в конкретних історичних умовах виникнення та розвитку мов і, разом із тим, знаходиться у внутрішньому закономірному зв'язку з тим загальним, що було у складі цих мов у ранню епоху їхнього розвитку. Відповідно, специфічні риси кожної мови по-

винні відображати особливості конкретної епохи та умов розвитку мови і знаходитися у безпосередньому взаємозв'язку з особливостями мови, притаманними їй раніше й отриманими у спадок від попередніх епох.

Вивчення механізму утворення звуків мовлення відноситься до XVII століття (Х. Бонет, Дж. Уїлліс, І. Амман), а у кінці XVIII століття Х. Кранценштейн поклав початок акустичній теорії голосних, яка була розвинута у середині XIX століття Г. Гельмгольцем. Наступний етап – дослідження у галузі анатомії та фізіології звукотворення, які були узагальнені у працях Е.В. Брюкке. З лінгвістичної точки зору до вчення про звукову сторону мови звернувся Е. Зіверс. Роботи М. Матусевич, Л.Р. Зіндер, Л.В. Бондарко, М.І. Смирницького, О.І. Стеріополо, Б. Мальмбера, Х. Пільха, Е. Цвірнер, К. Цвірнер та інших дослідників стали вагомим внеском у розвиток загальної теорії фонетики та фонології і проторували шлях до пізнання основних властивостей звукової матерії європейських мов.

Науковий пошук присвячено дослідженню асоціативно-символічного значення в діячності, що засвідчує його наявність і динаміку розвитку в різносистемних мовах. З історичним розвитком лексичних одиниць їхнє звуко-символічне наповнення стає або очевиднішим, або більш завуальованим, латентним. Щоб розв'язати проблему функціонування асоціативно-символічного значення, враховуючи спільні риси у походженні лексики германської та слов'янської мовних груп, було здійснено аналіз лексем, а також лексичних запозичень, зокрема, з грецької та латинської мов, що складають значну частину лексичного фонду германських і слов'янських мов (напр., нім. *haben* „мати, володіти”; ностр. *кава* /*кап'а* „хапати”; лат. *capio* – „беру”, *habeo* – „тримаю”, рос. „хапать” тощо), історичні форми іменників (назви рослин, тварин, птахів), прикметників (характеристики, властивості) та дієслів (фізіологічні процеси) з чотирьох досліджуваних мов (наприклад, див.н. *atamon*, срвн.н. *atemen*, сн.н. *atmen*; англ. *heorte*, ср.а. *hearten*, див.а. *to hearten*; ср.р. *крѣсать*, рос. *воскреснутъ*, укр. *кресати*, *воскресати*) на предмет встановлення стабіль-

ності функціонування фоносемантичних констант у різносистемних мовах [1].

Лексема як абстрагована одиниця лексичного рівня системи мови в сукупності всіх лексико-семантичних варіантів характеризується формально-граматичною та семантичною єдністю (О.М. Пешковський, О.О. Потебня, О.О. Селіванова). З погляду фоносемантики можна зробити доповнення про фонологічну єдність, підкріплену асоціативно-символічними значеннями складників лексеми – фоносемантичними константами, спільними як для близькоспоріднених, так і віддаленоспоріднених мов, адже, наприклад, [а] з символічним значенням “величини”, а [г] – “динаміки” є спільними фоносемантичними константами за своїм значенням у багатьох мовах.

Так, можна назвати спільні поняття з різних мов, які характеризують буття, існування людини: англ.: *live, eat, sleep*; нім.: *leben, essen, schlafen*; рос.: *жить, есть, спать*; укр.: *жити, їсти, спати*. Наявні також інтернаціоналізми, які походять з латини та грецької мови і збереглися в різних формах як германських, так і слов'янських мов, наприклад, слово *caesar*, німецький варіант *Kaiser*, праслов'янське *kěsarь*, українське *цисар*, чеське *cisar*.

Проаналізуємо фоносемантичні явища в німецькій мові через призму лексеформ як давніх, так і сучасних варіантів мови. Існування звукозображувальності, взаємозв'язку між звуком і значенням, змістовності мовної форми на фонетичному рівні підтверджує ряд експериментальних досліджень. Мета експерименту – встановлення асоціативно-символічного зв'язку звуколексеформи й значення слова (словникового тлумачення семаформи), тобто виявлення збігу/розбіжності чи нейтральності між звуко-, лексемо-, семаформами. Принциповим на цьому етапі дослідження є питання про те, як у процесі історичного розвитку мови функціонує символічна звукозображальність. Якщо вона, наприклад, у лексемі встановлена, то чи з плином часу ця символічність прогресує, стає більш видимою, відчутною чи, навпаки, у процесі розвитку мови, внаслідок різних мовних змін ця символічність „згає” та переходить до розряду латентної.

Матеріалом дослідження слугували подібні ознакові та дієслівні лексеми, отримані внаслідок суцільної вибірки за словником, оскільки звукозображальність яскравіше проявляється при характеристиці ознак предмета та процесів дії. Прикметникові слова означають при цьому якість і властивість, а дієслівні слова дії – фізіологічні процеси.

Кожна лексема була виписана на окрему картку з повною інформацією про неї: у діяхронії (давньоверхньонімецька – двн., середньовісньонімецька – свн.) форми „двн”, „свн”, транскрипція, стилістичні та інші помітки. Потім усі лексеми були поділені на дві великі групи, одна з яких позначала „позитивні ознаки”, а інша – „негативні”. 30 інформантів, носіїв мови переглянули всі ознакові лексеми та подали своє враження про лексему, тобто зазначили позитивні чи негативні відчуття, які вона викликає. Якщо мовна одиниця набрала 75% „так”, то її занесли до розряду досліджуваної лексеми.

Крім морфологічного поділу, здійснено також розподіл досліджуваної лексики за конотаційним принципом, тобто групувалися слова як з *негативним* відтінком словникового тлумачення ознакових і дієслівних лексем, так і з *позитивним*. Передбачаємо також дослідження цієї лексики за *стильовою характеристикою*, виявляючи при цьому *немарковану (нейтральну)* та *марковану* (стилістично забарвлену) лексику і її відношення до звукозображальності. Більшість слів розглядаємо в діяхронії, при цьому інформанти оцінюють не лише сучасне звучання слова в німецькій мові, але і його звучання в середньовісньонімецькій та давньоверхньонімецькій мовах. Плануємо і встановлення певних звукових закономірностей у досліджуваних лексемоформах при вивченні цього питання.

Матеріалом слугували 113 лексем, з них 48 прикметників немаркованих і 23 маркованих із негативним сприйняттям ознакової лексемоформи через її тлумачення. Перед інформантами було поставлене завдання: прочитати вголос лексему, зіставити звучання форми з її значенням у сучасній німецькій мові (снм.), середньовісньонімецькій (свн.) та давньоверхньонімецькій (двн.) (подана транскрипція всіх трьох форм) мовах і вирішити за п'ятибальною шкалою (Ч. Осгуда): де відповідність між зву-

коформою та значенням лексеми найбільш суттєва – у *давніх формах* чи у *нині вживаній*.

Група містила немарковані, негативно забарвлені ознакові лексеми, що означають якість і властивість предмета, які передаються певною звукоформою. Так, лексемоформа *winzig*, що складається з відповідного набору звуків (дзвінкий, губний /v/, короткий голосний /i/, носовий сонорний дзвінкий /n/, глухий африкат /ts/, глухий /g/), утворюючи певну звукоформу, має таке тлумачення своєї семаформи за словником Дудена: „Überaus klein, von erstaunlich geringerer Größe (надто малий, з незначною величиною) і відповідає значенню *крихітний*. Це слово інформанти оцінюють середньоарифметичним балом, наприклад, 3,87 (< 2,50 – „розбіжність” зі значенням, [2,50 – 3,50] – „нейтральність”, > 3,50 – „збіг” звучання зі значенням слова, тобто з його тлумаченням). У нашому випадку є момент збігу значення слова зі звучанням. Ряд лексем з однаковим і близьким значенням „блідий” мають різні звуко-, лексемоформи та тлумачення семаформи. Звідси різні оцінки: *blab* – „ohne die natürliche frische Farbe” (без натурального свіжого кольору) – 2,17; *bleich* „ohne die normale natürliche Farbe” (без нормально природного кольору) – 2,63; *fahl* – „von blasser Förbung, fast farblos” (з блідим кольором, майже безколірний) – 3,53; *kalkig* – „im Farbton dem Kalk ähnlich, fahl” (за кольором подібний до вапняку, блідий) – 2,70; *wattig* „weich u. Weib wie Watte” (м'який і білий, наче вата) – 3,47. Аналогічно розглядають значення „*товстий*” у словах *bauchig, beulig, blad, dick, fett* чи „*слабкий, млявий*” у словах *flau, lasch, krank, matt, müde, schlaff, schwach, welk*. При цьому поняття „слабкий” для кожної лексемоформи має також додаткові семаформи у тлумаченні, а саме: *flau, matt* – „слабкий, безсилий”, *krank, schwach* – „слабкий, нездоровий”, *lasch, schlaff, welk* – „слабкий, кволий, трухлявий”, однак різне оцінювання інформантами подібних слів пояснюється саме різним звучанням цих слів і зіставленням зі значенням, що аналізується, з тлумаченням словникових дефініцій. Подамо отримані результати оцінювань цих ознакових слів за табл. 1 та проаналізуємо їх.

Таблиця 1

Співвідношення між звукоформою і семантичним тлумаченням лексеформи

№	Слово: суч. нім. м., срвн., двн.	Середньо- арифметична оцінка	№	Слово: суч. нім. м., срвн., двн.	Середньо- арифметична оцінка
1	bauchig	3,63	23	kraß	3,70
	buchig	3,83	24	krätzig	3,37
	buhig	3,83	25	lasch	3,10
2	beulig	3,50	26	laâ	2,97
3	blad	2,72	27	lütt	3,87
4	blaß	2,17		lütze	4,00
5	bleich	2,63		luzzil	3,23
6	blind	2,47	28	massig	2,50
7	dick	2,40	29	matsch	2,10
8	doof	3,63	30	matt	2,77
9	dünn	4,00	31	mau	3,80
10	fahl	3,53	32	müde	3,90
	val	3,60		müede	3,43
	falo	2,67		muodi	3,46
11	feiâ	2,80	33	mürb	3,53
	veiz(e)	2,67		mürwe	3,97
12	fett	2,30		muruvi	3,03
	feucht	3,87	34	rauh	2,83
	viuhte	3,73		rüch	3,37
	fuhti	3,43		rüh	3,37
13	flau	3,70	35	schaurig	3,40
14	galt	2,87	36	schlaff	3,87
15	grob	4,07	37	schleimig	3,53
16	hakig	3,47	38	schroh	3,77
17	hart	3,10	39	schwach	2,67
	hert(e)	3,27		swach	2,67
	herti	2,77	40	spack	2,87
18	heiser	2,87	41	starr	3,63
	heiser	2,96	42	stotzig	2,03
	heis(i)	2,93	43	stumm	3,67
19	kahl	2,63	44	taub	3,40
	kalc	2,66		toup	3,73
	halo	3,13		toub	3,67
20	kahmig	2,40	45	tot	2,70
	kamic	2,67		tôt	2,90
21	kalkig	2,70		touwen	3,27
22	krank	2,97	46	wattig	3,47
23	kraß	3,70	47	welk	2,90
24	krätzig	3,37	48	winzig	3,87
				< 3,50 _	3,4%

Досліджуємо прості за своєю морфологічною структурою ознакові слова (прикметники), немаркові, тобто стилістично не забарвлені (нейтральні) з негативно-конотаційною семантикою (умовно Н-). З 76 досліджених лексеμοформ (з урахуванням деяких давніх срвн. і дрвн. форм) 26 слів за середньоарифметичним оцінюванням демонструють показник, більший від 3,50 (де [2,50 – 3,50] – умовно нейтральна зона), що, у свою чергу, підкреслює збіг звучання слова (в сучасній нім. мові, в срвн. і дрвн. варіантах) з його семантичним словниковим тлумаченням. Збіг складає 34% від загальної кількості досліджуваних лексеμοформ. Нейтральність показують у цьому співвідношенні 43 лексеми (57%), а розбіжність між звучанням слова і його значенням характерна для семи слів (9%).

Таким чином, третина від загальної кількості слів демонструють збіг звучання лексеμοформи в різних варіантах з її словниковим тлумаченням. Тому ця частина ознакових слів звукозображувальна, звуко символічна. Досліджена властивість проявляється також тому, що розглянуті прикметники конотативно забарвлені негативно семантичним сприйняттям їхнього словникового тлумачення. Щодо стилістичного маркування, проаналізовані слова нейтральні (немарковані). Крім того, зазначимо, що досліджувані прикметники підібрані як однакові слова *якості* та *властивості*.

Стосовно діяхронного розгляду досліджених прикметників, варто зауважити, що „збіг/розбіжність” чи „нейтральність” повторюється (чи краще підтверджується) і в давніх формах. Так, слово *bauchig* оцінюють збігом звучання зі змістом у сучасному варіанті $\chi^2=3,63$ та в срвн. *buchig* $\chi^2=3,83$ і в дрвн. $\chi^2=3,83$. Сучасна форма слова часто збігається й у звучанні (а тому і в оцінюванні) зі срвн. варіантом і рідко з дрвн. Наприклад, *fahl* – 3,53 (срвн. *val* – 3,60, дрвн. *falo* – 2,67), *feucht* – 3,87 (срвн. *viuchte* – 3,73, дрвн. *fuhti* – 3,43), *mürb* – 3,53 (срвн. *mürwe* – 3,97, дрвн. *muruvi* – 3,03). Цей факт пояснюють зміною звукоформи з розвитком мови і, отже, звучанням різних вже форм і відповідністю до даного тлумачення. Таким чином, важко заперечити тому, що звукоформа визначає певну семаформу.

„Нейтральність” у сучасній німецькій мові підтверджується і в срвн. і дрвн. варіантах (*feiß* – 2,80, срвн. *veiz(e)* – 2,67; *hart* – 3,10, срвн. *hert(e)* – 3,27, дрвн. *herti* – 2,77; *tot* – 2,70, срвн. *tot* – 2,90, дрвн. *tauwen* – 3,27 і т. д.). А іноді саме старі форми „відроджують” збіг звучання й змісту, а сучасний варіант демонструє „нейтральність”. Лексема *taub* оцінюється нейтрально (3,40), а в срвн. *toup* (3,73) і в дрвн. *toub* (3,67) за своїм звучанням відповідає поданому словниковому тлумаченню („*ohne Fähigkeit, etw. akustisch wahrnehmen zu können*” – не здатний сприймати щось акустично – „глухий”). Тому звукозображальність лексем проявляється (чи гасне) при діяхронічному вивченні звукоформ.

Дослідження не лише семемо-, лексеμοформ, а й звукоформи пропонуємо здійснити так: кожне слово (і в сучасній, і в давній формах) транскрибують й оцінюють з метою встановлення в досліджуваних лексемах кількості дзвінких і глухих приголосних та коротких і довгих голосних. Так, наприклад, з 311 фонем, що трапляються в цій групі слів (Негативні), 201 фонема приголосна (де 113 глухих звуків і 88 дзвінких) і 110 фонем голосних (де 76 коротких звуків і 34 довгих). Наступним кроком є складання чотирипільних таблиць з метою проведення обчислень для встановлення критерію χ^2 , що підкреслює наявність чи відсутність зв'язку між ознаками, а міра цього зв'язку визначається через коефіцієнт взаємодії спряженості – К. Альтернативні чотирипільні таблиці 2, 3 мають такий вигляд.

Таблиця 2

Зв'язок приголосних фонем з поняттями

Звуки	глухі	дзвінкі
<u>Негативні</u>	113	88
інші	198	223
$\chi^2 = 4,59$ К = 0,086		

Таблиця 3

Зв'язок голосних фонем з поняттями

Звуки	короткі	довгі
<u>Негативні</u>	76	34
інші	235	277
$\chi^2 = 19,48$ К = 0,177		

Отже, в досліджених словах переважають глухі приголосні звуки над дзвінкими та короткі голосні над довгими. Ця перевага не лише кількісна, але й підтверджується значущим χ^2 (якщо $\chi^2 = 3,84$). Тому припускаємо і той факт, що негативізм нейтральних прикметників щодо звукоформи зумовлений глухими приголосними й короткими голосними звуками, що й зумовлюють звукозображувальність цієї лексики.

Статистичні підрахунки результатів експерименту з історичними формами лексем засвідчили, що у процесі історичного розвитку лексичного фонду мовні одиниці на різних часових відрізках оптимізують наявний *асоціативно-символічний потенціал*, який проявляється у прозорішому зв'язку між звучанням і значенням слова. На певному етапі розвитку мови настає *гармонія взаємозв'язку* між звучанням і значенням слова, що засвідчує прозору *єдність* звукової оболонки з семантичним наповненням лексеми. Згідно з психолінгвістичними дослідженнями (С.В. Воронін, О.М. Газов-Гінзберг, О.Л. Гвоздева, І.А. Герман, А.М. Жерновой, J. Engelkamp, E. Fenz), звук [x], наприклад, символізує в українській мові негативну оцінку, що проявляється в таких лексемах, як *халабуда*, *халена*, *халтура*, *хирявий* тощо; звучання [u:] превалює у англ. лексемах, що передають звучання: *soo* – *воркувати*, *too* – *мукати*, *boo* – *освистати*, *croon* – *тихий спів*, *toot* – *дудіти*, *hoot* – *крик сови*, *сигналити* тощо; у російській мові статистична перевага [ш]-[сч] зумовлює асоціативно-символічне значення *чогось неприємного*, слугує для передачі *передчуття небезпеки, страху*: *Кого ещё убьёшь?* / *Кого ещё прославишь?* / *Какую выдумаешь ложь?* / *То ундервуда хряц: скорее вырви клавици / И щучью косточку найдешь!* (О. Мандельштам); у німецьких лексемах *biegen*, *bringen*, *dringen*, *drillen*, *gliedern*, *glitschen* тощо – наявність [ɫ]-[i:] підсилює значення *різноспрямованого руху*.

Пошук *фоносемантичних констант* у діахронному розрізі мови ще раз підтверджує думку про те, що, з огляду на дію різних мовних процесів (гетероклізу, алофонного варіювання, асиміляції, дисиміляції тощо) й динаміку мовного розвитку у часі та просторі, символіка звуків і лексичних одиниць має вигляд *синусоїдної* залежності мотивації від звукової форми лексем [2]. Отже, виникаючи, мовна одиниця фіксує у звуковій оболонці ознаку, яка відрізняє її від подібних, що забезпечує високий рівень символічності звучання практично більшості лексичних одиниць. З часом ця символічність під впливом синхронних і діахронних фонетико-фонологічних процесів нівелюється, подібно до стихання коливання годинникового маятника, тобто фіксується тенденція до *латентності*. Із плином часу лексична одиниця, потрапляючи в нові умови функціонування, може набувати *додаткової конотації*, а її *символічність* виявляти себе з новою силою. Підсумовуючи проведені дослідження, є всі підстави констатувати, що номінаційні та диференційні ознаки голосних і приголосних у мовах, які належать до різних граматичних типів, створюють основу звукових оболонок лексичних одиниць, формуючи тим самим фоносемантичні константи. Такі фонетико-фонологічні характеристики є універсальними. Водночас кожній мові притаманні певні відмінності, зумовлені якісними та кількісними фонематичними і фонетичними процесами, які є унікальними для кожної мови [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кушнерик В.І. Фоносемантизм у германських та слов'янських мовах: [монографія] / Володимир Іванович Кушнерик. – Чернівці: Рута, 2004. – 369 с.
2. Кушнерик В.І. Фоносемантичні явища при номінації птахів у німецькій мові / В.І. Кушнерик // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. – Серія „Філологія”: зб. наук. пр. / наук. ред. Кочерган М.П. – К.: КНУ, 2004. – Т. 7. – № 1. – С. 197–202.
3. Кушнерик В.І. До проблеми фоносемантичних явищ та універсалій у германських та слов'янських мовах / В.І. Кушнерик // Мовознавство: наук.-теор. журнал / головн. ред. Складенко В.Г. – 2008. – № 4–5. – С. 119–126.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ МЕТОД В ПРОБЛЕМАТИКЕ ФОНЕМАТИЧЕСКОГО ЧЛЕНЕНИЯ СИЛЛАБИЧЕСКИХ ЯЗЫКОВ

А.Д. Петренко, докт. филол. наук (Симферополь)

Д.М. Храбскова, канд. филол. наук (Симферополь)

Применение сопоставительного метода при изучении фонетического уровня языковой системы позволяет теоретически обосновать использование понятия “звукоре́presentation” в пределах китайской фонологии. По модели фонетического членения классической латыни в представленной работе осуществляется практическое разграничение минимальных звуковых единиц современного китайского языка.

Ключевые слова: сопоставительный метод, фонема, силлабема, звукоре́presentation

О.Д. Петренко, Д.М. Храбскова. Зіставний метод у проблематиці фонематичного членування силабічних мов. Застосування зіставного методу при вивченні фонетичного рівня мовної системи надає можливість теоретично обґрунтувати використання поняття “звукоре́presentation” у межах китайської фонології. За моделлю фонетичного членування класичної латини у наведеній праці здійснюється практичне розмежування мінімальних звукових одиниць сучасної китайської мови.

Ключові слова: зіставний метод, фонема, силабема, звукоре́presentation.

O.D. Petrenko, D.M. Khrabskova. Comparative Method and the Problem of Phonetic Division of Syllabic Languages. The application of a comparative method while studying the phonetic level of the language system makes it possible to substantiate theoretically the use of the notion “sound representation” within the limits of Chinese phonology. The practical differentiation of the minimum sound units of the contemporary Chinese is achieved with the help of the model of the phonetic articulation of classical Latin in the represented work.

Key words: comparative method, phoneme, syllable, sound-imagine.

Способность сравнивать и сопоставлять абстрактные единицы является одним из основополагающих свойств человеческого мышления. Это свойство лежит в основе познавательной деятельности человека. Сопоставительный метод как один из способов познания широко применяется в языкознании. Исследования, выполненные в пределах контрастивной лингвистики, не утрачивают своей актуальности и предполагают, в первую очередь, синхронический, безотносительный к генетическим связям анализ языковых элементов и структур. В основу подобных работ положено системное сравнение форм и значений единиц сопоставляемых языков, которое исходит из гипотезы о некотором изначальном сходстве между языками при наличии характерных различительных признаков.

Методология сопоставительного языкознания составляет основу теории языковых контактов, она

позволяет установить характер, закономерности и тенденции взаимного влияния языков и их взаимодействия. Параллельно сопоставительный метод может применяться в прикладных целях: при практическом обучении иностранным языкам. Наибольшую актуальность данный методологический подход приобретает при необходимости освоения “мертвых” языков.

Контрастивное направление лингвистических исследований начинает свое развитие в XIX в. в пределах сравнительно-исторической доктрины и, трансформируется в самостоятельную отрасль, в первую очередь, благодаря практической ценности получаемых результатов. Данная отрасль знаний представлена работами практически всех крупных языковедов прошлого и современности. В Украине интерлингвистика сформировалась на основе исследований В.В. Акуленко, Ю.А. Жлук-

тенко, В.И. Карабана. Теоретическую основу, представленного в статье анализа, составляют разработки В. Скалички [8], Р. Фаукеса [9], Э. Хаугена [10], Л.В. Щербы [11], а также результаты исследований в области синологии, проведенных И.Н. Гальцевым [2], Т.П. Задоевко, Д. Ридом [8], Хуан Шуин [3], Яо Шен [8].

Проблема соотносимости элементов различных языковых уровней наиболее четко прослеживается при изучении языков индоевропейской семьи (в частности современных европейских, возникших под непосредственным влиянием латинского субстрата) носителями корневых языков, например, китайского, избранного объектом нашего анализа. Исследования в данной области не утрачивают актуальности, а получаемые результаты представляют теоретическую ценность, поскольку конкретизируют дискуссионную проблематику существования всеобщего праязыка. Цель данной работы заключается в унификации теоретико-методологической базы лингвистических исследований, предполагающих сегментное членение фонетического уровня.

У. Вайнрайх в книге “Языковые контакты” указывает, что фонемы разных языков несоизмеримы друг с другом. Тем не менее, реальные звуки, представляющие фонемы языка в речи, обладают набором определенных физических характеристик. Число этих характеристик для звуков речи строго ограничено, что неизбежно приводит к использованию различными языковыми системами звуков с пересекающимися характеристиками. Э. Хауген считает, что “именно физическое сходство склоняет двуязычного носителя к отождествлению двух фонем, несмотря на пропасть между языками” [10, с. 279–280]. При обучении носителей китайского языка современным европейским языкам различия в звуковых системах представляются значительными и труднопреодолимыми. При помощи сопоставления (или как его в отношении к генетически неродственным языкам определяет Э. Хауген “двуязычного описания” [10]) можно спровоцировать или предотвратить интерференции путем описания тех отождествлений, которых сле-

дует ожидать. Применительно к звуковой стороне языка, эти отождествления следует обнаруживать в первую очередь при сопоставлении фонологических систем изучаемых языков.

Представление о фонеме сформировалось в лингвистической науке в работах европейских языковедов. Впервые термин “фонема” ввел в научный обиход французский лингвист Д. Деженетт в 1873 г. Постепенно переосмысляемое и дополняемое И.А. Бодуэном де Куртене, Ф. де Соссюром, Н.С. Трубецким, Л.В. Щербой, понятие фонема на современном этапе представляется как минимальная единица звукового строя языка, которая служит для распознавания и различения значимых единиц – морфем, в состав которых она входит как наименьший сегментный компонент, а через них – и для распознавания и различения слов [6]. Смыслоразличительная или сигнификативная функция фонемы рассматривается как одна из основных при определении фонемного состава языка. Принимая данное положение как лингвистическую универсалию, можно заключить, что фонемный состав любого естественного языка устанавливается при основополагающей роли указанной функции.

Проблема сегментирования фонетического уровня в языках так называемого “слогового строя” [7], становится постоянной областью лингвистических исследований, в первую очередь, в пределах синологии [7; 9; 11]. Профессор Лю Фу, в работах по фонетике китайского языка не разграничивает понятия фонемы и звука, называя термином “фонема” знаки азбуки чжуйнь цзыму, независимо от того, обозначают ли они отдельные звуки или сразу несколько звуков. Синолог Чжао Юань-жэнь понимает фонему как абстрактный артикуляционно-акустический тип, игнорируя ее смыслоразличительную роль. Исходя из установки Г. Пальмера и Д. Джоунза в учении о фонеме, он фактически отрицает наличие определенной, объективно существующей системы фонем в том или ином языке; он считает, что для каждого языка можно установить не одну, а ряд систем фонем и что следует ставить вопрос не о правильности или неправильности таких систем фонемного со-

става, а лише о степені їх пригодності для здійснюваних цілей [2]. Якщо приймати за ціль упрощення адаптаційного моменту при навчанні носіїв китайського мови походженню сучасних європейських мов, то завдання буде складатися в побудові максимально можливо споріднених фонетических систем рідної (китайського) і вивчаємого мов. Для рішення подібної завдання необхідно обґрунтовано відмовитися від розуміння фонетическої системи китайського мови як силлабічеської.

В радянському мовознавстві була видвинута і отримала широке поширення теорія дифузійного звукового складу китайського мови. Ця теорія представлена в розробках Н.Я. Марра, постулює, «що на початкових ступенях розвитку мови в плані глоттогонічеського (мовотворчеського) процесу звукової мови була нерасчлененим, дифузійним» [3, с. 118]. На даному основанні можна зробити висновок про те, що звуковий склад китайського мови повинен бути дифузійним. О дифузійному характері «словозвуків» в сучасному китайському мові пише Л.В. Щерба в статті «О дифузійних звуках» [2, с. 23]. Л.В. Щерба трактує дифузійність звуку як його нечленороздільність. К дифузійним звукам він відносить такі звукові комплекси, як «тьфу», «фу», «брр», «тпру» і т.п. По його думці, «совершенно естественно думать, что на заре человеческой речи несколько внеязыковых звуковых жестов человека, начавших употребляться с речевыми намерениями, были сложными артикуляциями и при своей малочисленности не образовывали системы по своим сходствам и различиям друг с другом, а потому не разлагались на звуковые элементы, противопоставляясь друг другу целиком и являясь, таким образом, словозвуками» [2, с. 28].

Еще более широким распространением, чем теория «дифузности» китайских звуков, среди лингвистов пользуется теория слогофонемной структуры, изложенная Е.Д. Поливановым. Согласно его точке зрения, элементарная фонетическая единица в китайском языке равна «слогодоброу» [7]. Слогодоброу, в свою очередь,

состоит из трех одновременных по своему осуществлению, но принципиально различных в качественном отношении представлений: «во-первых, представление о слоге как об определенной последовательности известного числа гласных и согласных, т.е. силлабического представления слога; во-вторых, мелодического представления слога и, в-третьих, силовой ударяемости» [3, с. 29]. Такое понимание взаимосвязи характеристик китайского слога позволяет Е.Д. Поливанову приравнивать китайское «слогодоброу» к «звукособроу» (или фонеме) европейских языков.

Оценка характера звукового состава китайского языка является противоречивой. Тем более важной становится задача определения методов фонетической сегментации возможных к применению для системы китайского языка. Теория дифузности исходит из нечленороздільности звуков, отсутствия их «соотнесенности друг ко другу в звуковой системе языка» [2, с. 103]. Теория слогофонемности признает известную делимость слога, «с точки зрения китайского мового мислення, на ряд психофонетических величин низшего порядка, в частности на представления согласных и неслоговых и слоговых гласных» [3, с. 236]. Е.Д. Поливанов доказывает, что только слоги имеют функциональное значение в китайском языке, а отдельные звуки, существования которых он не отрицает, выполняют лишь символическую функцию и лишены функции смысловоразличения. Однако силлабической теории Е.Д. Поливанова противоречат некоторые объективные факты языка. Например, ситуация, в которой один слог объединяет две морфемы и, следовательно, морфологическая граница не совпадает со слоговой. (В китайском языке существуют многочисленная группа односложных слов, состоящих из двух морфем – основы слова и суффикса. Происходит слияние двух слогов в один: в слоге основы имеет место синкопа конечного полугласного или согласного, а в суффиксе – слогообразующего гласного. Конечнослоговый согласный суффикса занимает место конечнослогового согласного или полугласного основы: fèn + er = fèr (доля, часть); bàn + er = bàr (костюм). Слог, таким

образом, в ряде случаев оказывается единицей производной.

Китайский язык не составляет исключения из утверждения о том, что для изменения значения слова необходимо произвести замену одного звука другим. Можно отметить группы слов с одинаковыми тонами, но отличающихся лишь одним звуком: [píŋhéŋ] – равновесие / [píŋhé] – спокойный; [píŋhán] – одного разряда / [píŋtsán] – обычный. И.Н. Гальцев указывает, что “нельзя подходить к установлению фонем только с точки зрения легкости их подсчета (выявления). Известно, что во всех языках наиболее легко выделяется именно слог, а не фонема” [2, с. 106]. Фонемы языка, по определению, выявляются из смысловозначительных отношений в соответствующем языке.

Одна из особенностей китайской фонетической системы состоит в том, что необходимым фонологическим признаком слов и морфем выступает тон. П.С. Кузнецов в статье “О фонологической системе сербо-хорватского языка” [2, с. 108] доказывает, что наличие тональности в качестве фонологического средства, реализующегося в слове или морфеме, не исключает существования отдельных звукофонем в языке. Характерным примером этому утверждению может служить и фонетическая система латинского языка классического периода. Классической латыни присуще музыкальное или тоновое ударение, вследствие чего в вокалической системе данного языка коррелятивным признаком выступает высота тона (при наличии сопутствующего второстепенного признака – долготы). Таким образом, в классическом латинском языке выделяют пять пар гласных фонем монофтонгов [a, e, i, o, u]. Составные единицы каждой из которых различаются лишь высотой тона. Пример коррелятивной пары: *vēnit* – 3 лицо, ед. ч., настоящего времени, изъявительного наклонения, действительного залога, образованное от основы инфекта глагола *venire* (“приходить”) / *vēnit* – 3 лицо, ед. ч., прошедшего законченного времени, изъявительного наклонения, действительного залога, образованное от основы перфекта того же глагола. Тон, как и звукофонемы – смысловозна-

чительное средство, но иного, более общего порядка, чем отдельные звуки. В тонах проявляются не фонетические особенности отдельных звуковых единиц, а определенное движение голоса, характеризующее все слово в целом. Как уже было указано ранее, в ряде случаев тон выступает единственным средством смысловозначения, а, следовательно, единственным коррелятивным признаком, различающим фонемы языка. Китайский язык располагает достаточным количеством примеров подобного рода: [màj] – “продавать” / [mǎj] – “покупать”. В китайском языке тоны восполняют недостаток, связанный с ограниченной свободой сочетания фонем. (Слог китайского языка характеризуется определенной структурой: количество звуков не превышает четырех, и их последовательность строго закономерна).

Несмотря на строгую позиционную обусловленность звуков в слоге, сопоставление слов и морфем позволяет сделать вывод, что китайскому языку свойственна развернутая система отдельных звукофонем, противопоставленных друг другу по ряду материальных признаков и дифференцирующих его смысловые единицы.

Следует подчеркнуть, что основанием для фонетической сегментации китайского языка служит смысловозначительная функция данной структурной единицы. Наличие слогов, различающихся по какому-либо звуковому элементу, – само по себе не достаточное основание для возможности и необходимости разграничения звукофонем, а не силлабем. Л. В. Щерба приводит пример: “Можно себе представить язык, в котором все слоги открытые и состоят из одного какого-либо согласного и гласного [a], и в таком языке фонемами будут [ka, ta, sa] – [a] не будет отделяться сознанием. Наличие звукофонем не вызывает сомнений лишь в том случае, когда в языке есть отдельные звуки, которые непосредственно связаны или могут быть связаны со смыслом, с лексическим или грамматическим значением” [11, с. 6].

В китайском языке основные гласные самостоятельно образуют звуковую оболочку соответствующих слов и морфем-омонимов и, следовательно,

могут быть непосредственно связаны со значением. Такие слоговые гласные признаются за самостоятельные независимые варианты звукофонем. Иными словами, если непроемная морфема, как наименьшая значимая единица в китайском языке, в звуковом отношении равна одному звуку, то этот звук принимается за самостоятельную фонему. Эти гласные фонемы входят в качестве слогообразующих звуковых единиц в состав всех других слогов, возможных в китайском языке, выступая в виде позиционных вариантов фонем.

На основании системы гласных звукофонем появляется возможность установить все оставшиеся (образующие слоги с гласными) структурные единицы фонологической системы языка. Выявление фонем на основе непосредственной связи звука со значением неприменимо к согласным в китайском языке, т.к. лишь один из них [г] может непосредственно представлять морфему, когда он в роли суффикса входит в состав одного слога вместе с основой слова. Все другие согласные не могут быть звуковой оболочкой каких-либо смысловых единиц. Поэтому для разграничения согласных фонем китайского языка используется метод сравнения квазиомонимов, разработанный Л.В. Щербой. То есть сравниваются такие две морфемы (слога), звуковой состав которых совпадает, за исключением двух звуков. “Если слоги с равным числом звуков, – подытоживает И.Н. Гальцев, – различаются только двумя из них при тождестве всех прочих, то оба эти звука признаются за разные самостоятельные фонемы” [2, с. 152].

Исходя из вышеизложенного, вокализм современного китайского литературного языка может быть представлен пятью гласными фонемами [а, е, і, у, ʊ], число которых увеличивается в четыре раза при определении тона как фонологического коррелятивного признака. (Пекинский диалект китайского языка, являющийся общенациональным официальным языком Китая различает четыре тона: ровный, восходящий, нисходяще-восходящий, нисходящий). Каждая из этих фонем самостоятельно образует ряд слов и морфем:

[ī] – единица; [i] – стул;
[ū] – комната; [ü] – пять; [ù] – туман;
[yʷ] – дождь; [y] – рыба;
[ā] – междометное слово, выражающее крик при испуге или удивление;
[è] – голод; [é] – лоб.

В ряде фонетик 90-х годов [3] звук [о] рассматривается как отдельная фонема. В фонологической системе китайского языка слоговый гласный [о] считается одним из вариантов фонемы [е]. В зависимых позициях звук [о] появляется лишь там, где возникают условия, способствующие лабиализации слоговой фонемы [е]: в открытом слоге непосредственно после губных согласных [b, p, m, f] при этом слоговый гласный [о] нигде не противопоставлен слоговому гласному [е], так как нет слогов [be, pe, me, fe]. Тем не менее следует привести и факты другого рода, позволяющие отметить некоторую, хотя и ограниченную, фонологическую значимость гласного [о]. В словах [dwo, two, tswɔ], проходной полугласный [w] имеет тенденцию к синкопированию, вследствие чего вместо [dwo] появляется [do], вместо [two] – [to]. В результате звук [о] из позиционного варианта фонемы [е] после полугласного [w] трансформируется в самостоятельную слогообразующую фонему, противопоставляемую фонеме [е] как самостоятельная смысловозначительная единица. Поскольку ряд слов и морфем, произносимых [do, to], противопоставляется по смыслу другим, произносимым соответственно [de, te]. Несмотря на то, что синкопа полугласного [w] постепенно прогрессирует, данный процесс не получил завершения. В независимой же позиции гласный [о] выступает лишь однажды, как второе чтение междометного слова [wò]. Поэтому целесообразно говорить лишь о тенденции к закреплению фонологической самостоятельности слогового гласного [о].

Применение методики сопоставления и рассмотренный конкретный языковой материал дает возможность сделать вывод о фонематической самостоятельности отдельных звуков китайского языка, являющихся его наименьшими единицами, образующих систему по сходству и различию ма-

териальных признаков и используемых для построения и различения смысловых единиц – слов и морфем. Гласные фонемы китайского языка противопоставляются друг другу по следующим признакам:

а) по признаку ряда гласные делятся на переднего – [i, y], среднего – [a, e], заднего – [u, (o)];

б) по признаку подъема выделяются гласные узкой разновидности высокой степени подъема – [i, y, u], широкой разновидности высокой степени подъема – [e, (o)], средней степени подъема – [a];

в) по признаку лабиализации: огубленные – [y, u, (o)], неогубленные – [i, e, a].

По этим же признакам можно произвести противопоставление гласных фонем китайского и латинского языков. В вокалических системах двух указанных языков наблюдаются минимальные различия, латинский вокализм, в свою очередь, составляет основу фонетической системы гласных современных европейских языков. В перспективе результаты подобного эксперимента могут быть использованы для оптимизации процесса усвоения произносительных систем современных европейских языков носителями китайского языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Булдина Л.А. Некоторые проблемы сопоставительного изучения языков / Л.А. Булдина // Актуальные

проблемы сопоставительного языкознания и межкультурные коммуникации. – Ч. II. – Уфа, 1999. – С. 23–24. 2. Гальцев И.Н. Введение в изучение китайского языка / И.Н. Гальцев. – М., 1962. – 318 с. 3. Задоенко Т.П. Основы китайского языка / Т.П. Задоенко, Хуан Шуин. – М. : Наука, 1993. – 271 с. 4. Карабан В.І. Дослідження співвідношення мов у працях Ю.О. Жлуктенка та проблема готсько-південно-слав'янських мовних контактів / В.І. Карабан, Л.Г. Верба // Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія. – Київ : Довіра, 1995. – С. 123–136. 5. Корлэтяну Н.Г. Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками / Н.Г. Корлэтяну. – М. : Наука, 1974. – 185 с. 6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство / М.П. Кочерган. – Київ : Академія, 1999. – 284 с. 7. Маслов Ю.С. Введение в языкознание / Ю.С. Маслов. – М. : Высшая школа, 1987. – 272 с. 8. Скаличка В. Типология и сопоставительная лингвистика / В. Скаличка // Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика. – Вып. 25. – М., 1989. – С. 27–31. 9. Фаукес Р.А. Английская, французская и немецкая фонетика и теория субстрата / Р. Фаукес // Новое в лингвистике. – Вып. 6. Языковые контакты. – М. : Прогресс, 1972. – С. 333–343. 10. Хауген Э. Проблемы двуязычного описания / Э. Хауген // Новое в лингвистике. – Вып. 6. Языковые контакты. – М. : Прогресс, 1972. – С. 277–289. 11. Щерба Л.В. Русские гласные в качественном и количественном отношении / Л.В. Щерба. – Ленинград : Наука, 1983. – 155 с. 12. Chigarevskaia N. Prіcis d'histoire de la langue française / Н. А. Шигаревская. – Ленинград : Просвещение, 1974. – 278 р.

ЗАСОБИ ОБРАЗНОСТІ АНГЛОМОВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ

С.С. Коломієць, канд. філол. наук, Г.О. Фаусек (Київ)

У статті розглянуто основні стилістичні засоби образності у науково-технічному тексті, а також систематизовано та проаналізовано лексичні, стилістичні та синтаксичні засоби образності, які мають місце у науково-технічних текстах. Виявлено, що текстам науково-технічного стилю притаманна особлива логічна образність, що реалізується за допомогою різноманітних стилістичних засобів, приклади яких наведено у статті.

Ключові слова: науково-технічний стиль, образність, стилістичні засоби.

С.С. Коломиец, А.А. Фаусек. Средства воспроизведения образности англоязычного научно-технического текста. Воспроизведение основных стилистических средств образности в научно-техническом тексте. В статье рассмотрено категорию образности в научно-техническом тексте, а также систематизировано и проанализировано лексические, стилистические и синтаксические средства образности, которые встречаются в научно-технических текстах. Обнаружено, что текстам научно-технического стиля свойственна особенная логическая образность, которая реализуется с помощью различных стилистических средств, примеры которых приведены в статье.

Ключевые слова: научно-технический стиль, образность, стилистические средства.

S.S. Kolomiets, H.O. Fausiek The means of reproduction of imagery of the English scientific and technical text. Reproduction of the main stylistic means of imagery in scientific and technical text. The article considers the category of imagery; it also systematizes and analyses lexical, syntactical and phraseological means of imagery, which take place in scientific and technical texts. It was found out that scientific and technical texts are characterized by the specific logical imagery realized by means of various stylistic devices. The examples are given in the article.

Key words: imagery, scientific and technical style, stylistic devices.

В останні десятиліття стрімко зросло зацікавлення лінгвістів проблемами науково-технічної літератури, що пояснюється швидким розвитком науки і техніки та процесами глобалізації у сучасному суспільстві, що охоплюють не лише економічну, але й науково-технічну сферу.

Питання відтворення образності є актуальним, особливо коли мова йде про тексти науково-технічної тематики, котрі, на перший погляд, вирізняються лише ясністю і предметністю тлумачень, логічною послідовністю викладу, точністю та лаконічністю висловлювань.

Метою статті є систематизація та аналіз лексичних засобів образності у науково-технічних текстах. Об'єктом аналізу даної роботи є засоби образності англomовного науково-технічного тексту,

а предметом – способи їх відтворення мовою перекладу.

Матеріалом дослідження є сучасні міжнародні журнали та статті з галузей комп'ютерних технологій, програмування та Інтернету.

Образ – це особлива форма естетичного освоєння світу, при якій збігається його предметно-чуттєвий характер, його цілісність, життєвість, конкретність – на відміну від наукового пізнання, що подається у формі абстрактних понять [10, с. 444]. В існуючій лінгвістичній літературі з функціональному стилю наукової прози немає єдиної точки зору з питання мовленнєвої образності і функцій, що виконуються нею у науковому мовленні.

Оскільки наука прагне виявити об'єктивну природу предмета, показати, яким він є поза і неза-

лежно від людини, її почуттів, емоцій, бажань, основними особливостями стилю наукових робіт є логічна послідовність викладу, орієнтація не на емоційно-чуттєве, а насамперед на логічне сприйняття інформації, прагнення до максимальної об'єктивності. У зв'язку з цим нерідко висловлюється думка про те, що образні засоби, в яких, як відомо, присутній значний елемент суб'єктивного, індивідуального і, отже, емоційно-оцінного, можуть пошкодити ясності викладу, точному і систематичному висвітленню наукових питань.

Крім того, образні висловлювання мають ширші можливості семантичної інтерпретації, викликають додаткові асоціації, істинність яких часто потребує обґрунтування та уточнення, тоді як наукова проза характеризується переважанням прямої термінологічної денотації, свобода вибору лексичних засобів тут обмежена в більшій мірі, ніж в інших функціональних стилях. Все це, здавалося б, дає право розглядати образне слововживання як випадкове явище в стилі наукової прози, що потрапляє в нього з інших сфер функціонування загальнолітературної мови. Однак, автори наукових робіт доволі часто вдаються до способу висловлювання думки, яке базується на образності. Це пояснюється, насамперед, тим, що окрім прагнення людської свідомості до об'єктивного відображення світу, для нього також характерна кваліфікаційно-оцінна діяльність [8, с. 23].

На думку І.Р. Гальперина [2, с. 424], образність не властива стилю наукової прози. Однак, це не означає, що в наукових творах не зустрічається образна мова. На відміну від стилю ділових документів, де образність виключається як явище, що порушує стиль, і на відміну від стилю художньої мови, в якому образність стає найбільш характерною ознакою, в стилі наукової прози – це не обов'язковий допоміжний засіб. Образність у науковій прозі – це засіб виявлення індивідуальної манери викладу інформації, що саме по собі не являється обов'язковим для цього стилю. Образність зазвичай посилює та відтіняє уже аргументовану логічну думку.

З'ясовуючи взаємозв'язки матеріального світу, доводячи певні положення, гіпотези, висвітлюючи

наукові питання з метою визначення і пояснення явищ природи і суспільного життя, оцінюючи роботу своїх колег, вчений привносить, поряд з логічною констатацією факту, свою власну суб'єктивно-чуттєву оцінку, що неподільно пов'язана з емотивністю, образністю та експресією.

Як показують дослідження психології наукової творчості, мислення і його мовне вираження навіть на самому абстрактному рівні не може бути цілком позбавлене оціночності, уяви, інтуїції та експресії. З огляду на єдність мови і мислення це неодмінно знаходить вираз у стилі мовлення, в мові [6, с. 188]. Тому образні засоби, як прояв оціночної діяльності свідомості, не можуть бути повністю усунені з наукового висловлення.

Крім внесення у науковий текст емоційних та естетичних елементів, образність має також суттєве семантичне навантаження, розкриваючи, доповнюючи та уточнюючи існуючі поняття. Відповідаючи завданням наукової розповіді, образні словотворення є носіями інформації, дієвими засобами збудження розумової діяльності та уяви читача. У цьому полягає їх функціональна доцільність.

Під час аналізу образності у науковому стилі необхідно мати на увазі її суто раціональний характер, який проявляється в наявності специфічних обмежень у використанні образного слововживання. Ці обмеження виявляються, насамперед, у тому, що наукова проза має тенденцію до використання мовної образності, що не викликає будь-яких додаткових емоційно-забарвлених асоціацій [15, с. 160]. Використання мовної образності суворо обмежене функціями її вживання.

У тексті образність уособлюється за допомогою тропів. Суть тропа полягає у співставленні поняття, представленого у традиційному значенні лексичної одиниці, та поняття, представленого тією ж самою одиницею, що виконує спеціальну стилістичну функцію. Тропи відіграють важливу, хоча і додаткову роль у інтерпретації тексту [1, с. 59]. Образні метафори, метонімії та порівняння, що створюються і використовуються в науковій мові, вносять в неї певні емоційно-оцінні, експресивні і естетичні елементи, а за умови обґрунтова-

ного вибору агента образу, здатні ефективно брати участь у процесі наукового пізнання і передачі інформації про пізнане, і часто виявляються єдиною можливим способом вираження поняття про явище, що пізнається [12, с. 200].

Важливим засобом відтворення образності в науковому тексті є епітет. Він дозволяє дати яскраву емоційну характеристику предмету або явищу. Образність епітета неабиякою мірою визначається його мовним оточенням. Емоційне значення в епітеті може супроводжувати наочно-логічне значення, або існувати як єдине значення в слові. У науковому тексті епітет набуває нейтрального мовного забарвлення, виступаючи, як правило, у складі термінологічних поєднань [2, с. 138]. Про наявність епітетів у науково-технічному тексті свідчать наступні приклади: *A number of the menu entries have an hot key associated with them.* – *За більшість входів у меню відповідають “швидкі” клавіші.* *The results of Prof. Gregory’s happy experiments.* – *Результати успішних досліджень професора Грегорі.*

Іншим не менш важливішим засобом образності у науково-технічному тексті є метонімія. Метонімія – це троп, побудований на перенесенні значення за суміжністю, тобто на основі тісного внутрішнього чи зовнішнього зв’язку між зіставлюваними поняттями [14, с. 45]. Прикладами відтворення образності у науково-технічному тексті галузі комп’ютерних технологій є: *The DMA controller has automatic priority logic built into its design.* – *У контролер прямого доступу до пам’яті вбудований логічний блок автоматичного управління пріоритетами.* *Industry looks at the expense of a large-scale system for testing microprocessors and says it’s too costly.* – *Представники промислової фірми вважають, що ціна великої системи для тестування мікропроцесорів є занадто високою.*

У наукових творах свідомо уникають прихованої образності, оскільки вона породжує зайві асоціації, ускладнює розуміння сутності. Образи використовують для формулювання наукових понять, у нових галузях знань, у тих частинах тексту, де

викладено не власне наукові дані, наприклад, у відступах. Використання засобів образності в науковому тексті принципово відрізняється від їх використання у художній літературі: у художньому творі метафора – це важливий елемент системи образів; у науковій мові багато з них виступають у допоміжній функції – для пояснення, популяризації; вони є своєрідними інструкціями, не зв’язаними із загальною мовленнєвою системою; їх використовують як прикрасу; вони є чужорідними елементами і вживаються не гармонійно до стилю, а всупереч йому [3, с. 4].

Метафора і її роль у пізнанні викликають дедалі більший інтерес у представників різних філософських, логічних, лінгвістичних, риторичних та інших шкіл. Новий погляд на метафору став відправним пунктом досліджень у цілому ряді лінгвістичних праць. Усвідомлення того, що метафора – це явище семантики і продукт прагматики, психологічний і когнітивний феномен, дало змогу по-новому підійти до з’ясування ролі та місця образних засобів у науковій діяльності і в реальному продукті цієї діяльності – науковому тексті. [3, с. 4–5].

Наукові метафори – слова чи словосполучення, які вживаються у переносному значенні для назви поняття в науковій терміносистемі за подібністю певних ознак [13, с. 166]. Вони поділяються на:

- номінативні, що не мають стилістичного забарвлення. Вони призначені називати об’єкти чи феномени дійсності, наприклад: *body* – *тіло (набір операторів усередині певної структури)*, *piracy* – *піратство (незаконне використання програмного забезпечення)*,
- когнітивні, що базуються на переносі якостей одного предмета на інший. Будучи джерелом лексичної полісемії, когнітивні метафори не марковані стилістично, наприклад: *The machine designated by the complete address, 130.92.6.97, didn’t answer, or didn’t exist, at least not now.* – *Машина, призначена повною адресою 130.92.6.97, не відповідала на запити або взагалі не існувала, принаймні в даний момент.* *The BIOS reads the first sector of the floppy and starts*

executing it. – BIOS зчитує перший сектор дискети і перелає йому керування.

- образні метафори найбільш виразні з точки зору стилістики. Вони виникають внаслідок метафоризації ідентифікуючої назви у позиції предиката, віднесеного до іншого, вже названого предмета або класу предметів [4, с. 54–55], наприклад: *I fixed some bugs, like the one that caused it to lock up when it ran out of memory. – Я виправив деякі дефекти (наприклад, система не зависала, коли був вихід за межі пам'яті). Each job in the same priority level is given bandwidth via time slices of about five minutes, in a round-robin fashion. – Кожна функція в тій же рівневій послідовності – дана пропускна спроможність за певні проміжки часу близько п'яти хвилин, методом “каруселі”.*

Слід зазначити, що метафора є одним з головних шляхів утворення термінів. Наприклад, *computer family – родина комп'ютерів, directory tree – дерево каталогів, infrared mouse – інфрачервона миша.*

Образне порівняння – стилістичний прийом, що полягає у частковому уподібненні двох об'єктів дійсності (або їх якостей), які належать до різних класів. Предмети, які порівнюють, не є повністю ідентичними, вони лише дещо нагадують одне одного. Даний троп полягає у поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою сполучників *as* та *like*.

Залежно від складності асоціацій, покладених в основу образних порівняльних зворотів, їх поділяють на [11]:

- неметафоричні, в основу яких покладено просту асоціацію, що ґрунтується на нескладних, прозорих ознаках, наприклад, *An exchange functions somewhat like a mailbox in that messages are deposited there by one task and collected by another. – Функції обмінника в деякому розумінні подібні до функцій поштової скриньки: повідомлення поміщаються в неї за допомогою одного завдання, а одержують за допомогою іншого.*

- метафоричні, складні асоціації яких передбачають багатоступеневість розумових операцій.

Таким порівнянням властива найвища абстрактність, оскільки в них встановлюється зв'язок між абстрактними поняттями. Наприклад, *A microprocessor without development tools is like a fish out of water – dead. – Мікропроцесор без засобів проектування подібний до риби, яку витягли з води – він нежиттєздатний.*

Ще одним засобом відтворення образності є фразеологізм. Фразеологізм – це відтворювана одиниця мови з двох або більше слів, цілісна за своїм значенням і стійка за складом та структурою. Фразеологізми є знаками вторинної номінації, де образ словосполучення, його первинна мотивація переноситься на іншу ситуацію. Через це фразеологізмам притаманна образність [7, с. 242].

Як мовна одиниця вищої організації, фразеологізм здатен повніше (а отже, точніше) передати те чи інше поняття, ніж слово. Адже, позначаючи предмет або особу, ознаку, спосіб дії тощо, фразеологічна одиниця дає ще й додаткову інформацію про них. Крім того, фразеологічний вираз набагато експресивніший від лексичного, адже він часто має образний або порівняльний характер [9, с. 40]. Прикладами образних фразеологічних одиниць науково-технічних текстів є: *As a parallel computers become more common, and as common computers become more parallel, it is important that the programmer cast off shackles of sequential thought. – У той час як паралельні комп'ютери стають усе звичнішими, а звичні комп'ютери більш паралельними, програміст просто зобов'язаний скидати із себе кайдани послідовного мислення. It was a capability that became known as WYSIWYG and it open the door to the desktop publishing industry. – Це був режим, що одержав назву WYSIWYG і став першоосною настільних видавничих систем. Прикладами фразеологізмів у науково-технічних текстах можуть також бути такі приклади: *to read between the lines – читати поміж рядків, to acquire currenсу – набувати поширення, trial balloon – пробна куля, plain as a pikestaff – абсолютно зрозумілий, as matters stand – за існуючого стану речей* [5, с. 199–200].*

Таким чином, дослідження призводять до висновку, що стилістичними засобами образності, які найбільш притаманні англомовним науково-технічним текстам є епітет, метафора, метонімія, образне порівняння та фразеологізм. Перспективою роботи є аналіз цих засобів у інших наукових текстах інших тематик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд В.И. Стилистика. Современный английский язык : учебник для вузов / В.И. Арнольд. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
2. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – М. : ИЛИЯ, 1958. – 460 с.
3. Дядюра Г.М. Функціональні параметри образності в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 / Г.М. Дядюра. – К., 2001. – 22 с.
4. Єфімов Л.П. Стилистика англійської мови / Л.П. Єфімов. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 240 с.
5. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової та технічної літератури на українську мову. Част. 2 (Термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі) / В.І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 324 с.
6. Кожина М.Н. О понимании научного стиля и его эволюция в период научно-технического прогресса. Научно-техническая революция и функционирование языков мира / М.Н. Кожина. – М., 1977. – 270 с.
7. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства / М.П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 368 с.
8. Кудасова О.К. Роль стилистического приема в организации научного оценочного текста (на материале английской научной рецензии) / О.К. Кудасова // Язык и стиль научного изложения: Лингвометодические исследования. – М. : Наука, 1983. – С. 23–34.
9. Лукьянова Г.Л. Пословицы как особый вид ФЕ в английском языке / Г.Л. Лукьянова // Вісник Черкас. держ. ун-ту. Серія Філологічні науки. – Черкаси : ЧДУ. – 2000. – Вип. 29. – С. 40–45.
10. Мацько Л.І. Стилистика української мови / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько. – К. : ВШ, 2003. – 462 с.
11. Павлюк Т.П. Логічні та образні порівняння у сучасному поетичному тексті [Електронний ресурс] / Т.П. Павлюк // Соціум. Наука. Культура. Філологічні науки : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. – Режим доступу : <http://intkonf.org/pavlyuk-tp-logichni-ta-obrazni-porivnyannya-u-suchasnomu-poetichnomu-teksti/>
12. Пахуткин П.И. Функциональные особенности речевой образности в научном стиле (На материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук. – М., 1972. – 216 с.
13. Петров В.В. Понимание метафор: на пути к общей модели / В.В. Петров // Метафора в языке и тексте ; отв. ред. В.Н. Телия. – М., 1988. – С. 165–169.
14. Пономарів О.Д. Стилистика сучасної української мови / О.Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – 248 с.
15. Разинкина Н.М. Развитие языка английской научной литературы / Н.М. Разинкина. – М. : Наука, 1978. – 212 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пройдаков Е.М. Англо-український словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / Е.М. Пройдаков, Л.А. Теплицький. – К. : СофтПрес, 2005. – 552 с.
2. Clark J. BITS. Write Auto-Updating Apps with NET and the Background Intelligent Transfer Service API. – Available in the Internet : <http://msdn.microsoft.com/msdnmag/issues/03/02/codeDQM/print.asp> – 10 p.
3. MSDN Magazine. – Available in the Internet: [http:// www.microsoft.com/msdnmag/issues/](http://www.microsoft.com/msdnmag/issues/). – 2002. – N 2 (8). – 124 p.

УДК 800.2:801.5

ON SOME TYPOLOGY OF REGIONAL LANGUAGE VARIATION*R. Kritsberg, Ph.D. (Kriviy Rig)*

Regional language variation has typological features worked out studying international varieties of English and German. Among those are: reciprocal trends of divergence and convergence between such systems, preservation of some archaic and dialectal elements of metropolitan variety in standard filial ones, classification of regionally marked items based on cognitive approach, interaction of regional and social variation, heavier presentation of foreign elements in filial varieties.

Key words: cognitive approach, dialect, ecology of language, international variety, regionally marked items, regional variation.

Р.Я. Крицберг. До типології регіональної варіативності мови. Регіональна варіативність мови виявляє типологічні риси, виділені на матеріалі вивчення національних варіантів англійської та німецької мов. До них належать: тенденції дивергенції та конвергенції між такими системами, консервація частини архаїчних та діалектних елементів метрополії в філіальних варіантах, класифікація регіонально маркованих одиниць на засаді когнітивного підходу, зв'язок регіональної та соціальної варіативності, більш вагома присутність іншомовних елементів у філіальних системах.

Ключові слова: діалект, екологія мови, когнітивний підхід, міжнародні варіанти, регіонально марковані одиниці, регіональна варіативність.

Р.Я. Крицберг. К типологии региональной вариативности языка. Региональная вариативность языка обнаруживает типологические характеристики, выделенные на основании изучения национальных вариантов английского и немецкого языков. Среди них: тенденции дивергенции и конвергенции между такими системами, сохранение части архаичных и диалектных элементов метрополии в филиальных вариантах, классификация регионально маркированных единиц на основании когнитивного подхода, связь региональной и социальной вариативности, более весомое присутствие иноязычных элементов в филиальных системах.

Ключевые слова: диалект, когнитивный подход, международные варианты, регионально маркированные единицы, региональная вариативность, экология языка.

The linguistic situation, when one language “serves” several countries, nations, societies, is very common nowadays. International varieties of English in the UK and the USA, of German in FRG, Austria, Switzerland, and other “*plurizentrische Sprachen*” as French, Spanish, and Portuguese are good cases in point.

Through all regional and cultural differences, such language functional “many-way-split” has typological hallmarks of its own that have not been highlighted properly, so far. The aim of this paper is to fill the void. Its object is regional variation of present-day English and German languages. The subject includes American English (AE), British English (BE), German in FRG (GG), Austrian German (AG), and Swiss

German (SG). Regionally marked English and German items on all language levels gleaned from the relevant sources serve as material for this paper.

The typical qualities of regional variation in both languages can be summarized as follows:

1. One-size-fits-all approach cannot be applied to all systems due to their different cultural backgrounds or “ecologies”. Thus, BE exercised strong influence on the AE of 17–18 cc., while from mid-19th c. and on, because of its leading positions in the world economy and social development, AE has had greater impact on the metropolitan variety. Still, BE holds its ground, and two main branches of English, British and American, divide their spheres of influence: the former in the South-

East Asia, Africa, Europe, partially in Australia, and the latter in the Western Hemisphere, Australia, Philippines, and South Pacific [9, p. 107].

As for the German language, due to advanced position of FRG and overwhelming number of speakers (82 million against 8.36 in Austria and 7.8 in Switzerland), the impact mostly goes one way. There is misconception in Germany that there is no other standard variety but their own, and the language spoken in other countries is less correct or even dialect [12, p. XLIV]. Both AG and SG belong to Bayern dialect continuum and show the features of the last.

2. Two trends, divergence and convergence, the drive for national identity and that for integrity are typical of regional variation. On the one hand, different ecologies of language engender its local markers on all levels, on the other, in the era of globalization, the need for communication and intelligibility dictate mutual influence within language systems. Thus, American influence on BE has been the subject of discussion since the beginning of the 19th c. This trend is very strong and nowadays, with such Americanisms making their way into BE as *amusement park*, *battery* (instead of British *accumulator*), *ambulance chaser* (not British *accident tout*), *bell boy* (*buttons*), etc. However, in the beginning of the 21st c., British words and phrases are staging a come-back to penetrate into AE, as: *hall of residence* (often instead of American *dormitory*), *down-market* (along with *downscale*), *gap year*, *busman's holiday*, *bad penny* (as *to turn up like bad penny*), to name but a few.

In Austria and Switzerland, despite the prevailing impact of GG, the distinctive markers of those varieties are noticeable. Thus, instead of GG *Sahne* "sour cream" AG uses *Obers*, instead of GG *Dill* "fennel" – *Dillenkraut*, instead of *Bettuch* "bed sheet" AG and SG use *Leintuch*, *Stiege* "stairs" (not *Treppe*), etc.

Despite the growing awareness to the danger of 'unintelligibility' between regional varieties, that languages as English or Spanish, will eventually fragment themselves into incomprehensible dialects, it is prestigious forms of usage – World Standard English, Spanish, Portuguese, etc. that may prevent the

languages from dissolving into numbers of local varieties, at least for the time being.

3. The preservation of some archaic and dialectal elements of metropolitan variety in standard filial (derivative, marginal) systems on all language levels is another universal characteristic of regional variation. E. Referovskaya, e.g., writes about French archaisms and dialectisms in standard Canadian French (CF) [4, p. 83-129]. Among numerous lexical examples presented in her monograph are *mitan* "half", "middle" instead of standard French *moitiū* and *milieu*; *bailler* "to give" along with standard word in France *donner*; *rester* "to live, dwell" along with *demeurer*, *vivre*, and *habiter*; *picote* "small pox" and *picote volante* "chicken pox" instead of standard French *petite vurole*, *variole* and *varicelle*, etc. As for semantic archaisms in standard CF, the author puts such example as *esperer* "to wait" (in France it means "to hope"), *couverte* "blanket" (in France it is term now, in military barracks, usually *couverture*), etc.

Spanish archaisms and dialectisms are used in the standard varieties of Latin America [1, p. 126-9]. The words *afinar* "to finish" (in Spain *acabar*), *empujada* "push" (*empujon*), and *liviano* "easy" (*legero*) serve good examples of lexical items, while *agonia* "uneasiness", "famine" (in Spain this word is used in the sense of "agony"), *alzarse* "to go away", "to hide", "to rebel", "to rob" (in Spain "to get up), and *bravo* "vexed" ("brave") show the semantic (archaic and dialectal) usage.

British dialectisms and archaisms in Standard AE, such items as *fall* "autumn", *faucet* "tap", *sidewalk*, *to guess* "to be sure", have been studied by the author [3, p. 112-148]. Some examples from G. Chaucer's "Canterbury Tales" [8] show their former use in Britain:

*"The bittre frostes, with the sleet and reyn,
Destroyed hath the grene in every yard"*

(The Franklin's Tale. 1250-3).

*"The bitter frosts with their sleet and rain
Have destroyed the green in every garden".*

The British dialectism and archaism *yard* as "garden" is used now in the USA and Scotland.

“*Mo than a thousand stories, as I gesse,
Koude I now telle as touchynge
this mateere*” (ibid. 1412-3).

“*I am sure, now I could tell more than
a thousand stories
Concerning this matter*”.

The British archaism *to guess* as “to be sure” is in that example.

“*I have relikes and pardoun in my male*”
(The Pardoner’s Tale. 920).

“*I have relics [=remnants of saints] and
indulgence in my mail”.*

Here, *mail* as “sack”, former BE, is used now in the USA and Scotland.

It is worth mentioning here that some phonological, morphological, and syntax hallmarks of AE, as well, are accounted for by preservation of corresponding British features. Thus, American /ɹ/ instead of British /a:/ in such words as *fast, class, rasp, ask*, etc. shows the British sound that had changed in the mid-18th c. [2, p. 242]. The pronunciation of postvocalic *r* in *car, far*, etc. reflects the aftermath of the Great Vowel Shift that took place in the 15-18th cc. As for morphology, e.g., the irregular form of *dive* in AE (*dove*), contrary to British regular one, goes back to Old English aorist-present verb *dyfan – dzaf – dufon – doven* (with leveling on Past Participle). In syntax, the American subjunctive form in some types of subordinate clauses, as *she asked that he come*, instead of British *should come*, dates back to Middle English standard.

In the German language this feature is also conspicuous. Thus, the word *Eismønner* in Standard AG “cold days on May 12-14” is used in southern Germany (in GG it is *Eisheilige*); *Erdapfel* “potato” in AG is derived from Old Bayern dialect and used now in south-eastern Germany; *Kehrichtschaufel* “a small shovel to remove dust” is standard SG word and used in south-eastern Germany, etc. Equally, in morphology, *Halbe* “half liter of beer” belongs to feminine gender in AG

and in southern Germany (in standard GG it is masculine). In syntax, some verbs in AG and SG build their Perfect and Plusquamperfekt forms by means of auxiliary verb *sein*, as for the verbs *baumeln* “to dangle”, *hocken* “to hunch”, *liegen* “to lie”, *schweben* “to hover”, etc. This feature reflects Middle German tradition and present-day south German usage [12, S. LXXII], and as it is seen, has universal quality.

The preservation of some archaic and dialect elements of metropolitan variety in standard filial systems are characteristic of early periods in their development. Later, when those varieties build up the markers of their own, such elements diminish steadily.

4. The classification of regionally marked items has long been a matter of contention. To avoid controversy related to different language systems, the author put forward cognitive approach that can be used universally [3, p. 46-48]. Any regionally marked lexical items (and the approach can be extrapolated to phonological and grammar units) perform only one of four different functions regarding nomination. First, they are used as straightforward synonyms, “analogs”, or express the notion differently. In other words, such items are the *only* expression of corresponding referents. Thus, the concept of “fuel for internal combustion engine” is called *gas* in AE, and *petrol* in BE. Equally, the idea of “attic” is expressed by *Estrich* in SG, *Unterdach* in AG, and *Dachboden* and *Speicher* in GG.

Second, such regionally marked items can perform the function of “supplementary distribution”, be additional synonyms of basic nomination. E.g. “expert, connoisseur” in General English has additional regional synonyms: American *maven* and British *dab*. Equally, apart from common German word *Fahrer* “driver” there is another additional Austrian and Swiss synonym *Lenker*.

Third, the items can reflect cultural differences of every region. Such words as *benches* “the seats in the British Parliament where members of particular party sit”, *busing* “a system in the USA in which the students of different races ride buses to school”, *Nationalrat* “in Austria and Switzerland: one of two chambers of the parliaments” have no counterparts elsewhere and need no further elaboration here.

Last but not least, regionally marked items can express the notions that are ubiquitous in all national communities but have their verbal realization only in one of the varieties. Although this case is more common while comparing different languages, still it is telling in present context, as well. Thus, the concept of “an informal party at the sea shore where the sea food is eaten” has only American nomination – *clambake*, with no British equivalent of this notion. Equally, the notion of “a long line of people, especially children, walking in pairs” is realized verbally in BE only – *crocodile*. The Austrian words *Kaiserfleisch* for “the best meat from the pig’s belly” and *Fluchtachterl* “the last glass of wine before breaking-up” have no other expressions of those concepts in German-speaking world.

5. Regional variation cannot be considered in isolation but only in combination with other types, especially with social and temporal. Each language system has a pyramid structure with standard variety on top and nonstandard dialects through the base. And although the standardized form usually levels or filters the verbal features caused by social, ethnical, gender, age, etc. factors, still the latter often have considerable implications for the former. Thus, many originally non-standard words and phrases from different social dialects have made their way into Standard English, as *to tote* (first Black English, now Informal Standard AE), *gerrymandering* (from political-speak in the USA to World English), *chav* (from lexicon of rap-singers into mainstream BE). On the other hand, such items from urban Viennese dialect as *Massel* “luck”, *GreiAler* “food peddler”, etc. have penetrated into Standard AG.

6. Filial (derivative) varieties seem to be more hospitable to foreign elements in their structure comparing to metropolitan systems. Foreign loans in AE from Indian, Spanish, French, German, Dutch, Italian, Yiddish, etc. languages studied by the author [3, p. 195-254] make their presence felt in Standard AE, to say nothing of local, ethnic, and social dialects, as African words in Black English, French in Louisiana (Louisiana French), Pennsylvania Dutch, Spanish in Southwest, Yiddish in New York, etc. Some results of the author’s research are presented as follows. Diachronically, Indian influence on AE was

considerable in the 17-19th cc., borrowings from Dutch were telling late 18–early 19th cc., French, German, and Spanish loans were conspicuous in the 19th c., while in modern AE, borrowings from Spanish, French, Hebrew and Yiddish languages are the most pronounced.

Lexical assimilation of the early groups (Indian and Dutch) builds itself upon metonymy, while of the later groups (Spanish, French, German, and Yiddish) it depends more on metaphor.

Modern foreign influences on Standard BE appear to be less pronounced, apart from Hinglish, hybrid of Hindi and English, as *pukka* “cool, perfect”, *doolally* “crazy”, *machi* “fish and chips”, etc.

For another thing, English loans in GG undergone considerable assimilation contrary to AG and SG [12, p. LXI]. Thus, the English diphthong /ei/ is preserved in Austria and Switzerland, while in Germany it is reduced to long closed /e:/, as in *Baby*, *Make-up*, *Shake*, and *Steak* [ibid]. Also, spelling of borrowed Italian words is preserved in Austria and Switzerland, while in Germany it gave way to “germanization”, as *Broccoli* (AG, SG) versus *Brokkoli* (GG), *Spaghetti* and *Spagetti*, *Kapriize* and *Kaprice*, *Mocca* – *Mokka* [ibid, p. LXII]. In its turn, selective analysis of Austrian and Swiss vocabulary [ibid] shows seemingly greater presence of foreign lexical items in those varieties comparing to GG, as *Trottoir* (from French, in Germany *Bürgersteig*), *Bramburi* (from Czech, in Germany *Kartoffeln*), *Cercle* (from English *circle*) “high society”, *Cottage*, *Jause* “dinner-time” (from Slovenian *juzina*, in Germany *Mittagessen*), *Jungfernbraten* “the broiled meat from pig’s back part” (influenced by Czech *panenka*, Polish *panienka*, and Hungarian *szuzpecsenye*, in Germany *Lendenbraten*).

7. The methodology of areal linguistics worked out on studying intra-national (local) dialects cannot be fully applied to international varieties. Usually, the distance between dialect areas is short, and dialect boundaries are not well-defined, according to F. de Saussure [5, p. 237-239]. Often, it translates to insignificant cultural differences between dialect communities. On the contrary, while studying regional varieties that as a rule stand far apart from each other, much greater

ecological hallmarks of their own accompanied by conscious government language policy, awareness to national identity, community mentality and host of other issues should be accounted for. To name one thing only, the specific gravity of non-equivalent vocabulary regarding flora, fauna, social institutions, etc. is much higher than in intra-national dialects where such vocabulary is mostly restricted to household goods, natural phenomena, animal, and plant names.

8. Relations between the standard or prestigious 'dialect' and non-standard or vernacular forms of speech within a given variety deserve special attention. This problem is closely linked with particulars of regional variation within system. Thus, in AE a continuum of standardness is quite extended stretching from Formal Standard AE (Prescriptive Standard AE) through Informal Standard AE to non-standard forms. As W. Wolfram put it, the first is codified in the language of established writers and grammar texts, while the second, much more difficult to define, reveals itself in natural speech acts of educated native speakers [13, p. 211]. Generally, informal 'dialects' in AE are positioned more closely to the standard forms, comparing to BE. It is due to certain cultural and proper linguistic causes, such as large number of non-educated immigrants in the country history, high social mobility of its population, Westward expansion and the influence of the Frontier, AE 'hospitality' to general slang in texts of various functional styles, etc.

In Great Britain, the attitude towards local dialects and other vernacular forms of speech is mixed [10, p. 211]. For one thing, so-called 'Estuary English', mixture of London speech with those of Kent, Sussex, and Surrey, along with Cockney features enriched by some ethnic influences from West Africa, Bangladesh, India, and South America, sometimes called Jafaican, is seen in more positive light. It 'sweeps' Britain, after D. Crystal [9, p. 327]. For another, regional and ethnic accents are regarded still as liability. Britons try to get rid of this handicap to acquire clipped cut-glass RP [13, p. 211].

The hierarchy of standard and non-standard forms is different in AE and BE. The former seems to be more developed including well-established ethnic

dialects, as African American Vernacular English (AAVE), ethnic-urban ones, as Jewish English of New York and Chicano English of Southwestern cities, regional dialects, etc. In BE, those are less pronounced.

Regarding regionalism, the models of English are quite different in the USA and UK. The former is polycentric with at least 6 major regional types or dialect areas: Eastern New England, The North, The West, The South, The Midland, and Pittsburg [13, p. 122], although the number of such areas and boundaries are open to discussion. Moreover, what is regarded as 'standard' in one area is non-standard in another. For example, merger of /ɔ/ and /a/ as in *caught* and *cot* is the signature of The West, while in Eastern New England this feature is absent [ibid]. Otherwise, fronted /a/ as in *pot* and backed /ɛ/ as in *pet* are markers in The North, especially The Inland North area, while in The South they are absolutely unknown [ibid].

In Germany, the standing of Northern and Southern dialects to *Schriftsprache* is different. In the North, the Low German dialects don't count as German by some linguists at all. They are on the way of disappearing (*Dialektschwund*), with some relics remaining [12, p. XLV]. Southern dialects, however, are still in use. The borderline between Northern and Southern group is not clear-cut, and the transition from one pole to another is gradual. Here is also intermediate language form (*Umgangssprache*) between Standard German and dialects that can be roughly compared to Informal Standard AE.

These two standard forms, formal and informal, function in AG, as well. Informal invariants in Austria are more pronounced in the spheres of vernacular speech, the formal ones are quite restricted to some specific speech acts, as prayers, newscast in the mass media, education, etc. The transition from standard to dialect forms in AG is more abrupt than in Germany. There are four groups of dialects in AG: East, West, South, and Middle East. The main division line goes between western dialects that belong to Bayern and Alemanic continuum and eastern ones that fall in with Wien region [ibid, p. XXXVI-II].

In Switzerland, there is no gradual transition from the standard SG to its vernacular (dialect) forms, the

differences between the former and the latter are well pronounced. Some linguists go so far, that they describe this situation as ‘diglossia’ [11, p. 137], with formal SG restricted to the spheres of education and politics only. The regional differences within the country are not well-developed.

Summing up this point, one can cautiously conclude that in the centers of influence of both language systems, AE and GG, the transition both from standard to non-standard forms and between dialect areas is gradual, and regional differences are well pronounced.

9. Studying regional language variation poses a few challenging problems for General Linguistics. One of them is when varieties of the same language or ‘dialects’ as “a neutral label to refer to any variety of the language which is shared by a group of speakers” [13, p. 2] split so far, that they become separate languages. Linguist M. Weinreich is credited with famous definition “language is a dialect with an army and a navy”. Still, when the point of no return is passed and how the quantity of variety distinctions turns this variety into the quality of a new language is open to discussion.

Modern Scandinavian languages, e.g., originated from Old Icelandic and were primarily its dialects. Now, Norwegian, Swedish, and Danish are mutually intelligible and less different than some dialects of German [8, p. 4]. For another example, such dialects of Chinese as Mandarin and Min have much more differences in the vocabularies comparing to English and French.

A good case in point is English in the Nigerian environment. Three types of Nigerian English can be identified: Contact English (CE), Victorian English (VE), and School English (SE) [5, p. 107], with Nigerian Pidgin (NP) emerging from CE. It is NP that has quite controversial status and may be regarded as a separate language. It “continues to wax strong in the Nigerian context and is to be found in respectable works of literature” [ibid, p. 108], at the expense of diminishing usage of both VE and SE.

This problem can only be stated presently, with no ready-made answer. The presumption is that strict criteria to differentiate between varieties of the same language and different languages have to be worked out, in the one hand. On the other, each case is to be considered separately taking into account ecology of a language.

Such are some typological features of regional language variation scratched from the surface. The prospects of the study lie in comparative, thorough and complex research on international varieties of the heterogeneous languages.

REFERENCES

1. Алесина Н.М. Испанский язык / Н.М. Алесина. – К. : Вища школа, 1986. – 142 с.
2. Бруннер К. История английского языка. Т.1 / Пер. с нем. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 322 с.
3. Крицберг Р.Я. Дивергенция и конвергенция региональных вариантов современного английского языка / Р.Я. Крицберг. – Киев : КГЛУ-И.В.И., 2000. – 284 с.
4. Реферовская Е.А. Французский язык в Канаде / Е.А. Реферовская. – Ленинград : Наука, 1972. – 210 с.
5. Сосюр Фердинанд де. Труды по языкознанию / Пер. с франц. – М. : Прогресс, 1977. – 645 с.
6. Bamgbose A. English in the Nigerian environment / A. Bamgbose // World Englishes. Critical concepts of linguistics. Bolton K., Kachru B. (eds.). – NY : Routledge, 2006. – P. 105–120.
7. Chambers J.K. Dialectology / J.K. Chambers, P. Trudgill. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – 197 p.
8. Chaucer G. Canterbury Tales / G. Chaucer. – NY : Alfred A. Knopf, 1992. – 605 p.
9. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 446 p.
10. Kraitsberg R. Language situation and language policy: contentious issues / R. Kraitsberg // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 928. – С. 205–212.
11. König W. Dtv-Atlas Deutsche Sprache / W. König. – München: Taschenbuch Verlag, 2001. – 256 S.
12. Variantenwörterbuch des Deutschen / U. Ammon, H. Bickel, J. Ebner et al. – Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2004. – 910 S.
13. Wolfram W., Schilling-Estes N. American English: Dialects and Variation / W. Wolfram, N. Schilling-Estes. – Oxford : Blackwell Publishers, 1998. – 398 p.

РЕЦЕНЗІЇ**ЯК ПЕРЕКЛАДАТИ НЕВЛОВИМЕ?****Анжела Кам'янець, Тетяна Некряч.****“Інтертекстуальна іронія і переклад”****(Київ: Видавець *Вадим Карпенко*, 2010. – 175 с.)****А.В. Пронкевич, докт. філол. наук (Миколаїв)**

Іронія – річ витончена, тим більше якщо вона інтертекстуальна. Її наявність перетворює текст на простір гри, де спілкування між автором і читачами відбувається на рівні натяків, недомовленостей, а то й просто мовчання. Інтертекстуальна іронія – це невловима аура тексту, яку відчуті подекуди нелегко і в рідній мові, не кажучи вже про спроби її відтворення під час перекладу. Але чим важче завдання, тим цікавіше братися за нього. Саме так, мені здається, думали А. Кам'янець і Т. Некряч, коли сідали писати свою книгу, в якій спробували дати відповіді на цілу низку важких запитань: Чи можна перекласти інтертекстуальну іронію? Які стратегії при цьому має у своєму розпорядженні перекладач? Як він ними може послуговуватись?

Теоретична модель осмислення цього явища, запропонована авторками, поєднує досягнення сучасної герменевтики (принципи інтертекстуальності, семіотики культури, постструктуралізму) з вітчизняною традицією пошуку адекватності відтворення смислів текстів, що перекладаються. Такий підхід А. Кам'янець і Т. Некряч можна характеризувати як прояв здорового консерватизму, що в даному випадку є синонімом справжньої високої перекладацької культури.

Застосування новітніх філологічних теорій дає змогу, зокрема, розв'язати цілу низку непростих теоретичних проблем. Насамперед ідеться про визначення самого явища інтертекстуальної іронії,

яка, на думку дослідниць, “виникає при зіставленні двох різних за *тональністю* текстів, що містять спільний елемент – фразу, уривок, сюжетну лінію тощо – який функціонує як алюзія метатексту на прототекст”. Головними стратегіями відтворення інтертекстуальної іронії в цільовому тексті А. Кам'янець і Т. Некряч вважають очуження та одомашнення, майстерне застосування яких неможливе без використання семіотичного підходу, оскільки тільки він дає змогу зрозуміти “*національно-культурні смисли конкретних посилань як семіотичних одиниць і, відповідно, відтворювати ці смисли в цільовому тексті...*”. Ці та інші переконливі висновки А. Кам'янець і Т. Некряч є безсумнівним внеском у вітчизняну теорію перекладу.

В українському перекладознавстві нерідко можна натрапити на такі випадки, коли ті, хто викладають переклад або теоретизують з цього приводу, самі не перекладають. Сказане не стосується А. Кам'янець і Т. Некряч, які здобули заслужену славу своїми перекладами творів найрізноманітніших жанрів. Ця обставина робить книгу, написану ними, по-своєму унікальною. По-перше, А. Кам'янець і Т. Некряч обіцяють нам цікаво і жваво написаний текст. Цю обіцянку вони виконують. Деякі сторінки їхньої, ще раз скажу, ґрунтовної наукової праці нагадають квест, пригодницький твір, у якому авторки шукають свій Грааль, котрий дав би їм сил і знань, щоб розкрити всі смисли тих інтелек-

туальних іронічних загадок, які вони намагаються розгадати. По-друге, книга містить переконливий аналіз перекладацьких практик, застосованих як самими авторками, так і їхніми колегами. Тут варто відзначити винахідливість А. Кам'янець і Т. Некряч у виборі об'єктів і методів дослідження. Так, вибір Набоківської "Лоліти" для вивчення стратегій перекладу інтертекстуальної іронії становить приклад того, що нерідко називають геніальною простотою. Третя частина книги описує експеримент у перекладознавстві: А. Кам'янець і Т. Некряч демонструють, що можна було б зробити, якби доводилося перекладати твори Д. Лоджа, коли його іронічний інтертекст принципово не може бути розпізнаний українським читачем через незнайомство останнього з прецедентними творами англійської літератури, на яких побудований першотвір, а також через відсутність українських перекладів тих самих прецедентних текстів. А. Кам'янець і Т. Некряч дозволяють нам зазирнути в їхню творчу лабораторію і побачити, які вправи повинен виконувати справжній перекладач-професіонал, аби постійно вигострювати свою майстерність.

Деякі спостереження, зроблені А. Кам'янець і Т. Некряч, виходять за межі суто перекладацької проблематики. У частині, присвяченій "Лоліті", у новому світлі постає письменницька ситуація В. Набокова. З аналізу, здійсненого А. Кам'янець і Т. Некряч, випливає, що В. Набоков не мав свого російськомовного читача, що його "Лоліта" була,

як відомі книги Ніцше, написана "для всіх і ні для кого". Той іронічний інтертекстуальний план, яким оперує письменник, відтворює його уявлення про культурну грамотність російської публіки, яке збереглося тільки в його пам'яті (а наскільки пам'ять може бути непевним інформатором, ми також добре знаємо). Тепер очевидно, чому російська "Лоліта" й досі залишається книгою, яку сучасний російський читач просто не розуміє.

Друге спостереження пов'язане з тим незадовільним станом підготовки перекладачів, який ми маємо в Україні. Якось незручно читати, що студенти найпрестижніших університетів України не розпізнають цитати з Т.С. Еліота або інших класиків англійської літератури. І це не провина студентів. Вони не можуть знати того, чого їх не навчають. Адже література і культура вивчаються лише побіжно. Вони не є пріоритетами навчальних планів. За таких умов рівень культурної грамотності, без якого розпізнавання інтертекстуальної іронії як перекладачем, так і читачем неможливе, постійно знижується, внаслідок цього ми вже потрапили в ситуацію, коли взагалі можемо втратити вміння насолоджуватися словесною інтелектуальною грою.

Книга А. Кам'янець і Т. Некряч – рідкісний приклад органічного поєднання теорії і практики в українському перекладознавстві. Відповідаючи на запитання, поставлене у заголовку, вона нам каже: щоб перекладати невловиме, треба дбати про гігієну своїх культурних інстинктів і любити культуру, засобом пізнання якої є мова.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Правила оформлення рукописів

- стаття подається редакції Word для Windows версія 6.0, 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

- індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

- відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

- анотації (близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати ініціали, прізвище автора та назву статті на відповідній мові;

- основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman або Times ET, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

- при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

- статтю необхідно узгодити з вимогами ВАК, тобто на початку вказати об'єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0);

- сторінки рукопису нумеруються олівцем на звороті;

- ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

- посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

- завершує публікацію Література (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля). Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ВАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.
2. Богданов В.В. Коммуниканты / В.В. Богданов, В.И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С.12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передусім назва джерела ілюстративного матеріалу;

- підрядкові виноски не допускаються.

В окремому файлі та на окремому аркуші подаються відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня та електронна адреси, контактні телефони.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, № 954

Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»

Збірник наукових праць

Українською, російською,
англійською, німецькою та французькою мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

Л.Р. Безугла
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 30.05.2011. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 16,7. Ум. друк. арк. 14,3.
Тираж 80 пр. Зам. 0806/2011. Ціна договірна.

61077, м. Харків, пл. Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО № 971661 від 13.12.2005.